

MART JAANSON

Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse
ladinakeelse normteksti grammatiline,
teoloogiline ja muusikaline liigendamine

MART JAANSON

Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse
ladinakeelse normteksti grammatiline,
teoloogiline ja muusikaline liigendamine

Usuteaduskonna nõukogu otsusega on lubatud Mart Jaansonil doktoritöö „Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelse normteksti grammatiline, teoloogiline ja muusikaline liigendamine” (A Grammatical, Theological and Musical Analysis of the Standard Latin Niceno-Constantinopolitan Creed) kaitsmisele TÜ usuteaduskonna nõukogus filosoofiadoktori (usuteadus) kraadi saamiseks.

Juhendajad: dots Urmas Petti (Tartu Ülikool)
prof Mart Humal (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Eelretsensendid: prof Toomas Siitan (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
Tarmo Toom PhD (Ameerika Katoliku Ülikool)

Oponendid: prof Toomas Siitan (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
dr Tarmo Toom, PhD (Ameerika Katoliku Ülikool)

Kaitsmine toimub 18. detsembril 2014 kell 16.15 TÜ kunstimuuseumis.

ISSN 1406-2410
ISBN 978-9949-32-718-8 (trükk)
ISBN 978-9949-32-719-5 (pdf)

Autoriõigus: Mart Jaanson, 2014

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

Kolmainu Jumala kiituseks ja minu ema mälestuseks

SISUKORD

LÜHENDID	14
SAATEKS	17
SISSEJUHATUS	19
A. Töö probleem	19
B. Töö eesmärk	20
C. Töö meetod	21
C.1. Töö meetodi valik	21
C.2. Töö meetodi kirjeldus	24
D. Töö struktuur	26
E. Töö teema senisest uuritusest	27
1. NC ARENG ROOMAKATOLIKU KIRIKU LADINAKEELSEKS NORMTEKSTIKS	30
1.1. NC päritolust	30
1.2. NCL-i kujunemine	32
1.3. Kokkuvõte	46
2. NCL-i GRAMMATILINE LIIGENDAMINE	48
2.1. Häälikuõpetus	48
2.1.1. Silbitamine	48
2.1.2. Vokaali vältus	50
2.1.3. Silbi vältus	51
2.1.3.1. Pikk silp	51
2.1.3.2. Lühike silp	51
2.1.4. Sõna rõhk	51
2.1.5. Silbianalüüs	52
2.2. Vormiõpetus	55
2.3. Lauseõpetus	84
2.3.1. Süntaktilise struktuuri üldpõhimõtted	84
2.3.2. Ladina keele süntaksi üldpõhimõtted	85
2.3.3. Fraasistruktuuri reeglid	86
2.3.4. NCL-i süntaktiline analüüs	87
2.4. Stiiliõpetus	116
2.4.1. NCL-i žanrimääratlusest	116
2.4.2. NCL-i kolomeetria	118
2.4.2.1. NCL-i kolomeetrilise analüüsi teoreetiline alus	119
2.4.2.2. NCL-i kolomeetriline analüüs	120
2.4.3. NCL-i rütmist	125
2.4.3.1. <i>Numerus</i> ja <i>cursus</i>	125
2.4.3.2. NCL-i rütmiline analüüs	128
2.5. Kokkuvõte	137

3. NCL-i TEOLOOGILINE LIIGENDAMINE	139
3.1. Süstemaatiline liigendamine.....	139
3.1.1. NCL-i ja apostliku usutunnistuse seosest	139
3.1.1.1. Apostlikust usutunnistusest	139
3.1.1.2. NCL kui TR-i seletus.....	140
3.1.2. NCL-i terviklikkus.....	141
3.1.3. Liigendus kaheks I.....	142
3.1.4. Liigendus kaheks II	144
3.1.5. Liigendus kolmeks.....	144
3.1.6. Liigendus viieks.....	146
3.1.7. Liigendus üheteistkümneks	147
3.1.8. Liigendus kaheteistkümneks I	150
3.1.9. Liigendus kaheteistkümneks II	152
3.1.10. Liigendus kolmeteistkümneks I.....	158
3.1.11. Liigendus kolmeteistkümneks II.....	160
3.2. Praktiline liigendamine.....	161
3.2.1. Liigendus kaheks	161
3.2.2. Liigendus kolmeteistkümneks	162
3.2.3. Liigendus üheksateistkümneks	163
3.2.4. Liigendus kahekümne üheks	165
3.2.5. Liigendus kahekümne seitsmeks	166
3.2.6. Liigendus kahekümne üheksaks	167
3.2.7. Liigendus kolmekümne kaheks	168
3.2.8. Liigendus kolmekümne seitsmeks.....	170
3.2.9. Liigendus kolmekümne kaheksaks.....	171
3.2.10. Gregoriaani- <i>Credo</i> 'de liigendus	174
3.2.10.1. Liigendus neljakümne üheks	175
3.2.10.2. Liigendus neljakümne kolmeks I	175
3.2.10.3. Liigendus neljakümne kolmeks II	175
3.2.10.4. Liigendus neljakümne viieks I	175
3.2.10.5. Liigendus neljakümne viieks II	175
3.2.10.6. Liigendus neljakümne kuueks	175
3.2.10.7. Liigendus viiekümne neljaks I	176
3.2.10.8. Liigendus viiekümne neljaks II	176
3.2.10.9. Liigendus viiekümne viieks.....	176
3.2.10.10. Liigendus viiekümne kuueks I	176
3.2.10.11. Liigendus viiekümne kuueks II	176
3.3. Kokkuvõte	177
4. NCL-i MUUSIKALINE LIIGENDAMINE	181
4.1. Muusikalised parameetrid	182
4.2. Arvo Pärdi <i>Credo</i> 'd	182

4.2.1. Kokkuvõte <i>tintinnabuli</i> -tehnikast	183
4.2.1.1. M-häääl	184
4.2.1.2. T-häääl	184
4.2.2. <i>Missa syllabica Credo</i> -osa	186
4.2.2.1. Heli kõrgus	186
4.2.2.1.1. M-häääl	186
4.2.2.1.2. T-häääl	187
4.2.2.1.3. D-põhi ja A-põhi	188
4.2.2.1.4. Vertikaalid	190
4.2.2.1.5. Oreli pedaalnoodid	194
4.2.2.2. Heli vältus	194
4.2.2.3. NCL-i muusikaline liigendamine	195
4.2.2.3.1. Liigendus sõnade kaupa	196
4.2.2.3.2. Liigendus rõhuliste silpide kaupa	196
4.2.2.3.3. Liigendus fraaside kaupa	197
4.2.2.3.4. Liigendus perioodide kaupa	198
4.2.2.3.5. Liigendus häälepartiide kaupa	199
4.2.2.3.6. Kokkuvõte	200
4.2.2.4. Teoloogilisi tõlgendusi	200
4.2.2.4.1. Liigendus kaheks	200
4.2.2.4.2. Liigendus kolmeteistkümneks	203
4.2.2.4.3. Liigendus üheksateistkümneks	203
4.2.2.4.4. Liigendus kolmekümne kaheksaks	203
4.2.2.4.5. Kokkuvõte	204
4.2.3. <i>Summa</i>	204
4.2.3.1. Heli kõrgus	204
4.2.3.1.1. M-häääl	206
4.2.3.1.2. T-häääl	207
4.2.3.1.3. Abinoodid	212
4.2.3.2. Heli vältus	215
4.2.3.3. NCL-i muusikaline liigendamine	217
4.2.3.3.1. Kaanoniprintsiip	217
4.2.3.3.2. Grammatikaprintsiip	219
4.2.3.3.3. Sümmeetriaprintsiip	220
4.2.3.3.4. Veaprintsiip	221
4.2.3.3.5. Kokkuvõte	224
4.2.3.4. Teoloogilisi tõlgendusi	226
4.2.3.4.1. „Liigendus üheks”	227
4.2.3.4.2. Liigendus kaheks	227
4.2.3.4.3. Liigendus kolmeks	228
4.2.3.4.4. Liigendus viieks	229
4.2.3.4.5. Kokkuvõte	229
4.2.4. <i>Berliner Messe Credo</i> -osa	231
4.2.4.1. Heli kõrgus	232

4.2.4.1.1. M-hääl	232
4.2.4.1.2. T-hääl	237
4.2.4.1.3. Abinoodid	238
4.2.4.2. Heli vältus	238
4.2.4.3. NCL-i muusikaline liigendamine	239
4.2.4.3.1. Liigendus sõnade kaupa	239
4.2.4.3.2. Liigendus rõhuliste silpide kaupa	240
4.2.4.3.3. Liigendus fraaside kaupa	240
4.2.4.3.4. Liigendus perioodide kaupa	241
4.2.4.3.5. T-hääle positsioonide muutmine	243
4.2.4.3.6. Saatepartii faktuur ja dünaamika	250
4.2.4.3.7. Kaanoniprintsiip	253
4.2.4.3.8. Sümmeetriaprintsiip	255
4.2.4.3.9. Veaprintsiip	258
4.2.4.3.10. Kokkuvõte	259
4.2.4.4. Teoloogilisi tõlgendusi	263
4.2.4.4.1. „Liigendus üheks”	263
4.2.4.4.2. Liigendus kaheks	263
4.2.4.4.3. Liigendus kolmeteistkümneks	264
4.2.4.4.4. Liigendus kolmekümne kaheksaks	264
4.2.4.4.4. Kokkuvõte	265
4.3. Kokkuvõte	265
LÕPPSÕNA	268
A. Kokkuvõte	268
B. Ideid edaspidiseks uurimistööks	272
ALLIKAD JA KIRJANDUS	274
A. Kasutatud allikad	274
B. Kasutatud kirjandus	276
SUMMARY	284
LISAD	289
Lisa 1: NCL-i rütmilised koolonid	289
Lisa 2: NCL-i rütmiline analüüs	290
Lisa 3: <i>Credo Missale Romanum</i> 'i 1474. aasta väljaandes (koopia)	297
Lisa 4: <i>Credo Missale Romanum</i> 'i 1570. aasta väljaandes (koopia)	298
Lisa 5: <i>Credo</i> DA Hs 16:3* liigendus	300
Lisa 6: NCL-i praktiline liigendus neljakümne üheks (<i>Credo</i> VI)	303
Lisa 7: NCL-i praktiline liigendus neljakümne kolmeks I (<i>Credo</i> II)	304
Lisa 8: NCL-i praktiline liigendus neljakümne kolmeks II (<i>Credo</i> IV)	306
Lisa 9: NCL-i praktiline liigendus neljakümne viieks I (<i>Credo</i> III)	307
Lisa 10: NCL-i praktiline liigendus neljakümne viieks II (<i>Credo</i> V)	308

Lisa 11: NCL-i praktiline liigendus neljakümne kuueks (<i>Credo I</i>)	309
Lisa 12: NCL-i praktiline liigendus viiekümne neljaks I (<i>Credo I</i> ja II), II (<i>Credo III</i>), viiekümne viieks (<i>Credo V</i>), viiekümne kuueks I (<i>Credo IV</i>), II (<i>Credo VI</i>).....	310
Lisa 13: Arvo Pärdi <i>Missa syllabica</i> segakoorile ja orelile UE 30430, <i>Credo</i>	313
Lisa 14: Arvo Pärdi <i>Missa syllabica</i> segakoorile ja orelile UE 17230, <i>Credo</i>	322
Lisa 15: Arvo Pärdi <i>Summa</i> koorile või solistidele (SATB) <i>a cappella</i> UE 17225	328
Lisa 16: Arvo Pärdi <i>Berliner Messe</i> segakoorile (SATB) ja orelile UE 19567, <i>Credo</i>	336
Lisa 17: Arvo Pärdi <i>Berliner Messe</i> segakoorile (SATB) ja keelpilliorkestrile UE 32631, <i>Credo</i>	352
ELULOOKIRJELDUS.....	368
<i>CURRICULUM VITAE</i>	369

NÄITED, SKEEMID JA TABELID

A. NÄITED

Näide 1: T-hääle paiknemine M-hääle suhtes	185
Näide 2: MSC sõnade kuulumine D- või A-põhja tüüpi	188
Näide 3: MSC rõhutute ja rõhuliste silpide vastavus vertikaalide konsoneerivuse ja dissoneerivusega	193
Näide 4: NCL-i liigendus MSC-s esitatuna skemaatilisel	195
Näide 5: <i>Summa</i> M- ja T-hääle vormiloov kontrapunkt.....	205
Näide 6: <i>Summa</i> kõigi kuueteistkümneme üksuse ülemistele M-häälele vastavate T-hääle positsiooninumbri	209
Näide 7: <i>Summa</i> kõigi kuueteistkümneme üksuse alumistele M-häälele vastavate T-hääle positsiooninumbri	211
Näide 8: Abinootide korrapärane asetus <i>Summa</i> kahes ülemises hääles, <i>proposta's</i> (taktid 1–2)	212
Näide 9: Abinootide korrapärane asetus <i>Summa</i> kahes alumises hääles, <i>risposta's</i> (taktid 2–3).....	213
Näide 10: <i>Summa</i> ülemist T-hääle esitav sopranihääle.....	214
Näide 11: <i>Summa</i> M-hääle tuletatud algvorm.....	219
Näide 12: <i>Summa</i> alumist T-hääle esitav tenorihääle	223
Näide 13: Peegelsümmeetrilised „kaared” <i>Summa</i> taktides 5–7.....	228
Näide 14: Peegelsümmeetriline „kaar” <i>Summa</i> taktides 40–41	229
Näide 15: BMC M-hääle peegelsümmeetriline ülesehitus.....	233
Näide 16: BMC M- ja T-hääle vormiloov kontrapunkt.....	234
Näide 17: Kõik BMC vanemas versioonis vähemalt korra esinevad abinoodid paigutatuna M- ja T-hääle algvormile.....	238

B. SKEEMID

Skeem 1: NCL-i süntaktiline üldstruktuur (S1–8).....	88
Skeem 2: <i>Credo in unum Deum...invisibillum</i> (S1).....	89
Skeem 3: [<i>Credo</i>] <i>in unum Dominum...cuius regni non erit finis</i> (S2).....	91
Skeem 4: <i>Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula</i> (NP7).....	92
Skeem 5: <i>Deum de deo</i> (NP8).....	93
Skeem 6: <i>lumen de lumine</i> (NP9).....	94
Skeem 7: <i>Deum verum...consubstantialem Patri</i> (NP10).....	94
Skeem 8: <i>per quem omnia facta sunt</i> (Sx).....	95
Skeem 9: <i>qui propter...vivos et mortuos</i> (Sy).....	96
Skeem 10: <i>qui propter...descendit de caelis</i> (S9).....	97
Skeem 11: [<i>qui</i>] <i>incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine</i> (S10).....	98
Skeem 12: [<i>qui</i>] <i>homo factus est</i> (S11).....	99
Skeem 13: [<i>qui</i>] <i>crucifixus...sub Pontio Pilato</i> (S12).....	100
Skeem 14: [<i>qui</i>] <i>passus [est]</i> (S13).....	101
Skeem 15: [<i>qui</i>] <i>sepultus est</i> (S14).....	102
Skeem 16: [<i>qui</i>] <i>resurrexit tertia die secundum Scripturas</i> (S15).....	103
Skeem 17: [<i>qui</i>] <i>ascendit in caelum</i> (S16).....	104
Skeem 18: [<i>qui</i>] <i>sedet ad dexteram Patris</i> (S17).....	105
Skeem 19: [<i>qui</i>] <i>iterum...vivos et mortuos</i> (S18).....	106
Skeem 20: <i>cuius regni non erit finis</i> (Sz).....	107
Skeem 21: [<i>credo</i>] <i>in Spiritum Sanctum...qui locutus est per prophetas</i> (S3).....	108
Skeem 22: <i>qui ex Patre Filioque procedit</i> (Sa).....	109
Skeem 23: <i>qui cum Patre...conglorificatur</i> (Sβ).....	110
Skeem 24: <i>qui locutus est per prophetas</i> (Sγ).....	111
Skeem 25: [<i>credo</i>] <i>unam...Ecclesiam</i> (S4).....	112
Skeem 26: <i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum</i> (S5).....	113
Skeem 27: <i>exspecto resurrectionem mortuorum</i> (S6).....	114
Skeem 28: [<i>exspecto</i>] <i>vitam venturi saeculi</i> (S7).....	115

C. TABELID

Tabel 1: Nikaia ja Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistus.....	33
Tabel 2: Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelsed tõlked.....	36
Tabel 3: NCL-i silbianaalüüs arvestades sõnapiire.....	53
Tabel 4: NCL-i eestikeelne tõlge väljaannetes „ <i>Laulgem Jumalale: katoliiklik lauluraamat</i> ” ja „ <i>Kiriku laulu- ja palveraamat</i> ”.....	55
Tabel 5: EA võrdlus NCL-iga.....	147
Tabel 6: NCL-i liigendus üheteistkümneks Aquino Thomase traktaadi <i>De articulis Fidei</i> järgi.....	149
Tabel 7: NCL-i liigendus kaheteistkümneks Pseudo-Augustinuse kirjutise <i>Sermo 240 de Symbolo</i> järgi.....	151

Tabel 8:	NCL-i liigendus kaheteistkümneks varakristliku <i>kerygma</i> skeemi järgi	154
Tabel 9:	NCL-i liigendus kolmeteistkümneks Aquino Thomase traktaatide <i>Summa Theologiae</i> ja <i>De articulis Fidei</i> järgi	158
Tabel 10:	NCL-i liigendus kolmeteistkümneks Liuwe H. Westra järgi.....	160
Tabel 11:	NCL-i praktiline liigendus kolmeteistkümneks.....	163
Tabel 12:	NCL-i praktiline liigendus üheksateistkümneks	164
Tabel 13:	NCL-i praktiline liigendus kahekümne üheks	165
Tabel 14:	NCL-i praktiline liigendus kahekümne seitsmeks.....	166
Tabel 15:	NCL-i praktiline liigendus kahekümne üheksaks.....	167
Tabel 16:	NCL-i praktiline liigendus kolmekümne kaheks.....	169
Tabel 17:	NCL-i praktiline liigendus kolmekümne seitsmeks	170
Tabel 18:	NCL-i praktiline liigendus kolmekümne kaheksaks	172
Tabel 19:	Kokkuvõte NCL-i trükiste enamesinevatest liigenduskohtadest..	179
Tabel 20:	Korrapära MSC oreli pedaalnootide paiknemises	201
Tabel 21:	NCL-i korrapärane liigendumine <i>Summas</i> üksusteks ja alauksusteks.....	206
Tabel 22:	Löökide arv <i>Summa</i> taktides	216
Tabel 23:	<i>Summa</i> kaanoniprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused	218
Tabel 24:	<i>Summa</i> grammatikaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused	220
Tabel 25:	<i>Summa</i> sümmeetriaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused	221
Tabel 26:	<i>Summa</i> kaanoni-, grammatika-, sümmeetria- ja veaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksuste kokkuvõte.....	225
Tabel 27:	<i>Summa</i> 's esiletõstetud tekstiüksuste võrdlus NCL-i enamesinevate teoloogiliste liigenduskohtadega.....	230
Tabel 28:	BMC I üksuse nootide järjekorranumbrite ümberasetumine üksustes II ... XI.....	236
Tabel 29:	Erinevused BMC vanema ja uuema versiooni perioodideks-liigendamise vahel.....	242
Tabel 30:	BMC eri moodsu paigutusega T-häälele vastavad NCL-i lõigud.....	244
Tabel 31:	NCL-i lõigud, mis vastavad BMC uuema versiooni seitsmele T-hääle positsiooni tüübile.....	246
Tabel 32:	BMC kaanoniprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused	254
Tabel 33:	BMC sümmeetriaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused	256
Tabel 34:	Kokkuvõte NCL-i silpidest ja sõnadest pikemate tekstiüksuste liigendamisest BMC-s.....	260

LÜHENDID

<i>A</i>	451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu aktides sisalduva NC esimene ladinakeelne tõlge, nn <i>versio antiqua</i>
<i>A²C²R²</i>	451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu teise istungi aktides sisalduvad NC tõlked (<i>versio antiqua, versio correctata, versio Rustici</i>)
<i>A⁵C⁵R⁵</i>	451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu viienda istungi usudefinitsioonis sisalduvad NC tõlked (<i>versio antiqua, versio correctata, versio Rustici</i>)
<i>A⁶C⁶R⁶</i>	451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu kuuenda istungi aktides sisalduvad NC tõlked (<i>versio antiqua, versio correctata, versio Rustici</i>)
ADJ	Adjektiiv
ADV	Adverb
AP	Adjektiivifraas
AUX	Abiverb
<i>B</i>	Itaalia päritoluga <i>Collectio Canonum Sanblasiana</i> 's sisalduv NC tõlge
BM	Arvo Pärdi teos <i>Berliner Messe</i>
BMC	Arvo Pärdi teose <i>Berliner Messe Credo</i> -osa
<i>C</i>	<i>A</i> korrigeeritud versioon, <i>versio correctata</i>
CONJ	Konjunktsioon
<i>D</i>	Dionysius Exiguuse valmistatud 381. aasta Konstantinoopoli oikumeenilise kirikukogu kaanonite tõlkes sisalduv NC tõlge
<i>E</i>	Elisioon
EA	„Apostlite kiri” (<i>epistula apostolorum</i>)
<i>G</i>	<i>Sacramentarium Gelasianum</i> 'is sisalduv NC tõlge
<i>H</i>	Hiaatus
<i>K</i>	Kaunistus
<i>K</i>	553. aasta Konstantinoopoli oikumeenilise kirikukogu aktide ladinakeelses tõlkes sisalduv NC tõlge
K-heli	Arvo Pärdi <i>tintinnabuli</i> -stiili meloodiahääle keskne heli
KL	<i>Laulgem Jumalale: katoliiklik lauluraamat</i> . Eesti Apostellik Administratuur, Tallinn, 2008, 1-5–1-6.
KLPR	<i>Kiriku laulu- ja palveraamat</i> . EELK Konsistooriumi kirjastus- ja infoosakonna väljaanne, Tallinn, 1992, XXIX.
<i>L</i>	Nn Vatikani käsikirja kogumikus (<i>Vaticanus lat.</i> 1342) sisalduv NC ladinakeelne tõlge

LMT	Lause moodustaja tüüp
LSK	Tähistus NC ladinakeelsele tõlkele, mis viitab kolmele üks-teisega väga sarnasele NC tõlkele <i>L</i> , <i>S</i> ja <i>K</i>
MCL	<i>Muta cum liquida</i>
M-hääl	Arvo Pärdi <i>tintinnabuli</i> -stiili meloodiahääl
MSC	Arvo Pärdi teose <i>Missa syllabica Credo</i> -osa
MR	<i>Missale Romanum</i>
N	Substantiiv, substantiivifraasi põhisoona
<i>N</i>	Vatikani Chalkedoni toimikute kogumiku viiendas peatükis sisalduv NC tõlge
N*	Nikaia usutunnistus (kreekakeelne)
NC	Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse kreekakeelne tekst
NC ¹	451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu III aktis esinev NC versioon (kreekakeelne)
NC ²	451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu V aktis esinev NC versioon (kreekakeelne)
NCL	Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelne normtekst (<i>symbolum niceno-constantinopolitanum latinum</i>)
<i>NQBW</i>	Tähistus NC tõlkele, mis viitab neljale üksteisega väga sarnasele NC tõlkele <i>N</i> , <i>Q</i> , <i>B</i> ja <i>W</i>
NP	Substantiivifraas
NUM	Numeraal
<i>O</i>	Vatikani Chalkedoni toimikute kogumiku kuuenda peatüki registris sisalduv NC tõlge
<i>ORxi</i>	Dokumentidekogu <i>Ordo Romanus</i> XI käsikirjas Wolfenbüttel 4175 sisalduv NC tõlge
<i>P</i>	Paulinuse Aquileiast valmistatud NC tõlge
PP	Prepositsioonifraas
PREP	Prepositsioon
PRON	Pronoomen
PRONP	Pronoomenifraas
PRONPOSS	Possessiivpronoomen
<i>Q</i>	Gallia päritoluga <i>Collectio Canonum Quesneliana</i> 's sisalduv NC tõlge
<i>R</i>	Rooma diakon Rusticuse valmistatud versioon <i>A</i> -st, <i>versio Rustici</i>
<i>R</i>	Vanarooma usutunnistus (<i>symbolum romanum</i>)
<i>S</i>	Nn <i>Hispana</i> kogumikus (<i>Collectio Hispana</i>) leiduv NC tõlge

<i>S</i> ^c	Nn <i>Hispana</i> kogumikus (<i>Collectio Hispana</i>) leiduvate 381. aasta Konstantinoopoli oikumeenilise kirikukogu kaanonite hulgas asuv NC ladinakeelne tõlge
<i>S</i> ^{leo}	Nn <i>Hispana</i> kogumikus leiduv NC tõlge, mille paavst Leo II saatis pärast 681. aasta oikumeenilist Konstantinoopoli kirikukogu Hispaania piiskoppidele
<i>S</i> ^{tol}	Nn <i>Hispana</i> kogumikus (<i>Collectio Hispana</i>) leiduv NC ladinakeelne tõlge, mida kasutati kolmandal Toledo kirikukogul 589. aastal
<i>S</i> ^{sz}	<i>S</i> ^{leo} töötlus koodeksites <i>Leidensis Vossianus</i> lat. Q. 122 (<i>X</i>) ja <i>Montepessulanus</i> 308 (<i>Z</i>)
SATB	Koori hääleliigid sopran, alt, tenor ja bass
<i>St</i>	Stowe'i missaalis sisalduv NC tõlge
<i>T</i>	Paavst Sergius I käsul 681. aasta oikumeenilise Konstantinoopoli kirikukogu aktidest tehtud ladinakeelses tõlkes sisalduv NC tõlge
T-häääl	Arvo Pärdi <i>tintinnabuli</i> -stiili kolmkõlahäääl (<i>tintinnabuli</i> -häääl)
TR	Apostlik usutunnistus (<i>textus receptus</i>)
UT	Uus Testament
<i>V</i>	Käsikirjas <i>Codex Veronensis</i> LX sisalduv NC tõlge
<i>V</i>	Verb, verbifraasi põhisõna
<i>Vinf</i>	Infinitiiv
<i>VP</i>	Verbifraas
<i>VPinf</i>	Infinitiivifraas
<i>VT</i>	Vana Testament
<i>W</i>	Madlamaade päritoluga <i>Collectio Codicis Hagensis</i> 'es sisalduv NC tõlge
<i>X</i>	Koodeks <i>Leidensis Vossianus</i> lat. Q. 122
<i>Z</i>	Koodeks <i>Montepessulanus</i> 308

Kõik Piibli kirjakohtade lühendid pärinevad Piibli viimasest eestikeelsest tõlkest (Eesti Piibliselts, 1999).

SAATEKS

Olen alates viiendast eluaastast õppinud muusikat ja jõudnud sel alal kõrghariduseni. Põhjus, miks otsustasin 2005. aastal oma töö kirjutada Tartu Ülikooli usuteaduskonna ning mitte Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse osakonna juures, seisneb ühest küljest selles, et olen lõpetanud 1999. aastal Tartu Ülikooli usuteaduskonna bakalaureusekraadiga ja töotan vaimulikuna. Teisest küljest aga selles, et olen veendunud sõna ülimuslikkuses muusika suhtes.

Minu töö teemavalikus on tähtis roll Arvo Pärdi muusikal, ehkki töö pealkirjas Pärdi nimi ei esine. Ühelt poolt seisneb Pärdi olulisus siin selles, et tema muusika on tugevasti seotud teoloogiaga ja Pärdi muusika seda aspekti polnud 2005. aastal veel kuigi palju uuritud. Teisalt andis minu pöördumisele Arvo Pärdi muusika poole tõuke Nora ja Arvo Pärdi külaskäik 2004. aasta suvel Nõo kirikusse, kus töotan koguduse õpetajana. Pärdid tegid mulle ettepaneku uurida mõnda Arvo Pärdi teost ja vormida sellest artikkel. Pean tunnustama, et nii autoriteetsete inimeste otsekohene pöördumine liigutas mind ja olin kohe kindel, et pean püüdma selle ettepaneku kuidagi vastu võtta.

Minu plaani uurida teoloogilisest vaatevinklist Arvo Pärdi muusikat kiitis heaks ka minu juhendaja, Tartu Ülikooli usuteaduskonna kirikuloo dotsent dr Urmas Petti. Samuti oli dr Petti see, kes kiriku- ja dogmadeloolasena viis mu mõtted Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistusele. Nõnda hakkaski minu väitekirja teema kuju võtma.

Sain 2005. aastal Tartu Ülikooli doktoriõppesse sisse ja asusin peagi väitekirja kallale. Töö kavandamise käigus aga mõistsin, et *Credo*-sarnase vana ladinakeelse tekstiga tegelemiseks tuleb selle kohta teada palju enam kui ma tollal teadsin. Pidin niisiis põhjalikumalt süvenema kord üsna põgusalt õpitud ladina keele saladustesse.

2009. aasta sügisel avanes mul DoRa programmi raames võimalus töötada kolm kuud Saksamaal Münsteri Ülikooli katoliku teoloogia teaduskonna juures. See kogemus kujunes mu väitekirja lõpliku sisu ja vormi osas määravaks, sest sain Münsteri raamatukogudes ja arhiivides töötada materjalidega, mida ma Eestist poleks leidnud.

Töö valmimise käigus märkasin, et minu tähelepanu koondub järk-järgult mitte niivõrd Arvo Pärdi muusikale, vaid Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelsele tekstile. Seetõttu sobitasin ma muusika hermeneutilise lähenemisega, vaadeldes muusikat teksti analüüsivahendina ja teksti muusika analüüsivahendina.

Plaanisin töö kirjutada algul saksa, seejärel aga inglise keeles. Mida aeg edasi, seda enam süvenes minus aga veendumus, et seda tööd on eelkõige tarvis eesti keeles – eestikeelse interdistsiplinaarse *humaniora*, muusikateadust, teoloogiat ja klassikalist filoloogiat ühendava teaduse arenguks.

Olen seda tööd kirjutanud lühemate ja pikemate vaheaegadega umbes kaheksa aastat. Vahel tekkinud rasketest momentidest aitas üle palve Jumala

poole, minu perekonna alatine toetus ja sõprade usaldus, minu tööandjate ja minu teenitava koguduse vastutulelikkus, minu kolleegide, ametivendade ja -õdede lahke abi.

Tahaksin tänada oma juhendajaid dots dr Urmas Pettit Tartu Ülikoolist ja prof dr Mart Humalat Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiast, kes olid minuga väga kannatlikud. Tahaksin tänada suurepärast klassikalist filoloogi dr Janika Pälli, kes mu töö grammatika-osa põhjalikult läbi töötas ja hädavajalikke näpunäiteid andis ning TÜ usuteaduskonna kirikuloo õppetooli lektor mag Marju Lepajõed, kes samuti alati hea nõuga abiks oli. Tahaksin tänada Ivi Piibehte, kes vaatas mu töö läbi eesti filoloogi vaatenurgast ja aitas korrastada teksti tehnilist külge, samuti Riho Esko Maimetsa, kes vaatas üle töö ingliskeelse kokkuvõtte.

Tahaksin tänada ka Tartu Ülikooli usuteaduskonna dekaani prof dr Riho Altnurmet ja usuteaduskonna nõukogu loa eest kirjutada töö interdistsiplinaarsel teemal ning pikameelsuse eest minu pikaleveninud doktoriõppe lõpu äraootamisel. Tänan usuteaduskonna dekanaadi õppekorralduse spetsialisti Heli Kuustet alatise toetuse eest. Tänan prof Tarmo Kulmarit lahke abi eest minu doktoriõppes vajaliku artikli vahendamise eest Münsteri kirjastuse Ugarit Verlag ajakirjas *Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte*. Tänan Münsteri Ülikooli katoliku teoloogia teaduskonna professor dr Thomas Bremerit lahke abi eest Münsteris viibitud aja jooksul, samuti selle teaduskonna dekaani 2009. aastal prof dr dr Alfons Fürsti.

Samuti tänan Tartu Ülikooli võrdleva poetoloogia seminari juhti, usuteaduskonna dotsent dr Urmas Nõmmikut ja Eesti Heliloojate Festivali kunstilist juhti Monika Mattiesenit võimaluse eest pidada oma töö teemal ettekandeid, mis sundisid mind materjaliga aina edasi töötama.

Lõpuks tänan ka oma perekonda ning paljusid teisi inimesi, kes mind töö kirjutamise jooksul toetasid ja jõu või nõuga abistasid.

SISSEJUHATUS

A. Töö probleem

Esimesed teated roomakatoliku missa propriumi- ja ordinaariumiosade tekstidele komponeeritud mitmehäälsest muusikast pärinevad 11. sajandist.¹ Kui esimestel mitmehäälsete missaosade loomise sajanditel eelistati muusikasse valada pigem missa propriumiosi, siis alates 14. sajandist hakkasid heliloojad komponeerima eelkõige missa viiest ordinaariumiosast – *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus/Benedictus* ja *Agnus Dei* – koosnevaid missatsükleid.² Nõnda kujunes missa ordinaariumiosade muusikalisest kompositsioonist omaette tsükliline vorm, mida on viimase 600 aasta jooksul lääne muusikaloos väga palju ekspluateeritud. On isegi arvatud, et missa ordinaariumi tekstid on enim viisistatud tekstid muusikaajaloos üldse.³

Selle heliloomingus laialt kasutatud tsüklilise vormi kolmanda osa, *Credo* aluseks on usutunnistus, mida teoloogias tuntakse Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse (*symbolum niceno-constantinopolitanum*, edaspidi NC) ladinakeelse normtekstina (*symbolum niceno-constantinopolitanum latinum*, edaspidi NCL). Arvestades missatsükli erakordselt laia kasutust võib seega öelda, et mitmehäälse muusika ajaloos on NCL pidevalt erilist rolli mänginud. Sama tähtis roll on sel tekstil ka tänapäeval ja see roll püsib tõenäoliselt ka tulevikus – sama kaua kui püsib läänekirik⁴.

NCL on aga ühe muusikalise tsükli osa aluseks oleva teksti kohta suhteliselt pikk. Samuti on NCL grammatiliselt keerukas ja teoloogiliselt sisutihe tekst. Seetõttu on viimase 600 aasta jooksul missat kirjutava helilooja ees alati seisnud probleem, kuidas liigendada NCL tähendusrikasteks üksusteks, et neid edukalt muusikaliste parameetritega siduda.

Helilooja loodud missakompositsioon on omakorda probleemiks selle kasutajale: tõlgendajale (interpreedile), vastuvõtjale (kuulajale) ja mõtestajale (muusikateadlasele). Kõigil neil tuleb, vastavalt valitud süvenemisastmele, hinnata helilooja töö tulemust: kas helilooja on teksti õigesti mõistnud, kui sügavale on ta teksti „tunginud”, millised on teose rõhuasetused ja kas need langevad kokku rõhuasetustega tekstis. Selleks, et neile ja sarnastele küsimustele vastata, tuleb missa kasutajail mõista muuhulgas ka NCL-i.

¹ **Wagner**, Peter. *Geschichte der Messe. I. Teil: bis 1600*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1963, 26. **Finscher**, Ludwig; **Lütteken**, Laurenz. *Mehrstimmige Messvertonungen bis 1600. – Messe und Motette*. Hrsg. von Laurenz Lütteken. Kassel jne: Bärenreiter; Stuttgart, Weimar: Metzler, c2002, 23.

² **Finscher**, 2002, 25.

³ **Nohl**, Paul-Gerhard. *Lateinische Kirchenmusiktexte: Geschichte, Übersetzung, Kommentar*. 2. Auflage. Kassel jne: Bärenreiter, c1998, 31.

⁴ Läänekiriku all mõistan siin ja edaspidi roomakatoliku kirikut ning sellest välja kasvanud protestantlikke kirikuid, kes kasutavad NCL-i, NC *Filioque*-lisandiga versiooni.

NCL on, nagu öeldud, teoloogiline tekst. Ta on oluline süstemaatilises teoloogias (eriti kolmainuõpetuse, kristoloogia ja pneumatoloogia seisukohalt) ja sellest tulenevalt ka praktilises teoloogias (usutunnistuse liturgiline kasutus eri ajastutel). Ta omab tähtsust kirikuloos (peegeldab kirikuloos murrangulisi etappe kuni Suure kirikulõheni) ja oikumeenikas (on tänapäeval ainus kõigis kristlikes konfessioonides kasutatav usutunnistus). Ühte teoloogilisel olulist teksti tuleb aga võimalikult põhjalikult mõista.

NCL on kreekakeelsest algtekstist tõlgitud ladinakeelne tekst, mis on välja kujunenud keskajal. Seega kuulub ta ka klassikalise filoloogia valdkonda. Kui foneetiliselt ja morfoloogiliselt on NCL-i puhul tegemist tavalise ladinakeelse tekstiga, siis süntaktiliselt ja stilistiliselt on NCL suhteliselt mitmetähenduslik ja nõuab suuremat süvenemist.

Nõnda lähtub käesolev töö probleemist, mida NCL võib tekitada heliloojale, interpreedile, kuulajale, muusikateadlasele, teoloogile ja filoloogile, ning püüab selle lahendamisele mõningate vaateviiside abil kaasa aidata.

B. Töö eesmärk

Tulenevalt eeltoodud probleemideringist on käesoleva väitekirja eesmärgiks koostada abivahend NCL-i paremaks mõistmiseks.

Eelkõige on see abivahend mõeldud muusika loojaile, tõlgendajaile, kuulajaile ja mõtestajaile, kes puutuvad kokku eri ajastuil loodud *Credo*-osadega. Neile võiks mu töö abiks olla järgneval kolmel põhjusel.

1. Olen töös püüdnud NCL-i põhjalikult avada grammatilisest küljest. Seejuures, mõeldes peamisele sihtgrupile, olen sekundaarkirjanduse osas kasutanud kõrvuti üld- ja erikäsitlustega klassikalise filoloogia autoriteetidelt üsna palju ka Eesti raamatukogudes hõlpsasti kättesaadavaid ja valdkonnaga esmatutvumiseks mitte liiga keerulisi kooliõpikuid.
2. Olen töös püüdnud selgitada NCL-i teoloogilist ülesehitust. Siiski mitte niivõrd rõhuasetusega usutunnistuse artiklite teoloogilise sisu avamisele, kui-võrd teksti liigendamisele teoloogiliste põhimõtete alusel. Need teoloogilised põhimõtted on ühest küljest viisid, kuidas NCL-i on läänekirikus – nii süstemaatilises kui ka praktilises mõttes – teoloogiliselt liigendatud või kuidas seda võiks läänekiriku teoloogide eeskujul teha. Teisest küljest on need teoloogilised põhimõtted aga mõnede NC-le eelnevate usutunnistuste liigendusviisid, mida olen analoogia alusel rakendanud ka NCL-ile.
3. Olen töös vaadelnud NCL-i muusikalist liigendamist maailmakuulsa eesti helilooja Arvo Pärdi kolme NCL-ile loodud teose näitel. Sellest võib abi olla neile muusika loojaile, tõlgendajaile, kuulajaile ja mõtestajaile, kes soovivad Arvo Pärdi *Credo*'dega lähemalt tutvuda ning õppida sellest, kuidas kasutab NCL-i teksti üks äärmiselt hoolikalt teksti struktuuri arvestav helilooja.

Olen aga käesoleva abivahendi koostamisel silmas pidanud ka teolooge, kes tunnevad ja mõistavad paremini NC teoloogilist ülesehitust, kuid soovivad süveneda NCL-i grammatikasse või tutvuda muusikalistes parameetrites peituvate võimalustega usutunnistuse teksti liigendamiseks.

Samamoodi võib ka klassikalistele filoloogidele olla abi sissevaatest NCL-i teoloogilistesse ja muusikalistesse liigendusvõimalustesse ning nad võivad saada uusi ideid ka teksti grammatilisest analüüsist.

C.Töö meetod

Minu töö pealkirjas esineb sõna „liigendamine” ja see annab otsese viite ka töös rakendatud meetodile. „Liigendamine” tähendab mingi terviku liikmeteks, üksikosadeks lahtumist⁵ ja see pole muud kui eestikeelne vaste sõnale „analüüs”.

C.1.Töö meetodi valik

Ehkki analüüs on teadusliku uurimise meetodina juba aastasadu tuntud ja tunnustatud, võib see ühe doktoritöö meetodina mõjuda triviaalselt. Seepärast toon alljärgnevalt kolm põhjust, miks otsustasin just sellise meetodi kasuks.

1. Esiteks kujutlesin end helilooja olukorda, kes hakkab komponeerima missa *Credo*-osa. Tema ees on arvatavasti mingist liturgilisest trükiväljaandest pärinev NCL. Ta teab, et tema tulevase *Credo* kvaliteet sõltub suures osas sellest, kui hästi ta suudab tekstis peituvat potentsiaali muusikaliste parameetrite abil esile tuua. Samuti teab ta seda, et tema teose kasutusväärtus roomakatoliku kiriku riituses sõltub sellest, kui hästi ta suudab oma muusikaga tekstis esile tuua roomakatoliku õpetusele kohaseid rõhuasetusi. Seega tuleb heliloojal NCL-i teksti võimalikult hästi mõista püüda ja selleks peab ta seda põhjalikult analüüsima. Analüüsimine tähendab aga liigendamist, teksti mingil põhimõttel üksikosadeks jagamist.

Teksti kasutamisel muusikalise kompositsiooni alusena lisandub ka asjaolu, et muusika kui heliliste vormide kulgemine ajas on käsitletav mitteverbaalse tekstina, mis, sarnaselt verbaalse tekstiga, liigendub suuremateks ja väiksemateks üksikosadeks. Ühe sõnalise teksti muusikasse valamine nõuab seega tahes-tahtmata selle teksti liigendamist, sest muidu ei saaks tekstiüksusi kokku viia muusikaliste üksustega.

2. Teiseks ajendas mind NCL-i liigendama eeskujuga, mida pakub VT heebreakeelne tekst. Nimelt on VT tekst liigendatud rangete reeglite alusel erineva pikkusega ja omavahel hierarhilises suhtes seisvateks üksusteks. Nende üksuste

⁵ **Langemets**, Margit jt, toim. *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 3. kd, L–O. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009, 123.

pikkusi ja omavahelisi suhteid reguleerib juudi õpetlaste – masoreetide – keskajal väljatöötatud märkide, aktsentide süsteem. Sellel aktsentide süsteemil ehk aktsentuatsioonil on tekstis mitu funktsiooni. Nad

- a) osutavad sõna rõhulisele silbile (sõnarõhuline funktsioon),
- b) märgivad mingit meloodiavormelit, millega vastavat üksust tuleb esitada ehk kantilleerida (muusikaline funktsioon),
- c) käituvad interpunktsioonimärkidena (interpunkteeriv funktsioon),
- d) viitavad tekstiüksuste omavahelisele hierarhilisele seosele ja nende disjunktiivsusele või konjunktiivsusele (retooriline funktsioon),
- e) lubavad oma funktsioonide kokkupõrkel tekstiüksusi erinevalt tõlgendada (hermeneutiline funktsioon),
- f) võimaldavad näha tekstiüksusi poeetiliste üksustena (poeetiline funktsioon).⁶

Seega lubab VT aktsentuatsioon Pühakirja teksti mitmel viisil liigendada, kusjuures see liigendamine on piiratud üsna rangete reeglitega.

NCL-il nagu ka muudel ladinakeelsetel liturgilistel tekstidel selline range aktsentuatsioon muidugi puudub. Siiski on NCL-ile kirikuloos rakendatud põhimõtteid, mis lubavad ka seda kuidagi liigendada: interpunktsioon, erinevat värvi kirjatähed, suure ja väikse algustähe vastandamine, teksti ridadena esitamine, teoloogilised põhimõtted, gregoriaani-*Credo* puhul noodid ja tsesuurimärgid. Ent just range aktsentuatsiooni puudumine lubab NCL-i liigendada ka muude põhimõtete alusel. Nt nende alusel, mida grammatika ja teoloogia pakuvad juba lisaks käibivaile põhimõteteile, ning mitmehäälse (mitte-gregoriaani) muusika alusel.

3. Kolmandaks andis mulle julgust valida oma töö meetodiks liigendamine tõsi-asi, et liigendamine ehk analüüs on alati seotud sünteesiga, osade ühendamisega tervikuks. Esmalt võib käesoleva töö puhul sünteesi kujutleda lugeja tunnetusprotsessi järgmise etapina: lugeja ühendab tööst leitud liigendusvõimaluste alusel NCL-i osad oma tunnetuses uuel viisil tervikuks. Helilooja, interpret, kuulaja ja muusikateadlane, filoloog ja teoloog näevad endale tuttavat teksti uue pilguga ja sünnibki süntees.

Teisalt on ka käesolevas töös endas analüüs pidevalt seotud sünteesiga. Kui ma näiteks räägin punktis 4.2.3.3.2. sellest, kuidas Arvo Pärdi *Summa*'s on NCL liigendatav grammatikaprintsiibi alusel, siis lähtun ma tegelikult järgmisest mõtlemisprotsessist:

1. NCL-i liigendamine kolomeetristeks üksusteks (analüüs);
2. NCL-i käsitlemine uue, kolomeetristest üksustest koosneva tervikuna (süntees);

⁶ **Jaanson**, Mart. *Vana Testamendi aktsentuatsioonist*. Tartu Ülikooli usuteaduskonna bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu, 1999, 10–22. Vt ka **Jaanson**, Mart. *Helijärjestus ja helikoostis Igor Stravinski vaimulikus ballaadis „Aabraham ja Iisak“*. Eesti Muusikaakadeemia muusikateaduse osakonna magisträtöö. Käsikiri. Tallinn, 2002.

3. *Summa* M-hääle liigendamine NCL-i kolomeetriliste üksuste alusel (analüüs);
4. *Summa* M-hääle käsitlemine uue, NCL-i kolomeetriliste üksustega kokkulangevatest üksustest koosneva tervikuna (süntees);
5. NCL-i liigendamine kolomeetriliste üksuste alusel liigendatud M-hääle läbiviimiste alusel (analüüs).

Analüüsi seotusel sünteesiga on teatavasti ka tunnetusteoreetiline põhjus. Immanuel Kanti järgi ei suudagi inim mõistus analüüsida, olemata enne sünteesinud, „sest kus aru pole enne midagi sidunud [*verbunden*], seal ei saa ta ka midagi lahti päästa [*auflösen*], kuna miski, mis lubab analüüsi, saab olla kujutlusvõimele antud vaid aru poolt seotuna.”⁷

Ja lõpuks on analüüsi seotuse puhul sünteesiga asjakohane rääkida ka mõistmisõpetuses alates Fr. D. E. Schleiermacherist (1768–1834) oluliseks saanud n-ö hermeneutilisest ringist, mis on igasuguse süveneva mõistmise puhul paratamatu. Hermeneutiline ring põhineb juba antiikesk retoorikas tuntud hermeneutilisele reeglile, et tervikut peaks mõistatama üksikosadest ja üksikosi tervikust. Hans-Georg Gadamer kirjutab:

„Kes tahab mõnd teksti mõista, loob alati visanduse. Ta visandab endale ette terviku mõtte, niipea kui esimene mõte end tekstis näitab. See näitab end jällegi vaid siis, kui teksti loetakse juba ühe teatud mõtte kindla ootusega. Niisuguse eelvisandi väljatöötamises, mida muidugi pidevalt revideeritakse sellest lähtuvalt, mis edasisest mõttesse sissetungimisest tuleneb, seisneb selle mõistmine, mis seal kirjas seisab.”⁸

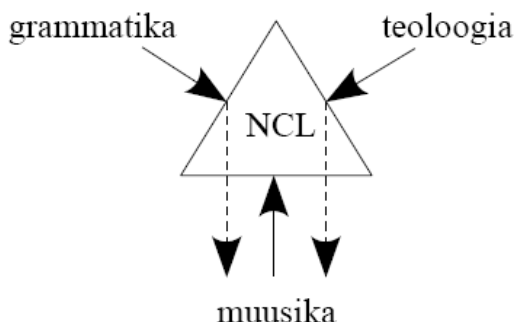
Nõnda on käesolevas töös liigendamine pidevalt süveneva mõistmise teenistuses.

⁷ ...denn wo der Verstand vorher nichts verbunden hat, da kann er auch nichts auflösen, weil es nur durch ihn als verbunden der Vorstellungskraft hat gegeben werden können. (Kant, Immanuel. Kritik der reinen Vernunft. Transzendente Analytik, §15. Werkausgabe. Bd. 3, Kritik der reinen Vernunft. 1. Frankfurt/M: Suhrkamp, 1988, 135.)

⁸ Gadamer, Hans-Georg. Mõistmise ringist. – *Filosoofilise hermeneutika klassikat: F. D. E. Schleiermacher, Wilhelm Dilthey, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer*. Tõlkinud Andrus Tool. Tartu: Ilmamaa, 1997, 187.

C.2.Töö meetodi kirjeldus

Minu hermeneutilist meetodit NCL-ile lähenemisel võib sümboliliselt kujutada järgmiselt:

A. Pideva joonega nooled sellel kujutisel tähistavad seda, et vaatlen oma töös NCL-i kolme minu meelest kohase valdkonna – grammatika, teoloogia ja muusika – vaatepunktist. Selle vaatluse eesmärk on leida NCL-i tekstist erinevaid tähenduslikke üksusi.

1. Grammatika vaatepunktist liigendan NCL-i osadeks vastavalt selle valdkonna klassikalisele tavale käsitleda ladina keelt foneetiliselt, morfoloogiliselt, süntaktiliselt ja stilistiliselt.⁹

- a) Foneetilisest vaatepunktist liigendan NCL-i silpideks vastavalt ladina keele silbitamisreegleile, esmalt ületamata sõnapiire (punkt 2.1.) ja hiljem ka sõnapiire ületades (punkt 2.4.3.).
- b) Morfoloogilisest vaatepunktist liigendan NCL-i sõnadeks ja määran iga sõna korrektse vormi. Morfoloogilise liigendamise peatükki olen töö kasutusväärtuse huvides laiendanud. Esiteks annan juba siin mõningal määral viiteid süntaksile – sõnavormide omavahelistele seostele.

Teiseks olen iga sõna morfoloogilise analüüsi sidunud ka semantikaga, esitades iga sõna tähenduse ja seostades seda mõnel juhul NC vastava sõnaga. Semantilise analüüsi otstarbeks kasutan muidugi sõnaraamatuid (eriti uusimat ladina-eesti sõnaraamatut, aga ka ladina-saksa, ladina-inglise ja kreeka-vene sõnaraamatut). Lisaks olen arvestanud seda, et NCL-i eesti-keelne tõlge omab pikaegset liturgilist kasutust Eesti roomakatoliku ja luterlikus kirikus ning lisanud sõnade tähenduse täpsustamiseks viite vasta-

⁹ Veel pool sajandit tagasi poleks käesoleva teema puhul ehk olnud vajadust suuremal osal grammatilisel vaatlusel, mida oma töös pakun. Siiski pole ladina keele õpingud Eesti kooli keskastmes juba mitukümmend aastat enam tavalised ja ka ülikoolis õpetatakse ladina keelt väljaspool klassikalise filoloogia eriala üsna põgusalt. Seetõttu olen NCL-i parema mõistmise huvides vajalikuks pidanud esitada lugejale selle teksti süvendatud grammatiline analüüs.

vaile tõlkeile. Sõnade semantika käsitlemisel olen mõnel määral puudutanud ka teoloogilisi küsimusi.

- c) Süntaktilisest vaatepunktist liigendan NCL-i süstemaatilisel lause moodustajaiks, kasutades selleks generatiivsest grammatikast pärit nn tuletuspuu meetodit.
- d) Stilistilisest vaatepunktist liigendan NCL-i antiikse retoorikatraditsiooni põhjal (kolomeetria ja rütm) kolomeetrilisteks üksusteks.

2. Teoloogia vaatepunktist liigendan NCL-i osadeks vastavalt põhimõtetele, mille alusel NCL-i on selle peamises kasutusallas, roomakatoliku kirikus tavaliselt liigendatud. Samas vaatlen ka võimalusi, kuidas võiks NCL-i liigendada teiste kohaste põhimõtete järgi, eelkõige apostliku usutunnistuse alusel. Tuleb rõhutada, et oma lähenemisel NCL-ile teoloogia vaatepunktist ei esita ma tavapärasest mõttes NCL-i teoloogilist analüüsi (nagu seda teeb nt Heinrich Vogel¹⁰), vaid liigendan NCL teatud teoloogiliste põhimõtete alusel erineva arvuga tähenduslikeks üksusteks. Teoloogilise liigendamise puhul teen vahet süstemaatilisel ja praktilisel liigendamisel. Süstemaatilise liigendamise aluseks on selgelt sõnastatavad teoloogilised põhjused. Praktilise liigendamise aluseks on aga NCL-i kasutustavad, mille teoloogilisi põhjusi võib vaid oletada.

3. Muusika vaatepunktist liigendan NCL-i osadeks vastavalt valitud näite-
teostele, Arvo Pärdi kolmele NCL-i alusel komponeeritud *Credo*'le.

Esmalt annan lühiülevaate Pärdi *Tintinnabuli*-stiilist, mida on alates 1977. aastast tutvustanud helilooja ise¹¹ ja mida on kohase terminoloogia abil süstemaatilisel esitanud hilisemad uurijad.

Seejärel vaatlen kõigi kolme teose puhul seda, kuidas Pärt on muusikaliste vahenditega liigendanud NCL-i tähenduslikeks üksusteks. Muusikaliste vahendite all mõistan seejuures muusikalisi parameetreid – muusikalise kulu dimensioone, mida saab isoleerituna muuta.

Kõigi kolme teose puhul toon esmalt välja kahe tähtsama parameetri, heli kõrguse ja heli vältuse aspekte, kasutades nii *tintinnabuli*-polüfoonia analüüsis väljakujunenud võtteid¹² kui ka tavapäraseid muusikalise vertikaali, horisontaali ja rütmstruktuuri analüüsi vahendeid. Põgusalt viitan kontrapunktilisele (nn Schenkeri) analüüsile ja vähesel määral kasutan hulgateoreetilise analüüsi abi. *Summa* ja *Berliner Messe* puhul esitan M- ja T-hääle vormiloova kontrapunkti näitlikustamiseks formaalse valemi.

Sellele järgneb kõigi teoste puhul alapeatükk „NCL-i muusikaline liigendamine”, milles püüan – võttes abiks eelneva analüüsi tulemusi – näidata,

¹⁰ Vogel, Heinrich. *Das Nicaenische Glaubensbekenntnis: eine Doxologie*. Berlin, Stuttgart: Lettner-Verlag, 1963.

¹¹ Vaitmaa, Merike. *Tintinnabuli – eluhoiak, stiil ja tehnika*. – Teater. Muusika. Kino nr 7, 1988, 40.

¹² Eelkõige toetudes Leopold Brauneissi, Hermann Coneni ja Paul Hillieri käsitlustele.

milliseid tähenduslikke üksusi on Arvo Pärt NCL-ist muusikaliste vahenditega välja toonud.

B. Katkendliku joonega nooled eeltoodud kujutisel tähistavad seda, et vaatlen muusikat grammatilise ja teoloogilise liigendamise tulemuste valguses. Teatud mõttes võiks seda nimetada katseks analüüsida kõnealuseid Pärdi teoseid grammatika ja teoloogia abil. Laiemalt aga võiks selline viis vaadelda NCL-i alusel komponeeritud muusikat sobida ka teistele muusikaajaloos komponeeritud *Credo*'dele.

D.Töö struktuur

Töö põhiosa on üles ehitatud nelja peatükina.

Esimeses peatükis annan ülevaate NC kui 4. sajandil kreekakeelse ja -meelsena sündinud teksti päritolust. Samuti sellest, kuidas see tekst tõlgiti ladina keelde ja kuidas sellest kujunes järkjärgult täna roomakatoliku kirikus kasutatav normtekst.

Teises peatükis avan NCL-i võrdlev-ajaloolisel uurimismeetodil põhineva ladina keele grammatika eeskujul foneetilisest, morfoloogilisest, süntaktilisest ja stilistilisest vaatepunktist. Selles peatükis pühendan rõhutatud tähelepanu NCL-i kolomeetrilisele analüüsile, mis annab hiljem võimaluse siduda tekstiüksusi muusikaliste parameetritega.

Kolmandas peatükis vaatlen NCL-i teoloogilist liigendamist. Esmalt teen juttu apostlikust usutunnistusest, mida keskaja läänekiriku teoloogias on käsitletud usutunnistuse kokkuvõttena ja mille suhtes on NC-d peetud konsensus-tekstiks, isegi seletuseks. Peatüki esimeses alapeatükis vaatlen levinumaid viise, kuidas süstemaatilised teoloogid on NCL-i liigendanud. Samas pakun analoogia alusel välja ka muid liigendusvõimalusi. Teises alapeatükis aga toon välja NCL-i liigendused praktilises teoloogias – eri ajastute roomakatoliku kiriku liturgikas.

Neljandas peatükis käsitlen NCL-i muusikalist liigendamist: seda, kuidas on võimalik muusikaliste parameetrite varal seda teksti liigendada ja samuti seda, kuidas võib selle teksti teoloogilisest liigendamisest abi olla muusikalise struktuuri liigendamisel. Näiteteosteks olen valinud Arvo Pärdi (s 1935) kolm NCL-ile komponeeritud teost: *Missa syllabica* (1977), *Summa* (1977) ja *Berliner Messe Credo*-osa (1990 ja 2002).

Töö põhiosa raamivad sissejuhatus ja lõppsõna, viimasele järgnevad allikate ja kirjanduse loetelu ning lisad.

E.Töö teema senisest uuritusest

Käesolev töö on interdistsiplinaarne, ühendades endas põhiliselt kolme valdkonda: teoloogia, klassikaline filoloogia ja muusikateadus. Arvestades NCL-i tähtsust õhtumaa kiriku- ja kultuuriloos, on loomulik, et iga nimetatud valdkonna raames on seda teksti enamal või vähemal määral uuritud.

Arusaadavalt on seda enim tehtud teoloogia raames. Tekstikriitiliselt on NC-d ja NCL-i põhjanevalt uurinud A. E. Burn, E. Schwartz ja G. L. Dossetti.¹³ Dogmade- ja kirikulooliselt on seda usutunnistust koos paljude teiste usutunnistustega samuti põhjanevalt käsitlenud H. Denzinger, Ph. Schaff, H. Lietzmann, J. N. D. Kelly ja J. Pelikan.¹⁴ NC kirikuloolistest käsitlustest 20. sajandil tõusevad esile A. M. Ritteri ja R. Staatsi monograafiad, NC dogmadeloolistest käsitlustest aga P. Gemeinhardi monograafia.¹⁵ NC pakub kiriku- ja dogmadeloolastele jätkuvat huvi, kuna selle seotus 381. aasta Konstantinoopoli oikumeenilise kirikukoguga pole endiselt päris selge (vt täpsemalt punktist 1.1.).

Kuna lääne teoloogilises traditsioonis on levinud NCL-i käsitlemine apostliku usutunnistuse seletusena (vt täpsemalt punktist 3.1.1.2.), siis on nii roomakatoliiklikud kui ka protestantlikud teoloogid lähtunud usutunnistuse artiklite sisu avamisel eelkõige apostlikust usutunnistusest (nt Aquino Thomas, A. de Hales, Bonaventura, M. Luther, K. Barth, H. de Lubac, H. U. v Balthasar, H. Küng jt). Läbi kirikuloo on siiski kirjutatud ka usutunnistuse käsitlusi, mille aluseks on NCL (nt Aquino Thomas, Ph. Melancthon, H. Vogel, D. T. Williams jt¹⁶).

¹³ **Burn**, Andrew Ewbank. *The Nicene Creed*. London: Rivingtons, 1909. ACO (**Schwartz**, Eduard, ed. *Acta conciliorum oecumenicorum*. Strasbourg, Berlin, 1914–1940.) **Dossetti**, Giuseppe Luigi. *Il simbolo di Nicea e di Constantinopoli. Edizione critica*. Roma jne: Herder, 1967.

¹⁴ **Denzinger**, Heinrich. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum = Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen; quod emendavit, in linguam germanicam transtulit et adiuvante Helmuto Hoping editit Petrus Hünermann*. Freiburg jne: Herder, 2010. **Schaff**, Philip. *Creeds of Christendom, with a History and Critical notes*. In three volumes. Harper & Brothers, 1877. **Lietzmann**, Hans. *Symbole der alten Kirche*. 6. Aufl. Berlin: De Gruyter, 1968. **Kelly**, John Norman Davidson. *Early Christian doctrines*. Revised Edition. New York jne: Harper & Row, 1978. **Pelikan**, Jaroslav; **Hotchkiss**, Valerie, ed. *Creeds & confessions of faith in the Christian tradition*. Volume I–III. New Haven, London: Yale University Press, 2003 [A].

¹⁵ **Staats**, Reinhart. *Das Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel: Historische und theologische Grundlagen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996. **Ritter**, Adolf Martin. *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol: Studien zur Geschichte und Theologie des II. Ökumenischen Konzils*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1965. **Gemeinhardt**, Peter. *Die Filioque-Kontroverse zwischen Ost- und Westkirche im Frühmittelalter*. Berlin: Walter de Gruyter, 2002.

¹⁶ **Aquino** Thomas. *De articulis Fidei*. Pars 1. De articulis fidei. Internetiaadressilt: <http://www.corpusthomicum.org/oss.html>; 02.05.2014. **Melancthon**, Philipp. *Explicatio Symb. Nicaeni*, ed. a J. Sturione, Viteb. 1561, 8vo (viidatud väljaande järgi: **Schaff**, 1877). **Vogel** 1963. **Williams**, Donald T. *Credo: Meditations On the Nicene Creed*. Chalice Press, 2007.

Muusikas on NCL-i kasutatud, nagu juba ülal öeldud, väga palju ja arusaadavalt on olemas ka palju muusikateaduslikke käsitlusi nii gregoriaani-*Credo*'de, mitmehäälsete missakompositsioonide kui ka üksikute mitmehäälsete *Credo*'de kohta. Põhjapanevate üldkäsitlustena missa ajaloost tõusevad esile P. Wagneri, J. A. Jungmanni, K. G. Fellereri ja R. Hoppini uurimused.¹⁷ Gregoriaani-*Credo*'de käsitlustest tuleks mainida esmalt P. Wagneri ja E. Welleszi ning W. Apeli põhjalikke uurimusi, T. Miazga põhjalikku ülevaadet *Credo*-meloodiatest ja üksikkäsitlusi roomakotoliku kiriku kuue „ametliku” *Credo* kohta.¹⁸

NCL-i muusikalise liigendamise näiteks valitud kolme A. Pärdi teost on enamal või vähemal määral käsitletud paljudes tänaseks ilmunud raamatutes, artiklites ja üliõpilastöodes. Neid teoseid on vaadelnud ka kõik kolm siiani tähtsamat Pärdi muusika uurijat P. Hillier, H. Conen, ja L. Brauneiss.¹⁹ Pärdi teost *Summa* on põhjalikumalt käsitlenud H. de la Motte-Haber, teost *Berliner Messe Credo*-osa D. Kramlich.²⁰ Erikäsitlusi Pärdi *Missa syllabica* kohta pole mulle ette sattunud.

Klassikalises filoloogias pole NCL-i eraldi palju käsitletud, sest see ei tõuse millegi erilise poolest esile teiste keskaegsete ladinakeelsete rütmiproosatekstide hulgast ja on pealegi tõlketekst. Siiski võib ära mainida E. Nordeni, kes

¹⁷ **Wagner**, 1963. **Jungmann**, Josef Andreas. *Missarum Sollemnia: eine genetische Erklärung der römischen Messe*. 2 Bände. Wien-Freiburg-Basel: Herder; Bonn: Nova & Vetera, 1962. **Fellerer**, Karl Gustav, Hrsg. *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*. 2 Bände. Kassel jne: Bärenreiter-Verlag, 1972, 1976. **Hoppin**, Richard H. *Medieval music*. New York: Norton, c1978.

¹⁸ **Wagner**, Peter; **Wellezs**, Egon. *Einführung in die gregorianischen Melodien*. Teil I–III. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1911, 1912, 1921. **Apel**, Willi. *Gregorian Chant*. Bloomington: Indiana University Press, c1958. **Miazga**, Tadeusz. *Die Melodien des Einstimmigen Credo der römisch-katholischen lateinischen Kirche: Eine Untersuchung der Melodien in den handschriftlichen Überlieferungen mit besonderer Berücksichtigung der polnischen Handschriften*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1976. Nt **Huglo**, Michel. Origine de la mélodie du Credo „authentique” de la Vaticane. – *Revue grégorienne: études de chant sacré et de liturgie; organe de l’Ecole de Solesmes, de l’Institut Grégorien de Paris et des entres affiliés*. Paris, 30/1951, 68–78.

¹⁹ **Hillier**, Paul. *Arvo Pärt*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1997. **Conen**, Hermann, Hrsg. *Arvo Pärt: die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Köln: Dohr, 2006. Nt **Brauneiss**, Leopold. Sissejuhatus tintinnabuli-stiilisse. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005, 157–221.

²⁰ **Motte-Haber**, Helga de la. Struktur als Programm: Analytische Bemerkungen zur Komposition Summa von Arvo Pärt. – *Nähe Und Distanz: Nachgedachte Musik Der Gegenwart*. Band 2. Hrsg. von Wolfgang Gratzer. Hofheim: Wolke, 1996, 14–25. **Kramlich**, Daniel L. *Compositional Issues in Setting the Credo Text: A Study of Three Recent Works by Pärt, Kramlich, and Penderecki*. A Document Presented to The Faculty of the School of Music University of Houston. In Partial Fulfilment Of the Degree of Doctor of Musical Arts. April, 2003.

on eraldi käsitletud apostliku usutunnistuse stiili ja teeb samas mõned tähelepanekud ka NCL-i kohta.²¹

Kokkuvõtteks võib öelda, et mulle teadaolevalt pole NCL-i kohta kirjutatud interdistsiplinaarseid käsitlusi, mis hõlmaksid võrdsel määral grammatikat, teoloogiat ja muusikat. Samuti pole ma siiani kohanud uurimusi, milles oleks üheskoos vaadeldud A. Pärdi kõiki *Credo*-tekstile kirjutatud teoseid. Need asjaolud lisavad minu tööle loodetavasti originaalsust.

Siiski pole selline interdistsiplinaarne lähenemine ühele teoloogilisele tekstile kaugeltki originaalne. Käesoleva töö kavandamisel on mulle vaimseks eeskujuks olnud saksa romanisti ja retooriku Heinrich Lausbergi (1912–1992) interdistsiplinaarsed käsitlused roomakatoliku hümnidest.²²

²¹ Norden, Eduard. *Agnostos theos: Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede*. Stuttgart, Leipzig: Teubner, 1996.

²² Lausberg, Heinrich. *Der Hymnus „Veni Creator Spiritus”*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1979. Lausberg, Heinrich. *Der Hymnus „Ave maris stella”*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1976.

I. NC ARENG ROOMAKATOLIKU KIRIKU LADINAKEELSEKS NORMTEKSTIKS

I.1. NC päritolust

Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistus (NC) on teaduslik nimetus²³ usutunnistusele, mida kasutatakse paljude teiste hulgas ainsana alates 6. sajandist pKr tänaseni nii lääne- kui ka idakristluses.²⁴ Läänekatoliikluse ja sellest välja kasvanud konfessioonide riituses on NC üks kolmest tähtsamast usutunnistusest, õigeusu kirikus on NC aga ainsaks kehtivaks usutunnistuseks.

NC aluseks on esimesel oikumeenilisel, nn „318 isa” kirikukogul Nikaias 325. aastal vastu võetud kreekakeelne usutunnistus. Nikaia usutunnistuse (edaspidi N*, vt tabelit 1) heakskiitmise teoloogiliseks põhjuseks oli soov vastandada Aleksandria presbüter Ariuse (u 250–336) seisukohale, et Jeesus Kristus pole mitte igavene nagu Jumal, vaid esmane loodud olenditest, kelle Isa lõi enne aegu eimillestki.²⁵ N* on varaseim säilinud sinodaalusutunnistus oikumeeniliselt kirikukogult, komponeeritud kolmeosalise, trinitaarse vormelina. N*-i teoloogiline rõhk on kristoloogial: Poja sündimisel ja olemusühitsusel Isaga (ὁμοούσιος τῷ πατρί), inkarnatsioonil, kannatamisel, surmal ja ülestõusmisel. Püha Vaimu kohta käib vaid üks lause. Järgneb viis Ariuse seisukohtadele vastanduvat anateemi. Ehkki N* pole tekkinud kirikukogu töö tulemusena tühjale kohale, on selle otseste allikate väljatoomine siiani osutunud vaieldavaks.²⁶

Teisel oikumeenilisel, nn „150 isa” kirikukogul Konstantinoopolis 381. aastal N*-i täiendati, peamiselt eesmärgiga defineerida Püha Vaimu täielik jumalikkus vastulausena seda eitavaile makedoniuslastele e pneumatomahhidele.²⁷ Siiski pole N*-i täiendamise kohta Konstantinoopoli kirikukogul mitte ühtegi viidet ja sellekohane teade pärineb alles neljanda, 451. aasta Chalkedoni oikumeenilise

²³ On võimalik, et esmakordselt kasutas mõistet *nicaeno-constantinopolitanum* Johann Benedikt Carpzov oma kirjutises *Isagoge in libros ecclesiarum lutheranarum symbolicos* (Leipzig 1665). (Hausschild, Wolf-Dieter. Nicäno-Konstantinopolitanisches Glaubensbekenntnis. – *Theologische Realenzyklopädie*. Bd 24. Berlin: De Gruyter, 1994, 444; Staats, 1996, 34; 322, m 1.)

²⁴ Kähler, Ernst. Nicäno-Konstantinopolitanum. – *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Dritte, völlig neu bearbeitete Auflage. Vierter Band: Kop–O. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1960, 1454; Hausschild, 1994, 454.

²⁵ Walsh, Michael, ed. *Dictionary of Christian Biography*. London and New York: Continuum, 2001, 91.

²⁶ Drecoll, Volker Henning. Nicaeno-Constantinopolitanum. – *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Vierte, völlig neu bearbeitete Auflage. Herausgegeben von Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jüngel. Band 6: N–Q. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003 [A], 280–281.

²⁷ Staats, 1996, 37–38; Denzinger, Heinrich. *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. Hrsg von Peter Hünermann. 37. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1991, 83.

kirikukogu aktidest. Viimase saja aasta jooksul on uurijad NC päritolu kohta välja pakkunud mitu hüpoteesi.

1. Fenton John Anthony Hort ja Adolf Harnack on detailselt tõestanud, et NC pole N*-i töödeldud sõnastus, vaid iseseisev tekst. Nad viitavad sellele, et NC leidub juba Salamise piiskop Epiphaniose 374. aastast pärinevas kirjutises *Ancoratus* ja sel on kokkupuutepunkte Jeruusalemma Kyrillose ristimisõpetuslike kateheesidega. Hort ja Harnack järeldavad, et NC on algselt Jeruusalemma ristimistunnistus, mille Kyrillos esitas 381. aastal Konstantinoopoli kirikukogule tõendusena oma õigest usust, selleks et see oleks kirikukogu aktides talletatud.²⁸
2. Eduard Schwartz on seisukohal, et NC on vanemaile usutunnistusvormeleile toetudes formuleerinud 381. aastal Konstantinoopoli kirikukogu. NC olevat vormiliselt suletud tekst, mida olevat kõrvutatud N*-iga eesmärgiga N*-i kanoonilist kehtivust kinnitada ning seda apollinaristide ja pneumomahhide vastaste ütlustega täiendada, kuna viimaseid ei tohtinud N*-i kui pühasse teksti lisada. Põhimõtteliselt jagab Schwartzi hüpoteesi ka Joseph Lebon, kelle arvates pole NC midagi muud kui üks N*-i kiriklikus pruugis olevatest varieerunud vormidest, mille kolmandat, Püha Vaimu artiklit on lihtsalt täiendatud.²⁹
3. Adolf Martin Ritter on, arvestades allikate silmatorkavat vaikimist NC-st kuni 451. aastani, oletanud, et NC on 381. aasta kirikukogu eelnõu läbirääkimisteks penumatomahhidega. Seda ei olevat vastu võetud, kuid olevat siiski talletatud kirikukogu aktidesse, mis pole aga säilinud. Seetõttu olevat tegu iseseisva usutunnistusega. Paljude teiste hulgas nõustub selle Ritteri hüpoteesiga ka John N. D. Kelly.^{30 31}
4. Wolf-Dieter Hausschild peab N*-i ja NC sõnastuse võrdluse alusel vähe tõenäoliseks, et NC autor on püüdnud N*-i täpsustada teoloogiliste formuleeringutega apollinaristide ja markellianistide vastu. Pigem võivat oletada, et tegu on kogudusepraktikast – eelkõige ristimisõpetusega seonduvast – väljakasvanud, liturgiliselt kõlava materjaliga, mis on siis N*-ile lisatud. NC polevat seega iseseisev usutunnistus, vaid N*-i variant.³²
5. Reinhard Staats peab NC tekke juures tõenäoliseks nii lääne traditsiooni kui ka Jeruusalemma usutunnistuse mõju ja seob selle 379. aasta Antiookia sinodiga.
6. Luise Abramowski näeb NC tekkimisel otsustava sammuna N*-i Roomast pärinevat ja 379. aastal Antiookias tarvitusele võetud töötlust.
7. Markus Vinzent on näidanud, et vanim tõend läänekirikus nii olulisest vana-rooma ja apostlikust usutunnistusest on hoopis ida teoloogi Ancyra piiskop

²⁸ **Hausschild**, 1994, 447.

²⁹ **Hausschild**, 1994, 447.

³⁰ **Kelly**, John N. D. *Altchristliche Glaubensbekenntnisse: Geschichte und Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972, 323.

³¹ **Hausschild**, 1994, 448; **Drecoll**, 2003 [B], 282.

³² **Hausschild**, 1994, 448–449; **Drecoll**, 2003 [B], 282.

Marcelluse kiri paavst Julius Esimesele aastast 340/341 ning et Marcelluse usutunnistus võib olla mõjutanud ka NC-d^{33, 34}

8. Simon Gerberi ja Volker Henning Drecoll arvates tuleb enne NC-d näha Mopsuestia Theodorose (u 350–428/429) katehheetilistes homiiliates leiduvat usutunnistust. Gerber omistab NC 379. aasta Antiookia sinodile. Drecoll toonitab, et enne 381. aastat pole tõendatav ükski N*-i töötlus ja aastal 381 on valmistatud mingi, mitte täpselt määratletav N*-i töötlus, mis 451. aasta Chalkedoni kirikukogul pole olnud tuttav mitte kõigile piiskoppidele. Drecoll meelest on N-i 381. aasta töötlus esile kutsunud edasisi töötusi (mh Theodorose usutunnistus) ja viinud 5. sajandi algul välja tekstini, mis on saanud tõenduse 451. aasta Chalkedoni kirikukogu aktides.

Eeltoodud arvamuste mitmekesisuse saab kokku võtta vaid järeldusega, et NC-d on tõepoolest põhjust seostada 381. aasta Konstantinoopoli kirikukoguga, ent pole täpselt selge, milles see seos väljendub. Tuleb nõustuda Peter Gemeinhardtiga, et „Küsimus Nikaia-Konstantinoopoli trinitaarse usutunnistuse kui kristliku usu põhjaneva sümboli päritolust, levikust ja läbilöögist on üks vähim kindlaid vastuseid leidnud teemasid patristilises uurimistöös.”³⁵

I.2. NCL-i kujunemine

Alljärgnevalt näitan, kuidas on 5.–8. sajandini välja kujunenud NC ladinakeelne versioon, mis vastab suures osas alates 15. sajandist trükiväljaannetes esitatud NCL-ile.

Nagu öeldud, pärineb esimene otsene tõend NC olemasolust 451. aasta Chalkedoni oikumeenilise kirikukogu aktidest. Chalkedoni kirikukogu proklameeris NC koos N*-iga üldiselt tunnustatud katoelse trinitaarse usu väljendusena ning alustas sellelt aluselt diskussiooni kristoloogiliste probleemide üle. Nõnda on mõistetav, miks NC esitatakse kahel korral: esmalt kirikukogu II aktis³⁶ päevakohaste läbirääkimiste alusena (NC¹), seejärel aga V aktis, kirikukogu usudefinitiooni (*definitio fidei*) kui nende läbirääkimiste tulemuse koosseisus (NC²). On tähelepanuväärne, et need kreekakeelse NC sõnastused erinevad üksteisest (vt tabelit 1).

³³ **Vinzent**, Markus. Die Entstehung des „Römischen Glaubensbekenntnisses“. – *Tauffragen und Bekenntnis: Studien zur sogenannten „Traditio Apostolica“, zu den „Interrogationes de fide“ und zum „Römischen Glaubensbekenntnis“*. Wolfram Kinzig; Christoph Marksches; Markus Vinzent. Arbeiten zur Kirchengeschichte, Band 74. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1999, 406.

³⁴ **Drecoll**, 2003 [B], 282.

³⁵ **Gemeinhardt**, 2002, 41.

³⁶ NC vanimas kreeka- ja ladinakeelses allikas (*versio antiqua*) esitatakse NC ekslikult kirikukogu III akti dokumentide hulgas. Järgmistes versioonides on NC lisatud juba II akti dokumentide hulka. (**Dossetti** 1967, 76, m 91; **Schwartz**, Eduard. Das Nicaenum und das Constantinopolitanum auf der Synode von Chalkedon. – *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 25 (1926), 38.)

TABEL 1: Nikaia ja Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistus

N* Esimesel oikumeenilisel kirikukogul 325 Nikaias vastuvõetud usutunnistus ³⁷	NC ¹ NC Chalkedoni kirikukogu III aktist ³⁸	NC ² NC Chalkedoni kirikukogu V aktist ³⁹
<p>Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν πατέρα παντοκράτορα πάντων ὀρατῶν τε καὶ ἀοράτῶν ποιητήν.</p> <p>Καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ τυτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, θεὸν ἐκ θεοῦ <i>φῶς ἐκ φωτός</i> θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα <i>παθόντα</i> καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.</p>	<p>Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὀρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·</p> <p>καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, <i>φῶς ἐκ φωτός</i>, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα <i>ἐκ τῶν οὐρανῶν</i> καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου <i>καὶ παθόντα</i> καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ <i>κατὰ τὰς γραφάς</i>,</p>	<p>Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὀρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·</p> <p>καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,</p>

³⁷ Dossetti, 1967, 226–240.

³⁸ ACO II 1, 2, 80, 3–16. ACO (*Acta conciliorum oecumenicorum*) on üks olulisemaid allikakriitilisi väljaandedid NC uurijaile. Selle andis aastatel 1914–1940 välja saksa klassikaline filoloog Eduard Schwartz (1858–1940). Vt ka **Dossetti** 1967, 244–250 ja **Gemeinhardt**, 2002, 559.

³⁹ ACO II 1, 2, 128, 2–14; **Dossetti**, 1967, 244–250; **Gemeinhardt**, 2002, 559.

<p>N*</p> <p>Esimesel oikumeenilisel kirikukogul 325 Nikaias vastuvõetud usutunnistus³⁷</p>	<p>NC¹</p> <p>NC Chalkedoni kirikukogu III aktist³⁸</p>	<p>NC²</p> <p>NC Chalkedoni kirikukogu V aktist³⁹</p>
<p>καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. Τοὺς δὲ λέγοντας· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν καὶ· πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν καὶ ὅτι ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ τρεπτὸν ἢ ἄλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.</p>	<p>καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·</p> <p>καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ <u>σὺμ</u>προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν <u>ἀγίαν</u> καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογοῦμεν ἐν βάπτισμα εἰς ἅφεςιν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.</p>	<p>καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·</p> <p>καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογοῦμεν ἐν βάπτισμα εἰς ἅφεςιν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.</p>

Võrreldes NC¹-ga puuduvad NC² teises, Poja-artiklis väljendid φῶς ἐκ φωτός, ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ παθόντα ja κατὰ τὰς γραφάς. Kolmandas, Püha Vaimu artiklis on NC¹-s sõna συμπροσκυνούμενον, NC²-s aga προσκυνούμενον. Viimasel puudub, võrreldes NC¹-ga, ka sõna ἀγίαν.⁴⁰

NC ladinakeelste tõlgete ajalugu algab 6. sajandist. Oma N*-i ja NC kriitilises väljaandes loetleb Giuseppe Luigi Dossetti kakskümmend kuus NC ladinakeelse tõlke allikat. Ta rühmitab need viieteistkümneks, kuna mitmed tõlked on üksteisega väga sarnased. Dossetti nimetab kolm tähtsamat allikakriitilist väljaannet, milles enamik nendest tõlgetest on ära toodud:⁴¹

1. **Schwartz**, Eduard. Das Nicaenum und das Constantinopolitanum auf der Synode von Chalkedon. – *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 25 (1926), 38–88;
2. **Burn**, Andrew Ewbank. The old latin text of our Nicene Creed. – *The Journal of Theological Studies* 2 (1900), 102–110;
3. EOMIA (**Turner**, Cuthbert Hamilton, ed. *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Ivris Antiquissima*. Tomus II, pars III. Oxonii: e typographeo Clarendoniano, 1939, 465–472).

Dossetti lisab ka ise kolm teksti, mida üheski neist väljaannetest ei leidu. Lisaks nimetatud viieteistkümnele allikarühmale kasutasin George F. Warneri koostatud kriitilist väljaannet iiri päritoluga nn Stowe'i missaalist⁴² ja Peter Gemeinhardti *Filioque*-teemalist uurimust, milles leidub üks oluline karolingide-aegne tekst⁴³. Mitmes neist väljaannetest, eriti Schwartzi kirjutises, on tekstid esitatud koos tekstikriitilise aparaadiga, mis näitavad antud NC ladinakeelse tõlke erinevusi eri käsikirjades. Käesolevas peatükis on minu eesmärgiks tuua põhijoontes välja NCL-i arengulugu ja seetõttu leiavad märkimist vaid eri tõlgete suurimad erinevused – seda nii omavahel kui ka N*-i, NC¹ ja NC² suhtes.

Tabelis 2 on võrdlevalt esitatud seitseteist eelnimetatud väljaannetest pärinevat NC ladinakeelset tõlget. Kaheksateistkümneks olen võrdlemiseks lisanud NCL-i, mis esineb alates 15. sajandist kuni tänaseni muutumatuna *Missale Romanum*'i trükitud väljaannetes. Olen need kaheksateist teksti jaganud viide rühma, kusjuures kolm esimest rühma järgivad Dossetti eeskujul.⁴⁴ Järgnevalt annan iga rühma kohta kirjelduse. Kõik allikate sümbolid peale Stowe'i missaali, Paulinus Aquileia teksti ja MR-i teksti tähistuse pärinevad Dossettilt.⁴⁵

⁴⁰ **Gemeinhardt**, 2002, 41–45.

⁴¹ **Dossetti**, 1967, 190.

⁴² **Warner**, George F., ed. *The Stowe Missal. MS. D. II. 3 in the library of the Royal Irish Academy, Dublin*. Vol. II. London, 1915. Internetiaadressilt: <http://archive.org/stream/publications32henruoft#page/n3/mode/2up>; 02.05.2014.

⁴³ **Gemeinhardt**, 2002, 561.

⁴⁴ **Dossetti**, 1967, 175–190.

⁴⁵ **Dossetti**, 1967, 76–82, 175–190, 221–222. Olen siiski Dossetti lühendid esitanud kurssiivis, et eristada neid teistest käesolevas töös esinevaist sama tähega märgitud lühendeist.

Esimese rühma (vt tabeli 2 veerge 1–4) moodustavad NC tekstid, mis esinevad Chalkedoni kirikukogu teise istungi aktide ladinakeelsetes tõlgetes. 6. sajandi esimestel kümnenditel, arvatavasti Konstantinoopolis, pandi kokku esimene ladinakeelne täisversioon Chalkedoni kirikukogu aktidest, nn *versio antiqua* (A). Mõni aasta hiljem A-d korrigeeriti ja lisati sinna uusi kirikukoguga seotud dokumente, sündis *versio correcta* (C). Talvel 564/565 valmistas Rooma diakon Rusticus Konstantinoopolis akoimeetide (uinumatute) kloostri A-st kolmanda väljaande, nn *versio Rustici* (R).⁴⁶ Sümboliga $A^2C^2R^2$ on tabelis 2 tähistatud kirikukogu teise istungi aktides esinevaid NC tõlkeid, mis pärinevad nimetatud väljaannetest.⁴⁷

A või C leidub ka Chalkedoni kirikukogu viienda istungi usudefinitsiooni tõlkeversioonis, mis asub nn Vatikani käsikirja kogumikus (*Vaticanus lat.* 1342) (L) ja nn *Hispana* kogumikus (*Collectio Hispana, S*). L pärineb arvatavasti 6. sajandi esimeste kümnendite Itaaliast ja S-i kohta on kindlalt teada, et see oli olemas 7. sajandi algul. Seda versiooni kasutati 553. aasta Konstantinoopoli viienda oikumeenilise kirikukogu aktide tõlkimisel ladina keelde (K).⁴⁸ Sümboliga LSK on tabelis 2 tähistatud ühte teksti, sest ka nende allikate erinevus on väike.⁴⁹ L-i ja S-iga on väga lähedalt seotud NC versioon *Hispana* kogumikus olevate 381. aasta Konstantinoopoli kirikukogu kaanonite hulgas (S^c).⁵⁰ Kolmas Toledo kirikukogu 589. aastal otustas kuningas Rekkaredi juhtimisel, et kõigis Hispaania, Septimaania ja Galiitsia kirikutes tuleb idakirikukorra järgi retsiteerida missas 381. aasta Konstantinoopoli kirikukogu („150 isa”) usutunnistust ning koht liturgias on selleks enne Meie Isa palvet. Tekst, mida selleks kasutati (S^{tol}), oli *Hispana* tekst – seda näitavad 653. aasta kaheksanda Toledo kirikukogu aktid. *Hispana* teksti korratakse veel ka kaheteistkümnenda (681) ja kolmeteistkümnenda (683) Toledo kirikukogu ning kolmanda Braga kirikukogu (675) otsustes.⁵¹

Esimese rühma tekstede omavahel võrreldes võib suurematest erinevustest välja tuua järgmised:

1. võrreldes tekstidega $A^2C^2R^2$ ja LSK on tekstides S^c ja S^{tol} fraasile *uisibilium omnium et inuisibilium* lisatud sõna *conditorem*, mis pärineb tõenäoliselt N*-i fraasist ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν;
2. võrreldes tekstidega $A^2C^2R^2$ ja LSK on tekstides S^c ja S^{tol} fraasile *per quem omnia facta sunt* lisatud fraas *quae in celo et [quae] in terra*, mis pärineb tõenäoliselt N*-i fraasist δι’ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ;
3. võrreldes tekstidega $A^2C^2R^2$ ja LSK on tekstides S^c ja S^{tol} fraasi *in Spiritum sanctum* ette asetatud sõna *credimus*;

⁴⁶ Dossetti, 1967, 78; vrd Schwartz, 1926, 47–48.

⁴⁷ ACO II, iii, 2, 6.

⁴⁸ Dossetti, 1967, 79, 175; Schwartz, 1926, 58.

⁴⁹ ACO II, ii, 2, 84.

⁵⁰ Dossetti, 1967, 177–178; Schwartz, 1926, 59.

⁵¹ Schwartz, 1926, 62; Dossetti, 1967, 178; Gemeinhardt, 2002, 51–56.

4. tekstis S^{tol} sisaldab fraas *ex Patre procedentem* teoloogiliselt tähtsat väljendit *et Filio: ex Patre et Filio procedentem*.
5. võrreldes tekstidega $A^2C^2R^2$ ja *LSK* on tekstides S^c ja S^{tol} fraasile *cum Patre et Filio conglorificandum* lisatud sõnad *adorandum et: cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum*.

Teise rühma (vt tabeli 2 veerge 5–9) moodustavad NC tekstid, mis esinevad Chalkedoni kirikukogu viienda istungi usudefinitsiooni ladinakeelsetes tõlgetes. Sümboliga $A^5C^5R^5$ on tähistatud Chalkedoni kirikukogu viienda istungi usudefiniitsioonis sisalduv NC tõlge, vastavalt *versio antiqua*, *versio correcta* ja *versio Rustici* järgi.⁵² Chalkedoni kirikukogu kuuendal istungil loeti keiser Marcianuse ja kõrgete riigiametnike juuresolekul ette viienda istungi usudefiniitsioon. Vastavate aktide tõlgetes sisaldub NC ladinakeelne tekst, mis on väga sarnane viienda istungi omaga. Sümboliga $A^6C^6R^6$ on tähistatud kuuenda istungi aktides esinevad ladinakeelsed NC-d, vastavalt *versio antiqua*, *versio correcta* ja *rusticus*'e järgi.⁵³

U 5.–6. sajandi vahetusel koostas sküüdi munk Dionysius Exiguus (u 470 – u 544) 381. aasta Konstantinoopoli kirikukogu kaanonite tõlke. Mõnedes selle versioonides esineb NC ladinakeelne tekst (*D*), mis on neisse lisatud tõenäoliselt hiljem.

Vatikani Chalkedoni toimikute kogumiku kuuendas peatükis⁵⁴ säilitatakse registrit, milles leidub NC ladinakeelne versioon (*O*). Selle sõnastus on väga sarnane kirikukogu viienda ja kuuenda istungi *ACR*-i versioonile.⁵⁵

Vatikani Chalkedoni toimikute kogumiku viiendas peatükis asub Chalkedoni kirikukogu usudefiniitsioonist pärinev NC tõlge (*N*). Dossetti on kindel, et usudefiniitsiooni versioon, mille hulgas nimetatud NC esineb, on väga vana. Sama tekst esineb ka gallia päritoluga *Collectio Canonum Quesneliana*'s (*Q*), itaalia päritoluga *Collectio Canonum Sanblasiana*'s (*B*) ja madlamaade päritoluga *Collectio Codicis Hagensis*'es (*W*). Need neli teksti on aga nii sarnased, et Dossetti käsitleb neid üheskoos tähistusega *NQBW*.⁵⁶

Võrreldes teise rühma tekste omavahel võib välja tuua järgmised suuremad erinevused:

1. tekstides $A^5C^5R^5$, $A^6C^6R^6$ ja *O* esineb fraas *Filium Dei unigenitum*, tekstis *NQBW* on see fraas kujul *Filium Dei, unicum*, tekstis *D* lihtsalt *Filium Dei*; viimane, lühem versioon on tõlge N^* -i fraasist τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, pikemad aga nii NC^1 -s kui ka NC^2 -s esinevast fraasist τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, kusjuures tekstis *NQBW* sisalduv *unicum* seostub läänekirikus tähtsa vana-rooma ja apostliku usutunnistusega;

⁵² ACO II, iii, 2, 136.

⁵³ ACO II, iii, 2, 154.

⁵⁴ *Rerum Chalcedonensium Collectio Vaticana* (ACO II, ii, 2, 16).

⁵⁵ **Dossetti**, 1967, 180; **Schwartz**, 1926, 52.

⁵⁶ **Dossetti**, 1967, 178–181.

2. tekstis *NQBW* on nii N*-is, NC¹-s kui ka NC²-s esinev teoloogiliselt oluline fraas ὁμοούσιον τῷ πατρὶ tõlgitud *eiusdem substantiae qua Pater est*, ülejäänud neljas tekstis aga *consubstantialem Patri*;
3. tekstis *NQBW* kasutatakse vormi *natus est*, ülejäänud neljas tekstis aga vormi *incarnatus est*;
4. nii N-is, NC¹-s kui ka NC²-s esineva sõna ἐνανθρωπήσαντα tõlkevastena kasutatakse tekstides *A⁵C⁵R⁵*, *A⁶C⁶R⁶*, *D* ja *O* vormi *humanatus/inhumanatus (est)*, tekstis *NQBW* aga fraasi *homo factus*;
5. NC¹-s ja NC²-s esineva sõna συνδοξαζόμενον tõlkevastena on tekstides *A⁵C⁵R⁵*, *A⁶C⁶R⁶* ja *D* kasutatud eesliitega vormi *conglorificandum*, tekstides *NQBW* ja *O* aga vormi *glorificatur*;
6. Nii NC¹-s, NC²-s kui ka tekstis *NQBW* puudub seoses prohvetitega sõna „püha”, tekstides *A⁵C⁵R⁵*, *A⁶C⁶R⁶*, *O* ja *D* esineb aga fraas *qui locutus est per sanctos prophetas*;
7. tekstis *NQBW* on kasutatud vormi *speramus*, neljas ülejäänud tekstis aga vormi *expectamus*.

Kolmandasse rühma (vt tabeli 2 veerge 10–15) kuuluvad hilisemad Rooma päritolu tekstid. Pärast Chalkedoni kirikukogu aktidega seotud NC ladinakeelseid tõlkeid tõusevad esile NC ladinakeelsed versioonid sakramentaarides⁵⁷. Need ladinakeelsed tekstid on tihti kõrvuti NC kreekakeelsete tekstidega, sest ajavahemikus u 550–750 kasutati Rooma kogudustes mõlemat keelt.⁵⁸ Sakramentaarides saab NC ka läänekirikus ristimistunnistuse iseloomu, nii nagu see oli seda juba varem idakirikus. Ristimistunnistusena kasutatava NC ladinakeelse tõlke näideteks on tabelis 2 veerud 10 (*G*), 14 (*ORxi*) ja 15 (*V*)⁵⁹. *G* pärineb *Sacramentarium Gelasianum*’ist, mille tekkeaeg paigutatakse ajavahemikku 6. sajandi keskpaigast kuni 7. sajandi teise pooleni.⁶⁰ *ORxi* on NC ladinakeelne versioon, mis esineb ristimisteemalise dokumentidekogu *Ordo Romanus XI* käsikirjas Wolfenbüttel 4175.⁶¹ *V* on NC ladinakeelne versioon, mis asub 7. sajandist pärinevas käsikirjas *Codex Veronensis LX* ja mida nimetatakse sageli tekstile alla kirjutanud diakon Theodosiuse järgi.⁶²

⁵⁷ *Liber sacramentorum* või *sacramentarium* – alates 5. sajandist varakeskaegses ladina kirikus tekkinud ja alates 6. sajandist levinud liturgilised raamatud, mis sisaldasid preesterlikke palveid missade, aga sageli ka teiste jumalateenistuste, ristimiste, ordinatsioonide, õnnistamiste tarvis. (Kretschmar, Georg. Sakramentare. – *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Dritte, völlig neu bearbeitete Auflage. Fünfter Band: P–Se. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, 1319–1321.)

⁵⁸ Dossetti, 1967, 183.

⁵⁹ Dossetti küll kahtleb, kas teksti *V* puhul on ikka tegu ristimistunnistusega (Dossetti, 1967, 188–189).

⁶⁰ Dossetti, 1967, 183.

⁶¹ Dossetti, 1967, 184; Andrieu, Michel. *Les Ordines Romani du haut moyen âge II. Les textes (Ordines I–XIII)*. Louvain, 1948, 435.

⁶² Dossetti, 1967, 186–189; Schwartz, 1926, 68.

Hispana kogumiku mõnedes käsikirjades leidub NC ladinakeelne versioon, mille paavst Leo II (paavst 682–683) saatis aasta pärast 681. aasta kuuendat oikumeenilist Konstantinoopoli kirikukogu koos teiste kirikukogu dokumentidega Hispaania piiskoppidele (S^{leo}). Sellesama teksti töötlus (S^{sz}) leidub ka koodeksis *Leidensis Vossianus* lat. Q. 122 (*X*) ja koodeksis *Montepessulanus* 308 (*Z*).⁶³ Kui paavst Leo II lasi tõlkida 681. aasta Konstantinoopoli kirikukogu aktidest vaid tähtsama osa, siis paavst Sergius I (paavst 687–701) käsul tehti neist aktidest täielik tõlge. Seal esinev NC tõlge (*T*) erineb paavst Leo II versioonist vaid üksikasjades.⁶⁴

Tekstide *G*, *ORxi* ja *V* kõige märgatavam erinevus kõigist teistest kõnelalustest tekstidest on NC¹-s ja NC²-s esinevate tegusõnade πιστεύομεν... ὁμολογοῦμεν... προσδοκῶμεν tõlkimine pluurali esimese pöörde asemel singulari esimeses pöördes *credo...confiteor...spero*. Lisaks sellele on alljärgnevalt ära toodud veel mõned tähtsamad erinevused kolmanda rühma tekstide vahel:

1. tekstides *V* ja S^{sz} on, erinevalt neljast ülejäänust, fraasis *in unum Dominum Iesum Christum* sõna *Dominum* järele lisatud ka *nostrum*, mille vaste puudub N*-is, NC¹-s ja NC²-s, kuid on olemas vanarooma ja apostlikus usutunnistuses;
2. tekstides *G* ja S^{leo} esinevasse fraasi *Filium Dei unigenitum* on tekstis *V* interpoleeritud fraas *Deum uerum de Deo*, mis oleks samas justkui puudu pärast fraasi *ante omnia saecula*, nii et tegu võib olla lihtsalt vigase tekstiga;
3. tekstis *V* on fraaside *natum non factum* ja *per quem omnia facta sunt* vahelt puudu teoloogiliselt oluline väljend *consubstantialem Patris* – ülejäänud viies tekstis on see olemas;
4. tekstis *V* on, erinevalt viiest ülejäänust, NC¹-st pärineva väljendi ἐκ τῶν οὐρανῶν tõlkevaste mitte pluurali, vaid singulari ablatiivis: *de celo*.
5. tekstis *V* on nii N*-is, NC¹-s kui ka NC²-s esinev sõna σαρκωθέντα tõlgitud mitte verbist *incarno* pärineva vormiga, nagu viies ülejäänud tekstis, vaid väljendiga *carnem adsumpsit*;
6. tekstis *V* on nii N*-is, NC¹-s kui ka NC²-s esineva sõna ἐνανθρωπήσαντα tõlkevastena kasutatud väljendit *hominem factum*, viies ülejäänud tekstis aga sõnaga *humanatum*;
7. kui tekstides *G*, S^{leo} , S^{sz} , *T* ja *ORxi* on N*-is ja NC¹-s esinev sõna παθόντα tõlgitud *passum*, siis tekstis *V* on see hoopis puudu;
8. kui tekstides *G*, S^{leo} , S^{sz} , *T* ja *ORxi* on vaid NC¹-s esinev väljend κατὰ τὰς γραφάς tõlgitud *secundum scripturas*, siis tekstis *V* on see, nagu ka NC²-s, puudu;
9. tekstis *V* on, seostumata kreekakeelsete algtekstidega, lisatud väljendile *Spiritum sanctum* sõna *unum*;

⁶³ **Dossetti**, 1967, 184–186; **Schwartz**, 1926, 63.

⁶⁴ **Dossetti**, 1967, 184.

10. kui tekstides *G* ja *ORxi* on NC¹-s esinev eesliiteline vorm συμπροσκυνοῦμενον tõlgitud *simul adoratum/adoratur* ning tekstides *S^{deo}*, *S^{sz}* ja *T coadorandum/coadoratur*, siis tekstis *V* on see sõna tõlgitud *adorandum* ja tõlkevaste NC¹-s esinevale sõnale συνδοξαζόμενον puudub selles hoopis;
11. kui tekstis *V* on täielikult puudu tõlkevaste NC¹-s ja NC²-s sisalduvale fraasile Ὁμολογοῦμεν ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν – *confiteor/confitemur unum baptisma in remissionem peccatorum* –, siis ülejäänud viies tekstis on see olemas;
12. tekstis *V* on NC¹-s ja NC²-s esinev fraas καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος tõlgitud mitte *et vitam futuri saeculi*, nagu ülejäänud viies tekstides, vaid *et uitam aeternam*, mis viitab jällegi apostliku usutunnistuse mõjule.

Neljandasse rühma (vt tabeli 2 veerge 16–17) olen paigutanud kõige hilisemad, 8. sajandist pärinevad NC ladinakeelsed tõlked, mis on juba väga sarnased NCL-iga. Esimene neist tekstidest (*St*) pärineb nn Stowe'i missaalist, mis on iiri algupärane ja arvatakse olevat koostatud 8. sajandi keskpaigas.⁶⁵ NC ladinakeelne versioon, mis peaaegu vastab tänapäevani *MR*-is esinevale NCL-ile, kujunes lõpuks välja karolingide ajal. 796/97 provintsiaalsinodil Cividale del Friulis kuulutati ladinakeelne NC üldkirikliku kateheesi aluseks. Tähtsat rolli seejuures mängis tuntud grammatik ja õpetlane Paulinus Aquileiast.⁶⁶ Tema tekstis (*P*) ilmub esmakordselt ka vorm *Filioque*. *Filioque* aluseks oli idee Isast ja Pojast lähtuvast Pühast Vaimust, mis oli saanud teoloogilise kandepinna juba mitu sajandit varem lääne kirikuisade teostes (nt Tertullianuse *Adversus Praxeam*, XIII).⁶⁷

Nii tekstis *St* kui ka *P* on tegusõnad *credo...confiteor/confiteor...spero/exspecto* singularis. Tekstid on üpris sarnased. Järgnevalt toon välja nende suuremad erinevused:

1. tekstis *St* on, nagu ka kolmanda rühma tekstides *S^{sz}* ja *V*, fraasi *et in unum dominum iesum christum* sõna *dominum* järele lisatud sõna *nostrum*, mis, nagu ülal öeldud, viitab vanarooma ja apostliku usutunnistuse mõjule;
2. tekstis *P* esineb tervikuna N*-ist pärit kolmeosaline fraas *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero*, kuid tekstis *St* puudub, sarnaselt NC¹-le ja NC²-le, fraasi esimene osa *Deum de Deo*;

⁶⁵ Warner, 1915, 8. Vt ka Capelle, D. B. Alcuin et l'histoire du symbole de la messe. – *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*. Sixième Année. Louvain: Abbaye du mont césar, 1934, 249–260.

⁶⁶ Püha Paulinuse, Itaalia patriarhi Aquileiast (u 750–802) määras Frangi riigi kuningas Karl Suur õukonnakooli juhatajaks ja 787 Aquileia patriarhiks. Regensburgi, Frankfurdi ja Cividale kirikukogudel oli tema üks eesmärke suruda maha adopcionism, mille kohaselt Jeesus Kristus pole olemuslikult Jumal, vaid Jumala Pojaks adopteeritud inimene. (Walsh, 2001, 959.)

⁶⁷ Staats, 1996, 25, 199–200.

3. kui tekstis *St* on veel eelmiste rühmade tekstidele sarnaselt kasutatud väljendit *natum non factum*, siis tekstis *P* on kasutatud juba uut partitsiipi: *genitum non factum*,
4. tekstis *St*, nagu ka tekstis *V*, on NC¹-s mitmuses esinev fraas ἐκ τῶν οὐρανῶν tõlgitud mitte mitmuses, vaid ainsuses: *de caelo/celes*;
5. tekstis *St* on N*-is, NC¹-s ja NC²-s esinev sõna ἐνανθρωπήσαντα tõlgitud *homo natus est*, tekstis *P* aga *homo factus est*;
6. tekstis *St* on väljendi *pro nobis* ees sõna *autem*, tekstis *P*, nagu ka tekstis *G*, aga sõna *etiam*;
7. tekstis *P*, nagu ka tekstis *V*, on N*-is, NC¹-s ja NC²-s mitmuses esinev fraas ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς tõlgitud ainsuses: *ascendit in caelum/celum*;
8. NC¹-s ja NC²-s esinev väljend ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς on tekstis *P* tõlgitud *ad dexteram Patris*, tekstis *St* on aga enne sõna *Patris* lisatud ka sõna *dei*;
9. tekstis *P* on juba olemas väljend *qui ex Patre Filioque procedit*, tekstis *St* on aga sama fraas veel kujul *ex patre procedentem*;
10. tekstis *St* on järgitud NC¹-i sõna συμπροσκυνούμενον eesliitelisust: *coadorandum*; tekstis *P* on sama sõna tõlgitud väljendiga *simul adoratur*;
11. kui tekstis *St* on kasutatud tegusõna *spero*, siis tekstis *P* tegusõna *expecto*.

Viendasse rühma (vt tabeli 2 veergu 18) kuulub ainsana NCL, tekst, mis sisaldub *MR*-i kõigis väljaannetes alates 15. sajandist kuni tänapäevani. NC võeti läänekiriku missaliturгияs *Credo*-osana kasutusele pärast seda, kui Saksa-Rooma keiser Heinrich II selle 1014. aastal Roomas missa-usutunnistusena kehtestas, sanktsioneerides NC liturgiliselt Karl Suure ja tema järeltulijate sõnastuses, seega koos *Filioque*'ga.⁶⁸

Üks, muutumatu ja ühtne, praktiliselt kõigi ladinakeelse lääne kirikute jaoks kohustuslik rooma riitus hakkas välja kujunema 1073. aastal ametisse valitud paavst Gregorius VII (u 1020–1085) reformide tulemusena. Siiski sai ühtne rooma liturgia tõelise kehtivuse pärast trükikunsti leiutamist 15. sajandil. 1474 ilmus Milaanos *MR*-i esimene trükiversioon (*editio princeps*). Johannes Burckardi *Ordo Missae* ilmus 1501. Trento kirikukogu otsusele vastavalt kuulutas paavst Pius V 1570. aastal välja *MR*-i uusversiooni, nn Trento missaali, mis jäi kehtivaks kuni II Vatikani kirikukoguni 1962–1965. 1962. aastal kuulutas paavst Johannes XXIII välja Trento missaali uusväljaande. II Vatikani kirikukogu töö tulemusena sündis 1969. aastal uus *Ordo Missae* ja *MR*, mille 1970. aastal kuulutas välja paavst Paulus VI (*editio typica*). 1975. aastal kuulutas paavst Paulus VI välja 1970. aasta *MR*-i uusversiooni (*editio typica altera*) ja 2002. aastal paavst Johannes Paulus II Teise *Vaticanum*'i järgse *MR*-i kolmanda

⁶⁸ Staats, 1996, 201.

väljaande (*editio typica tertia*),⁶⁹ millest 2008. aastal anti välja täiendatud ja parandatud trükk.⁷⁰

Lõpetuseks toon välja tabelis 2 esitatud NC tõlgete viie rühma omavahelisi seoseid ja samuti nende seoseid N*-i, NC¹ ja NC²-ga. Esmalt võtan vaatluse alla N-i, NC¹ ja NC² omavaheliste erinevuste kajastuse NC ladinakeelsetes tõlgetes.

1. N-is esinev kolmest alaüksusest koosnev fraas (1) θεὸν ἐκ θεοῦ (2) φῶς ἐκ φωτός (3) θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ on nii NC¹-s kui ka NC²-s säilinud vaid osaliselt – puudub fraasi alaüksus (1). N-i fraasi tõlge on tervikuna olemas kõigis esimese rühma tekstides. Teise rühma tekstides on nimetatud fraasist säilinud *Deum uerum de Deo uero*, niisiis NC²-s esinev alaüksus (3). Kõigis kolmanda rühma tekstides peale *V* on nimetatud fraasist säilinud *lumen de lumine*, *Deum uerum de Deo uero*, niisiis NC¹-s esinevad alaüksused (2) ja (3). Sama lugu on ka neljanda rühma tekstiga *St*, kuid neljanda rühma tekstis *P* on juba jälle esindatud N*-i fraasi kõik kolm alaüksust. N*-i kolm alaüksust on olemas ka NCL-is. Väljend *Deum ex/de Deo* on seega jõudnud N*-ist NCL-i, kuid puudub NC¹-st tulenevas NC kreekakeelses normtekstis.
2. N*-is, NC¹-s ja NC²-s sisalduvat sõna κατελθόντα on NC¹-s täiendatud väljendiga ἐκ τῶν οὐρανῶν. NC²-s see täiendus puudub. NC ladinakeelsete tõlgete esimeses ja teises rühmas puudub tõlkevaste väljendile ἐκ τῶν οὐρανῶν, seega joondutakse neis N*-i ja NC² järgi. Kolmandas, neljandas ja viiendas rühmas on aga väljendi ἐκ τῶν οὐρανῶν tõlkevaste *de caelis/de celo/caelo* säilinud ning seega lähtutakse nende puhul NC¹-st.
3. N*-is puudub, kuid NC¹-s ja NC²-s sisalduv sõna σταυρωθέντα on puudu ka NC ladinakeelsete tõlgete esimeses rühmas. Ülejäänud rühmades on selle sõna ladinakeelne vaste *crucifixus* (*cruci fixus*, *crucifixum*, *crugifixus*) olemas.
4. N*-i sõna παθόντα on koos lisatud konjunktsiooniga καὶ säilinud NC¹-s, kuid kadunud NC²-st. Kõigis NC ladinakeelsete tekstide rühmades peale teise on selle sõna tõlkevaste (*et*) *passus* olemas (erandina puudub see kolmanda rühma tekstis *V*).
5. Väljend κατὰ τὰς γραφάς esineb ainult NC¹-s. Selle väljendi tõlkevaste *secundum scripturas* puudub NC ladinakeelsete tekstide esimeses ja teises rühmas, kuid on olemas kolmandas (v.a tekstis *V*), neljandas ja viiendas rühmas. See asjaolu tõendab seda, et esimese ja teise rühma tekstid on tõlgitud NC² järgi.
6. Nagu ülal öeldud, puudub NC²-s NC¹ sõna συμπροσκυνούμενον eesliide συμ-. NC ladinakeelsete tõlgete esimeses rühmas (v.a *A²C²R²* ja *LSK*) ja teises

⁶⁹ **Mitchell**, Nathan D.; **Baldovin**, John F. *Institutio Generalis Missalis Romani and the Class of Liturgical Documents to Which It Belongs. – A Commentary on the General Instruction of the Roman Missal...* Edited by Edward Foley, Nathan D. Mitchell, Joanne M. Pierce... Collegeville, Minnesota: A Pueblo Book, Liturgical Press, 2008, 11–27.

⁷⁰ Timeline of Contemporary Developments of the Roman Missal. Internetiaadressilt: <http://www.archtoronto.org/romanmissal/timeline.htm>; 02.05.2014.

rühmas puudub nimetatud sõna ladinakeelse vastena kasutatud verbi *adoro* vormil samuti eesliide. Kolmandas, neljandas ja viiendas rühmas (v.a kolmanda rühma tekst *V*) on aga kasutatud sõna συμπροσκυνούμενον tõlkevastena eesliitelisi sõnu *coadoratur/coadorandum* või adverbiga väljendit *simul adoratur/adoratum*. Ka see asjaolu tõendab seda, et esimese ja teise rühma tekstid on tõlgitud NC² järgi.

7. NC¹-s ja NC²-s algab fraas εις μιαν αγιαν καθολικην και αποστολικην εκκλησιαν eessõnaga εις. Viimase tõlkevaste *in* on olemas NC ladinakeelsete tekstide esimeses, teises ja kolmandas rühmas (v.a tekst *T*). Neljandas ja viiendas rühmas (ning kolmanda rühma tekstis *T*) on aga fraas *et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam* ilma eessõnata *in*.
8. Eelmises punktis toodud fraas on NC²-s ilma sõnata *αγιαν*. NC ladinakeelsete tõlgete esimeses ja teises rühmas on selle sõna tõlkevaste puudu, kuid kolmandas, neljandas ja viiendas rühmas on olemas nimetatud sõna tõlkevaste *sanctam*. Ka see asjaolu tõendab seda, et esimese ja teise rühma tekstid on tõlgitud NC² järgi.

Järgnevalt viitan sellel, kuidas NC ladinakeelseid tõlkeid on mõjutanud vanarooma ja apostlik usutunnistus.

1. NC ladinakeelsete tõlgete teise rühma tekstis *NQBW* on kasutatud NC¹ ja NC² fraasi τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ tõlkevastena *Filium Dei, unicum*. Selline tõlge seostub selgelt vanarooma ja apostliku usutunnistuse väljendiga *filium eius unicum*.
2. NC ladinakeelsete tõlgete kolmanda rühma tekstis *S^{αζ}* ja *V* ning neljanda rühma tekstis *St* on N*-i, NC¹ ja NC² fraasi και εις ενα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν tõlkevastena kasutatud fraasi *Et in unum dominum nostrum Iesum Christum*. Viimases esineva sõna vaste *nostrum* puudub kreekaakeelsest tekstist, kuid seostub nii vanarooma kui ka apostliku usutunnistuse väljendiga *filium eius unicum, dominum nostrum*.
3. NC¹ ja NC² fraasi και σαρκωθέντα εκ πνεύματος αγίου και Μαρίας της παρθένου tõlkevastena on peaaegu kõigis NC ladinakeelsete esimese, teise, kolmanda ja neljanda rühma tõlgetes kasutatud fraasi *et incarnatus est/incarnatum de Spiritu sancto et Maria uirgine*. Vaid teise rühma tekstis *NQBW* ja kolmanda rühma tekstis *V* ning NCL-is on tõlgitud see fraas erinevalt:

NQBW – *natus est de Spiritu sancto et ex Maria uirgine;*

V – *et carnem adsumpsit ex Spiritu sancto de Maria uirgine;*

NCL – *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine.*

Tähelepanu äratav siin eessõna *ex/de* sõna *Maria* ees, sest kreeka keeles pole tegu mitte eessõnaga, vaid konjunktsiooniga *και*, mille ladinakeelne vaste on *et*. Selline tõlkevaste erinevus seostub otseselt vanarooma ja apostliku usutunnistuse väljendiga *ex Maria uirgine*. Teise rühma teksti *NQBW* fraas *natus est de Spiritu sancto et ex Maria uirgine* on väga sarnane vanarooma ja

apostliku usutunnistuse fraasiga *qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*.

4. NC ladinakeelsete tõlgete kolmanda rühma tekstis *V* on NC¹ ja NC² viimane fraas *καὶ ζῶην τοῦ μέλλοντος αἰῶνος* tõlgitud ladina keelde mitte nii nagu kõigis ülejäänud tekstides (peale teksti *MR*) – *et uitam futuri saeculi* –, vaid ebatäpselt – *et uitam aeternam* –, nagu vanarooma ja apostlikus usutunnistuses.

Ja lõpuks, võrreldes NC ladinakeelsete tõlgete neljanda rühma teksti *P* viiendas rühmas esitatud NCL-iga, saab välja tuua ainult kolm väikest erinevust:

1. nagu juba eelpool öeldud, on NCL-is NC¹ ja NC² fraasi *καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου* tõlkevastena kasutatud fraasi *et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine*, milles sõna *Maria* ees pole mitte konjunktsioon *et*, vaid prepositsioon *ex*;
2. N*-i fraasi *ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς* ning NC¹ ja NC² fraasi *καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς* hulgast on tekstis *P* valitud tõlkimiseks esimene, NCL-is aga teine – vastavalt *ascendit in caelum* ja *et ascendit in caelum*;
3. NC¹ ja NC² viimase fraasi sõna *μέλλοντος* tõlkevastena on NCL-is, erinevalt tekstis *P* ja kõigis varasemates tekstides esinevast sõnast *futuri*, kasutatud sõna *venturi*.

I.3. Kokkuvõte

Püüdes kokku võtta NC arengu NCL-iks, võib öelda järgmist.

1. 451. aasta Chalkedoni neljanda oikumeenise kirikukogu istungite aktides leiduvate NC-de tõlgetes ladina keelde pole algtekstina kasutatud mitte selle kirikukogu II aktis asuvat NC¹-d, mis on kujunenud idakiriku normtekstiks, vaid *V* akti usudefinitsioonis leiduvat NC²-d. Viimast on rikastatud väljenditega N*-ist⁷¹ ning paljude vanarooma ja apostliku usutunnistuse tekstivariantidega. (Vt tabeli 2 esimest ja teist rühma.)
2. Hilisemate läänekiriku traditsioonis tekkinud NC ladinakeelsete tõlgete puhul pole enam arvestatud niivõrd Chalkedoni kirikukogu aktide põhjal tehtud tõlkeid (alus NC²), kuivõrd idakirikus muutumatuks tekstiks kujunenud NC¹-d. Peter Gemeinhardti arvates tuleneb see sellest, et kõnealuste tekstide tekkeajal oskas ristitav Bütsantsist mõjutatud Roomas kreeka keelt ja kreekakeelset NC normteksti tõlgiti ladina keelde vahetult ristimise käigus.⁷²
3. Erinevaid N*-i ja NC vorme ning tõlkeid käsitleti nii ida kui ka läänekirikus kogu 4. ja 5. sajandi vältel ning ka veel 200 aastat pärast Chalkedoni kirikukogu sisuliselt ühtse usutunnistusena, mille teoloogia ei läinud vastuollu

⁷¹ Vrd Gemeinhardt, 2002, 47–49.

⁷² Gemeinhardt, 2002, 50.

325. aasta Nikaia esimesel oikumeenilisel kirikukogul vastuvõetud usutunnistusega (siit ka tänapäevani kehtiv tavanimetus „Nikaia usutunnistus“).⁷³
4. Kui idakirikus võeti NC 6. sajandil kasutusele peamiselt ristimistunnistuseks, see paigutati 480. aasta paiku Antiookia monofüsiitide poolt ja enne 518. aastat Konstantinoopolis missaliturgiasse ning see kujunes pühaks ja muutumatuks tekstiks,⁷⁴ siis läänekirikus ei kujunenud enne 8. sajandi lõppu välja mingit üldkehtivat NC ladinakeelset tõlget, rääkimata sellest, et see oleks olnud püha.
 5. Alates 1474 Milaanos ilmunud *MR*-i esimesest trükiversioonist (*editio princeps*) on NCL *MR*-i trükistes kuni tänaseni ilmunud sõnastuse poolest muutumatul kujul. See asjaolu annabki käesolevas töös põhjuse rääkida Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelsest normtekstist.

⁷³ **Gemeinhardt**, 2002, 49.

⁷⁴ **Denzinger**, 1991, 83; **Staats**, 1996, 22–23, 190.

2. NCL-i GRAMMATILINE LIIGENDAMINE

NCL-i grammatilisel liigendamisel lähtun traditsioonilise, võrdlev-ajaloolisel uurimismeetodil põhineva ladina keele grammatika tavast jagada oma ainevaldkond neljaks: häälikuõpetus (foneetika), vormiõpetus (morfoloogia), lauseõpetus (süntaks) ja stiiliõpetus (stilistika).⁷⁵

2.1. Häälikuõpetus

Järgnevalt käsitlen NCL-i sõnade silbitamist, vokaalide ja silpide vältust ning sõnarõhku eesmärgiga esitada korrektne NCL-i silbianalüüs.

2.1.1. Silbitamine

NCL-i sõnade silbitamisel lähtun järgmistest traditsioonilistest reeglitest.

1. Üksik konsonant vokaalide vahel kuulub järgmisse silpi.⁷⁶ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnad või sõnaosad: *cre-do, u-num, omni-po-tentem, facto-rem, cae-li, vi-si-bi-lium, invi-si-bi-lium, Do-mi-num, Ie-sum*⁷⁷, *Fi-lium, u-ni-ge-ni-tum, na-tum, sae-cu-la, lu-men, lu-mi-ne, ve-rum, ve-ro, ge-ni-tum, consubstantia-lem, ho-mi-nes, sa-lu-tem, cae-lis, incarna-tus, Spi-ri-tu, Ma-ria, virgi-ne, ho-mo, cru-ci-fi-xus, e-tiam, no-bis, Pi-la-to, se-pultus, re-surre-xit, se-cundum, Scriptu-ras, cae-lum, se-det, dexte-ram, i-te-rum, ventu-rus, glo-ria, iu-di-ca-re*⁷⁸, *vi-vos, e-rit, fi-nis, Spi-ri-tum, Do-mi-num, vi-vi-fi-cantem, Fi-lio-que*⁷⁹, *pro-ce-dit, Fi-lio, si-mul, a-do-ra-tur*⁸⁰, *conglo-ri-*

⁷⁵ Nt **Leumann**, Manu. *Lateinische Grammatik*. Bd. 1, Lateinische Laut- und Formenlehre. Manu Leumann, Johann Baptist Hofmann, Anton Szantyr. München: Beck, 1977; **Leumann**, Manu. *Lateinische Grammatik*. Bd. 2, Lateinische Syntax und Stilistik: mit dem allgem. Teil der lat. Grammatik. Manu Leumann, Johann Baptist Hofmann, Anton Szantyr. München: Beck, 1972; **Stotz**, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Vierter Band, Formenlehre, Syntax und Stilistik. München: Beck, 1998; **Stotz**, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Dritter Band, Lautlehre. München: Beck, 1996.

⁷⁶ **Kleis**, Richard; **Torpats**, Ülo; **Gross**, Lalla; **Freyman**, Heinrich. *Ladina-eesti sõnaraamat*. 2., täiendatud ja parandatud tr. Tallinn: Valgus, 2002, 16; **Nurm**, Ernst. *Ladina keele grammatika: õpik Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilastele*. 5. tr. Tallinn: Valgus, 1969, 11.

⁷⁷ *I sõna algul vokaali ees ja liitsõnades põhisõna algul vokaali ees hääldatakse j-na* (**Kleis** jt, 2002, 14–15; **Lill**, Anne; **Kanter**, Maria; **Ristikivi**, Merike. *Studia Latina: ladina keele õpik humanitaarerialade üliõpilastele*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, 23; **Nurm**, 1969, 9; **Palmer**, Leonard R. *The Latin Language*. Norman, London: University of Oklahoma Press, 1988, 222; **Sturtevant**, Edgar H. *The Pronunciation of Greek and Latin*. 2nd Ed. Westport, Connecticut: Greenwood Press, Publishers, 1970, 147).

⁷⁸ Vt märkust 77.

⁷⁹ Täheühendit *qu* hääldatakse palataal-velaarse üksikkonsonandina *kv* (**Palmer**, 1988, 226; **Nurm**, 1969, 8; **Raven**, David S. *Latin metre*. Bristol: Bristol Classical Press, 1998, 24).

⁸⁰ Sõna on võimalik silbitada ka *ad-o-ra-tur* (vt käesoleva punkti reeglit 4).

*fi-ca-tur, lo-cu-tus, pro-phe-tas*⁸¹, *u-nam, ca-tho-li-cam*⁸², *a-posto-li-cam, Eccle-siam, confi-teor, u-num, re-missio-nem, pecca-to-rum, re-surrectio-nem, mortuo-rum, vi-tam, ventu-ri, sae-cu-li, a-men.*

2. Silbiipiir on kahe üksteisele järgneva vokaali vahel, kui need ei moodusta diftongi *ae, au, eu, oe*, või *ui*.⁸³ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnad või sõnaosad: *De-um*⁸⁴, *visibili-um, omni-um, invisibili-um, Fili-um, De-i, omni-a, De-o, consubstanti-alem, Mari-a, eti-am, Ponti-o, terti-a, di-e, glori-a, mortu-os, cui-us*⁸⁵, *Fili-oque, Fili-o, Ecclesi-am, Confite-or, remissi-onem, resurrecti-onem*⁸⁶, *mortu-orum*⁸⁷.

3. Kui vokaalide vahel on kaks või enam konsonanti, siis kuulub järgmisse silpi niisugune täheühend, millega ladina või kreeka keele sõna võib alata.⁸⁸ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnad või sõnaosad: *o-mnipotentem* (näitesõna *mnemonicum*), *fa-ctorem* (näitesõna κτίσμα), *o-mnium, Chri-stum* (näitesõna *stella*), *o-mnia, fa-ctum, consub-stantialem, fa-cta, prop-ter* (näitesõna *ptero-ma*), *no-stram, San-cto, fa-ctus, Scri-pturas, re-gni* (näitesõna *gnomon*), *San-ctum, pro-phetas* (näitesõna *philologia*), *san-ctam, ca-tholicam* (näitesõna *thema*), *apo-stolicam, ba-pti-sma* (näitesõna *smaragdus*), *ex-spe-cto* (näitesõna *specto*), *resurre-ctionem*.⁸⁹

4. Ees- ja järeliidetega sõnu ning liitsõnu silbitatakse sõna koostisosade järgi.⁹⁰ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnaosad: *in-visibilium, con-sub-stantialem*⁹¹, *de-scendit, in-carnatus, re-surrexit, a-scendit,*

⁸¹ Täheühendit *ph* hääldatakse tavaliselt üksikkonsonandina *f* (Kleis jt, 2002, 15; Lill jt, 2002, 24).

⁸² Täheühendit *th* hääldatakse tavaliselt üksikkonsonandina *t* (Kleis jt, 2002, 15; Lill jt, 2002, 24).

⁸³ Leumann, 1977, 18, 22.

⁸⁴ Sõnas *Deum* ei moodusta vokaalid *e* ja *u* diftongi, vaid kuuluvad sõna eri osadesse: *De*-on sõnatüvi ja *-um* on singulari akusatiivi käändelõpp. Kuid vt ka märkust 86.

⁸⁵ Vokaali *i* sõna keskel käsitletakse küll tavaliselt topeltkonsonandina *jj* (Kleis jt, 2002, 15; Lill jt, 2002, 23; Nurm, 1969, 9), ent keeleajalooliselt näib sellise konsonantse *i* puhul siiski tegu olevat pika häälikuga, mis moodustas eelneva vokaaliga diftongi, kuid toimis ka järgmise silbi alustajana (Palmer, 1988, 222; Sturtevant, 1977, 147).

⁸⁶ Vokaalikombinatsioonid *ea, ei, eo, eu, ia, ie, io, iu, ua, ue, ui* ja *uo* võivad luules sünitseesi tõttu moodustada diftongi (Kuuse, Annika. *Rooma komöödia trohheilise septenaari meetriline ja rütmiline struktuur*. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna germaani-romaani filoloogia osakonna klassikalise filoloogia õppetooli magistritöö. Tartu, 2006. 17; Stotz, 1996, 7, 25, 96).

⁸⁷ Vt märkust 86.

⁸⁸ Kleis jt, 2002, 16; Leumann, 1977, 23; Nurm, 1969, 11.

⁸⁹ See reegel pärineb ladina keele grammatikuteelt, kuid ei vasta ladina keele oletatavale hääldusele. Nõnda võiks NCL-i mõnesid 3. reeglile vastavaid sõnu hääldada ka järgmiselt: *om-nipotentem, fac-torem, om-nium, Chris-tum, om-nia, fac-tum, fac-ta, prop-ter, nos-tram, Sanc-to, fac-tus, Scrip-turas, reg-ni, Sanc-tum, sanc-tam, bap-tis-ma, exspec-to, resurre-ctionem* (Leumann, 1977, 22). Vt ka reeglit 7.

⁹⁰ Kleis jt, 2002, 16; Nurm, 1969, 11.

⁹¹ Vt ka reeglit 3.

*Filio-que*⁹², *pro-credit*, *ad-oratur*, *con-glorifi-catur*, *con-fiteor*, *re-missionem*, *ex-specto*⁹³, *re-surrectionem*.

5. Silbipiir on kahe kõrvuti asetseva ühesuguse konsonandi vahel.⁹⁴ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnad või sõnaosad: *ter-rae*, *pas-sus*, *resur-rexit*, *ec-clesiam*, *remis-sionem*, *pec-catorum*, *resur-rectionem*.

6. Silbipiir asub enne sulghäälikut, millele järgneb sulahäälik (*muta cum liquida*).⁹⁵ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnad või sõnaosad: *Pa-trem*, *Pa-tre*, *Pa-tri*, *Pa-tris*⁹⁶, *nos-tram*⁹⁷.

7. Silbipiir asub kahe konsonandi vahel konsonandipaarides nagu *rt*, *rd*, *rc*, *nt*, *nd*, *mp*, *st*, *ct*, *pt*, *mn*, *gn* jt.⁹⁸ Selle reegli alusel saab silbitada NCL-i järgmised sõnad või sõnaosad: *consubstan-tialem*, *an-te*, *descen-dit*, *incar-natus*, *vir-gine*, *Pon-tio*, *sepul-tus*, *ter-tia*, *secun-dum*, *ascen-dit*, *dex-teram*, *ven-turus*, *mor-tuos*, *vivifican-tem*, *mor-tuorum*, *ven-turi*.⁹⁹

2.1.2. Vokaali vältus

Oma vältuselt on vokaalid pikad ja lühikesed.¹⁰⁰ Üksikud vokaalid *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *y* võivad olla loomult nii pikad kui ka lühikesed.¹⁰¹ Kõik diftongid (*ae*, *au* ja *ei*, *eu*, *oe* silbisiseselt) on loomu poolest pikad.¹⁰² Vokaal on lühike, kui sellele järgneb teine vokaal ilma diftongi moodustamata, või *h*.¹⁰³ Konsonantühendite *ns* ja *nf* es on vokaal alati pikk.¹⁰⁴

⁹² Vt ka reeglit 1.

⁹³ Vt ka reeglit 3.

⁹⁴ **Leumann**, 1977, 22.

⁹⁵ **Leumann**, 1977, 22.

⁹⁶ Luules võib neid sõnu siiski silbitada ka järgmiselt: *Pat-rem*, *Pat-re*, *Pat-ri*, *Pat-ris* (vrd **Boldrini**, Sandro. *Prosodie und Metrik der Römer*. Aus dem Italienischen übertragen von Bruno W. Häuptli. Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1999, 15).

⁹⁷ Vt ka reeglit 3.

⁹⁸ **Leumann**, 1977, 22.

⁹⁹ Vt ka märkust 89.

¹⁰⁰ **Kleis** jt, 2002, 15; **Nurm**, 1969, 10.

¹⁰¹ **Kuuse**, 2006, 16; **Leumann**, 1977, 18; **Raven**, 1998, 23. Klassikaline ladina keel on säilinud ainult kirjalike tekstidena ja seetõttu on ladina keele vokaalide vältus tuletatud suurel määral meetriliselt korrastatud luuletekstide analüüsist (**Leumann**, 1977, 19), aga ka võrdlusest ladina keelest välja kasvanud tänapäeva keeltega (vrd **Boldrini**, 1999, 9–10). Sellise teadusliku tegevuse tulemusena välja selgitatud ladina keele sõnade vokaalide vältused on sõnastikes ja õpikutes tavaliselt esitatud.

¹⁰² **Lill** jt, 2002, 24; **Raven**, 1998, 23.

¹⁰³ **Kuuse**, 2006, 16; **Raven**, 1998, 24.

¹⁰⁴ **Nurm**, 1969, 10.

2.1.3 Silbi vältus

Ladinakeelse sõna silp võib olla oma vältuselt pikk või lühike. Silbi vältus ei pruugi kokku langeda vokaali vältusega.¹⁰⁵ Silbi vältus sõltub silbi avatusest või suletusest. Avatud on silp, mis lõpeb vokaaliga. Suletud on silp, mis lõpeb konsonandiga. Silp on pikk või lühike kas loomu poolest või seisu poolest.

2.1.3.1. Pikk silp

Silp on loomu poolest pikk, kui selles esineb pikk vokaal või diftong.¹⁰⁶ Silp on seisu poolest pikk, kui tema vokaalile järgnevad kaks või enam konsonanti (v.a *muta cum liquida*), kaksikkonsonant (*x, z*) või *i*, mida hääldatakse *jj*-ina.¹⁰⁷ Pikk on avatud silp, mis sisaldab pikka vokaali.¹⁰⁸ Suletud silp on alati pikk, sõltumata seal sisalduva vokaali pikkusest.¹⁰⁹

2.1.3.2. Lühike silp

Silp on loomu poolest lühike, kui tema vokaal on lühike ja sellele ei järgne üle ühe lihtkonsonandi. Silp on seisu poolest lühike, kui tema vokaalile järgneb teine vokaal või *h*.¹¹⁰ Kui vokaalile järgneb „tummast” häälikust (*b, p, d, t, g, c, f*) ja sulahäälikust (*l, r*) koosnev häälikuühend (*muta cum liquida*), siis on silp erandlikult lühike; ainult värsis võib säärane silp olla pikk.¹¹¹ Seisu poolest pikaks ei loeta silpi, mille vokaalile järgneb *ch, ph, rh* või *th*.¹¹² Lühike on avatud silp, mis sisaldab lühikest vokaali.¹¹³

2.1.4. Sõna rõhk

Igal ladina keele sõnal on rõhk, mis on sõltumatu lauserõhust. Seda rõhku kannab üks sõna silpidest – rõhuline silp, teised silbid on rõhutud. Paljusilbiliste sõnade puhul võidakse omistada rõhk ka teisele funktsionaalset kaalu omavale silbile – kõrvalrõhulisele silbile.¹¹⁴ Sellisele võimalusele viitab varase ladina värssi uurimine. Kõrvalrõhulise silbi kujunemise üldpõhimõtteks näib seal olevat see, et põhirõhulisele silbile eelnevat ühest silbist pikemat sõnaosa käsitleti

¹⁰⁵ **Boldrini**, 1999, 10.

¹⁰⁶ **Lotman**, Maria-Kristiina. *Jambiline trimeeter: värsisüsteemid, meetrum, rütm, semantika*. TÜ germaani-romaani osakond. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, c2003, 27.

¹⁰⁷ **Kleis jt**, 2002, 15; **Nurm**, 1969, 10; **Raven**, 1998, 24.

¹⁰⁸ **Boldrini**, 1999, 13.

¹⁰⁹ **Boldrini**, 1999, 13; **Kuuse**, 2006, 16; **Lotman**, 2003, 27.

¹¹⁰ **Kleis jt**, 2002, 16; **Nurm**, 1969, 10.

¹¹¹ **Lotman**, 2003, 27; **Raven**, 1998, 25.

¹¹² **Kleis jt**, 2002, 15–16; **Nurm**, 1969, 10.

¹¹³ **Boldrini**, 1999, 13; **Kuuse**, 2006, 16; **Lotman**, 2003, 27.

¹¹⁴ **Leumann**, 1977, 235.

omakorda rõhulise sõnana. Viimase rõhk langeb aga peaaegu eranditult esimesele silbile, nt *rēgiōnibus, mīsericōrdia*.¹¹⁵

Ladina keele sõnarõhu määramisel olen lähtunud järgmistest traditsioonilistest reeglitest.

1. Kahesilbilistel sõnadel on rõhk alati esimesel silbil.
2. Kolme- ja enamasilbilistel sõnadel on rõhk
 - a) eelviimasel silbil (*paenultima, paroxytona*), kui see silp on pikk;
 - b) lõpust arvates kolmandal silbil (*anteпаenultima, proparoxytona*), kui eelviimane silp on lühike.¹¹⁶

Mõnedel juhtudel olen arvestanud võimalusega, et rõhuline võib olla ka ühesilbiline sõna.

2.1.5. Silbianaalüüs

Eelnevalt esitatud häälikuõpetuse reeglite alusel saab NCL-i jagada 366 silbiks. Tabelis 3 on esitatud nimetatud reeglitel põhinev NCL-i analüüs. Siin pole ma lähtunud kreeka ja rooma meetrika tavast vaadelda sõnade silpe sõnapiire ületavana.

Tabelis 3 esitatud silbianaalüüsis on NCL liigendatud 46 reaks gregoriaani-*Credo* I liigenduse alusel (vt punkti 3.2.10.6.). Analüüsis on pika vokaali kohale asetatud horisontaalne kriips \bar (*macron*), lühikese vokaali kohale aga kaar \breve (*brevis*). Diftongide pikk vältus on jäetud tähistamata. Pikad silbid on tähistatud silbialuse *macron*'iga, lühikesed silbid aga silbialuse *brevis*'ega. Silbirõhud on märgitud paremale kaldu kriipsuga (terava aktsendi märgiga) silbi hääldatava vokaali (diftongi puhul esimese vokaali) kohal. Sõnade puhul, mida võib silbitada erinevat moodi, on analüüsis esitatud vastav variant.

¹¹⁵ Allen, William S. *Accent and Rhythm: Prosodic Features of Latin and Greek: A Study in Theory and Reconstruction*. Cambridge: University Press, 1973, 190.

¹¹⁶ Kleis jt, 2002, 16; Leumann, 1977, 237; Nurm, 1969, 10.

TABEL 3: NCL-i silbianalüüs arvestades sõnapiire

1	CRÉ — —	DŌ — —	ĪN — —	Ū — —	NŪM — —	DĒ — —	ŪM — —													
2	PĀ — —	TRĒM — —	Ō — —	MNĪ — —	PŌ — —	TĒN — —	TĒM — —	või	PĀT — —	RĒM — —	ŌM — —	NĪ — —	PŌ — —	TĒN — —	TĒM — —					
3	FĀ — —	CTŌ — —	RĒM — —	CAE — —	LĪ — —	ĒT — —	TĒR — —	RAE — —	või	FĀC — —	TŌ — —	RĒM — —								
4	VĪ — —	SĪ — —	BĪ — —	LĪ — —	ŪM — —	Ō — —	MNĪ — —	ŪM — —	või	ŌM — —	NĪ — —	ŪM — —								
5	ĒT — —	ĪN — —	VĪ — —	SĪ — —	BĪ — —	LĪ — —	ŪM — —													
6	ĒT — —	ĪN — —	Ū — —	NŪM — —	DŌ — —	MĪ — —	NŪM — —													
7	IĒ — —	SŪM — —	CHRĪ — —	STŪM — —	või	CHRĪS — —	TŪM — —													
8	FĪ — —	LĪ — —	ŪM — —	DĒ — —	I — —	Ū — —	NĪ — —	GĒ — —	NĪ — —	TŪM — —										
9	ĒT — —	ĒX — —	PĀ — —	TRĒ — —	NĀ — —	TŪM — —	või	PĀT — —	RĒ — —											
10	ĀN — —	TĒ — —	Ō — —	MNĪ — —	Ā — —	SAE — —	CŪ — —	LĀ — —	või	ŌM — —	NĪ — —	Ā — —								
11	DĒ — —	ŪM — —	DĒ — —	DĒ — —	Ō — —															
12	LŪ — —	MĒN — —	DĒ — —	LŪ — —	MĪ — —	NĒ — —														
13	DĒ — —	ŪM — —	VĒ — —	RŪM — —	DĒ — —	DĒ — —	Ō — —	VĒ — —	RŌ — —											
14	GĒ — —	NĪ — —	TŪM — —	NŌN — —	FĀ — —	CTŪM — —	või	FĀC — —	TŪM — —											
15	CŌN — —	SŪB — —	STĀN — —	TĪ — —	Ā — —	LĒM — —	PĀ — —	TRĪ — —	või	PĀT — —	RĪ — —									
16	PĒR — —	QUĒM — —	Ō — —	MNĪ — —	Ā — —	FĀ — —	CTĀ — —	SŪNT — —	või	ŌM — —	NĪ — —	Ā — —	FĀC — —	TĀ — —						
17	QUĪ — —	PRŌ — —	PTĒR — —	NŌS — —	HŌ — —	MĪ — —	NĒS — —	või	PRŌP — —	TĒR — —										
18	ĒT — —	PRŌ — —	PTĒR — —	NŌ — —	STRĀM — —	SĀ — —	LŪ — —	TĒM — —	või	PRŌP — —	TĒR — —	NŌS — —	TRĀM — —							
19	DĒ — —	SCĒN — —	DĪT — —	DĒ — —	CAE — —	LĪS — —														
20	ĒT — —	ĪN — —	CĀR — —	NĀ — —	TŪS — —	ĒST — —	DĒ — —	SPĪ — —	RĪ — —	TŪ — —	SĀN — —	CTŌ — —	või	SĀNC — —	TŌ — —					

21	ÉX — —	MĂ — —	RĪ — —	Ā — —	VĪR — —	GĪ — —	NĒ — —							
22	ĒT — —	HŌ — —	MŌ — —	FĀ — —	CTŪS — —	ĒST — —	vŏi	FĀC — —	TŪS — —					
23	CRŪ — —	CĪ — —	FĪ — —	XŪS — —	É — —	TĪ — —	ĀM — —	PRŌ — —	NŌ — —	BĪS — —				
24	SŪB — —	PŌN — —	TĪ — —	Ō — —	PĪ — —	LĀ — —	TŌ — —							
25	PĀS — —	SŪS — —	ĒT — —	SĚ — —	PŪL — —	TŪS — —	ĒST — —							
26	ĒT — —	RĚ — —	SŪR — —	RÉ — —	XĪT — —	TÉR — —	TĪ — —	Ā — —	DĪ — —	É — —				
27	SĚ — —	CŪN — —	DŪM — —	SCRĪ — —	PTŪ — —	RĀS — —	vŏi	SCRĪP — —	TŪ — —	RĀS — —				
28	ĒT — —	Ā — —	SCĒN — —	DĪT — —	ĪN — —	CAE — —	LŪM — —							
29	SĚ — —	DÉT — —	ĀD — —	DĒX — —	TÉ — —	RĀM — —	PĀ — —	TRĪS — —						
30	ĒT — —	Ī — —	TĚ — —	RŪM — —	VĒN — —	TŪ — —	RŪS — —	ĒST — —	CŪM — —	GLŌ — —	RĪ — —	Ā — —		
31	IŪ — —	DĪ — —	CĀ — —	RĚ — —	VĪ — —	VŌS — —	ĒT — —	MŌR — —	TŪ — —	ŌS — —				
32	CUĪ — —	ŪS — —	RÉ — —	GNĪ — —	NŌN — —	É — —	RĪT — —	FĪ — —	NĪS — —	vŏi	RĚG — —	NĪ — —		
33	ĒT — —	ĪN — —	SPĪ — —	RĪ — —	TŪM — —	SĀN — —	CTŪM — —	DŌ — —	MĪ — —	NŪM — —	vŏi	SĀNC — —	TŪM — —	
34	ĒT — —	VĪ — —	VĪ — —	FĪ — —	CĀN — —	TĒM — —								
35	QUĪ — —	ÉX — —	PĀ — —	TRÉ — —	FĪ — —	LĪ — —	Ō — —	QUÉ — —	PRŌ — —	CÉ — —	DĪT — —	vŏi	PĀT — —	RÉ — —
36	QUĪ — —	CŪM — —	PĀ — —	TRÉ — —	ĒT — —	FĪ — —	LĪ — —	Ō — —	vŏi	PĀT — —	RÉ — —			
37	SĪ — —	MŪL — —	ĀD — —	Ō — —	RĀ — —	TŪR — —								
38	ĒT — —	CŌN — —	GLŌ — —	RĪ — —	FĪ — —	CĀ — —	TŪR — —							
39	QUĪ — —	LŌ — —	CŪ — —	TŪS — —	ĒST — —	PÉR — —	PRŌ — —	PHÉ — —	TĀS — —					
40	ĒT — —	Ū — —	NĀM — —	SĀN — —	CTĀM — —	CĀ — —	THŌ — —	LĪ — —	CĀM — —	vŏi	SĀNC — —	TĀM — —		

41	É —	Ä U	PÖ —	STÓ U	LÍ U	CÄM —	ĚC —	CLÉ —	SÍ U	ÄM —				
42	CÖN —	FÍ U	TĚ U	ÖR —	Ů —	NŮM —	BÄ U	PTÍ U	SMÄ U	või	BÄP —	TÍS —	MÄ U	
43	ÍN —	RĚ U	MÍS —	SÍ U	Ó —	NĚM —	PĚC —	CÄ —	TÓ —	RŮM —				
44	É —	ĚX —	SPĚ U	CTÓ —	RĚ U	SŮR —	RĚ —	CTÍ U	Ó —	NĚM —	MÖR —	TŮ U	Ó —	RŮM —
	või	ĚX —	SPĚC —	TÓ —	RĚ U	SŮR —	RĚC —	TÍ U	Ó —	NĚM —				
45	É —	VÍ —	TÄM —	VĚN —	TŮ —	RÍ —	SAE —	CŮ U	LÍ —					
46	Ä —	MĚN —												

2.2.Vormiõpetus

NCL koosneb 163 sõnast. Selle teksti mõistmisele annab olulise panuse teadlikkus iga sõna vormist ja tähendusest. Seepärast esitan järgnevalt iga sõna kohta morfoloogilise analüüsi. Samuti esitan iga sõna puhul sissevaate selle semantikasse, kasutades sõnaraamatuid (põhiliselt uusimat „Ladina-estli sõnaraamat“¹¹⁷), võrreldes omavahel kahte levinumat NCL-i eestikeelset tõlget (vt tabelit 4)¹¹⁸ ja viidates mõne sõna puhul vastavale sõnale NC-s. Ehkki punktis 2.3. käsitlen põhjalikult NCL-i süntaksi, toon juba käesolevas peatükis välja esmased süntaktilised seosed sõnade vahel. Lisaks viitan mõningatele teoloogilistele tõlgendusvõimalustele.

TABEL 4: NCL-i eestikeelne tõlge väljaannetes „Laulgem Jumalale: katoliiklik lauluraamat” ja „Kiriku laulu- ja palveraamat”

KL	KLPR
Mina usun ainsasse Jumalasse, kõigeväelisesse Isasse, taeva ja maa, kõige nähtava ja nähtamatu Loojasse. Ja ainsasse Issandasse, Jeesusesse Kristusesse, Jumala ainusündinud Pojasse, kes enne aegade algust Isast on sündinud. Jumal Jumalast, valgus valgusest, tõeline Jumal tõelisest	Meie usume ühteainsasse Jumalasse, kõigeväelisse Isasse, taeva ja maa, kõige nähtava ja nähtamatu Loojasse. Ja ühteainsasse Issandasse Jeesusesse Kristusesse, Jumala ainusündinud Pojasse, kes Isast on sündinud enne kõiki aegu, Jumal Jumalast, valgus valgusest, tõeline

¹¹⁷ Kleis jt, 2002.

¹¹⁸ Esimene neist tõlgetest on ilmunud Rooma-Katoliku Kiriku uusimas lauluraamatus (*Laulgem Jumalale: katoliiklik lauluraamat*. Tallinn: Eesti Apostellik Administratuur, 2008, 1-5-1-6; edaspidi KL), teine Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku uusimas lauluraamatus (*Kiriku laulu- ja palveraamat*. Tallinn: EELK Konsistooriumi kirjastus- ja infoosakonna väljaanne, 1992, XXIX; edaspidi KLPR).

<p>Jumalast. Sündinud, mitte loodud, olemuselt üks oma Isaga, kelle läbi kõik on loodud. Meie, inimeste pärast ja meie õndsuseks on ta taevast tulnud, Püha Vaimu läbi Neitsist Maarjast lihaks saanud, ja on saanud inimeseks. Kes meie eest on risti löödud Pontius Pilaatuse ajal, kannatanud ja maetud, kolmandal päeval surmuist üles tõusnud, nagu ütlevad pühad kirjad, Taevasse läinud, istub Isa paremal käel ja tuleb taas oma kirkuses kohut mõistma elavate ja surnute üle, ning Tema riigil ei ole lõppu. Mina usun Pühasse Vaimusse, Issandasse, kes elu annab, kes Isast ja Pojast lähtub, keda koos Isa ja Pojaga kummardatakse ja austatakse, ning kes on kõnelenud prohvetite läbi. Mina usun ühtainsat, püha, katoliiklikku ja apostellikku kirikut, tunnistan ühtainsat ristimist pattude andeksandmiseks, ootan surnute ülestõusmist ja igavest elu tulevasel ajastul. Aamen.</p>	<p>Jumal tõelisest Jumalast, sündinud, mitte loodud, olemuselt ühtne Isaga, kelle läbi kõik on loodud; kes on meie, inimeste pärast ning meie õndsuseks alla tulnud taevast ning lihaks saanud Püha Vaimu läbi Neitsi Maarjast ja inimeseks saanud, Pontius Pilaatuse ajal ka meie eest risti löödud, kannatanud ja maha maetud ning kolmandal päeval üles tõusnud pühade kirjade järgi ja üles läinud taeva, istub Isa paremal käel ja tuleb taas kirkuses kohut mõistma elavate ja surnute üle; Tema riigile ei tule otsa. Meie usume Pühasse Vaimusse, Issandasse ja Elavakstegijasse, kes lähtub Isast ja Pojast, keda Isa ja Pojaga üheskoos kummardatakse ja austatakse; kes on rääkinud prohvetite kaudu. Meie usume ühtainust, püha, kristlikku ja apostlikku Kirikut. Meie tunnistame ühtainust ristimist pattude andeksandmiseks ja ootame surnute ülestõusmist ning tulevase ajastu elu. Aamen.</p>
--	--

1. credo

Sõna *credo* on aktiivi indikatiivi preesensi singulari 1. persooni vorm III konjugatsiooniga kuuluvast verbist *credo*, *didi*, *ditum*, *ere*. Ladinakeelsetes usutunnistustes ja mõnedes piiblikohtades tõlgitakse verb *credo* koos järgneva akusatiivi nõudva prepositsiooniga *in* ja substantiiviga *Deum* 'Jumalasse uskuma'.¹¹⁹ KL-is on *credo* tõlgitud 'mina usun'. KLPR-is algab NCL pluurilivormiga 'meie usume'.¹²⁰

2. in

Prepositsiooni *in* tarvitatakse ladina keeles nii akusatiivi kui ka ablatiivi käändega.¹²¹ Siinsel juhul nõuab *in* akusatiivi, sest verb *credo* koos sellest sõltuva

¹¹⁹ *An Gott glauben (Sleumer, Albert. Kirchenlateinisches Wörterbuch: unter umfassendster Mitarbeit von Joseph Schmid. 3. Nachdruck. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, 2002, 248).*

¹²⁰ Võib arvata, et KLPR-is esinev pluurilivorm tuleneb kreekaakeelse NC vastavast vormist $\pi\sigma\tau\epsilon\upsilon\omicron\mu\epsilon\upsilon\iota$. Siiski pole selge, miks on *credo* tõlgitud KLPR-is just pluuralis, sest luterlikes usutunnistuskirjades sisalduvad ladinakeelne ja saksakeelne *Symbolum Nicaenum (Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche: herausgegeben im Gedenkjahr der Augsburgerischen Konfession 1930. 5., durchgesehene Auflage. 25. Tausend. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, 26–27)*, mis peaksid olema tõlke aluseks, algavad singularivormiga.

¹²¹ **Nurm**, 1969, 70.

prepositsiooniga *in* nõuab kirikuladina keeles akusatiivi (vt sõna nr 1). Akusatiivi nõudvat prepositsiooni *in* tõlgitakse muuhulgas sisseütleva käändega¹²² ning ka KL-is ja KLPR-is on prepositsiooni *in* tõlkimisel kasutatud seda käännet.

3. unum

Sõna *unum* on singulari akusatiivi maskuliinumi vorm kardinaalist *unus*, *a*, *um* ning ühildub, nagu adjektiivid ikka, soos, arvus ja käändes oma järgneva põhisõnaga *Deum*. KL-is on *unum* siinkohal tõlgitud 'ainsasse', KLPR-is 'ühteainsasse'. Võiks tõlkida ka 'ühte' või 'ainult ühte'.¹²³

4. Deum

Sõna *Deum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast erandlikust maskuliinumi substantiivist (kiriklikus kontekstis pärisnimest) *deus*, *i*. *Deum* ühildub akusatiivi nõudva konstruktsiooniga *credo in* ja allutab endale eelneva sõna *unum*. Sõna *deus* tõlgitakse tavaliselt 'jumal' või 'jumalus'.¹²⁴ Kristliku usutunnistuse kontekstis on loomulikult eelistatav esimene ja nii KL-is kui ka KLPR-is ongi *Deum* tõlgitud 'Jumalasse'.

5. Patrem

Sõna *Patrem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *pater*, *tris*. *Patrem* ühildub akusatiivi nõudva konstruktsiooniga *credo in* ja allutab endale järgneva adjektiivile *omnipotentem*. Sõnal *pater* on ladina keeles mitu tähendust¹²⁵, kuid et NC vastava sõna *πατήρ* singularivormi tõlkevasteks on ainult 'isa'¹²⁶, siis on õigustatud ka sõna *pater* tõlkimine selle sõnaga. Nii KL-is kui ka KLPR-is on sõna *Patrem* tõlgitud suure algustähga 'Isasse', sest *Patrem* seostub süntaktiliselt sõnaga *Deum* (vt sõna nr 4) ja suurtäht väljendab austust.

6. omnipotentem

Sõna *omnipotentem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni ühelõpulisest adjektiivist *omnipotens*, *entis*, mida tõlgitakse tavaliselt 'kõikvõimas, kõigeväeline'.¹²⁷ Ka KL-is ja KLPR-is on selle sõna tõlkevasteks 'kõigeväelisse'.

7. factorem

Sõna *factorem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *factor*, *oris*, mida tavaliselt tõlgitakse 'tegija'.¹²⁸ Substantiivi

¹²² Kleis jt, 2002, 555–556

¹²³ Kleis jt, 2002, 1101.

¹²⁴ Kleis jt, 2002, 353.

¹²⁵ Kleis jt, 2002, 812.

¹²⁶ Отец (Вейсман, Александр Давидович. Греческо-русский словарь. Репр. 5-го изд. 1899 г. Москва: Прогресс, 1991, 962).

¹²⁷ Kleis jt, 2002, 783.

¹²⁸ Kleis jt, 2002, 440.

aluseks olev verb *facio* võib aga tähendada ka 'looma'¹²⁹ ja kristliku usutunnistuse kontekstis on mõistetav, et nii KL-is kui ka KLPR-is on *factorem* tõlgitud 'Loojasse'. Ka sõna 'Loojasse' seostub süntaktiliselt sõnaga 'Jumalasse' ja algab seepärast austuse märgiks suurtähega.

8. caeli

Sõna *caeli* on singulari genitiivi vorm II deklinatsiooni neutrumi substantiivist *caelum*, *i* ja kujutab endast genitiivatribuuti sõnale *factorem*. Kirikuladina keeles tähendab substantiiv *caelum* tavaliselt 'taevast' kui 1) 'Jumala ja pühakute eluaset'; 2) 'ilma (atmosfääri muutuvat olekut), kliimat'; 3) 'surematust, ülimat au, suurimat õnne'.¹³⁰ Nii KL-is kui ka KLPR-is on sõna *caeli* tõlkevasteks siin samuti 'taeva'.

9. et

Rinnastavat konjunktsiooni *et* tõlgitakse tavaliselt 'ja, ning', aga ka (sarnasuse ja samasuse väljendite järel) 'nagu ka, kui'.¹³¹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on sõna *et* kõnealuses kohas tõlgitud 'ja'.

10. terrae

Sõna *terrae* on singulari genitiivi vorm I deklinatsiooni feminiinumi substantiivist *terra, ae*, mida tõlgitakse 1) 'maa'; 'pinnas'; 'muld'; 'maismaa'; 2) '(mingi teatud) maa'; 'maakohd'; 'maastik'.¹³² See vorm võiks olla ka pluurali nominatiiv või vokatiiv sõnast *terra*, kuid *et* süntaktiliselt allub *terrae* koos sõnaga *caeli* sõnale *factorem*, siis tuleb seda käsitleda genitiivina. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *terrae* tõlgitud 'maa'.

11. visibilium

Sõna *visibilium* on pluurali genitiivi vorm III deklinatsiooni kahelõpulisest adjektiivist *visibilis, e* 'nägemisvõimeline; nähtav'.¹³³ *Vulgata*'s, Piibli tõlkes ladina keelde esineb adjektiiv *visibilis* ka substantiivi tähenduses.¹³⁴ Nii KL-is kui ka KLPR-is ongi seda sõna tõlgitud substantiivi tähenduses 'nähtava'.

¹²⁹ Kleis jt, 2002, 439.

¹³⁰ *Unsterblichkeit, höchster Ruhm, grösstes Glück* (Sleumer, 2002, 178).

¹³¹ Kleis jt, 2002, 410.

¹³² Kleis jt, 2002, 1071–1072.

¹³³ Kleis jt, 2002, 1129.

¹³⁴ Nt Kl 1:16: *...quia in ipso condita sunt universa in caelis et in terra visibilia et invisibilia...* (*Latin Vulgate*, Epistle Of Saint Paul To The Colossians: Chapter 1. Internetiaadressilt: <http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.50:1:0.NEWvulgate;02.05.2014>). Tõlge: „...sest tema tõttu on loodud kõik taevais ja maa peal nähtav ja nähtamatu...”

12. omnium

Sõna *omnium* on pluraali genitiivi vorm III deklinatsiooni kahelõpulisest adjektiivist *omnis*, *e*, mida võib muuhulgas tõlkida 'kõik, terve, kogu, täielik'.¹³⁵ Sõna *omnium* ühildub adjektiivina eelneva sõnaga *visibilium* ja järgneva sõnaga *invisibilium* (viimased on adjektiivid substantiivi tähenduses) ja nõnda sobiks siin sõna *omnium* tõlkida 'kogu' või 'kõige'. Viimast tõlkevastet kasutatakse ka KL-is ja KLPR-is.

13. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin tõlkevasteks 'ja'.

14. invisibilium

Sõna *invisibilium* on pluraali genitiivi vorm III deklinatsiooni kahelõpulisest adjektiivist *invisibilis*, mida tõlgitakse tavaliselt 'nähtamatu'.¹³⁶ Sarnaselt sõnaga *visibilium* kasutatakse ka sõna *invisibilium Vulgata*'s substantiivi tähenduses.¹³⁷ Nii KL-is kui ka KLPR-is on sõna *invisibilium* tõlgitud 'nähtamatu'.

15. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin tõlkevasteks 'ja'.

16. in

Vt sõna nr 2.

17. unum

Sõna *unum* on singulari akusatiivi maskuliinumi vorm kardinaalist *unus*, *-a*, *-um* ja ühildub oma järgneva põhisõnaga *Dominum*. Vt sõna nr 3. KL-is on seda sõna siin tõlgitud 'ainsasse', KLPR-is 'ühteainsasse'.

18. Dominum

Sõna *Dominum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *dominus*, *i*, mida antud kristliku usutunnistuse kontekstis tuleks tõlkida 'Issand'.¹³⁸ Nii KL-is kui ka KLPR-is ongi *Dominum* siinkohal tõlgitud 'Issandasse'.

19. Iesum

Sõna *Iesum* on singulari akusatiivi vorm IV deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist (pärisnimest) *Iesus*, *u* 'Jeesus'. Nii KL-is kui ka KLPR-is vastab nimele *Iesum* vorm 'Jeesusesse'.

¹³⁵ Kleis jt, 2002, 783–784.

¹³⁶ Kleis jt, 2002, 638.

¹³⁷ Vt märkust 134.

¹³⁸ Kleis jt, 2002, 379.

20. *Christum*

Sõna *Christum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist (pärisnimest) *Christus, i* 'Kristus, Salvitu'. Nii KL-is kui ka KLPR-is vastab nimele *Christum* vorm 'Kristusesse'.

21. *Filium*

Sõna *Filium* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *filius, ii*, mida tuleks antud kristliku usutunnistuse kontekstis tõlkida 'poeg'.¹³⁹ Sõna *filium* valitseb siin järgnevat genitiivtribuuti *Dei* ja on seepärast nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitud austust väljendava suure algustähega 'Pojasse'.

22. *Dei*

Sõna *Dei* on singulari genitiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast erandlikust maskuliinumi substantiivist *deus, i*. *Dei* allub eelnevale sõnale *Filium* ja seda on nii KL-is kui ka KLPR-is siinkohal tõlgitud 'Jumala'.

23. *unigenitum*

Sõna *unigenitum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *unigenitus, a, um* ning ühildub substantiiviga *Filium*. Sõna *unigenitus* tõlgitakse 'ainusündinud', 'ainus'.¹⁴⁰ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *unigenitum* tõlgitud 'ainusündinud'.

24. *et*

Vt sõna nr 9. KL-is ja KLPR-is on sõna *et* koos rinnastava osalausega *et ex Patre natum ante omnia saecula* (otsetõlkes 'ja Isast sündinusse enne kõiki aegu') tõlgitud relatiivpronoomeniga algava relatiivlausena 'kes...on sündinud...'. Sõna 'ja' puudub muide ka NC kreekakeelses originaalis: τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων (vt tabelit 1).

25. *ex*

Prepositsioon *ex* nõuab ablatiivi ja seda tõlgitakse peamiselt seestütleva käände abil.¹⁴¹ Nii on KL-is ja KLPR-is prepositsioon *ex* siinkohal ka tõlgitud (vt sõna nr 26).

26. *Patre*

Sõna *Patre* on singulari ablatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *pater, tris*. Vt sõna nr 5. Ablatiivi tingib eelnev prepositsioon *ex* ja viimasega koos tõlgitakse sõna *Patre* nii KL-is kui ka KLPR-is 'Isast'.

¹³⁹ Kleis jt, 2002, 453.

¹⁴⁰ Kleis jt, 2002, 1100; *Eingeboren, einzig* (Sleumer, 2002, 802).

¹⁴¹ Kleis jt, 2002, 414.

27. *natum*

Sõna *natum* võib olla kas partitsipiaaladjektiiv – perfekti partitsiibi singulari maskuliinumi akusatiivi vorm III konjugatsiooni depoonensverbist *nascor* põhitähendusega ‘sündima, ilmale tulema’¹⁴² – või singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni adjektiivist *natus, a, um* põhitähendusega ‘sündinud, pärinev, põlvnenud’¹⁴³. Esimesel juhul võiks sõna *natum* pidada *participium coniunctum*’iks, teisel juhul *accusativus duplex*’iks. Mõlemal juhul tuleks sõna *natum* uuritavas kontekstis sõna-sõnalt tõlkida ‘sündinusse’. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *natum* selles kohas tõlgitud relatiivlause konstruktsiooniga ‘(kes) on sündinud’.

28. *ante*

Prepositsioon *ante* nõuab akusatiivi ja seda tõlgitakse, nagu ka NC vastavat sõna $\pi\rho\delta$, peamiselt väljendavana ruumilist ja ajalist eelnevust.¹⁴⁴ Kõnealuses kontekstis võiks sobida ajaline tähendus, sest järgneb akusatiivi vormis ajaga seotud sõna *saecula* (vt sõna nr 30). KL-is ja KLPR-is on *ante* tõlgitud õigus-
tatult ‘enne’.¹⁴⁵

29. *omnia*

Sõna *omnia* on pluurali neutrumi akusatiivi vorm III deklinatsiooni kahelõpulisest adjektiivist *omnis, e*. Vt sõna nr 12. Vorm ühildub järgneva substantiiviga *saecula*. KLPR-is on see sõna tõlgitud ‘kõiki’¹⁴⁶, KL-is aga koos järgneva sõnaga *saecula* ‘(enne) aegade algust’.

30. *saecula*

Sõna *saecula* on pluurali akusatiivi vorm II deklinatsiooni neutrumi substantiivist *saeculum, i*, mida võib tõlkida ‘inimpõlv’, ‘aeg, ajastu, ajajärk’, ‘sugupõlv, sugu’, ‘aastasada, sajand’, ka ‘maailm’.¹⁴⁷ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *saecula* tõlkevastena kasutatud substantiivi ‘aeg’ vormi, vastavalt ‘aeegade’ ja ‘aegu’.

31. *Deum*

Sõna *Deum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast erandlikust maskuliinumi substantiivist *deus, i*. Vt sõna nr 4. Vorm ühildub konstruk-

¹⁴² Kleis jt, 2002, 737.

¹⁴³ Kleis jt, 2002, 738.

¹⁴⁴ Bejčman, 1991, 1045; Kleis jt, 2002, 117.

¹⁴⁵ Teoloogilises mõttes ei väljenda ei ruumiline ega ajaline eelnevus siinkohal siiski täit tõe, sest kui ruum ja aeg on loodud, siis ei saa enne loomist ei ruumilises ega ajalises mõttes midagi olla (vrd Augustinus, Aurelius. Pihtimused (*Confessiones*). Ladina keelest tõlkinud I. Vene. Tallinn: Logos, 1993, 268–269). Viite eest sellele asjaolule tänan dr Tarmo Toomi.

¹⁴⁶ Siin järgib KLPR-i tõlge NC-d, sest *omnia* koos eelneva ja järgneva sõnaga on tõlgitud samuti nagu tuleks tõlkida fraasi $\pi\rho\delta\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu\ \tau\acute{\omega}\nu\ \alpha\iota\acute{\omega}\nu\omega\nu$: ‘enne kõiki aegu’.

¹⁴⁷ Kleis jt, 2002, 977.

siooniga *credo in*, mis nõuab akusatiivi. Siiski on nii KL-is kui ka KLPR-is alates sellest sõnast loobunud akusatiivist ja mõlemas on *Deum* tõlgitud 'Jumal'.

32. de

Prepositsioon *de* nõuab ablatiivi ja seda tõlgitakse peamiselt seest- või alalt-ütleva käände abil.¹⁴⁸ Antud kontekstis sobiks selle prepositsiooni vasteks seest-ütlev kääne ja viimast ongi nii KL-is kui ka KLPR-is siinkohal kasutatud.¹⁴⁹

33. Deo

Sõna *Deo* on singulari ablatiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast erandlikust maskuliinumi substantiivist *deus*, *i*. Vt sõna nr 4. Vormi tingib eelnev eessõna *de*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on (*de*) *Deo* tõlgitud 'Jumalast'.

34. lumen

Sõna *lumen* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni neutrumi substantiivist *lumen*, *minis*. *Lumen* võib olla eeltoodud substantiivist ka nominatiivi vorm, kuid et see järgneb eelnevale analoogilisele konstruktsioonile *Deum de Deo*, siis tuleks seda käsitleda akusatiivi vormina ja järelikult ühilduvana konstruktsiooniga *credo in*. Sõnal *lumen* on ladina keeles lisaks põhitähendusele 'valgus' palju tähendusvarjundeid¹⁵⁰, antud kontekstis tuleb arvestada tähendusega 'Jumala valgus'. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *lumen* tõlgitud nimetavas käändes 'valgus'.

35. de

Vt sõna nr 32. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin *de* tõlkimiseks kasutatud seest-ütlevat käänat.

36. lumine

Sõna *lumine* on singulari ablatiivi vorm III deklinatsiooni neutrumi substantiivist *lumen*. Vt sõna nr 34. KL-is ja KLPR-is on (*de*) *lumine* tõlgitud 'valgusest'.

37. Deum

Vt sõna nr 31.

38. verum

Sõna *verum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *verus*, *a*, *um*, mida tõlgitakse 1) tõeline, õige; põhjendatud;

¹⁴⁸ Kleis jt, 2002, 311.

¹⁴⁹ N*-is ja NC-s on nii prepositsiooni *ex* (vt sõna nr 25) kui ka siinse prepositsiooni *de* puhul kasutatud ühte ja sedasama prepositsiooni *ek*, mis märgib ruumilises, ajalises, päritolu või viisi mõttes järgnemist (Бейцман, 1991, 387).

¹⁵⁰ Kleis jt, 2002, 688.

2) õiglane, tõearmastaja, siiras; 3) mõistlik, arukas.¹⁵¹ Sõna *verum* ühildub eelneva maskuliinumi substantiiviga *Deum*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *verum*, ilmselt arvestades NC vastava sõna ἀληθινὸν tähendust 'tõelisest'¹⁵², tõlgitud 'tõeline', siiski nimetavas käändes.

39. de

Vt sõna nr 32. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin *de* tõlkimiseks kasutatud seestütlevat käänat.

40. Deo

Sõna *Deo* on singulari daativi või ablatiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast erandlikust maskuliinumi substantiivist *deus*, *i*. Vt sõna nr 4. Kuna substantiivi *Deo* tingib eelnev prepositsioon *de*, siis tuleks seda käsitleda ablatiivi vormina. Nii KL-is kui ka KLPR-is on (*de*) *Deo* tõlgitud 'Jumalast'.

41. vero

Sõna *vero* on singulari ablatiivi või daativi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *verus*, *a*, *um*. Vt sõna nr 38. Sõna *vero* ühildub eelneva maskuliinumi ablatiivis substantiiviga *Deo*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *vero* tõlgitud 'tõelisest'.

42. genitum

Sõna *genitum* on perfekti passiivi partitsiibi singulari maskuliinumi akusatiivi vorm (II deklinatsioon) III konjugatsiooni verbist *gigno*, *genui*, *genitum*, *ere*, mida tõlgitakse 1) 'sigitama, sünnitama, ilmale tooma'; 2) 'tekitama, esile kutsuma, põhjustama'; 3) '(passiivselt *gigni*) sündima, tekkima'.¹⁵³ Vrd sõnaga nr 27.¹⁵⁴ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *genitum* tõlgitud nimetavas käändes 'sündinud'.

43. non

Adverbiaalset eitussõna *non* tõlgitakse tavaliselt 'ei, mitte'.¹⁵⁵ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *non* tõlgitud 'mitte'.

44. factum

Sõna *factum* võib esiteks olla perfekti passiivi partitsiibi singulari maskuliinumi akusatiivi vorm III konjugatsiooni verbist *facio*, *feci*, *factum*, *ere*, mida

¹⁵¹ Kleis jt, 2002, 1118.

¹⁵² Истинный, действительный, настоящий (Вейсман, 1991, 52).

¹⁵³ Kleis jt, 2002, 490–491.

¹⁵⁴ N*-is ja NC-s on nii kõnealuse sõna kui ka sõna *natum* aluseks üks ja seesama sõna γεννηθέντα, mis on aoristi passiivi partitsiibi singulari maskuliinumi akusatiivi vorm sõnast γεννώω 'sigitama, sünnitama, ilmale tooma, tegema' (родить, производить; Вейсман, 1991, 267).

¹⁵⁵ Kleis jt, 2002, 748.

tõlgitakse paljude muude võimaluste hulgas 'tegema, 'valmistama, looma'.¹⁵⁶ Teiseks võib sõna *factum* olla singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käändusvast adjektiivist *factus, a, um*, mida tõlgitakse 1) 'tõdelatud, meisterlikult v kunstipäraselt tehtud'; 'kunstipärane (kõne kohta)'; 2) 'väljaõpetatud, haritud'.¹⁵⁷

Kolmandaks võib sõna *factum* olla partitsiibi singulari maskuliinumi akusatiivi vorm erandlikust verbist *fio, factus sum, fieri*,¹⁵⁸ mida tõlgitakse 1) 'tehtud saama, tehtama'; 2) 'tekkima, saama'; 'aset leidma'; 3) 'juhtuma, saama'; 4) 'järgnema, järelduma, välja tulema'; 'võrduma, tulemuseks andma'; 5) 'olema'; 6) 'tehtud v valitud saama'; 7) 'hinnatud olema'.¹⁵⁹

Nii KL-is kui ka KLPR-is on *factum* tõlgitud nimetavas käändes 'loodud'. Seega on eelistatud sõna *factum* ülaltoodud tõlkimisvõimalustest esimest ja loobutud akusatiivi nõudvast grammatilisest seosest prepositsiooniga (*credo*) *in*. Vrd sõnadega nr 27 ja 42.

45. *consubstantialem*

Sõna *consubstantialem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni järgi käänduvast kahelõpulisest adjektiivist *consubstantialis, e*, mida tõlgitakse 'samaolemuslik'.¹⁶⁰ Sõna teoloogilise tähtsuse kohta vt punktist 1.1. Nii KL-is kui ka KLPR-is on see sõna tõlgitud nimetavas käändes, esimeses on tõlkevasteks 'olemuselt üks', teises 'olemuselt ühtne'. Vrd sõnadega nr 27, 42 ja 44.

46. *Patri*

Sõna *Patri* on singulari daativi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *pater, tris*. Vt sõnadega nr 5 ja 26. Sõna *Patri* täiendab eelnevat sõna *consubstantialem*. Nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitakse seda 'Isaga'.

47. *per*

Prepositsioon *per* nõuab akusatiivi ja seda tõlgitakse 1) '(ruumiliselt) läbi, üle'; '(ümberringi) mööda, kaudu'; 2) '(ajaliselt) jooksul, kestel, ajal'; 3) 'läbi, abil'; 4) 'tõttu, (millegi) pärast, nimel'; 5) (talitusviisi märkimisel) *per vim* 'vägivaldselt'.¹⁶¹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *per* siinkohal tõlgitud 'läbi', ehkki oleks võinud tõlkida ka 'kaudu, poolt, tõttu'.

48. *quem*

Sõna *quem* on singulari akusatiivi maskuliinumi vorm relatiivpronoomenist *qui, quae, quod*, mida tõlgitakse 'see kes, see mis; kes, mis; milline'.¹⁶² Vormi tingib

¹⁵⁶ Kleis jt, 2002, 439–440.

¹⁵⁷ Kleis jt, 2002, 440.

¹⁵⁸ Nurm, 1969, 64–65.

¹⁵⁹ Kleis jt, 2002, 454.

¹⁶⁰ Kleis jt, 2002, 261.

¹⁶¹ Kleis jt, 2002, 821.

¹⁶² Kleis jt, 2002, 926.

eelnev prepositsioon *pre* ja pronomeni viitab sõnale nr 31 *Deum*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *quem* tõlgitud ‘kelle’.

49. omnia

Sõna *omnia* on pluraali nominatiivi vorm III deklinatsiooni kahelõpulisest adjektiivist *omnis*, *e*, mida nimetatud vormis kasutatakse ka substantiivina ja tõlgitakse sel juhul ‘kõik asjad, iga asi’.¹⁶³ Vrd sõnaga nr 12. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin *omnia* tõlgitud ‘kõik’.

50. facta

Sõna *facta* on nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitud ‘loodud’ ja seega on silmas peetud perfektivi passiivi partitsiibi neutrumi pluraali nominatiivi vormi III konjugatsiooni verbist *facio*, *feci*, *factum*, *ere*. Vt sõna nr 44.

51. sunt

Sõna *sunt* on aktiivi indikatiivi preesensi pluraali 3. persooni vorm erandlikust verbist *sum*, *fui*, *esse*, mille peatähendus on ‘olema, olemas olema, eksisteerima, elus olema’.¹⁶⁴ Sõnad nr 50 ja 51 koos (*facta sunt*) moodustavad passiivi indikatiivi perfektivi pluraali 3. isiku vormi III konjugatsiooni verbist *facio*, *feci*, *factum*, *ere*. Vt sõna nr 50. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *sunt* tõlgitud ‘on’.

52. qui

Sõna *qui* on singulari nominatiivi maskuliinumi vorm relatiivpronomeni *qui*, *quae*, *quod*. Vt sõna nr 48. Pronomen viitab sõnale nr 31 *Deum*. KL-is on *qui* siin tõlgitud personaalpronomeni ‘ta’, KLPR-is aga ladina keele päraselt relatiivpronomeni ‘kes’.

53. propter

Prepositsioon *propter* nõuab akusatiivi ja seda tõlgitakse 1) ‘juures, kõrval, lähedal’; 2) ‘tõttu, pärast, põhjusel’; 3) ‘viisil, teel, abil’.¹⁶⁵ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *propter* tõlgitud ‘pärast’.

54. nos

Sõna *nos* on pluraali 1. persooni nominatiivi või akusatiivi vorm personaalpronomeni *ego*, *mei*, mida tõlgitakse ‘mina’.¹⁶⁶ Kuna eelnev prepositsioon tingib akusatiivi, siis tuleb sõna *nos* puhul eelistada seda käänat. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *nos* siin tõlgitud ‘meie’.

¹⁶³ *All things, every thing* (White, John T.; Riddle, J. E. *A Latin-English dictionary*. London: Longman, Green, Longman, and Roberts, 1862, 1344).

¹⁶⁴ Kleis jt, 2002, 1051.

¹⁶⁵ Kleis jt, 2002, 901.

¹⁶⁶ Kleis jt, 2002, 393.

55. homines

Sõna *homines* on pluraali akusatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi või feminiinumi substantiivist *homo, minis*, mida tõlgitakse peamiselt 'inimene' või 'meesterahvas, mees'.¹⁶⁷ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *homines* siin tõlgitud 'inimeste'.

56. et

Vt sõna nr 9. KL-is on *et* siin tõlgitud 'ja', KLPR-is aga 'ning'.

57. propter

Vt sõna nr 53. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *propter* siin tõlgitud saava käändena '(õndsuse)ks'.

58. nostram

Sõna *nostram* on feminiinumi singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni järgi käänduvast possessiivpronoomenist *noster, nostra, nostrum*, mille peatähendus on 'meie (oma)'.¹⁶⁸ Vormi tingib eelnev prepositsioon. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *nostram* tõlgitud 'meie'.

59. salutem

Sõna *salutem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast feminiinumi substantiivist *salus*, mida tõlgitakse 1) 'tervis'; 2) 'hüvang, heaolu, heakäekäik'; 3) 'pääsemine, elu säilitamine'; 4) 'pääsemisvõimalus; päästja'; 5) 'tervitus'.¹⁶⁹ Vorm ühildub eelneva possessiivpronoomeniga. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *salutem* tõlgitud sõnaga 'õndsuse(ks)', ehkki sellise tõlkevaste puhul peaks NCL-is õigupoolest olema nt sõna *beatitudinem*. Sõna *salutem* tõlkimist sõnaga 'pääste' toetab ka NC, kus selles kohas on kasutatud sõna $\sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha\nu$ 'pääste'.

60. descendit

Sõna *descendit* on aktiivi indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vorm III konjugatsiooni verbist *descendo, scendi, scensum, ere*, mida on mh võimalik tõlkida 'alla tulema, minema v laskuma', '(milleni) laskuma, alanduma'.¹⁷⁰ Ehkki sõna *descendit* võib olla nimetatud verbist ka aktiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm, tuleks seda siinses kontekstis käsitleda siiski perfekti vormina. KL-is on *descendit* tõlgitud määrust väljendava seestütlevas käändes sõna 'taevast' abil konstruktsiooniga 'on ta taevast tulnud'. KLPR-is on *descendit* tõlgitud ühendverbiga 'on alla tulnud'.

¹⁶⁷ Kleis jt, 2002, 518.

¹⁶⁸ Kleis jt, 2002, 749.

¹⁶⁹ Kleis jt, 2002, 980.

¹⁷⁰ Kleis jt, 2002, 345.

61. de

Vt sõna nr 32. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin *de* tõlkimiseks kasutatud seestütlevat käänet.

62. caelis

Sõna *caelis* on pluraali ablatiivi vorm II deklinatsiooni neutrumi substantiivist *caelum, i*. Vt sõna nr 8. Ablatiivi tingib eelnev prepositsioon *de*. Sõnasõnalt tuleks sõna *caelis* koos eessõnaga *de* tõlkida pluraalis 'taevastest', kuid sageli tõlgitakse see singularivormina.¹⁷¹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *caelis* tõlgitud 'taevast'.

63. et

Vt sõna nr 9. KL-is on sõna *et* kõnealusel kohas tõlkimata jäetud, KLPR-is aga on see tõlgitud 'ning'.

64. incarnatus

Sõna *incarnatus* on passiivi perfekti partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vorm III konjugatsiooni verbist *incarno, -, atum, are*, mida kirikuladina keeles tõlgitakse (vaid passiivsena) 1) 'lihasse pandud või asetatud saama, lihaga rõivastatud saama'¹⁷²; 2) (refleksiivsena) 'enda isikut lihasse panema või asetama, enda isikut lihaga riietama, liha või inimloomust omandama'¹⁷³. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *incarnatus* koos järgneva abiverbiga *est* tõlgitud 'on lihaks saanud'.

65. est

Sõna *est* on aktiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm erandlikust verbist *sum, fui, esse*. Vt sõna nr 51. Sõnad nr 64 ja 65 koos (*incarnatus est*) moodustavad passiivi indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vormi III konjugatsiooni verbist *incarno*. Vt sõna nr 64.

¹⁷¹ Nt Mt 3:17: καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα (*The Online Greek Bible*. Internetaadressilt:

<http://www.greekbible.com/index.php>; 02.05.2014); *Et ecce vox de caelis dicens hic est Filius meus dilectus in quo mihi conplacui* (*Latin Vulgate*, Gospel According to Saint Matthew: Chapter 3. Internetaadressilt:

<http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.39:1:2.NEWvulgate>;

03.05.2014.); „...ja ennäe, hää! taevast ütles: „See on minu armas Poeg, kellest mul on hea meel!”” (*Matteuse evangelium*: 3. peatükk. Internetaadressilt:

<http://www.piibel.net/#q=Mt%203>; 02.05.2014).

¹⁷² *To be put or placed in the flesh, to be clothed with flesh* (White, 1862, 847).

¹⁷³ *To put or place one's self in the flesh, to clothe one's self with flesh, to assume flesh or human nature* (White, 1862, 847).

66. de

Vt sõna nr 32. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin *de* tõlkimiseks kasutatud sõna 'läbi', mis on tõepoolest üks võimalusi seda prepositsiooni tõlkida.¹⁷⁴ Tuleb aga märkida, et NC-s on ka siinkohal kasutatud prepositsiooni *ἐκ*,¹⁷⁵ mille tähendusvälja ei kuulu eestikeelne tõlkevaste 'läbi'. Ka *Vulgata*'s pole kohta, kus *ἐκ* oleks tõlgitud sõnaga *de* tähenduses 'läbi'.¹⁷⁶ Siiski on fraasi *de Spiritu Sancto* tõlkimine kõnealuses kontekstis 'Püha Vaimu läbi' põhjendatud, sest nii saab nimetatud fraasist semantiliselt eristada järgnevat fraasi *ex Maria Virgine*, mis on nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitud seestütleva käände abil, vastavalt 'Neitsist Maarjast' ja 'Neitsi Maarjast'.¹⁷⁷

67. Spiritu

Sõna *Spiritu* on singulari ablatiivi vorm IV deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *spiritus, us*, mida on, arvestades järgnevat sõna *Sancto*, põhjust tõlkida 'Vaim'.¹⁷⁸ Sõna *Spiritu* vormi tingib eelnev prepositsioon *de*. Nii KL-is kui ka KLPR-is ongi *Spiritu* tõlgitud 'Vaimu'.

68. Sancto

Sõna *Sancto* on singulari ablatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *sanctus, a, um*, mida tuleks, arvestades eelnevat sõna *Spiritu*, tõlkida 'püha'.¹⁷⁹ Vorm *Sancto* ühildub eelneva sõnaga. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Sancto* tõlgitud austust väljendava suure algustähega 'Püha'.

69. ex

Vt sõna nr 25. Nii KL-is kui ka KLPR-is on siin prepositsiooni *ex* tõlgitud seestütleva käände abil (vt sõna nr 70 ja 71).

70. Maria

Sõna *Maria* on singulari ablatiivi vorm I deklinatsiooni järgi käänduvast femiiniinumi substantiivist (pärisnimest) *Maria, ae*. Substantiivi vormi tingib eelnev prepositsioon *ex*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Maria* siin tõlgitud 'Maarja(st)'.

¹⁷⁴ Kleis jt, 2002, 311.

¹⁷⁵ Vt märkust 149.

¹⁷⁶ Nunn, Henry Preston Vaughan. *An Introduction to Ecclesiastical Latin*. Cambridge: At the University Press, 1922, 102–103.

¹⁷⁷ Asjaolu, et prepositsioon *ἐκ* NC fraasides *ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, φῶς ἐκ φωτός Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ* ja *σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου* on NCL-is tõlgitud vastavalt *ex Patre natum, lumen de lumine Deum verum de Deo vero* ja *incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine*, lubab oletada, et prepositsiooniga *ex* on tahetud väljendada Poja otsesemat, n-õ sünnivahekorda Isaga ja Jeesuse sarnast vahekorda oma emaga, prepositsiooniga *de* aga Poja kaudsemat, n-õ mõjutusvahekorda Jumala, Jumala valguse ja Püha Vaimuga.

¹⁷⁸ Kleis jt, 2002, 1024.

¹⁷⁹ Kleis jt, 2002, 261.

71. Virgine

Sõna *Virgine* on singulari ablatiivi vorm III deklinatsiooni feminiinumi substantiivist *virgo, ginis*, mida võib mh tõlkida nii ‘neitsi, neiu, tütarlaps’ kui ka ‘noor naine (nii vallaline kui ka abielus)’.¹⁸⁰ Substantiiv *Virgine* on siin apositsiooniks eelnevale substantiivile *Maria* ja ühildub viimasega vormiliselt. KL-is on *Virgine* tõlgitud ‘Neitsist’, KLPR-is aga ‘Neitsi’, mõlemas väljendab suurtäht austust.¹⁸¹

72. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siinkohal tõlgitud ‘ja’.

73. homo

Sõna *homo* on singulari nominatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi või feminiinumi substantiivist *homo, minis*. Vt sõna nr 55. Süntaktiliselt seostub sõna *homo nominativus praedicativus*’ena sõnaga nr 52 *qui*, mis on *nominativus subiectivus* konstruktsioonis *nominativus duplex*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *homo* tõlgitud määrusena saavasse käändesse ‘inimeseks’.

74. factus

Sõna *factus* koos järgneva sõnaga *est* on nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitud sõnaga ‘on saanud’. Seega on sõna *factus* puhul tegemist partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vormiga erandlikust verbist *fio, factus sum, fieri*. Vt sõna nr 44 ja vrd sõnaga nr 50.

75. est

Sõna *est* on aktiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm erandlikust verbist *sum, fui, esse*. Vt sõna nr 51. Sõnad nr 74 ja 75 koos (*factus est*) moodustavad indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vormi erandlikust verbist *fio, factus sum, fieri*. Vt sõna nr 44.

76. crucifixus

Sõna *crucifixus* on passiivi perfekti partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vorm III konjugatsiooni verbist *crucifigo, fixi, fixum, ere* ‘risti lööma’.¹⁸² Teiseks saab sõna *crucifixus* mõista ka substantiivi tähenduses, singulari nominatiivi vormina II deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *crucifixus, i*, mida tõlgitakse ‘ristilöödu’.¹⁸³ Kolmandaks võib sõna *crucifixus* koos

¹⁸⁰ Kleis jt, 2002, 1128.

¹⁸¹ Võib oletada, et KL-is ühildub eelisand ‘Neitsist’ oma põhisõnaga ‘Maarjast’ (Vt **Erelt**, Mati; **Erelt**, Tiiu; **Ross**, Kristiina. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, 542) teoloogilisel põhjusel, viitamaks, vastavalt roomakatoliku õpetusele, Jeesuse ema neitsilikkusele *ante partum, in partu* ja *post partum* (enne sünnitamist, sünnitades ja pärast sünnitamist). Täna selle täpsustuse eest dr Tarmo Toomi.

¹⁸² Kleis jt, 2002, 293.

¹⁸³ Kleis jt, 2002, 293.

juurdemõeldava abiverbiga *est* käsitleda ka passiivi indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vormina, sest NCL-i versioonides enne normteksti väljakujunemist esineb *crucifixus* vahel koos abiverbiga *est*.¹⁸⁴ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *crucifixus* tõlgitud 'on risti löödud'. KL-is on siin lisatud ka NCL-i vastavas kohas puuduv relatiivpronoomen 'kes', mis viitab sõnale nr 52 *qui*.

77. *etiam*

Sõna *etiam* on rinnastav konjunktsioon, mida tõlgitakse muuhulgas '(millegi uue juurdelisamisel) ka, samuti', '(tugevdamiseks) ka (veel), isegi'.¹⁸⁵ KL-is on sõna *etiam* jäetud tõlkimata, KLPR-is on see tõlgitud sõnaga 'ka'.

78. *pro*

Prepositsioon *pro* nõuab ablatiivi ja seda tõlgitakse muuhulgas 'eest, kasuks, kaitseks', 'asemel, (kellegi) nimel v ülesandel', 'eest, tasu eest, tasuks, tasuna'.¹⁸⁶ Nii KL-is kui ka NCL-is on *pro* tõlgitud 'eest'.

79. *nobis*

Sõna *nobis* on eelneva, ablatiivi tingiva prepositsiooni tõttu pluurali 1. persooni ablatiivi vorm personaalpronoomenist *ego, mei*. Vt sõna nr 54. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *nobis* siin tõlgitud 'meie'.

80. *sub*

Prepositsioon *sub* nõuab kas akusatiivi või ablatiivi. Arvestades järgnevaid sõnu *Pontio Pilato* nõuab *sub* siinkohal ablatiivi. Sel juhul võib sõna *sub* mh tõlkida '(millegi) ajal, kestel, vältel v jooksul', '(ülem) võimu v valitsuse all'.¹⁸⁷ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *sub* tõlgitud 'ajal'.

81. *Pontio*

Sõna *Pontio* on singulari ablatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivset päritolu maskuliinumi substantiivist (pärisnimest) *Pontius, i*.¹⁸⁸ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Pontio* tõlgitud 'Pontius'.

82. *Pilato*

Sõna *Pilato* on singulari ablatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast maskuliinumi substantiivist (pärisnimest) *Pilatus, i*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Pilato* tõlgitud 'Pilaatuse'.

¹⁸⁴ Nt Dionysius Exiguuse tõlge 6. sajandist eKr: *...et inhumanatus est et crucifixus est pro nobis sub Pontio Pilato* (EOMIA, 467). Vt teksti D tabelist 2.

¹⁸⁵ Kleis jt, 2002, 410.

¹⁸⁶ Kleis jt, 2002, 886.

¹⁸⁷ Kleis jt, 2002, 1037.

¹⁸⁸ Sleumer, 2002, 617.

83. passus

Sõna *passus* on perfekti partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vorm III konjugatsiooni deponensverbist *patior, passus sum, pati*, mida võib antud kontekstis tõlkida '(ära) kannatama, taluma, tunda saama'.¹⁸⁹ Sõnaga *passus* kuulub kokku sõna nr 86 *est* (vt sõna nr 51) ja koos moodustavad need sõnad indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vormi III konjugatsiooni deponensverbist *patior, passus sum, pati*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *passus* koos juurdemõeldava abiverbiga *est* tõlgitud 'on kannatanud'.

84. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siin tõlgitud 'ja'.

85. sepultus

Sõna *sepultus* on passiivi perfekti partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vorm IV konjugatsiooni verbist *sepelio, pelivi (pelii), pultum, ire* põhitähendusega 'hauda panema, maha matma, mulda sängitama'.¹⁹⁰ Koos järgneva sõnaga *est* moodustab sõna *sepultus* passiivi indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vormi IV konjugatsiooni verbist *sepelio, pelivi (pelii), pultum, ire*. KL-is on sõna *sepultus* koos abiverbiga *est* tõlgitud 'on maetud', KLPR-is aga 'on maha maetud'.

86. est

Vt sõna nr 51.

87. et

Vt sõna nr 9. KL-is on sõna *et* jäetud tõlkimata, KLPR-is on see tõlgitud sõnaga 'ning'.

88. resurrexit

Sõna *resurrexit* on aktiivi indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vorm III konjugatsiooni verbist *resurgo, surrexi, surrectum, ere* põhitähendusega 'jälle tõusma', 'jälle püsti tõusma'.¹⁹¹ KL-is on sõna *resurrexit* tõlgitud konstruktsiooniga 'surnuist üles tõusnud', KLPR-is aga '(on) üles tõusnud'.

89. tertia

Sõna *tertia* on singulari ablatiivi feminiinumi vorm ordinaalist *tertius, a, um*, mida tõlgitakse 'kolmas'.¹⁹² *Tertia* ühildub oma järgneva põhisõnaga *die*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *tertia* tõlgitud 'kolmandal'.

¹⁸⁹ Kleis jt, 2002, 812–813.

¹⁹⁰ Kleis jt, 2002, 999–1000.

¹⁹¹ Kleis jt, 2002, 963–964.

¹⁹² Kleis jt, 2002, 1072.

90. die

Sõna *die* on singulari ablatiivi vorm V deklinatsiooni naissoost¹⁹³ substantiivist *dies, diei*, mida on antud kontekstis põhjust tõlkida 'päev'.¹⁹⁴ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *die* tõlgitud 'päeval'.

91. secundum

Sõna *secundum* võib olla vorm mitmest eri tähendusega sõnast, kuid et järgnev sõna *scripturas* on akusatiivis, siis on sõna *secundum* puhul tegemist akusatiivi nõudva prepositsiooniga, mida on siinkohal sobiv tõlkida 'kohaselt, vastavalt, järgi'.¹⁹⁵ KL-is on sõna *secundum* tõlgitud 'nagu ütlevad', KLPR-is aga 'järgi'.

92. scripturas

Sõna *scripturas* on pluraali akusatiivi vorm I deklinatsiooni feminiinumi substantiivist *scriptura, ae*, mida on siinkohal sobiv tõlkida 'kirjutamine, kiri', 'üleskirjutamine'.¹⁹⁶ Substantiivi vormi tingib eelnev prepositsioon. KL-is on sõna *scripturas* tõlgitud 'pühad kirjad', KLPR-is aga 'pühade kirjade'. Tõlke erinevus tuleneb muudugi eelneva prepositsiooni erinevast tõlkest.

93. et

Vt sõna nr 9. KL-is on sõnast *et* siinkohal loobutud, KLPR-is on see säilitatud ja tõlgitud sõnaga 'ja'.

94. ascendit

Sõna *ascendit* on aktiivi indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vorm III konjugatsiooni verbist *ascendo, scendi, scensum, ere*, mida võib, arvestades konteksti, tõlkida 'üles minema, tõusma'.¹⁹⁷ Ehkki sõna *ascendit* võib olla nimeetatud verbist ka aktiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm, tuleks seda antud kontekstis käsitleda siiski perfekti vormina tähenduses '(ta) on üles läinud, tõusnud'. KL-is on sõna *ascendit* tõlgitud määrust väljendava sõna 'taevasse' (sõna nr 96 tõlge) sisseütleva vormi abil, KLPR-is aga konstruktsiooniga '(on) üles läinud'.

95. in

Prepositsiooni *in* tarvitatakse ladina keeles nii akusatiivi kui ka ablatiivi käändega. Vt sõna nr 2. Kõnealusel juhul nõuab *in* akusatiivi, sest ühildub järgneva akusatiivis sõnaga *caelum*.

¹⁹³ Viienda deklinatsiooni sõnad on küll üldiselt feminiinumis, kuid sõna *dies* on erandina maskuliinumis. Siiski on *dies* tähenduses 'tähtpäev, määratud päev' feminiinumis (**Nurm**, 1969, 25) ja praegusel juhul on samuti tegemist just feminiinumiga.

¹⁹⁴ **Kleis jt**, 2002, 358.

¹⁹⁵ **Kleis jt**, 2002, 992.

¹⁹⁶ **Kleis jt**, 2002, 989–990.

¹⁹⁷ **Kleis jt**, 2002, 138.

96. caelum

Sõna *caelum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni neutrumi substantiivist *caelum*, *i*. Vt sõna nr 8. KL-is on sõna *caelum* koos eelneva, akusatiivi tingiva prepositsiooniga tõlgitud ‘taevasse’, KLPR-is aga ‘taeva’.

97. sedet

Sõna *sedet* võib olla aktiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm II konjugatsiooni verbist *sedeo*, *sedī sessum*, *ere*, mille põhitähendus on ‘istuma’.¹⁹⁸ Samuti võib sõna *sedet* olla aktiivi konjunktiivi preesensi singulari 3. persooni vorm I konjugatsiooni verbist *sedo*, *avi*, *atum*, *are* ‘vajuma sundima v panema; (ülekanud tähenduses) rahustama, vaigistama, taltsutama’.¹⁹⁹ Kontekstis, kus räägitakse kuninga või Jumala troonist või kohtujärjest, sobib paremini verb *sedeo*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *sedet* tõlgitud ‘istub’.

98. ad

Prepositsioon *ad* nõuab akusatiivi ja konteksti arvestades sobib selle tõlkimiseks sõna põhitähendus ‘(ruumiliselt) juures, pool, ääres, lähedal, -l’.²⁰⁰ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *ad* tõlgitud järgneva sõna alalütleva käände abil.

99. dexteram

Sõna *dexteram* on singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni feminiinumi substantiivist *dextra*, *ae*, mida tõlgitakse (sõna *manus* juurde mõeldes) ‘parem käsi’. Sõna *dext(e)ram* koos eessõnaga *ad* kasutatakse idiomaatilises tähenduses ‘paremale (poole), paremat kätt’.²⁰¹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *dexteram* koos eelneva, akusatiivi tingiva prepositsiooniga tõlgitud ‘paremal’.

100. Patris

Sõna *Patris* on singulari genitiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *pater*, *tris*. Vt sõna nr 5. Vorm kuulub genitiivtribuudina eelnevate sõnade *ad dexteram* juurde. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Patris* tõlgitud ‘Isa’.

101. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siin tõlgitud ‘ja’.

102. iterum

Adverbi *iterum* tõlgitakse 1) ‘uesti, teist korda, veel kord, jälle’; 2) ‘teisest küljest, seevastu’.²⁰² Nii KL-is kui ka KLPR-is on *iterum* tõlgitud ‘taas’.

¹⁹⁸ Kleis jt 2002, 993.

¹⁹⁹ Kleis jt, 2002, 994.

²⁰⁰ Kleis jt, 2002, 67–68.

²⁰¹ Kleis jt, 2002, 355.

²⁰² Kleis jt, 2002, 645.

103. venturus

Sõna *venturus* on aktiivi futuurumi partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vorm IV konjugatsiooni verbist *venio, veni, ventum, ire*, mille põhitähendus on 'tulema'.²⁰³ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *venturus* koos järgneva abiverbiga *est* tõlgitud 'tuleb'.

104. est

Vt sõna nr 51. Sõnad nr 103 ja 104 koos (*venturus est*) moodustavad konstruktsiooni *coniugatio periphrastica activi*. Viimane moodustatakse aktiivi futuurumi partitsiibi abil, millele liidetakse mingi vorm verbist *sum, fui, esse*. *Coniugatio periphrastica activi* väljendab kavatsust, soovi, valmisolekut (aktiivses tähenduses) ja seda tarvitatakse ainult isikuliselt.²⁰⁴ KL-i ja KLPR-i vastavat tõlget vt sõna nr 103 juurest.

105. cum

Prepositsioon *cum* nõuab ablatiivi ja antud kontekstis sobib seda tõlkida '-ga, koos, ühes', samuti viisimäärusena.²⁰⁵ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *cum* siinkohal tõlgitud järgneva substantiivi seesütleva käände abil, ehkki samahästi võinuks kasutada kaasaütlevat käänet.²⁰⁶

106. gloria

Sõna *gloria* on singulari ablatiivi vorm I deklinatsiooni kuuluvast feminiinumi substantiivist *gloria, ae*, mille põhitähendus on 'kuulsus, au'.²⁰⁷ Vormi tingib eelnev prepositsioon *cum*. KL-is on sõna *gloria* koos eelneva prepositsiooniga tõlgitud, arvatavasti UT eeskujul, 'oma kirkuses', KLPR-is aga 'kirkuses'.²⁰⁸

107. iudicare

Sõna *iudicare* on aktiivi preesensi infinitiivi vorm I konjugatsiooni verbist *iudico, avi, atum, are*, mida tõlgitakse peamiselt 'kohtunikuks olema, kohut v õigust mõistma'.²⁰⁹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *iudicare* tõlgitud 'kohut mõistma'.

²⁰³ Kleis jt, 2002, 1114.

²⁰⁴ Nurm, 1969, 56.

²⁰⁵ Kleis jt, 2002, 297.

²⁰⁶ NC-s on siinkohal kasutatud prepositsiooni μετὰ, mida koos genitiiviga tõlgitakse 'hulgas, vahel, kesk, keset, keskel, seas, koos, -ga' (между, среди, с; Вейсман, 1991, 799–780)

²⁰⁷ Kleis jt, 2002, 493.

²⁰⁸ *Vulgata*'s on *gloria* tavaliselt tõlkevasteks algkeele sõnale δόξα, mida 1989. ja 1997. aasta eestikeelses UT tõlkes tõlgitakse 'kirkus', neile eelnevais tõlkeis aga 'auhiilgus'.

²⁰⁹ Kleis jt, 2002, 647.

108. vivos

Sõna *vivos* on pluurali akusatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *vivus*, *a*, *um*, mille põhitähendus on 'elav, elus'.²¹⁰ Adjektiivi *vivus* maskuliinumi pluurali vormi *vivi*, *orum* kasutatakse ka substantiivi tähenduses 'elavad, inimesed'.²¹¹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *vivos* tõlgitud 'elavate'.

109. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siinkohal tõlgitud 'ja'.

110. mortuos

Sõna *mortuos* võib olla kas perfekti partitsiibi maskuliinumi pluurali akusatiivi vorm III konjugatsiooni deponensverbist *morior*, *mortuus sum*, *mori* (*moriri*), mida tõlgitakse 1) 'surema'; 2) 'hukkuma, hävinema, hääbuma',²¹² või pluurali akusatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *mortuus*, *a*, *um*, mida tõlgitakse 'surnud'.²¹³ Sõna *mortuus* kasutatakse ka maskuliinumi substantiivina *mortuus*, *i*, 'surnu, koolnu, laip'.²¹⁴ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *mortuos* tõlgitud 'surnute'.

111. cuius

Sõna *cuius* on singulari genitiivi maskuliinumi vorm relatiivpronoomenist *qui*, *quae*, *quod*. Vt sõna nr 48 ja 52. Pronoomen viitab sõnale nr 31 *Deum*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *cuius* tõlgitud omastavas käändes 'Tema'. KL-is eelneb sõnale 'Tema' konjunktsioon 'ning', mille vaste NCL-is puudub.

112. regni

Sõna *regni* on singulari genitiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast *neutrumi* substantiivist *regnum*, *i*, mida tõlgitakse muuhulgas 'kuninglik võim, kuninga-võim v -au', '(valitsus)võim, piiramatu võim; valitsus, valitsemine', 'kuningriik, riik'.²¹⁵ KL-is on *regni* tõlgitud omastavas käändes 'riigil', sest järgneb NCL-ile grammatiliselt mitte täpselt vastav konstruktsioon 'ei ole lõppu'. KLPR-is on *regni* tõlgitud 'riigile', mis ühildub järgneva, NCL-ile sõnasõnalt vastava tõlkega 'ei tule otsa'.

113. non

Vt sõna nr 43. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *non* siinkohal tõlgitud 'ei'.

²¹⁰ Kleis jt, 2002, 1131.

²¹¹ *Die Lebenden, die Menschen* (Sleumer, 2002, 827).

²¹² Kleis jt, 2002, 727.

²¹³ Kleis jt, 2002, 727.

²¹⁴ Kleis jt, 2002, 727; *der Tote, die Leiche* (Sleumer, 2002, 530).

²¹⁵ Kleis jt, 2002, 949.

114. erit

Sõna *erit* on aktiivi indikatiivi I futuurumi (*simplex*) singulari 3. persooni vorm erandlikust verbist *sum, fui, esse*. Vt sõna nr 51. KL-is on *erit* tõlgitud olevikuvormina '(ei) ole', KLPR-is aga tulevikuvormina '(ei) tule'.²¹⁶

115. finis

Sõna *finis* on singulari nominatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *finis, is*, mida muuhulgas tõlgitakse 'piir', 'lõpp, ots, lõpetus'.²¹⁷ KL-is on *finis* tõlgitud 'lõppu', KLPR-is aga 'otsa'.

116. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on sõna *et* tõlkevaste siinkohal puudu. See on KL-is asendatud konstruktsiooniga 'mina usun', KLPR-is aga konstruktsiooniga 'meie usume'. Kummalgi pole NCL-is siinkohal vastet, see on ainult juurdemõeldav.

117. in

Prepositsioon *in* nõuab akusatiivi, sest sõltub NCL-i esimesest sõnast *credo*. Vt sõna nr 2. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *in* siin tõlgitud sisseütleva käände abil.

118. Spiritum

Sõna *Spiritum* on singulari akusatiivi vorm IV deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *spiritus, us*. Vt sõna nr 67. Vormi tingib eelnev prepositsioon. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Spiritum* tõlgitud 'Vaimusse'.

119. Sanctum

Sõna *Sanctum* on singulari akusatiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *sanctus, a, um*. Vt sõna nr 68. Vorm ühildub eelneva substantiiviga *Spiritum*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Sanctum* tõlgitud 'Pühasse'.

120. Dominum

Vt sõna nr 18. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Dominum* siinkohal tõlgitud 'Issandasse'.

121. et

Vt sõna nr 9. KL-is sõna *et* tõlkevaste siinkohal puudub ja tõlkimiseks kasutatud on relatiivlause konstruktsiooni 'kes (elu annab)'. KLPR-is on *et* tõlgitud 'ja'.

²¹⁶ Ka NC vastav sõna ἔσται on tulevikuvormis. KL-i tõlke olevikuvorm võib teoloogilises mõttes rõhutada seda, et Jumalariik on juba praegu meie üle taevas, meie ümber kirikuna ja meie sees armuna (vrd Katoliku usu katekismus. Tallinna Katoliku kiriku väljaanne, 1931, 97).

²¹⁷ Kleis jt, 2002, 454.

122. *vivificantem*

Sõna *vivificantem* on aktiivi preesensi partitsiibi maskuliinumi singulari aku-satiivi (III deklinatsioon) vorm I konjugatsiooni verbist *vivifico*, *avi*, *atum*, *are* (nominatiiv *vivificans*), mille põhitähendus on 'elustama, kosutama'; 'virguta-tama, innustama'.²¹⁸ KL-is on *vivificantem* tõlgitud relatiivlausena 'kes elu annab', KLPR-is aga 'Elavakstegijasse'.²¹⁹

123. *qui*

Vt sõna nr 52. Pronoomen viitab sõnale nr 122 *vivificantem*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *qui* tõlgitud 'kes'.

124. *ex*

Vt sõna nr 25. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *ex* tõlgitud seestütleva käände abil.²²⁰

125. *Patre*

Vt sõna nr 26. Vormi tingib eelnev prepositsioon *ex* ja viimasega koos tõlgitakse sõna *Patre* nii KL-is kui ka KLPR-is 'Isast'.

126. *Filioque*

Sõna *Filioque* koosneb kahest sõnast: *Filio* ja *-que*. Sõna *Filio* on singulari ablatiivi vorm II deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *filius*, *ii*. Vt sõna nr 21. Rinnastav konjunktsioon *-que* asub selle sõna lõpus, mida ta eelmisega ühendab, ja selle põhitähendus on 'ja, ning'.²²¹ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *Filioque* tõlgitud 'ja Pojast'.

127. *procedit*

Sõna *procedit* on on aktiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm III konjugatsiooni verbist *procedo*, *cessi*, *cessum*, *ere*, mille põhitähendus on 'esile v välja tulema, välja, esile, üles v ette astuma'.²²² Nii KL-is kui ka KLPR-is on *procedit* tõlgitud 'lähtub'.

²¹⁸ Kleis jt, 2002, 1131.

²¹⁹ KLPR-i tõlkevaste näib otseselt lähtuvat NC vastavast sõnast ζωοποιόν, mis on tekkinud sõnade ζῳον 'elusolend' (живое, существо; Вейсман, 1991, 580) ja ποιέω 'tegemea' (делать; Вейсман, 1991, 1017) vormide ühendamisel.

²²⁰ Asjaolu, et NCL-is on antud juhul NC vastava sõna ἐκ tõlkevastena kasutatud mitte prepositsiooni *de*, vaid *ex*, viib mõtted sellele, et ka Püha Vaimu vahekord Isa ja Pojaga on tahetud näidata sama otsesena kui Poja vahekorda Isaga ja Jeesuse vahekorda oma emaga (vt märkust 177).

²²¹ Kleis jt, 2002, 925.

²²² Kleis jt, 2002, 887.

128. qui

Vt sõna nr 52. Pronoomen viitab sõnale nr 122 *vivificantem*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *qui* tõlgitud 'keda'.

129. cum

Vt sõna nr 105. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *cum* siinkohal tõlgitud kaasütleva käände abil.

130. Patre

Sõna *Patre* on singulari ablatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast maskuliinumi substantiivist *pater, tris*. Vt sõna nr 5 ja 26. Vormi tingib eelnev prepositsioon ja viimasega koos on sõna *Patre* nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitud 'Isa(ga)'.

131. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siinkohal tõlgitud 'ja'.

132. Filio

Sõna *Filio* on singulari ablatiivi vorm II deklinatsiooni maskuliinumi substantiivist *filius, ii*. Vt sõna nr 21 ja 126. Vormi tingib prepositsioon *cum* (sõna nr 129) ja viimasega koos on sõna *Filio* nii KL-is kui ka KLPR-is tõlgitud 'Pojaga'.

133. simul

Adverbi *simul* tõlgitakse 'üheaegselt, ühtaegu, ühtlasi, üheskoos'.²²³ Sõna *simul* võib olla ka ablatiivi nõudev prepositsioon, mida tõlgitakse 'ühtlasi koos, ühiselt',²²⁴ kuid praegusel juhul puudub prepositsioonil *simul* laiendav noomen ja seda tuleks käsitleda adverbina. KL-is on *simul* tõlgitud 'koos', KLPR-is aga 'üheskoos'.

134. adoratur

Sõna *adoratur* on passiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm I konjugatsiooni verbist *adoro, avi, atum, are*, mida tõlgitakse 1) 'pidulikult kõnetama, kõnega pöörduma'; 2) 'paluma, anuma'; 3) 'jumaldama, austama, imetlema'; 'austust avaldama, kummardama'.²²⁵ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *adoratur* tõlgitud 'kummardatakse'.²²⁶

²²³ Kleis jt, 2002, 1010.

²²⁴ Kleis jt, 2002, 1010.

²²⁵ Kleis jt, 2002, 76.

²²⁶ NC vastav sõna on συμπροσκυνόμενον, mille algvorm peaks olema συμπροσκυνέω. Sõnaraamatutes esineb viimane tihti ilma prefiksita συμ-. Verbi προσκυνέω tõlgitakse 'kellegi ette maha langema, kedagi kummardama, kedagi jumaldama' (падать ниц перед кем, поклоняться кому, обожать кого; Вейсман, 1991, 1079). Vormi συμπροσκυνέω tuleks seega tõlkida 'mitme isiku ette korraga maha langema, kummardama; mitut isikut korraga jumaldama'.

135. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siinkohal tõlgitud 'ja'.

136. conglorificatur

Sõna *conglorificatur* on passiivi indikatiivi preesensi singulari 3. persooni vorm I konjugatsiooni verbist *conglorifico*, -, -, *are*, mida tõlgitakse kirikuladina keeles 'koos või väga ülistama, kõrgelt ülistama, kõrgelt austama'.²²⁷ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *conglorificatur* tõlgitud 'austatakse'.²²⁸

137. qui

Vt sõna nr 52. Pronoomen viitab sõnale nr 122 *vivificantem*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *qui* siin tõlgitud 'kes'. KL-is on enne sõna 'kes' lisatud ka sõna 'ning', millel NCL-is tõlkevaste puudub.

138. locutus

Sõna *locutus* on perfekti partitsiibi maskuliinumi singulari nominatiivi vorm III konjugatsiooni depoonensverbist *loquor*, *locutus (loquutus) sum, loqui*, mille põhitähendus on 'rääkima, kõnelema, jutlema'.²²⁹ KL-is on *locutus* koos järgneva abiverbiga *est* tõlgitud 'on kõnelenud', KLPR-is aga 'on rääkinud'.

139. est

Vt sõna nr 51. Sõnad nr 138 ja 139 koos (*locutus est*) moodustavad indikatiivi perfekti singulari 3. persooni vormi III konjugatsiooni depoonensverbist *loquor*, *locutus (loquutus) sum, loqui*. Vt sõna nr 138.

140. per

Vt sõna nr 47. KL-is on *per* siinkohal tõlgitud 'läbi', KLPR-is aga 'kaudu'.²³⁰

141. prophetas

Sõna *prophetas* on pluurali akusatiivi vorm maskuliinumi substantiivist *propheta, ae*, mis kuulub koos mõnede erandlike kreeka keelest tulenevate sõnadega (nt *nauta, poëta*) I deklinatsiooni.²³¹ Sõna *propheta* on antud kontekstis

²²⁷ *Mit oder sehr verherrlichen, hoch verherrlichen, hoch verehren* (Sleumer, 2002, 233).

²²⁸ Asjaolu, et nii prepositsiooni *cum* (sõna nr 129), adverbi *simul* (sõna nr 133) kui ka käesoleva sõna eesliite *con-* tähendusväljas tõuseb esile tähendus 'koos', viib mõtted teoloogiale: ehk on sel moel implitsiitselt rõhutatud Püha Vaimu olemusühtsust Isaga ja Pojaga? Vrd NC¹ vastavat lõiku τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον tabelis 1.

²²⁹ Kleis jt, 2002, 684–685.

²³⁰ Eesti keeles võivad kaassõnad „läbi” ja „kaudu” esineda sünonüümidena (vt Langemets jt, 2009, 3. kd, 244).

²³¹ Vrd Nurm, 1969, 15.

mõistlik tõlkida 'prohvet'.²³² Vormi tingib eelnev prepositsioon. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *prophetas* tõlgitud 'prohvetite'.

142. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is puudub sõnal *et* tõlkevaste. See on KL-is asendatud konstruktsiooniga 'mina usun', KLPR-is aga konstruktsiooniga 'meie usume'. Kummalgi pole NCL-is siinkohal vastet, see on ainult juurde-mõeldav. Vrd sõnaga nr 116.

143. unam

Sõna *unam* on singulari akusatiivi feminiinumi vorm kardinaalist *unus, a, um*. Vt sõnu nr 3 ja 17. Sõna *unam* ühildub sõnaga nr 148 *ecclesiam*. KL-is on *unam* tõlgitud 'ühtainsat', KLPR-is aga 'ühtainust'.

144. sanctam

Sõna *sanctam* on singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *sanctus, a, um*. Vt sõna nr 68. Sõna *sanctam* ühildub sõnaga nr 148 *ecclesiam*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *sanctam* tõlgitud 'püha'.

145. catholicam

Sõna *catholicam* on singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *catholicus, a, um* 'üldine; katoliku, katoliiklik'.²³³ Sõna *catholicam* ühildub sõnaga nr 148 *ecclesiam*. KL-is on *catholicam* tõlgitud 'katoliiklikku', KLPR-is aga 'kristlikku'.²³⁴

146. et

Vt sõna nr 9. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *et* siinkohal tõlgitud 'ja'.

147. apostolicam

Sõna *apostolicam* on singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *apostolicus, a, um* 'apostellik, apostli-; paavstlik, paavsti-'.²³⁵ Sõna *apostolicam* ühildub sõnaga nr 148 *ecclesiam*. KL-is on *apostolicam* tõlgitud 'apostellikku', KLPR-is aga 'apostlikku'.²³⁶

²³² Kleis jt, 2002, 899.

²³³ Kleis jt, 2002, 181.

²³⁴ Sõna καθολικὴν tõlke erinevus KL-is ja KLPR-is tuleneb roomakatoliku ja luterliku eklesioloogia erinevusest.

²³⁵ Kleis jt, 2002, 124.

²³⁶ Sõna „apostellik” tähendab eesti keeles 'apostlile omane v iseloomulik', sõna „apostlik” aga 'apostleist lähtuv, nende õpetuse pärane' (Langemets jt, 2009, 1. kd, 130). Seega pole neil sõnadel küll olulist tähenduslikku erinevust, kuid usutunnistuse kontekstis on siiski sobivam kasutada sõna „apostlik”.

148. *ecclesiam*

Sõna *ecclesiam* on singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni kuuluvast femiini- ja substantiivist *ecclesia*, mida tõlgitakse 1) 'ekleesia, rahvakoosolek, rahvakogunemine'; 2) 'kirik'; 'kogudus'.²³⁷ Vorm on objektiks sõnale nr 1 *credo*, kuid pole tingitud prepositsioonist *in*.²³⁸ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *ecclesiam* siin tõlgitud 'kirikut', KLPR-is on sõna suure algustähega.²³⁹

149. *confiteor*

Sõna *confiteor* on aktiivi indikatiivi preesensi singulari 1. persooni vorm II konjugatsiooni deponensverbist *confiteor, fessus sum, eri*, mida tõlgitakse 1) 'omaks võtma'; 'üles tunnistama, pihtima, mitte salgama'; 2) 'teada andma, avaldama, ilmutama'; 3) 'tunnistama'.²⁴⁰ Täheanduses 'tunnistama' kasutatakse verbi *confiteor* kirikuladina keeles enamasti koos akusatiiviga,²⁴¹ aga – täheanduses 'tänamata, kiitma, ülistama' – ka daativiga.²⁴² NCL-is on verbi *confiteor* kasutatud akusatiivi nõudvana (vt sõnu nr 150 ja 151). KL-is on *confiteor* tõlgitud 'tunnistan', KLPR-is aga pluuralis 'meie tunnistame'.²⁴³

²³⁷ Kleis jt, 2002, 387.

²³⁸ NC-s on grammatilises konstruktsioonis, millega väljendatakse Isasse, Pojasse, Pühasse Vaimusse ja Kirikusse uskumist, kasutatud prepositsiooni eiç. NCL-is on Jumala kolme isiku puhul kasutatud selle prepositsiooni tõlkevastena prepositsiooni *in*, Kiriku puhul aga on *in* ära jäetud. Sellisel teguviisil on teoloogiline põhjus, mida nt Karl Barth selgitab järgmiselt:

„*Credo in Spiritum sanctum*, kuid mitte *Credo in ecclesiam*. Ma usun Pühasse Vaimusse, kuid mitte Kirikusse. Pigem usun ma Pühasse Vaimusse ja sellest johtuvalt ka Kiriku, koguduse olemasollu...*Credo ecclesiam* tähendab, et ma usun, et siin, selles paigas, selles nähtavas kogus toimub Püha Vaimu töö. Sellega pole mõeldud loodu jumalikustamist; Kirik pole usu objekt, me ei usu Kirikusse; kuid me usume, et selles koguduses saab Püha Vaimu töö sündmuseks.”

(Barth, Karl. *Dogmatics in outline*. New York jne: Harper & Row, Publishers, 1959, 142–143.)

²³⁹ Asjaolu, et KLPR-is on sõna „Kirik” kirjutatud austuse märgiks suure algustähega, ent KL-is algab see väiketähega, on õigupoolest kummaline. Pigem eeldaks roomakatoliku ja luteri eklesioloogia erinevus vastupidist märkimisviisi. Eestikeelses luterlike usutunnistuskirjade väljaandes, milles on kasutatud KLPR-is avaldatud NCL-i tõlget, on „kirik” kirjutatud väikese algustähega (Tasmuth, Randar, toim. Luterlikud usutunnistuskirjad. SA Ajaleht Eesti Kirik, EELK Usuteaduse Instituut, 2014, 23).

²⁴⁰ Kleis jt, 2002, 243.

²⁴¹ White, 1862, 370. Nt Mt 10:32: *omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in caelis*

(<http://www.lib.uchicago.edu/efts/ARTFL/public/bibles/vulgate.search.html>). Tõlge: 'Igäüht nüüd, kes mind tunnistab inimeste ees, teda tunnistan ka mina oma Isa ees, kes on taevas.'

²⁴² White 1862: 370. Nt Lk 2:38: *et haec ipsa hora superveniens confitebatur Domino et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Hierusalem (Latin Vulgate, Gospel According to Saint Matthew: Chapter 10. Internetaadressilt:*

<http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.39:1:9.NEWvulgate;> 03.05.2014). Tõlge: „Ja see tol tunnil sinna tülles ülistas Jumalat ja kõneles temast kõigile, kes ootasid Jeruusalemma lunastust.”

²⁴³ KLPR-is on pluuralivorm tõenäoliselt seetõttu, et NC vastav sõna ὁμολογοῦμεν on samuti pluuralivormis (vt märkust 120).

150. unum

Vt sõnu nr 3, 17 ja 143. Vorm ühildub sõnaga nr 151 *baptisma*. KL-is on *unum* tõlgitud 'ühtainsat', KLPR-is aga 'ühtainust'.

151. baptisma

Sõna *baptisma* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast neutrumi substantiivist *baptisma, atis* 'ristimine'.²⁴⁴ Nii KL-is kui ka KLPR-is ongi *baptisma* tõlgitud 'ristimist'.

152. in

Vt sõna nr 2. Nii KL-is kui ka KLPR-is on sõna *in* siinkohal tõlgitud seestütleva käände abil.

153. remissionem

Sõna *remissionem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast feminiinumi substantiivist *remissio, onis*, mille tähendusväljast sobiks antud konteksti tõlkevaste 'andestamine, andeksand'.²⁴⁵ Vormi tingib eelnev prepositioon *in*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *remissionem* tõlgitud 'andeksandmiseks'.

154. peccatorum

Sõna *peccatorum* on pluurali genitiivi vorm II deklinatsiooni kuuluvast neutrumi substantiivist *peccatum, i*, mida tõlgitakse 1) 'viga, eksimus; patustus, pahategu'; 2) 'patt'.²⁴⁶ Vorm ühildub atribuudina eelmise sõnaga. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *peccatorum* tõlgitud 'pattude'.

155. et

Vt sõna nr 9. KL-is on sõna *et* tõlkevaste siinkohal puudu, KLPR-is on *et* tõlgitud 'ja'.

156. exspecto

Sõna *exspecto* on aktiivi indikatiivi preesensi singulari 1. persooni vorm I konjugatsiooni verbist *ex(s)pecto, avi, atum, are*, mida tõlgitakse 1) '(kannatamatult) ootama'; '(tungivalt) soovima, lootma'; 2) 'ära ootama, viivitama'; 3) 'hirmuga ootama, kartma, pelgama'; 4) 'nõudma, vajama'.²⁴⁷ Täendus 'pikisilmi ootama, lootma' kasutatakse verbi *exspecto* koos akusatiiviga.²⁴⁸ KL-is on *exspecto* tõlgitud 'ootan', KLPR-is aga pluuralis 'ootame'.²⁴⁹

²⁴⁴ Kleis jt, 2002, 156.

²⁴⁵ Kleis jt, 2002, 953.

²⁴⁶ Kleis jt, 2002, 815.

²⁴⁷ Kleis jt, 2002, 432.

²⁴⁸ *Harren auf, hoffen auf* (Sleumer, 2002, 321).

²⁴⁹ KLPR-is on pluuralivorm tõenäoliselt seetõttu, et NC vastav sõna προσδοκῶμεν on samuti pluuralivormis (vt märkusi 120 ja 243).

157. resurrectionem

Sõna *resurrectionem* on singulari akusatiivi vorm III deklinatsiooni kuuluvast feminiinumi substantiivist *resurrectio, onis* 'ülestõusmine (eriti surnuist)'.²⁵⁰ Vorm sõltub sõnast nr 156 *exspecto*. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *resurrectionem* tõlgitud 'ülestõusmist'.

158. mortuorum

Sõna *mortuorum* võib olla kas perfekti partitsiibi maskuliinumi pluraali genitiivi vorm III konjugatsiooni depoonensverbist *morior; mortuus sum, mori (moriri)* või pluraali genitiivi vorm II deklinatsiooni järgi käänduvast adjektiivist *mortuus, a, um*. Sõna *mortuus* kasutatakse ka maskuliinumi substantiivina *mortuus, i*, 'surnu, koolnu, laip'. Vt sõna nr 110. Vorm on genitiivtribuut eelmisele sõnale. Nii KL-is kui ka KLPR-is on *mortuorum* tõlgitud 'surnute'.

159. et

Vt sõna nr 9. KL-is on *et* siinkohal tõlgitud 'ja', KLPR-is aga 'ning'.

160. vitam

Sõna *vitam* on singulari akusatiivi vorm I deklinatsiooni kuuluvast feminiinumi substantiivist *vita, ae*, mille põhitähendus on 'elu, elamine'.²⁵¹ Vorm sõltub sõnast nr 156 *exspecto*. KL-is on *vitam* tõlgitud 'igavest elu', KLPR-is aga 'elu'.²⁵²

161. venturi

Sõna *venturi* võib olla aktiivi futuurumi partitsiibi maskuliinumi või neutrumi singulari genitiivi (II deklinatsioon) vorm IV konjugatsiooni verbist *venio, veni, ventum, ire*, samuti aktiivi futuurumi partitsiibi maskuliinumi pluraali nominatiivi (II deklinatsioon) vorm samast verbist. Vt sõna nr 103. Kuna süntaktiliselt ühildub *venturi* järgneva neutrumi singulari genitiivis sõnaga *saeculi*, siis võib sõna *venturi* vormi siinkohal käsitleda neutrumi singulari genitiivina. KL-is on *venturi* tõlgitud adverbiaalina 'tulevasel', KLPR-is aga atribuudina 'tulevase'.

162. saeculi

Sõna *saeculi* on singulari genitiivi vorm II deklinatsiooni neutrumi substantiivist *saeculum, i*. Vt sõna nr 30. Vorm on genitiivtribuut sõnale nr 160 *vitam*. KL-is on *saeculi* tõlgitud adverbiaalina 'ajastul', KLPR-is aga atribuudina 'ajastu'.

²⁵⁰ Kleis jt, 2002, 964.

²⁵¹ Kleis jt, 2002, 1129.

²⁵² KL-i erinev tõlge on tekkinud arvatavasti TR-i vastava fraasi *vitam aeternam* 'igavest elu' mõjul.

163. amen

Käändumatut sõna *amen* tõlgitakse 'aamen, see sündigu nõnda'.²⁵³ Nii KL-is kui ka KLPR-is on *amen* jäetud tõlkimata ja esitatud eesti keele ortograafia päraselt 'Aamen'.

2.3. Lauseõpetus

Eelnevast võis juba aimu saada, et NCL on süntaktiliselt üpris keeruline tekst. Esmapilgul näib selles olevat mitu süntaktilist tasandit ja seetõttu annan järgnevas põhjalikuma ülevaate NCL-i süntaktilisest struktuurist. Selleks kasutan generatiivsest grammatikast keeleteadusse tulnud fraasstruktuuri meetodit,²⁵⁴ mis võimaldab selgelt esitada lause moodustajate hierarhilisi seoseid. Viimaseks olen kasutanud laialt levinud esitusviisi, nn tuletuspuud (*parse tree*).

2.3.1. Süntaktilise struktuuri üldpõhimõtted

Kõigis maailma keeltes on olemas viisid, kuidas viidata entiteetidele – inimestele, kohtadele, asjadele, ideedele, sündmustele jne.²⁵⁵ Entiteeti, millele keeles viidatakse, nimetatakse subjektiks.²⁵⁶ Viitavaid väljendeid nimetatakse nimisõnafraasideks.²⁵⁷ Nimisõnafraas koosneb vähemalt ühest sõnast, substantiivist, mida nimetatakse nimisõnafraasi põhisõnaks.²⁵⁸ Käesolevas töös nimetan nimisõnafraase, mille põhisõna on substantiiv või pärisnimi, substantiivifraasideks ja tähistan neid sümboliga NP. Nende fraaside põhisõna tähistan sümboliga N. N-i juurde võib kuuluda laiendeid. Laiendid kuuluvad põhisõnaga sama fraasi koosseisu ja moodustavad põhisõnaga sõnaühendi.²⁵⁹

Kõigis maailma keeltes on olemas ka viisid, kuidas öelda midagi entiteetide kohta, millele viidatakse. Neid viise nimetatakse predikatsioonideks.²⁶⁰ Seda, mida nende entiteetide kohta öeldakse, nimetatakse predikaadiks.²⁶¹ Predikaat on verbifraas, mis koosneb vähemalt ühest sõnast – verbist, mida nimetatakse verbifraasi põhisõnaks. Käesolevas tähistan verbifraase sümboliga VP, nende fraaside põhisõna aga sümboliga V. Verbifraasi võib kuuluda ka abiverbe.²⁶²

²⁵³ Kleis jt, 2002, 105.

²⁵⁴ Vrd Chomsky, Noam. *Syntactic Structures*. Ninth Printing. The Hague, Paris: Mouton, 1971, 27.

²⁵⁵ Finegan, Edward. *Language: its structure and use*. Second Edition. Fort Worth etc: Harcourt Brace College Publishers, 1994, 117.

²⁵⁶ Ehala, Martin. *Eesti keele struktuur: õpik gümnaasiumidele*. Künnamees, 1997, 219. Vrd Erelt jt, 2007, 439.

²⁵⁷ Finegan, 1994, 117.

²⁵⁸ Ehala, 1997, 221. Väljaandes Erelt jt, 2007, 435 nimetatakse põhisõna peasõnaks.

²⁵⁹ Ehala, 1997, 221. Vrd Erelt jt, 2007, 434–436.

²⁶⁰ Finegan, 1994, 117.

²⁶¹ Ehala, 1997, 219. Vrd Erelt jt, 2007, 439.

²⁶² Finegan, 1994, 142.

Nõnda koosneb maailma iga keele tüüpiline lause kahest osast: substantiivifraasist ja verbifraasist.²⁶³ Nii substantiivi- kui ka verbifraasi koosseisus ja nende vahel võib olla eri liiki sõnu ja fraase. Viimaste põhisõna sõnaliik annab fraasile nime: pronoomen – pronoomenifraas, prepositsioon – prepositsiooni-
fraas, adjektiiv – adjektiivifraas.

Paljudes traditsioonilistes grammatikates eristatakse kolme tüüpi lauseid: lihtlauseid, rindlauseid ja põimlauseid. Lihtlause on ainult üks predikaat – verb või verbifraas.²⁶⁴ Rindlause koosneb kahest või enamast suhteliselt sõltumatust osalausest.²⁶⁵ Põimlause koosneb kahest või enamast osalausest, millest üks on pealause ja ülejäänud selle koosseisu kuuluvad kõrvallauseid.²⁶⁶

2.3.2. Ladina keele süntaksi üldpõhimõtted

Erinevalt sõnast ja sõnagrupidist on lause põhitunnuseks mõtte lõpetatus. Ladina keele jutustavas lauses tekib see subjekti ja predikaadi omavahelise seose tõttu.²⁶⁷ Ülaltoodud lausetüpoloogia – liht-, rind- ja põimlause – kehtib ka ladina keeles.²⁶⁸

Ka ladina keeles on normaalne terviklause mitmeliikmeline, sisaldades subjekti ja predikaati.²⁶⁹ Tavaline lauseliikmete järjekord on subjekt-objekt-predikaat (nt *Antiochus epistolis bellum gerit*²⁷⁰ ‘Antiochus kirjjade abil sõda peab’). Vahel võib sõnade järjekord mõne sõna esiletõstmise või vastandamise huvides, kunstproosas ja luules ka rütmilistel põhjustel muutuda. Lauses on rõhulised kohad alguses ja vähemal määral lõpus.²⁷¹

Ladinakeelse lause subjekt on reeglina nominatiivis,²⁷² siiski esineb ka muudes käänetes konstruktsioone – eriti tõlgete puhul kreeka keelest.²⁷³ Predikaadiks on eelistatavalt verbi pöördeline vorm.²⁷⁴

Ladina keele rindlause võivad lauseosad olla omavahel ühendatud asündeeliliselt (ilma ühendava partiklita) või erinevat tüüpi partiklitega.²⁷⁵

Ladina keele põimlause koosneb pea- ja kõrvallause(te)st. Piir pea- ja kõrvallause vahel on voolav, sest puuduvad ühtsed kriteeriumid lauseosade

²⁶³ Finegan, 1994, 118.

²⁶⁴ Finegan, 1994, 118–119.

²⁶⁵ Ehala, 1997, 263. Vrd Ereht jt, 2007, 556.

²⁶⁶ Ehala, 1997, 264–265. Vrd Ereht jt, 2007, 556.

²⁶⁷ Leumann, 1972, 84*.

²⁶⁸ Leumann, 1972, 397–681.

²⁶⁹ Leumann, 1972, 411.

²⁷⁰ Cato Vanem. Origines. Fragment 7 (tsiteeritud väljaandest Leumann, 1972, 397).

²⁷¹ Leumann, 1972, 397.

²⁷² Lill jt, 2002, 255.

²⁷³ Leumann, 1972, 411. Sedasorti juhtum on NCL-i kõrvallause *per quem omnia facta sunt* (NC-s δὴ οὐδὲ τὰ πάντα ἐγένετο), mille subjektiks on prepositsioonifraas *per quem* (NC-s δὴ οὐδὲ, vt skeemi 8).

²⁷⁴ Vrd Lill jt, 2002, 255.

²⁷⁵ Leumann, 1972, 469–526.

esiletoomiseks. Siiski iseloomustab kõrvallauset, erinevalt pealausest, semantiline ebataäielikkus.²⁷⁶ Ka põimlause võib pealause olla kõrvallause(te)ga seotud sidesõna abil või ilma selleta.²⁷⁷

2.3.3. Fraasistruktuuri reeglid

Käesolevas töös analüüsin NCL-i süntaksi Noam Chomsky generatiivsest grammatikast pärinevate fraasistruktuuri reeglite alusel. Nende tavakasutus on küll inglise keele süntaksi analüüsis, kus nad määravad ka lause sõnade järjekorra. Samas on nad rakendatavad ka teistele keeltele.²⁷⁸ Ladina keele lauses on sõnade järjekord suhteliselt vaba ja mõne käsitluse kohaselt pole fraasistruktuuri reeglid ladina keelele hõlpsasti rakendatavad.²⁷⁹ Siiski hõlbustab ka ladina keele lause süntaktilist analüüsi subjekti ja predikaadi hierarhiline jagamine lause moodustajateks ning tuletuspuu näib esitusviisina ka siin otstarbekas.²⁸⁰

Järgnevalt esitan fraasistruktuuri reeglid, mille alusel olen käesolevas töös NCL-i süntaksi analüüsinud. Lause moodustajate²⁸¹ järjekord reeglites on ladina keele muutuva sõnade järjekorra tõttu juhuslik. Sulgudes on reeglis märgitud need lause moodustajad, mis võivad, kuid ei pruugi fraasis esineda.

Lauset tähistatakse sümboliga S. Lihtlause S koosneb reeglina subjektist ja predikaadist.²⁸² Subjektiks on substantiivifraas²⁸³ NP või pronomeniifraas PRONP²⁸⁴, erandina ka prepositsioonifraas PP. Predikaadiks on verbifraas VP või infinitiivifraas VPinf. Esineb ka enam kui ühest verbi- või infinitiivifraasist koosnevaid predikaate. Liitlause on kaks või enam lihtlauseid S, mis võivad olla üksteisega ühendatud konjunktsiooniga CONJ. Seega võib esimese fraasistruktuuri reegli formuleerida kujul

(1) S → NP/PRONP/PP VP/VPinf (VP/VPinf) (S) (CONJ).

²⁷⁶ Leumann, 1972, 85*.

²⁷⁷ Leumann, 1972, 526.

²⁷⁸ Haegeman, Liliane M. V. *Thinking syntactically: a guide to argumentation and analysis*. Malden (Mass.) jne: Blackwell, 2006, vii.

²⁷⁹ Vt nt Davies, Alan; Elder, Catherine. *The handbook of applied linguistics*. Malden jne: Blackwell, 2006, 42.

²⁸⁰ Vrd käsitlusi nagu Keiler, Alan. *Surface Structure and Deep Structure in Latin Syntax*. Studies in Language and Behavior, Progress Report VIII. Michigan University, Ann Arbor. Center for Research on Language and Language Behavior. Spons Agency-Office of Education (DHEW), Washington, D. C. Bureau of Research, 1969; Devine, A. M.; Stephens, Laurence D. *Latin word order: structured meaning and information*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

²⁸¹ Vt täpsemalt punktist 2.4.2.1.

²⁸² NCL-i süntaktilises analüüsis olen siiski lausena käsitlenud ka ühesõnalist lõpetavat üksust *Amen*.

²⁸³ Järgnevas analüüsis käsitlen substantiivina ka substantiivi tähenduses kasutatavaid adjektiive ja partitsiipe.

²⁸⁴ Subjektina võivad esineda substantiividega sarnaselt käänduvad pronomeniid nagu personaalpronomeniid ja relatiivpronomeniid.

Substantiivfraasi koosseisus on vähemalt üks sõna – substantiiv N, pronoomenifraasi koosseisus aga vähemalt üks pronoomen PRON. Lisaks võib mõlemasse kuuluda ka substantiivifraase NP, pronoomenifraase PRONP, adjektiivifraase AP, prepositsioonifraase PP, numeraale NUM, konjunktsioone CONJ ja relatiivlauseid S. Seega võib teise fraasistruktuuri reegli formuleerida kujul

(2) NP/PRONP → N/PRON (NP/PRONP) (AP) (PP) (NUM) (CONJ) (S).

Ka verbifraasi/infinitiivifraasi koosseisus on vähemalt üks sõna – verb V²⁸⁵/infinitiiv Vinf. Kuid sinna võib kuuluda ka teisi lause moodustajaid nagu abiverbe AUX, substantiivifraase NP, pronoomenifraase PRONP, prepositsioonifraase PP, adverbe ADV, konjunktsioone CONJ ja kõrvallauseid S. Seega võib kolmanda fraasistruktuuri reegli formuleerida kujul

(3) VP/VPinf → V/Vinf (AUX) (NP) (PRONP) (PP) (ADV) (CONJ) (S).

Adjektiivifraasi AP koosseisus on vähemalt adjektiiv ADJ, kuid sinna võib kuuluda ka substantiivifraase NP ja adverbe ADV. Seega saame neljanda reegli formuleerida kujul

(4) AP → ADJ (NP) (ADV).

Prepositsioonifraasi PP koosseisus on vähemalt prepositsioon PREP, kuid sinna võib kuuluda ka substantiivifraase NP, pronoomenifraase PRONP, adverbe ADV ja konjunktsioone CONJ. Seega saame viienda fraasistruktuuri reegli formuleerida kujul

(5) PP → PREP (NP) (PRONP).

2.3.4. NCL-i süntakiline analüüs

Eeldusel, et lause põhituduseks on mõtte lõpetatus, mis tekib subjekti ja predikaadi omavahelise seose tõttu, võib NCL-i liigendada kaheksaks lauseks S1–8 (vt skeemi 1).

²⁸⁵ Kui tegemist on konstruktsiooniga verb+abiverb, siis tähistab verbi tähistav V ka partitsiipi.

Lausete S1–7 puhul on predikaadiks verbifraas, mille põhisoona on kas välja- kirjutatud või juurdemõeldav, subjektiks aga verbi pöördelõpus sisalduv pro- noomen. Lausete S1–7 lauseliikmete järjekord subjekt/predikaat-objekt erineb klassikalisesest järjekorrast subjekt-objekt-predikaat. Ühest küljest võib selle põhjuseks olla teksti koostaja/tõlkija soov rõhutada teoloogiliselt olulist verbi. Teisest küljest on morfoloogilistel põhjustel paratamatu, et koos verbiga *credo* esitataks ka subjekt. Lause S8 koosneb vaid ühest muutumatust sõnast *amen*.

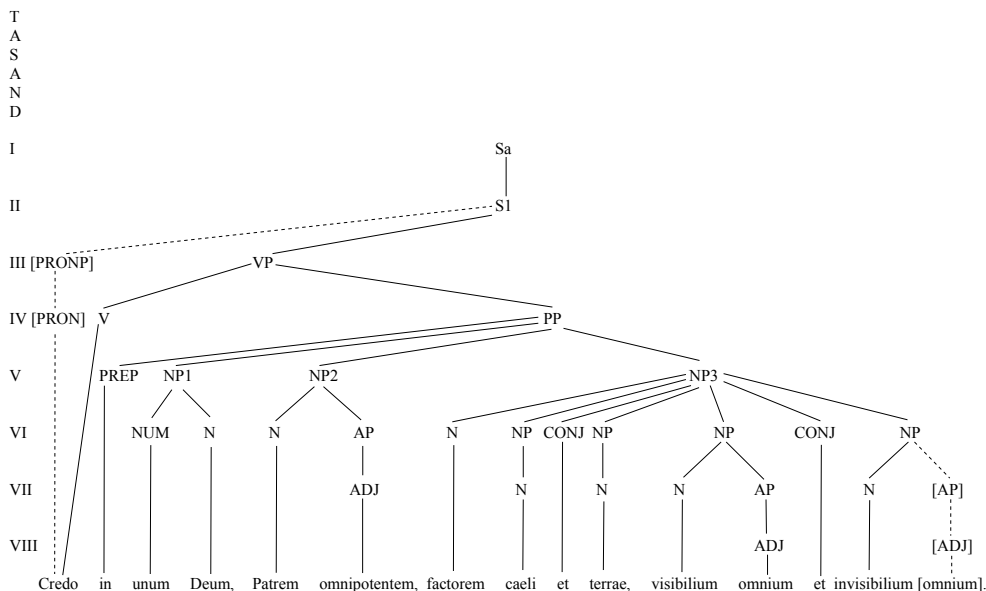
Skeemilt 1 on näha, et NCL on liigendatud lausete S1–8 tasandist kõrgemal tasandil ka neljaks süntaktiliseks üksuseks Sa, Sb, Sc ja Sd. See liigendus lähtub tõsiasjast, et laused S1–7 asuvad tegelikult kolme verbi, *credo* (rindlause Sa: laused S1–4), *confiteor* (lihtlause Sb: lause S5) ja *exspecto* (rindlause Sc: laused S6–7) „mõjusfääris”. Iseseisvat lauset S8 on samal tasandil käsitletud neljanda üksusena Sd.

Järgnevalt on esitatud lausete S1–8 fraasistruktuuri analüüs.

1. *Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visi- bilium omnium et invisibilium.*

Skeemil 2 on kujutatud lihtlause S1 süntaktiline struktuur.

SKEEM 2: *Credo in unum Deum...invisibilium* (S1)

Lause S1 subjektiks on personaalpronoomeni *ego* singulari 1. persooni vorm *ego* ‘mina’, mis on ladina keelele iseloomulikult integreeritud verbi *credo* pöördelõppu.²⁸⁶ Seetõttu on selle fraasisümbol PRONP ja põhisoona sümbol

²⁸⁶ Lill jt, 2002, 64.

PRON joonisel kujutatud nurksulgudes ning tuletuspuu vastavad harud on kujutatud katkendliku joonena. Kõik ülejäänud lauseliikmed asuvad siin verbifraasis, mille põhisõna V on verb *credo*. Verbifraasi põhisõna laiendab prepositsioonifraas PP, mille põhisõnaks PREP on prepositsioon *in*. Prepositsioonifraasi laiendavad omakorda kolm substantiivifraasi NP1–3.²⁸⁷ Substantiivifraasi NP1 põhisõna N on substantiiv *Deum*. Seda laiendab numeraal NUM *unum*. Substantiivifraasi NP2 põhisõna N on substantiiv *Patrem*, mida laiendab adjektiivist ADJ *omnipotentem* koosnev adjektiivifraas AP. Substantiivifraas NP3 on kahest eelmisest mahukam, koosnedes põhisõnast N *factorem*, mida laiendavad üksteisega konjunktsiooni CONJ *et* abil liidetud ühesõnalised substantiivifraasid NP *caeli* ja *terrae*. Üksteisega on konjunktsiooni CONJ *et* abil liidetud ka substantiivifraasid NP *visibilium omnium* ja *invisibilium*, millest esimese põhisõna N *visibilium* laiendab adjektiivifraas AP *omnium* ja teise puhul on seesama adjektiivifraas AP juurdemõeldav.

2. *Et [credo] in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine, et homo factus est, crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris, et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos: cuius regni non erit finis.*

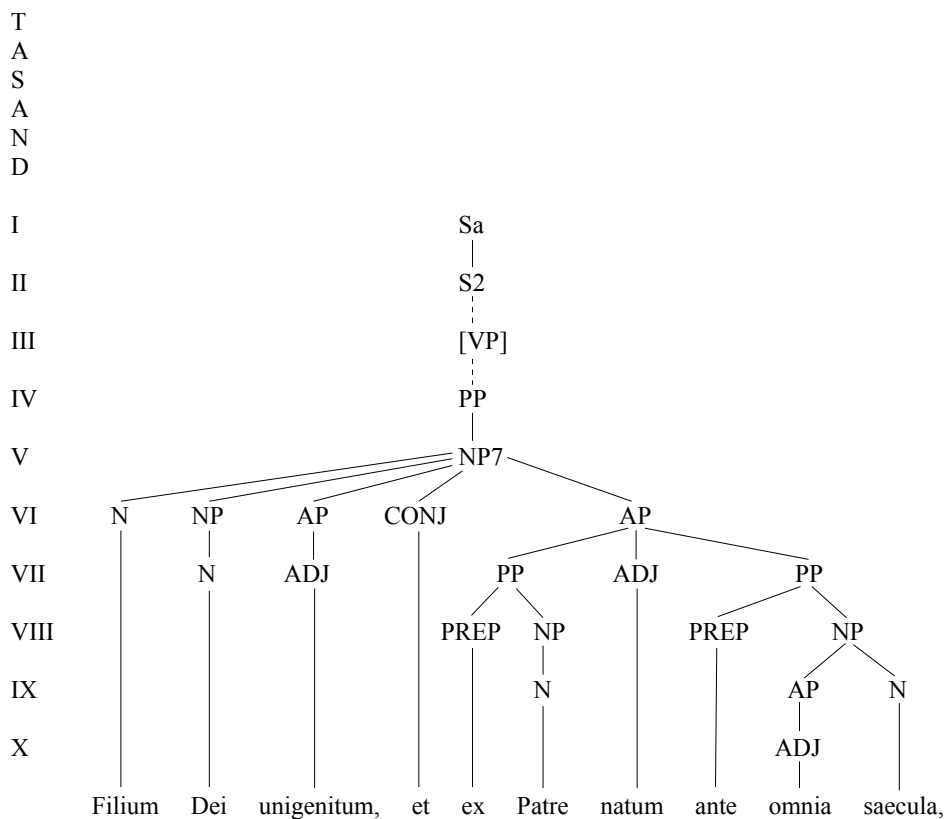
Lause S2 on keerulise struktuuriga põimlause. Selle struktuur on kujutatud skeemidel 3–20. Skeem 3 kujutab lauset S2.

²⁸⁷ Süntaktiliselt tuleks substantiivifraase NP2–3 käsitleda substantiivifraasi NP1 apositsioonidena ja seega viimasele alistuvaina. Olen sellisest käsitlusest teoloogilisel põhjusel loobunud. Nimelt on substantiivid *Deus* 'Jumal', *Pater* 'Isa' ja *factor* 'Looja' küll erineva tähendusega, kuid ühesuguse osutusega: nad kõik osutavad ühele Jumalale.

Lause S2 koosneb III tasandil subjektist, milleks on pronoomenifraas [PRONP] (juurdemõeldava verbi *credo* pöördlõpus sisalduva personaalpronoomeni singulari 1. persooni vorm) ja predikaadist (juurdemõeldavast verbifraasist [VP]). Verbifraasi põhisõna [V] *credo* laiendab prepositsioonifraas PP, mille põhisõna on prepositsioon PREP *in*. Viimast laiendab seitse substantiivifraasi NP 4–10.²⁸⁸ Substantiivifraasi NP4 substantiivi N *Dominum* laiendab arvsõna NUM *unum*. Fraasid NP5 ja NP6 koosnevad mõlemad ühest substantiivist N, vastavalt *Iesum* ja *Christum*. Fraasi NP10 laiendab kolm adjektiivifraasi AP ja kolm relatiivlauset Sx, Sy ja Sz.²⁸⁹

Skeemil 4 on kujutatud substantiivifraasi NP7 tuletuspuu.

SKEEM 4: *Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula* (NP7)

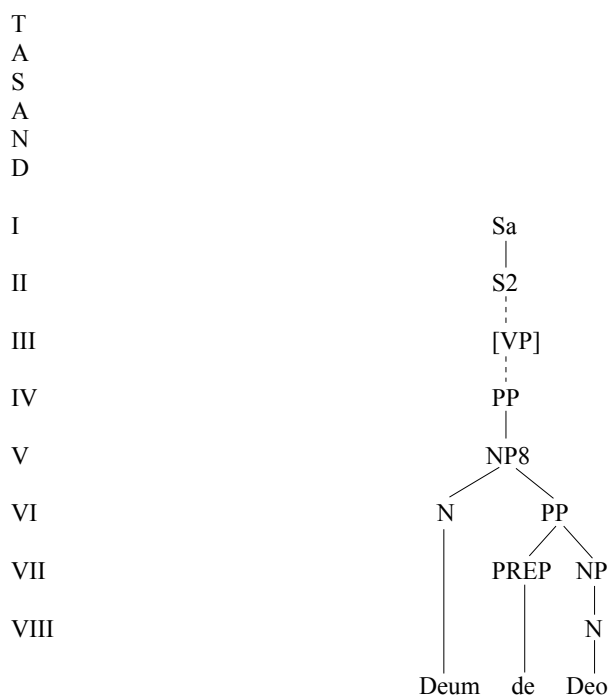
²⁸⁸ Vt märkust 287. Ka siin olen substantiivifraaside NP5–10 põhisõnu *Dominus* 'Issand', *Jesus* 'Jeesus', *Christus* 'Kristus', *Filius* 'Poeg', *Deus* 'Jumal', *lumen* 'valgus', *Deus* 'Jumal' käsitletud mitte üksteisele alistuvaina, vaid sõltumatuina, ühesuguste osutustena Jumalale. Seetõttu on nimetatud substantiivide ja skeemi 2 substantiividega *Deus*, *Pater* ja *factor* seotud substantiivifraasid paigutatud süntaktilise struktuuri skeemides ühele, V tasandile.

²⁸⁹ Need adjektiivifraasid ja kõrvallaused võiksid samahästi laiendada ükskõik millist sõltumatuist substantiivifraasidest NP4–10. Vt märkust 287.

Fraasi põhisona, substantiivi N *Filium* laiendavad ühest substantiivist N *Dei* koosnev substantiivifraas NP ja kaks konjunktsiooniga CONJ *et* ühendatud adjektiivifraasi AP. Neist adjektiivifraasidest esimene koosneb ühest adjektiivist ADJ *unigenitum*. Teise adjektiivifraasi moodustavad põhisona ADJ *natum* ja kaks prepositsioonifraasi PP. Esimese prepositsioonifraasi moodustab põhisonana prepositsioon PREP *ex* ja ühest substantiivist N *Patre* koosnev substantiivifraas NP. Teise prepositsioonifraasi koosseisus on prepositsioon PREP *ante* ja substantiivifraas NP, mis koosneb põhisonast, substantiivist N *saecula*, ja ühest adjektiivist ADJ *omnia* koosnevast adjektiivifraasist AP.

Skeemil 5 on kujutatud substantiivifraasi NP8 tuletuspuu.

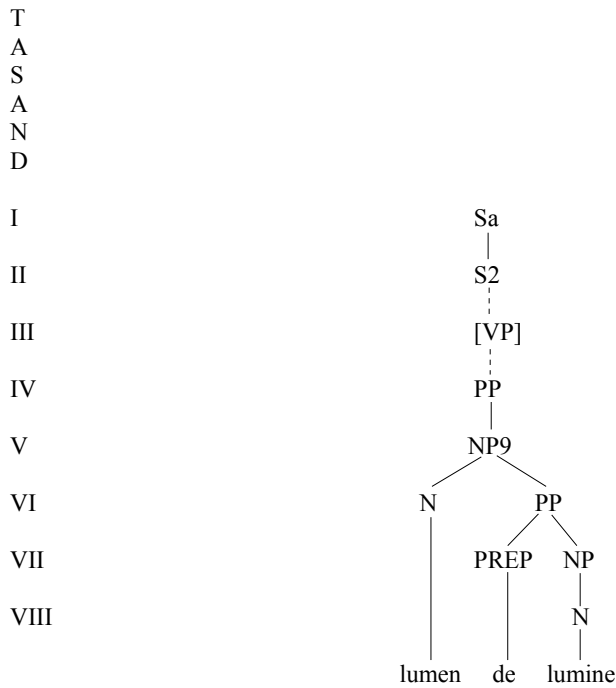
SKEEM 5: *Deum de deo* (NP8)

See koosneb substantiivist N *Deum* ja prepositsioonifraasist PP, mille moodustavad põhisonana prepositsioon PREP *de*, ja ühest substantiivist N *Deo* koosnev substantiivifraas NP.

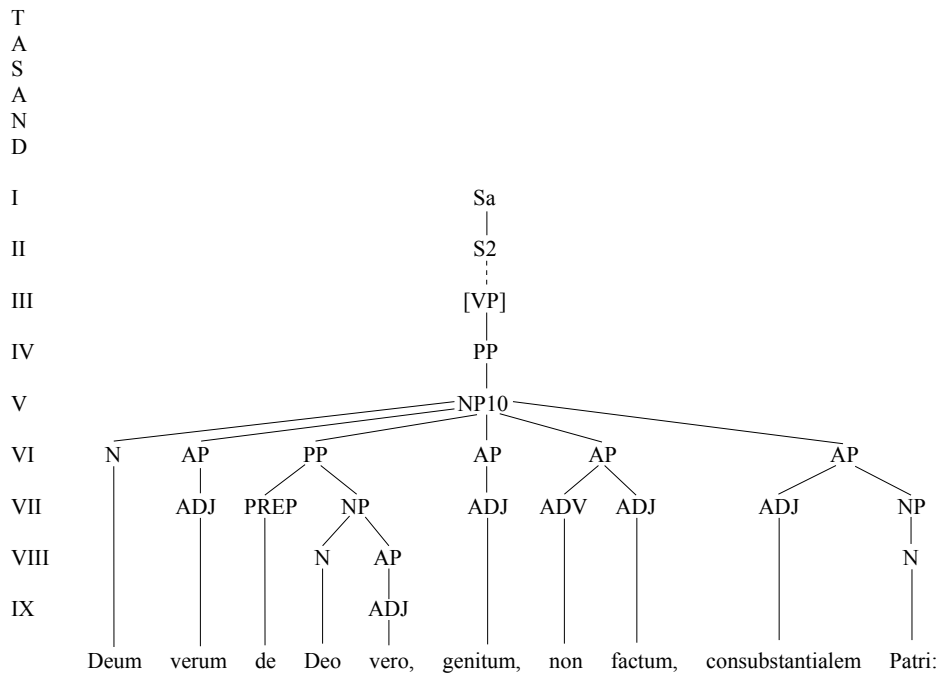
Skeemil 6 on kujutatud substantiivifraasi NP9 *lumen de lumine* tuletuspuu, mis on fraasiga NP8 võrreldes täpselt samasuguse struktuuriga.

SKEEM 6: *lumen de lumine* (NP9)

Skeemil 7 on kujutatud substantiivifraasi NP10 tuletuspuu.

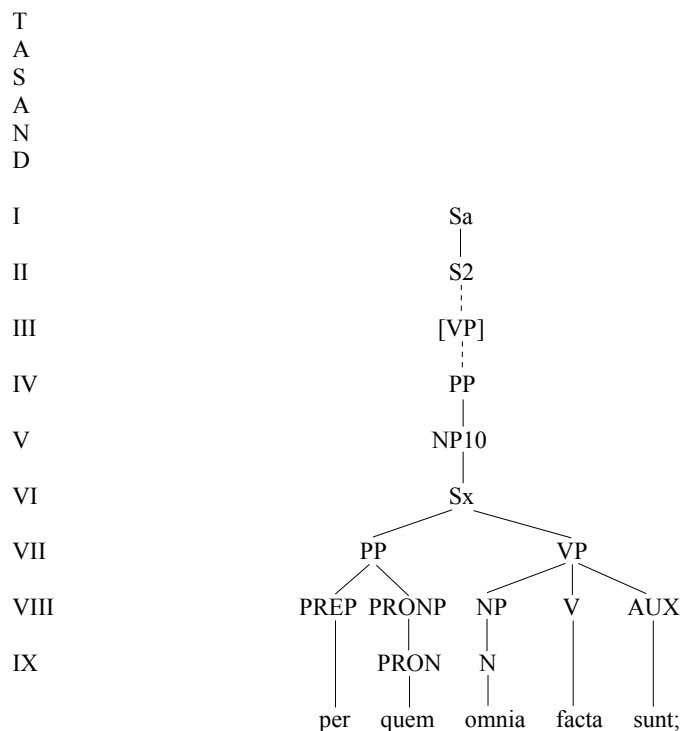
SKEEM 7: *Deum verum...consubstantialem Patri* (NP10)

Sellelt nähtub, et fraasi NP10 põhisõna N *Deum* on laiendatud nelja adjektiivifraasiga AP ja prepositsioonifraasiga PP. Adjektiivid ADJ *verum* ja *genitum* on oma adjektiivifraasi AP ainsad sõnad. Adjektiivifraasis AP *consubstantialem Patri* laiendab põhisõna ADJ *consubstantialem* ühest substantiivist N *Patri* koosnev substantiivifraas NP. Adjektiivifraasis AP *non factum* laiendab põhisõna ADJ *factum* adverbiaalne eitussõna ADV *non*. Fraasi NP10 kuuluv prepositsioonifraas PP koosneb põhisõnast PREP *de* ja substantiivifraasist NP. Viimase moodustab põhisõnast N *Deo* ja ühest adjektiivist ADJ *vero* koosnev adjektiivifraas AP.

Skeem 8 kujutab relatiivlause Sx tuletuspuud.

SKEEM 8: *per quem omnia facta sunt* (Sx)

Fraasi moodustavad subjektina käituv prepositsioonifraas PP²⁹⁰ ja predikaat, verbifraas VP. Esimese liikmed on põhisõna PREP *per* ja ühest pronoomenist PRON *quem* koosnev pronoomenifraas PRONP. Verbifraasi VP moodustavad põhisõna V *facta* koos abiverbiga AUX²⁹¹ *sunt* ja ühest substantiivist N *omnia* koosnev substantiivifraas NP.

Skeem 9 kujutab relatiivlause Sy tuletuspuud.

²⁹⁰ Vt märkust 273.

²⁹¹ Vt nt Auxiliary Verbs. Internetiaadressilt: <http://www.livelatin.org/grammar/verbs.html#aux;> 02.05.2014.

SKEEM 9: *qui propter... vivos et mortuos* (Sy)

T
A
S
A
N
D

I

II

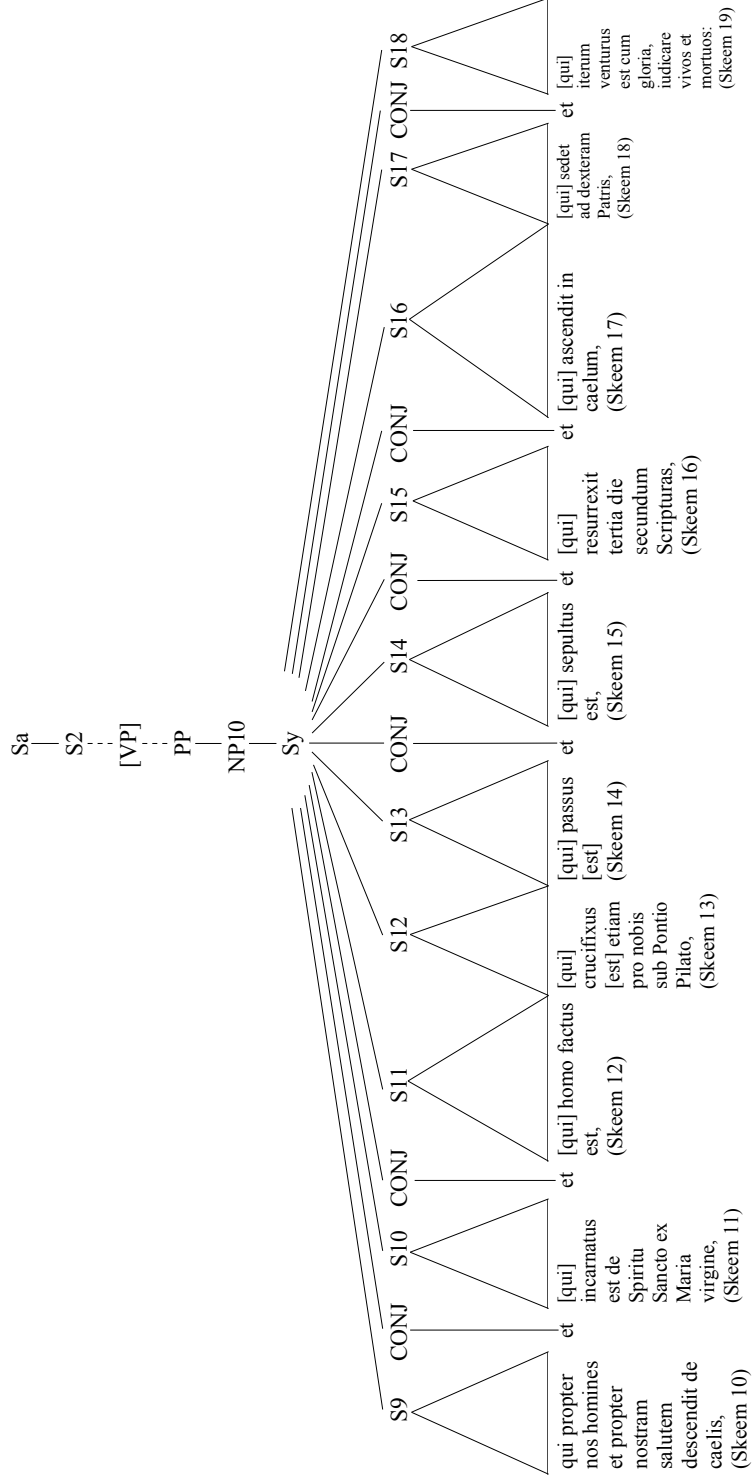
III

IV

V

VI

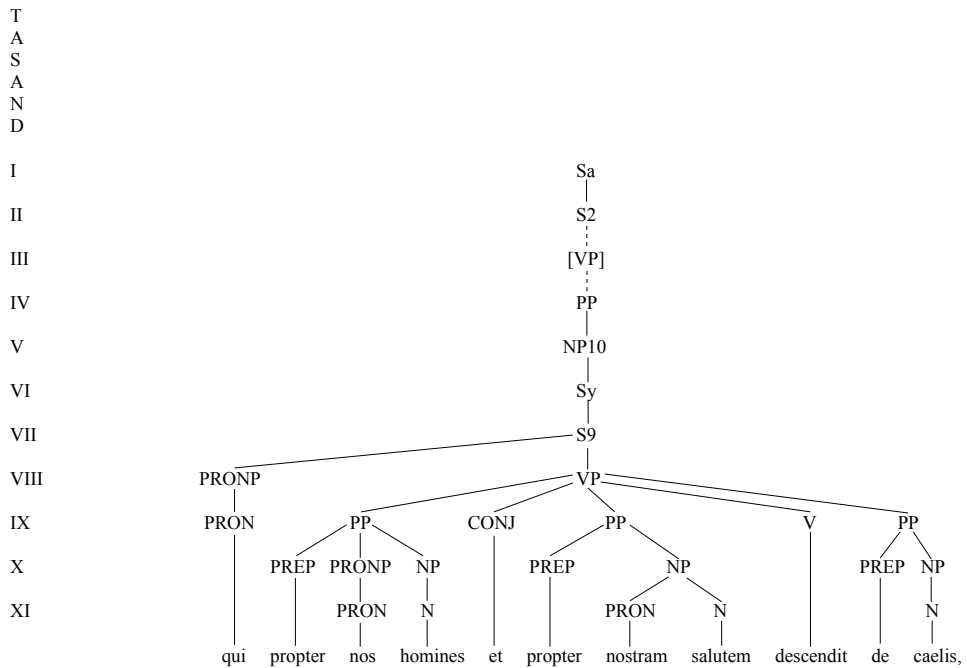
VII

See rindlauselaadne relatiivlause koosneb omakorda kümnest konjunktsiooniga CONJ *est* või asündaetiliselt ühendatud osalausest S9–18. Iga osalause subjektiks on ühest pronoomenist PRON *qui* koosnev pronoomenifraas PRONP – esimeses osalause on see välja kirjutatud, ülejäänutes juurdmõeldav. Kümne osalause predikaatideks on erinevaid verbe sisaldavad verbifraasid.

Skeem 10 kujutab relatiivlause Sy osalause S9 tuletuspuud.

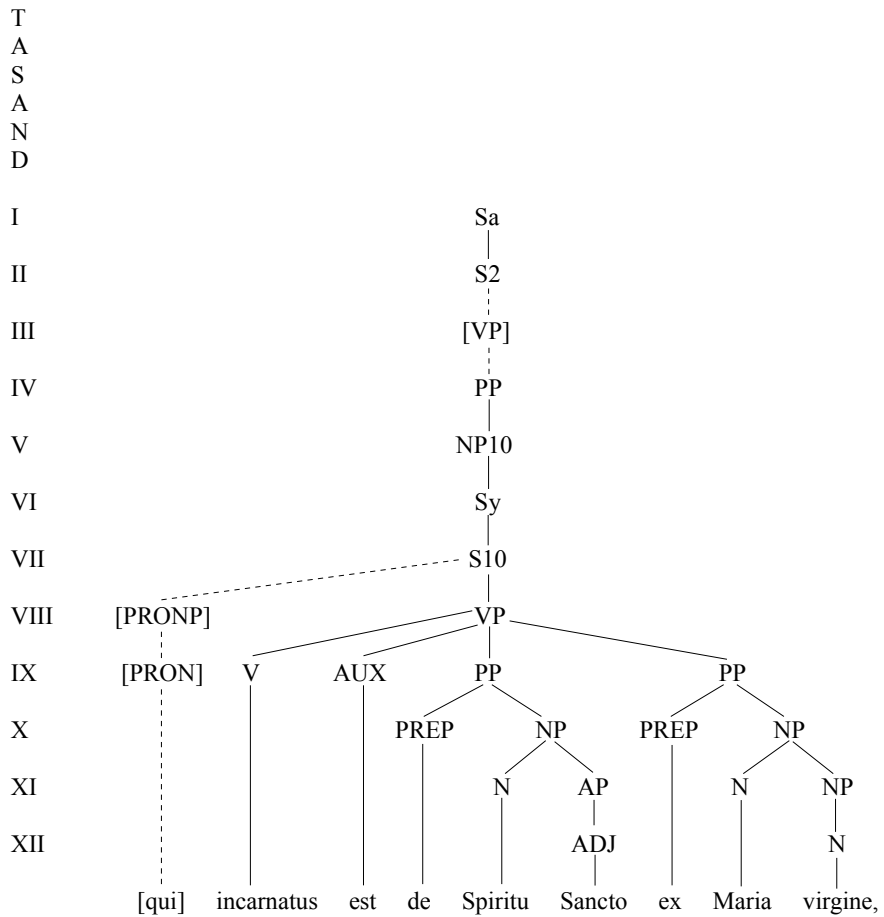
SKEEM 10: *qui propter...descendit de caelis* (S9)

Lause subjektiks on ühest pronoomenist PRON *qui* koosnev pronoomenifraas PRONP. Lause predikaadiks on verbifraas VP, mille põhisonaks on verb V *descendit*. Lisaks viimasele sisaldab verbifraas kolme prepositsioonifraasi, millest kaks esimest on ühendatud konjunktsiooniga CONJ *et*. Esimese prepositsioonifraasi PP põhisona on prepositsioon PREP *propter* ning sinna kuulub ka ühest pronoomenist PRON *nos* koosnev pronoomenifraas PRONP ja ühest substantiivist N *homines* koosnev substantiivifraas NP. Teise prepositsioonifraasi PP põhisona PREP on samuti *propter* ning sinna kuulub ka substantiivifraas NP, mille põhisona N *salutem* laiendab possessiivpronoomen PRON *nostram*. Kolmanda prepositsioonifraasi PP moodustavad selle põhisona PREP *de* ja ühest substantiivist N *caelis* koosnev substantiivifraas NP.

Skeem 11 kujutab relatiivlause Sy osalause S10 tuletuspuud.

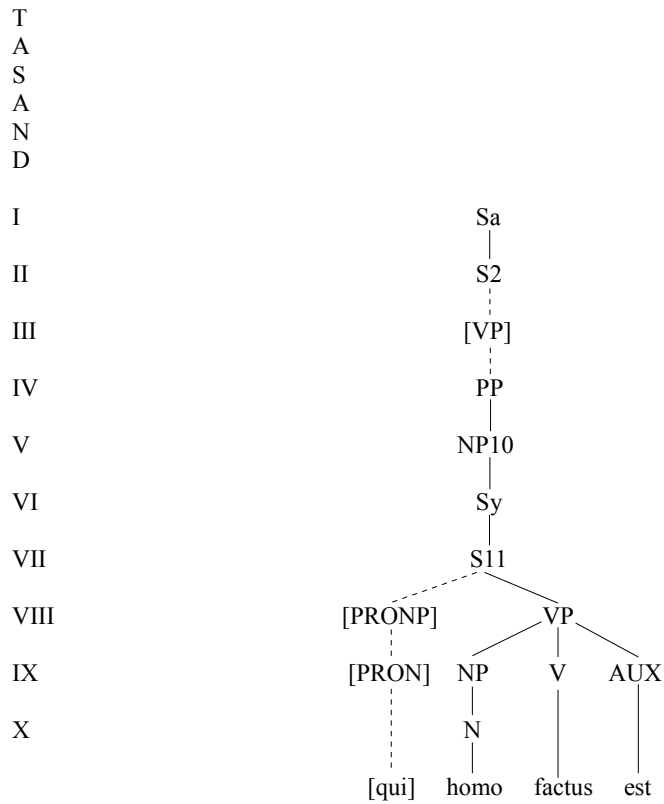
SKEEM 11: [*qui*] *incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine* (S10)

Lause subjektiks on juurdemõeldav pronoomen [PRON] *qui*, mis on pronoomenifraasi [PRONP] ainsaks sõnaks. Lause predikaadiks on verbifraas VP, mille põhisõnaks on partisiip V *incarnatus* koos abiverbiga AUX *est*. Verbi-
 fraasi kuulub ka kaks prepositsioonifraasi PP. Neist esimese moodustavad põhi-
 sõnana prepositsioon PREP *de* ja substantiivifraas NP, mis koosneb põhisõnast
 N *Spiritu* ja adjektiivifraasist AP, mille ainus sõna on adjektiiv ADJ *Sancto*.
 Teise, eelmisega sarnase struktuuriga prepositsioonifraasi moodustavad põhi-
 sõnana prepositsioon PREP *ex* ja substantiivifraas NP, mis koosneb põhisõnast
 N *Maria* ja substantiivifraasist NP, mille ainus sõna on substantiiv N *virgine*.

Skeemil 12 on kujutatud relatiivlause Sy osalause S11 tuletuspuu.

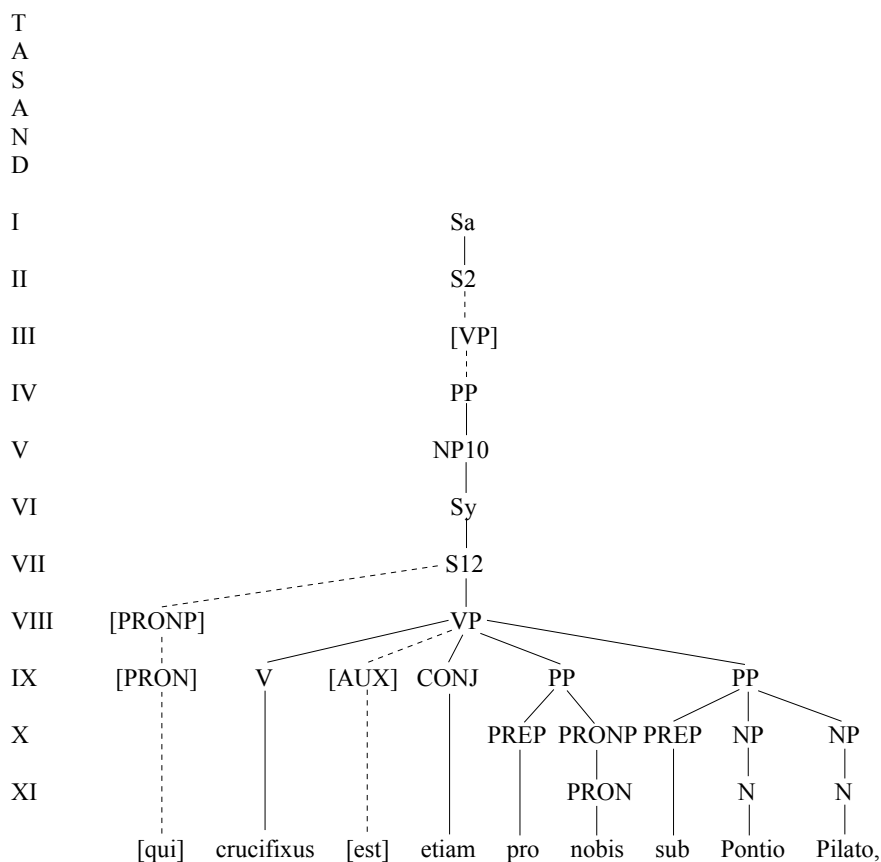
SKEEM 12: [*qui*] *homo factus est* (S11)

Lause S11 subjekt on sama, mis eelmisel osalasel. Predikaadiks on verbifraas, mille põhisõnaks on partitsiip V *factus* koos abiverbiga AUX *est*. Verbifraasi põhisõna laiendab ühest substantiivist N *homo* koosnev substantiivifraas.

Skeem 13 kujutab relatiivlause Sy osalause S12 tuletuspuud.

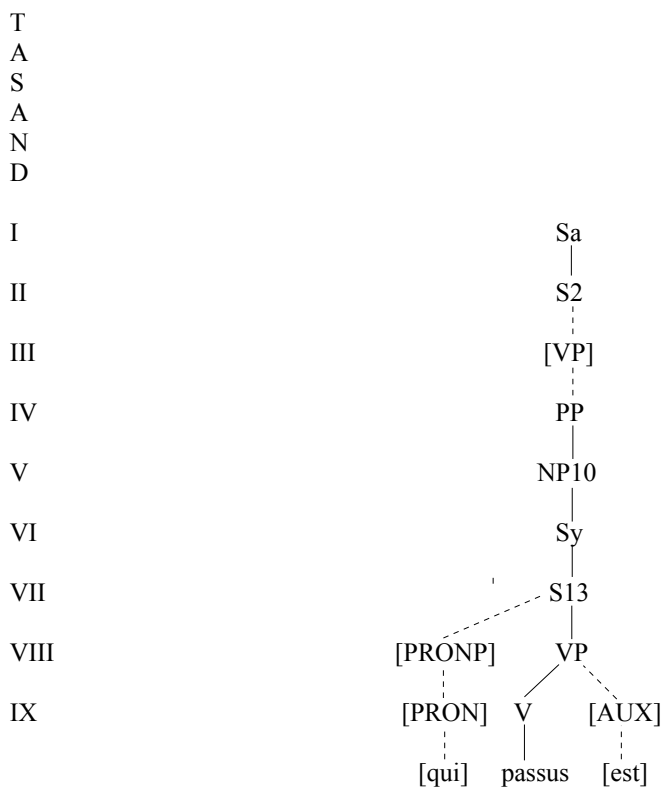
SKEEM 13: [*qui*] *crucifixus...sub Pontio Pilato* (S12)

Lause S12 subjekt on jälle ühest juurdemõeldavast pronoomenist [PRON] *qui* koosnev pronoomenifraas [PRONP]. Predikaadiks on verbifraas, mille põhisõnaks on partisiip V *crucifixus*. Viimasel on ka juurdemõeldav abiverb [AUX] *est*. Sarnaselt osalausega S10 on verbifraasi laiendatud kahe prepositsioonifraasiga PP, mis aga siin on verbiga ühendatud konjunktsiooni CONJ *etiam* abil. Esimene prepositsioonifraas koosneb prepositsioonist PREP *pro* ja ühte personaalpronoomenit PRON *nobis* sisaldavast pronoomenifraasist PRONP. Teise prepositsioonifraasi moodustab prepositsioon PREP *sub* koos kahe ühesõnalise – *Pontio* ja *Pilato* – substantiivifraasiga NP.

Skeemil 14 on kujutatud relatiivlause Sy osalause S13 tuletuspuu.

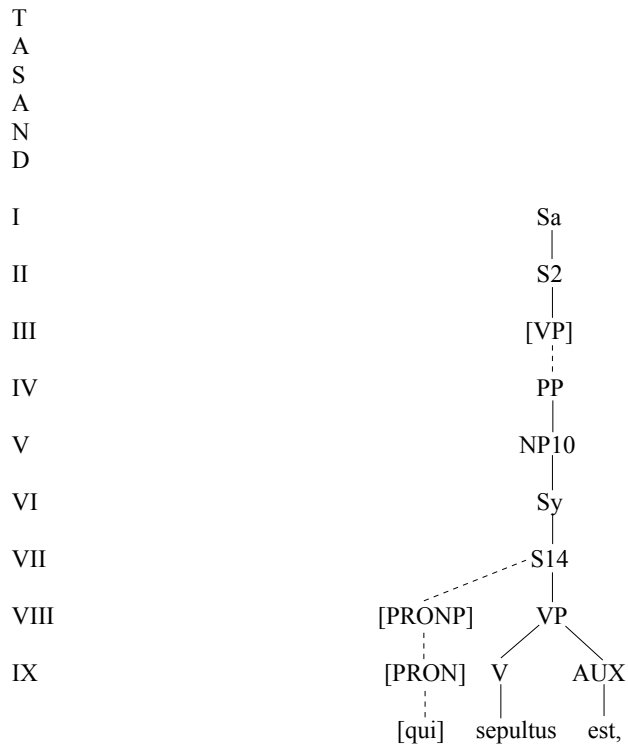
SKEEM 14: [*qui*] *passus* [*est*]

Lause koosneb juurdemõeldavast pronomenifraasist ja verbifraasist, mille põhisõna V *passus* abiverb [AUX] *est* on samuti juurdemõeldav.

Skeemil 15 on kujutatud relatiivlause Sy osalause S14 tuletuspuu.

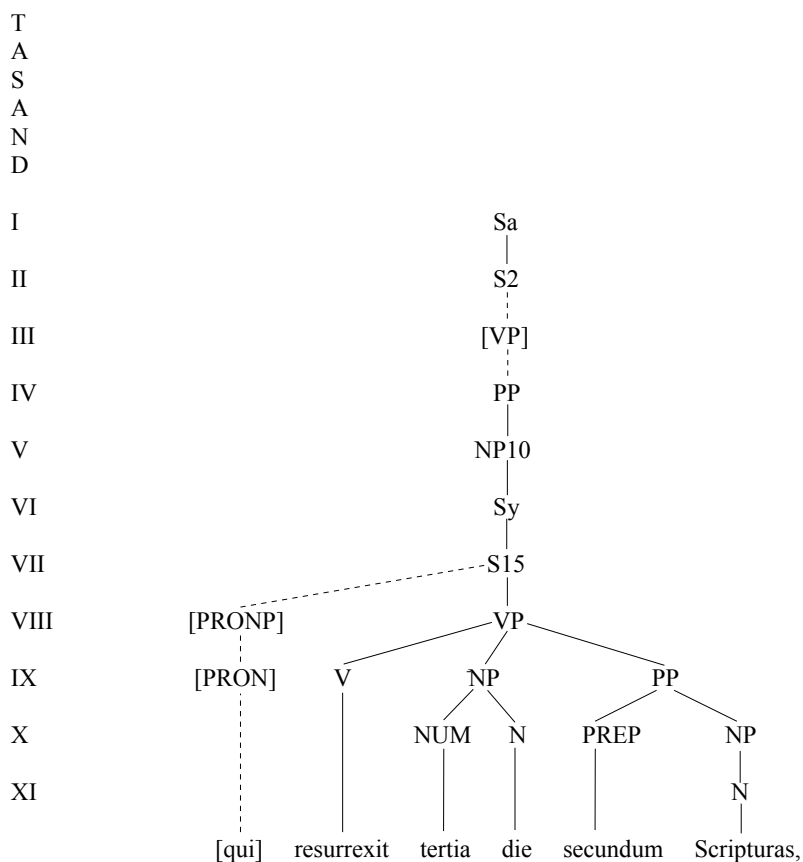
SKEEM 15: [*qui*] *sepultus est* (S14)

Lause on eelneva osalausega S13 väga sarnane. Verbifraasi põhisoona V *sepultus* abiverb AUX *est* on aga seekord välja kirjutatud.

Skeem 16 kujutab relatiivlause Sy osalause S15 tuletuspuud.

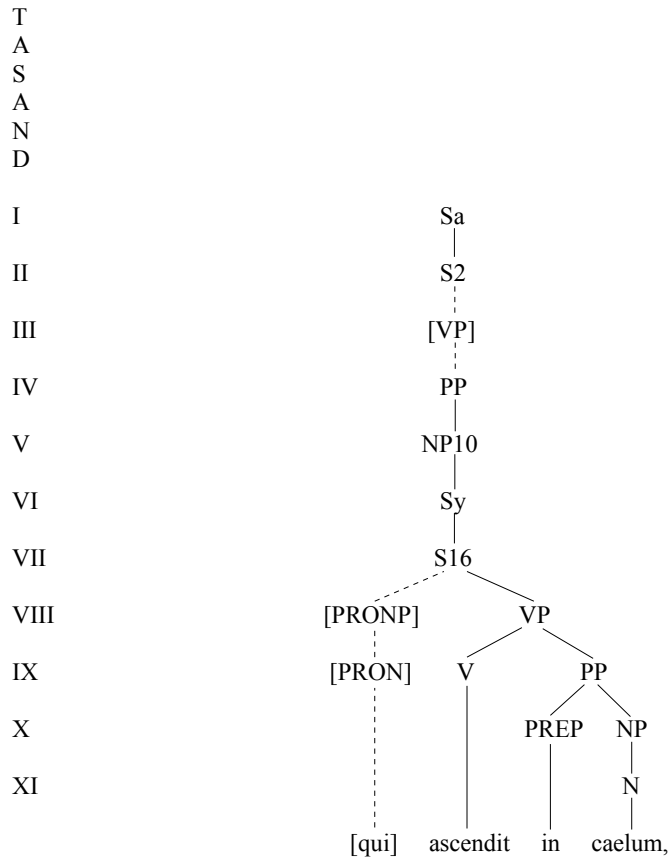
SKEEM 16: [*qui*] *resurrexit tertia die secundum Scripturas* (S15)

Lauses on jälle pronoomenifraasina [PRONP] juurdemõeldav subjekt. Predikaadiks on verbifraas VP, mille põhisõna V on *resurrexit*. Verbi laiendavad substantiivifraas NP ja prepositsioonifraas PP. Esimene koosneb põhisõnast N *die* ja seda laiendavast numeraalist NUM *tertia*, teise põhisõnaks on prepositsioon PREP *secundum* ja laiendiks ühest substantiivist N *Scripturas* koosnev substantiivifraas NP.

Skeemil 17 on kujutatud relatiivlause Sy osalause S16 tuletuspuu.

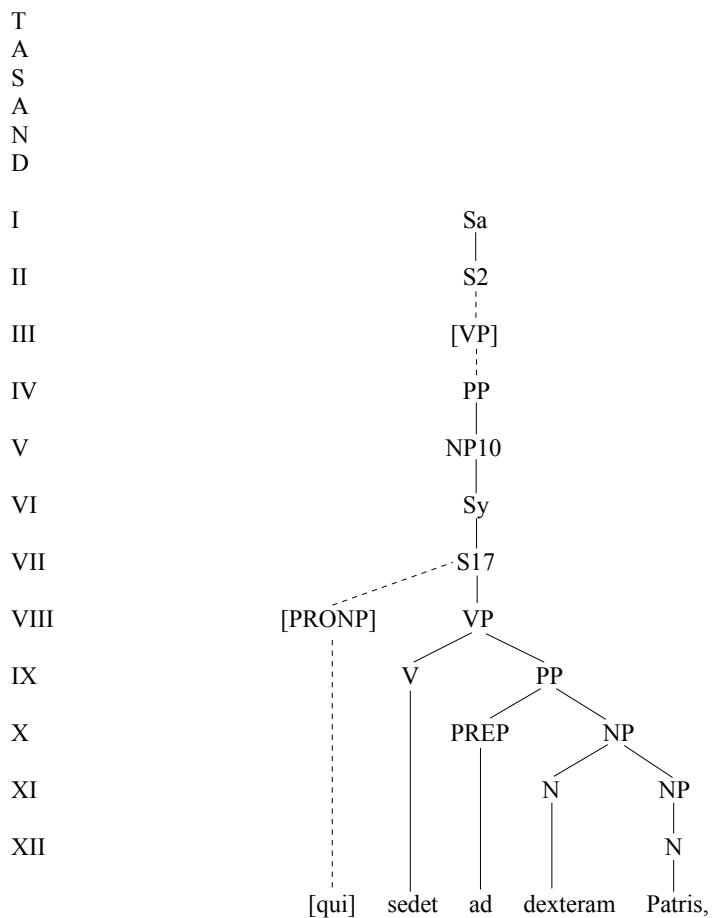
SKEEM 17: [*qui*] *ascendit in caelum* (S16)

Lauses on eelmiste osalausestega sarnaselt juurdemõeldav subjekt [PRONP]. Predikaati moodustavas verbifraasis VP on põhisõnaks verb V *ascendit*. Viimast laiendab prepositsioonifraas PP, mis koosneb prepositsioonist PREP *in* ja ühte substantiivi N *caelum* sisaldavast substantiivifraasist NP.

Skeem 18 kujutab relatiivlause Sy osalause S17 tuletuspuud.

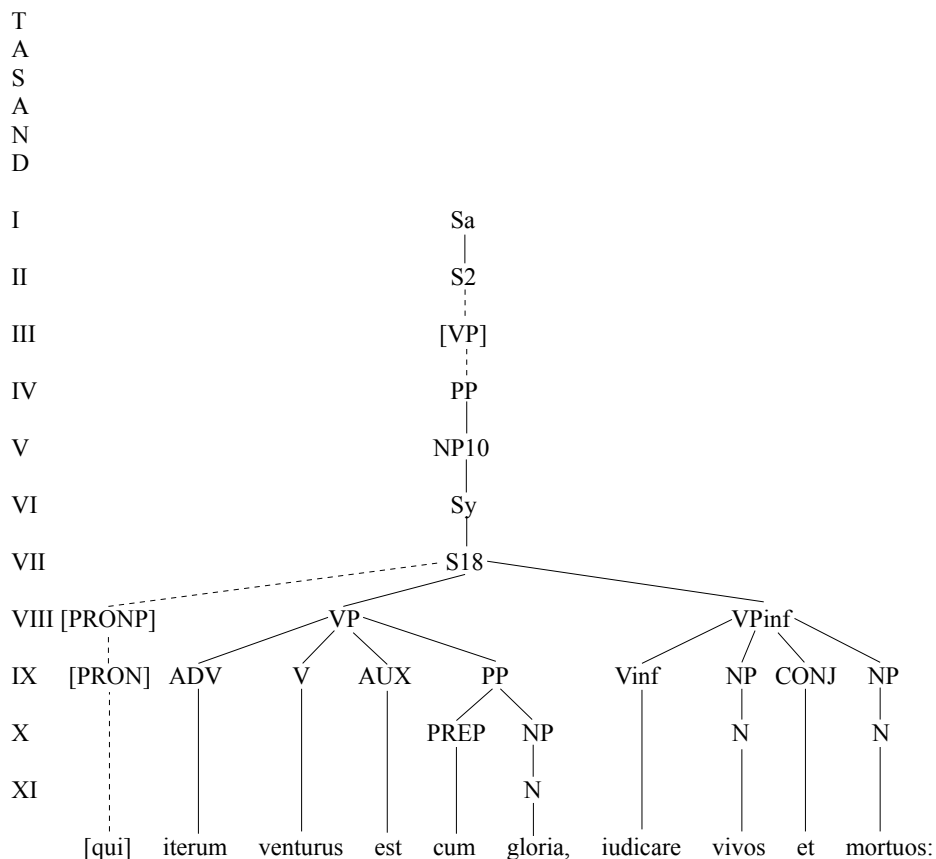
SKEEM 18: [*qui*] *sedet ad dexteram Patris* (S17)

Juurdemõeldavat subjekti [PRONP] täiendava verbifraasi VP põhisõna V on *sedet*. Verbi laiendab prepositsioonifraas PP, mille põhisõna PREP *ad* laiendab omakorda substantiivifraas NP. Viimane koosneb põhisõnast N *dexteram* ja seda laiendavast ühte substantiivi N *Patris* sisaldavast substantiivifraasist NP.

Skeemil 19 on kujutatud relatiivlause Sy osalause S18 tuletuspuu.

SKEEM 19: [*qui*] *iterum...vivos et mortuos* (S18)

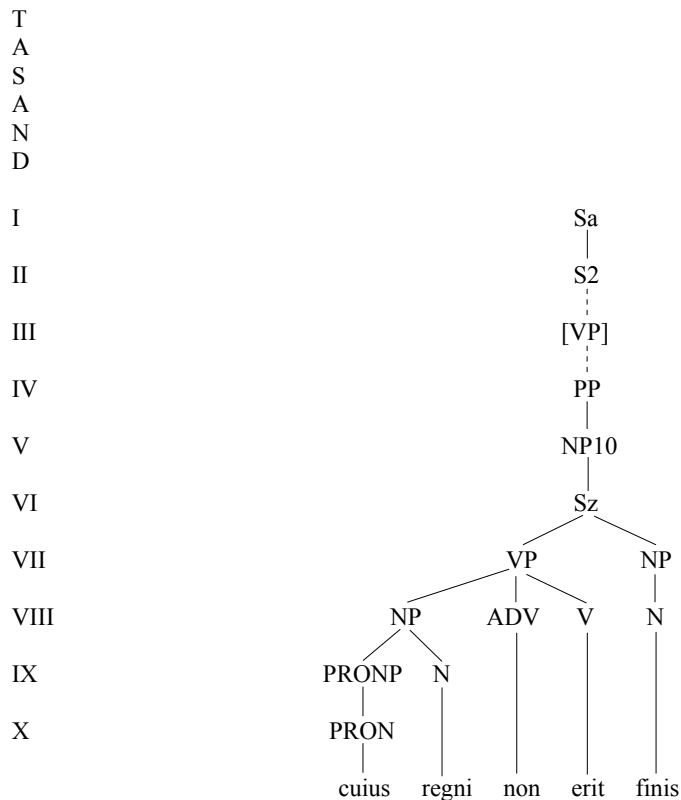

Juurdemõeldavat subjekti [PRONP] täiendavad kaks verbifraasi, VP ja VPinf. Verbifraasi VP põhiseõna V on partisiip *venturus* koos abiverbiga AUX *est*. Lisaks kuulub kõnealusesse verbifraasi adverb ADV *iterum* ja prepositsiooni-
fraas PP. Viimase moodustab prepositsioon PREP *cum* koos ühest substantiivist N *gloria* koosneva substantiivifraasiga NP. Verbifraasi VPinf²⁹² põhiseõna on infinitiiv Vinf *iudicare*. Lisaks kuulub sinna kaks konjunktsiooniga CONJ *et* ühendatud ja ühest substantiivist N – *vivos* ja *mortuos* – koosnevat substantiivifraasi NP.

²⁹² Vrd Schoof, Susan. Impersonal And Personal Passivization of Latin Infinitive Constructions: A Scrutiny of the Structures Called Acl. – *Proceedings of the 9th International Conference on Head-driven Phrase Structure Grammar Kyung Hee University*. Editors: Jong-Bok Kim and Stephen Wechsler. CSLI Publications, 2003, 293–312.

Skeemil 20 on kujutatud relatiivlause Sz.

SKEEM 20: *cuius regni non erit finis* (Sz)

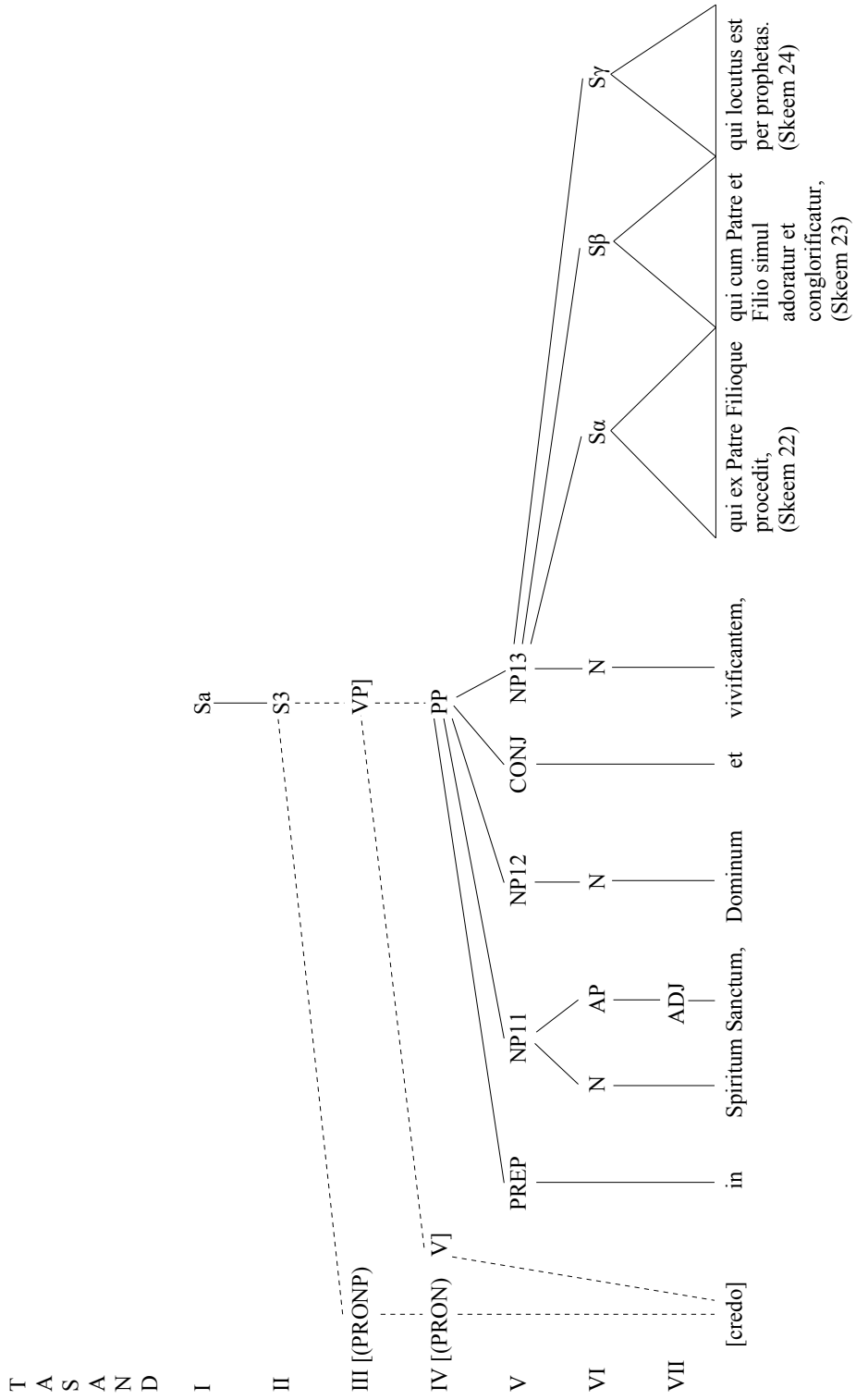

See fraas lõpetab III tasandi verbifraasi [VP] põhisõna [V] *credo* laiendava prepositsioonifraasi PP koosseisu kuuluvate V ja VI tasandi fraaside ja relatiivlauseste rea (vt skeemi 3). Lause Sz subjektiks on substantiivist N *finis* koosnev substantiivifraas NP, predikaadiks aga verbifraas VP. Verbifraasi põhisõna on verb V *erit*, mida laiendavad adverbiaalne eitussõna ADV *non* ja substantiivifraas NP. Viimase põhisõna on substantiiv N *regni*, mida laiendab relatiivpronoomenist PRON *cuius* koosnev pronoomenifraas PRONP.

3. *Et [credo] in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas.*

Skeemil 21 on kujutatud lause Sa osalause S3 fraasistruktuur.

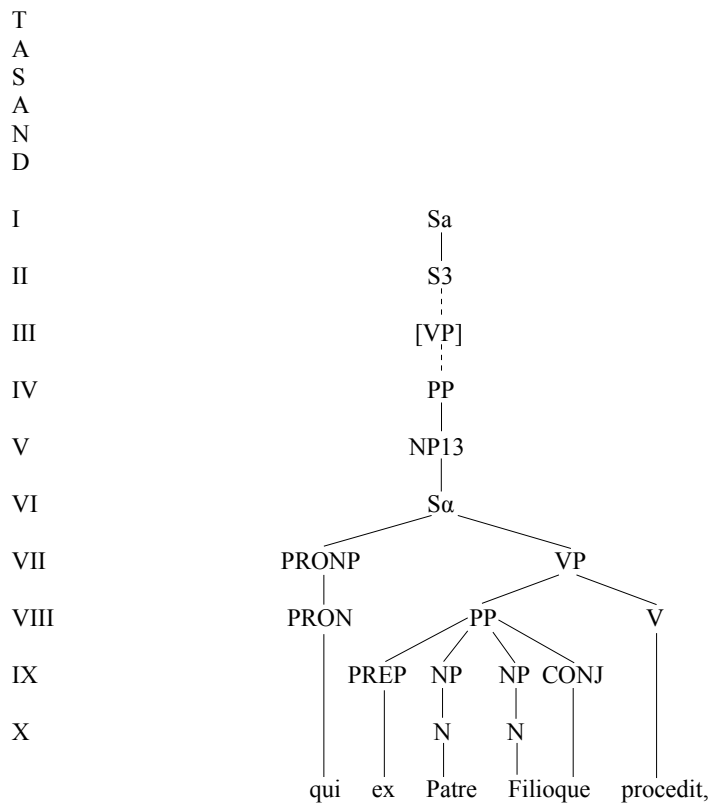
SKEEM 21: [*credo*] in *Spiritum Sanctum...qui locutus est per prophetas* (S3)

Põimlause S3 subjektiks on juurdemõeldava verbi *credo* pöördelõppu integreeritud personaalpronoomenist [PRON] *ego* koosnev pronoomenifraas [PRONP]. Lause S3 predikaadiks on verbifraas [VP], mille põhisõna on juurdemõeldav verb [V] *credo*. Nii nagu osalause S1 ja S2 puhul (vt skeeme 2 ja 3), laiendab ka siin verbifraasi põhisõna prepositsioonifraas PP. Viimase moodustavad põhisõna, prepositsioon PREP *in*, ja kolm substantiivifraasi NP11–13, millest kaks viimast – *Dominum* ja *vivificantem* – on ühendatud konjunktsiooniga CONJ *et*. Fraasi NP13 laiendab kolm kõrvallause S α , S β ja S γ .²⁹³ Nagu skeemilt näha, on fraasi NP11 põhisõna N *Spiritum* ja seda laiendab adjektiivist ADJ *Sanctum* koosnev adjektiivifraas AP. Fraaside NP12 ja NP13 koosseisus on vaid üks substantiiv N, vastavalt *Dominum* ja *vivificantem*.

Skeemil 22 on kujutatud relatiivlause S α .

SKEEM 22: *qui ex Patre Filioque procedit* (S α)

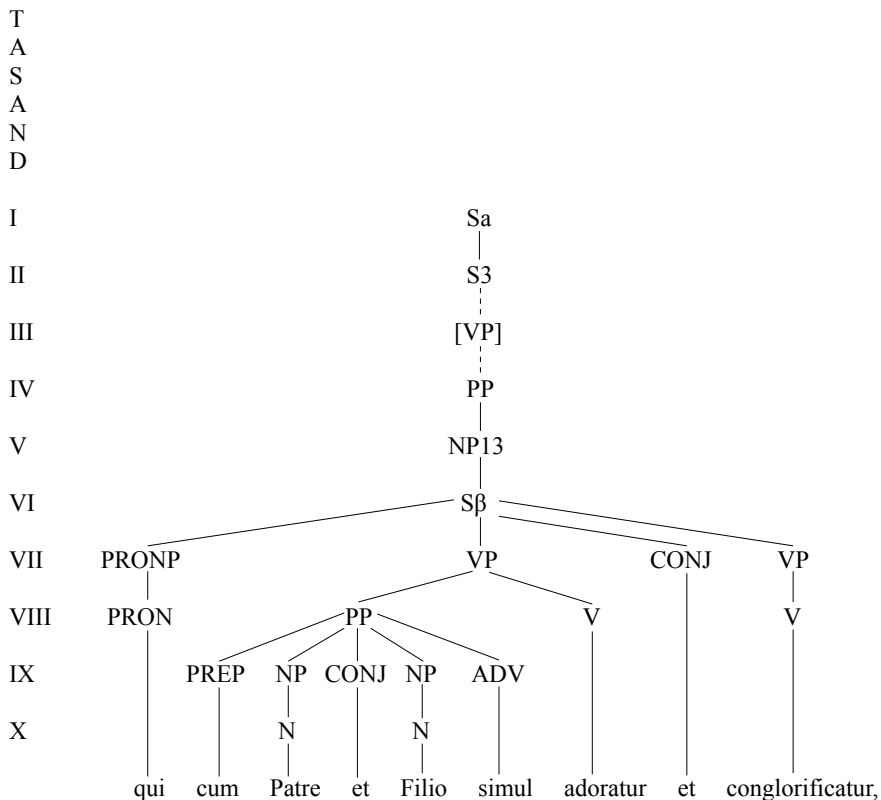

²⁹³ Vt märkust 287. Ka siin võiksid kõrvallused S α , S β ja S γ laiendada nii fraasi NP11 kui ka fraasi NP12.

Lause Sa subjektiks on pronoomenist PRON *qui* koosnev pronoomenifraas PRONP ja predikaadiks verbifraas VP. Viimase põhisõna, verbi V *procedit* laiendab prepositsioonifraas PP. Prepositsioonifraasi põhisõnaks on prepositsioon PREP *ex*. Seda laiendavad kaks substantiivifraasi, millest esimese koosseisus on üks substantiiv N *Patre* ja teise koosseisus substantiiv N *Filio*. Sõna *Filio* lõppu on haagitud konjunktsioon CONJ *-que*.

Skeemil 23 on kujutatud relatiivlause S β .

SKEEM 23: *qui cum Patre...conglorificatur* (S β)

Lause S β subjektiks on samuti pronoomenist PRON *qui* koosnev pronoomenifraas PRONP. Predikaadi moodustavad siin kaks verbifraasi VP, mis on üksteisega ühendatud konjunktsiooniga CONJ *et*. Viimane verbifraas koosneb ainult ühest verbist V *conglorificatur*. Esimese verbifraasi moodustavad verb V *adoratur* ja prepositsioonifraas PP. Viimase koosseisus on põhisõnana prepositsioon PREP *cum*, mida laiendavad kaks ühest substantiivist N – *Patre* ja *Filio* – koosnevat ja konjunktsiooniga CONJ *et* omavahel ühendatud substantiivifraasi NP ning adverb ADV *simul*.

Skeemil 24 on kujutatud relatiivlause $S\gamma$.

SKEEM 24: *qui locutus est per prophetas* ($S\gamma$)

T
A
S
A
N
D

I

II

III

IV

V

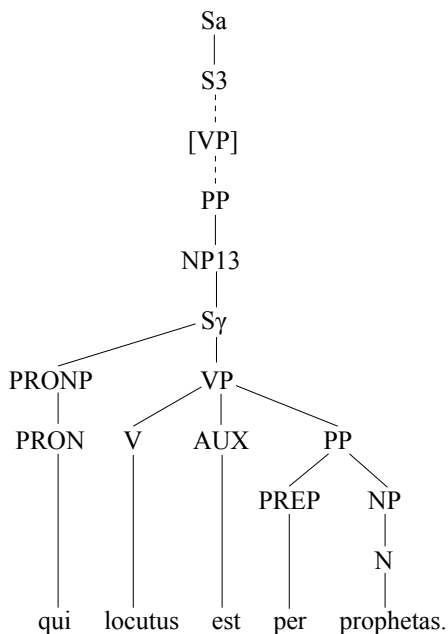
VI

VII

VIII

IX

X

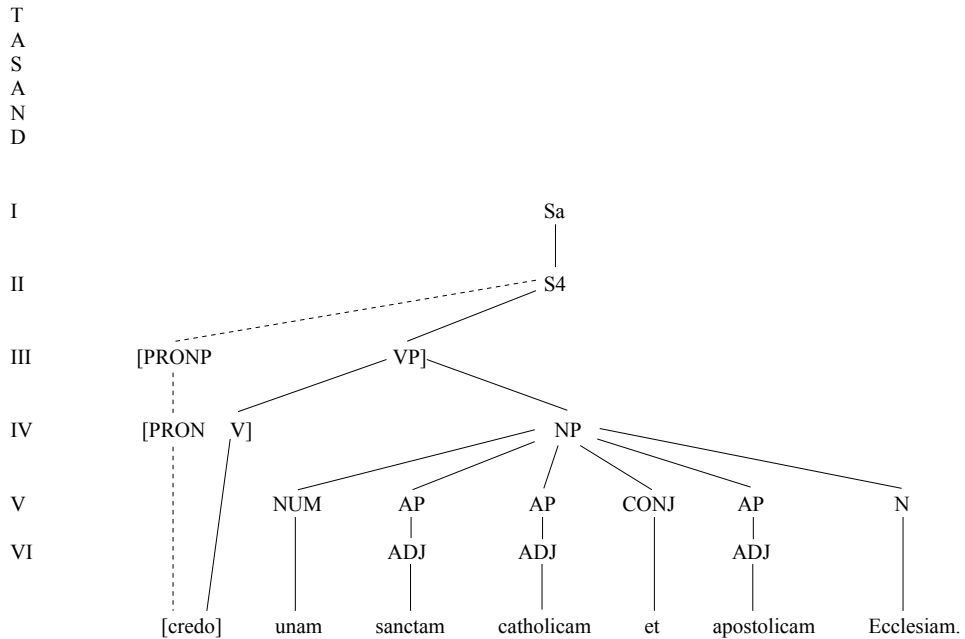

Ka lause $S\gamma$ subjektiks on pronoomenist PRON *qui* koosnev pronoomenifraas PRONP. Predikaadiks on verbifraas, mille põhisõna on partisiip V *locutus* koos abiverbiga AUX *est*. Verbifraasi koosseisus on ka prepositioonifraas PP, mis sisaldab prepositiooni PREP *per* ja substantiivist N *prophetas* koosnevat substantiivifraasi NP.

4. *Et [credo] unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam.*

Skeemil 25 on kujutatud lause Sa osalause S4 fraasistruktuur.

SKEEM 25: *[credo] unam...Ecclesiam* (S4)

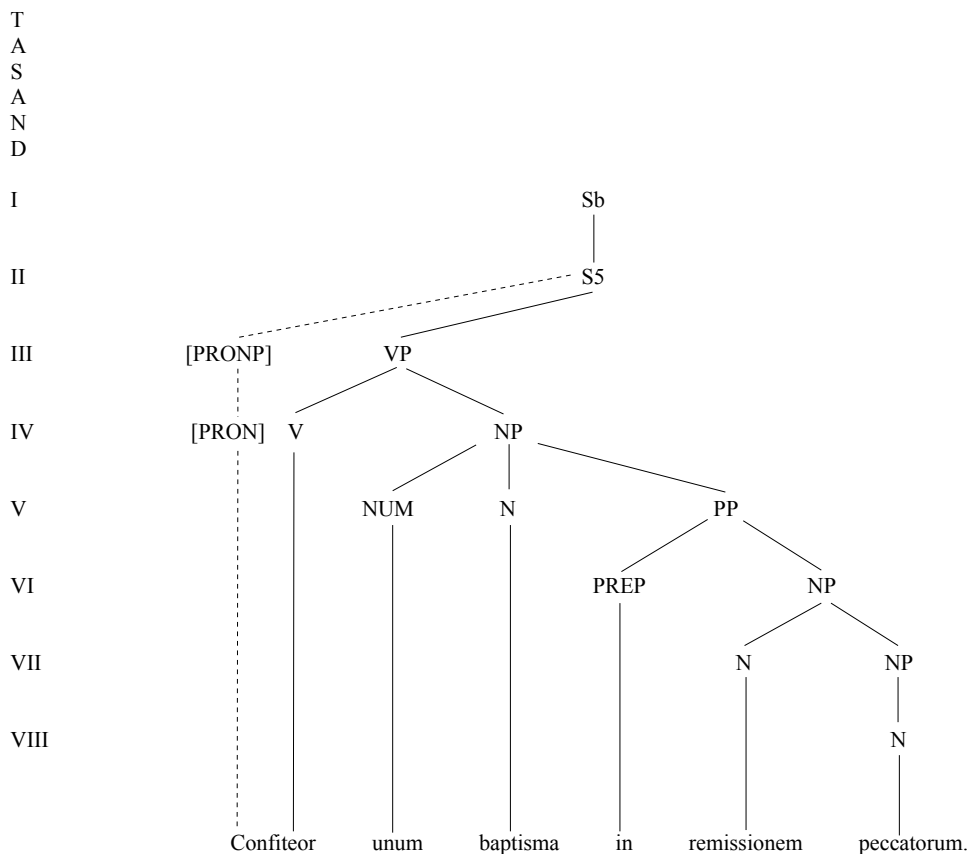

Lihtlause S4 subjektiks on juurdemõeldava verbi *credo* pöördelõppu integreeritud personaalpronoomenist [PRON] *ego* koosnev pronoomenifraas [PRONP]. Lause S4 predikaadiks on verbifraas [VP], mille põhisõna on juurdemõeldav verb [V] *credo*. Verbi laiendab substantiivifraas NP, mille põhisõna on substantiiv N *Ecclesiam*. Viimast laiendavad omakorda numeraal NUM *unam* ja kolm adjektiivifraasi AP, millest igäihte kuulub üks adjektiiv ADJ – *sanctam*, *catholicam* ja *apostolicam*. Kaks viimast adjektiivifraasi on omavahel ühendatud konjunktsiooniga CONJ *et*.

5. *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.*

Skeem 26 kujutab lause Sb, mis ühtlasi vastab lausele S5 (vt skeemi 1), fraasi-
struktuuri.

SKEEM 26: *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum* (S5)

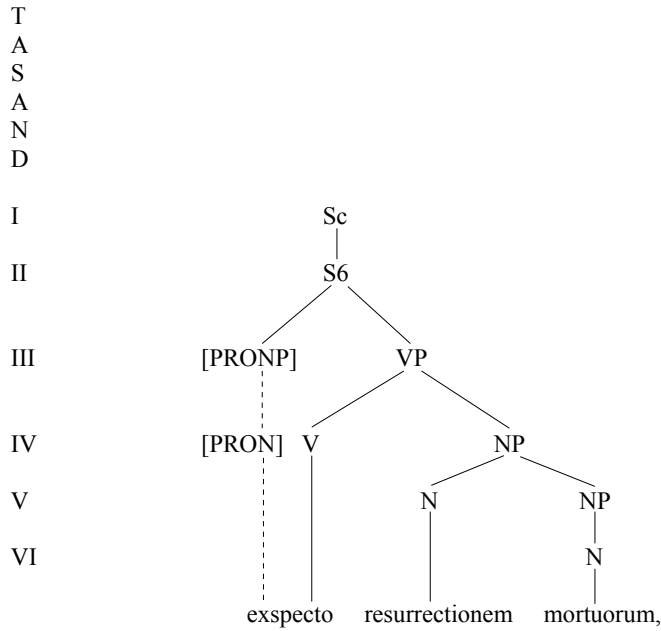

Lihtlause S5 subjektiks on verbi *confiteor* pöördelõppu integreeritud personaalpronoomenist [PRON] *ego* koosnev pronoomenifraas [PRONP]. Lause predikaadiks on verbifraas VP, mille põhisõna on verb V *confiteor*. Verbi laiendab substantiivifraas NP, mis sisaldab substantiivist põhisõna N *baptisma* ning selle laiendeid, numeraali NUM *unum* ja prepositsioonifraasi PP. Viimase moodustavad prepositsioon PREP *in* ja seda laiendav substantiivifraas NP. Substantiivifraasi põhisõna on substantiiv N *remissionem*, mida laiendab ühest substantiivist N *peccatorum* koosnev substantiivifraas NP.

6. *Et exspecto resurrectionem mortuorum,*

Skeem 27 kujutab lause Sc esimese osalause S6 fraasistruktuuri.

SKEEM 27: *exspecto resurrectionem mortuorum* (S6)

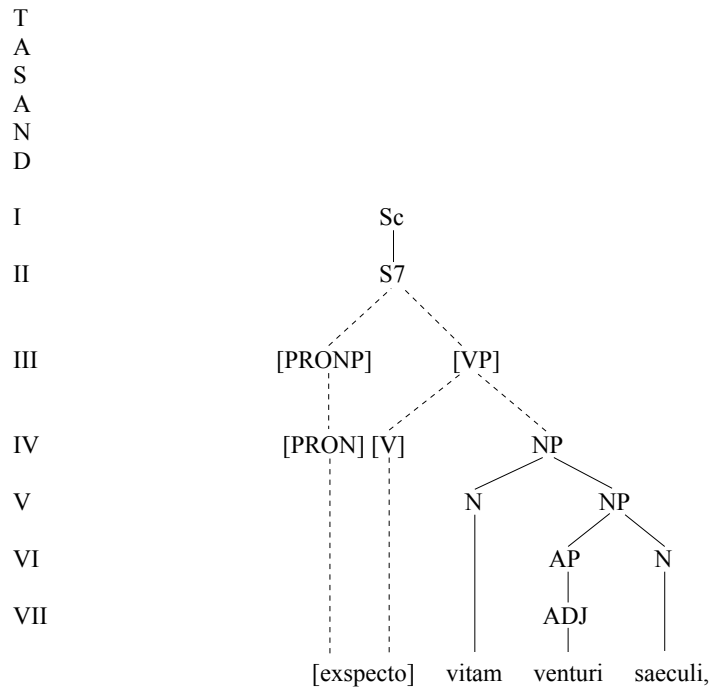

Lihtlause S6 subjektiks on verbi *exspecto* pöördelõppu integreeritud personaalpronoomenist [PRON] *ego* koosnev pronoomenifraas [PRONP]. Lause predikaadiks on verbifraas VP, mille põhisona on verb V *exspecto*. Viimast laiendab substantiivifraas NP põhisonaga N *resurrectionem*, mida omakorda laiendab ühest substantiivist N *mortuorum* koosnev substantiivifraas NP.

7. *et [exspecto] vitam venturi saeculi.*

Skeemil 28 on kujutatud lause Sc teise osalause S7 fraasistruktuur.

SKEEM 28: *[exspecto] vitam venturi saeculi* (S7)

Selle lihtlause nagu eelmisegi subjektiks on verbi *exspecto* pöördelõppu integreeritud personaalpronoomenist [PRON] *ego* koosnev pronoomenifraas [PRONP]. Lause S7 predikaadiks on verbifraas [VP], mille põhisona on juurde-mõeldav verb [V] *exspecto*. Viimast laiendab substantiivifraas NP põhisonaga N *vitam*. Substantiivi *vitam* laiendavad omakorda substantiivifraas NP põhisonaga N *saeculi* ja ühest adjektiivist ADJ *venturi* koosnev adjektiivifraas AP.

8. *Amen.*

Lause Sd (vt skeemi 1), millele vastab lause S8, koosneb vaid ühest muutu-matust sõnast *amen*.

2.4. Stiiliõpetus

Olen eespool vaadelnud NCL-i foneetilist, morfoloogilist ja süntaktilist liigen- dust. Järgnevalt mõned tähelepanekud NCL-i stiilist, rõhuasetusega selle teksti seoste antiikajast algava retoorikatradsiooniga.

2.4.1. NCL-i žanrimääratlusest

Ma pole kirjanduses kohanud palju käsitlusi NCL-i poeetilises stiilist.²⁹⁴ Rohkem on kirjutatud apostlikust usutunnistusest või tema eelkäijast, vanarooma usutunnistusest (sümbolist). Viimase asjaolu põhjus on arvatavasti selles, et NCL-i nähakse traditsiooniliselt apostliku usutunnistuse laiendatud versioonina (vt punkti 3.1.1.2.). See aga lubab omakorda laiendada apostliku usutunnistuse kohta öeldut ka NCL-ile.

Apostliku usutunnistuse poeetilise stiiliga on põhjalikult tegelenud saksa klassikaline filoloog ja religiooniloolane Eduard Norden (1868–1941). Oma raamatus *Agnostos theos*²⁹⁵ tsiteerib Norden kõnealus esimesel esmalt kuulsal saksa religiooniloolasel Adolf von Harnackil (1851–1930) mõtteavaldust, et “see (vanarooma sümbol) omab hümnilis-kultuslikku vormi, mis nähtub üksikute liikmete asündeelilises järgnevuses ja rütmis.”²⁹⁶

Norden näitab, et apostliku usutunnistuse ja NCL-i poeetilist stiili ise- loomustab eelkõige rohke partitsiipide ja relatiivlausete kasutamine. Selline stiiliisearasus pärineb aga juba eelkristlikust ajast ja Lähis-Ida ruumist, kandudes üle varakristlusele.

“Juutluses oli...muistsest egiptuse-babüloonia kõneviisist pärinev predikatsiooni- ja palvestiil ning neisse vormidesse riietas ka vastne kristlus oma uued pääste- tõsiasjad. Algselt ajalooline jutustus pealtnägijate kogetud sündmustest omandas väga varasel, juba Pauluse-eelsel ajal tunnistuslaadse iseloomu...Sellele tunni- tusele sai aastasadade jooksul osaks küll sisulisi muutusi lisanduste ja väljajätete näol – sellistele muutustele aitas kaasa just tunnistuse kommapärane struktuur ja lükkas umbes pooleteise sajandi võrra edasi selle lõpliku kinnistumise –, kuid selle struktuur säilis kui püha pärand oma lihtsal ja tungival kujul puutumatusena algkoguduse aegadest tänaseni.”²⁹⁷

Selline nn partitsiipiaal-relatiivstiil on tüüpiline juba Homerosel (8. sajand eKr) palvetes ja selle on oma usureeglites (*regula fidei*) pärinud varakristlikud kreeka

²⁹⁴ Võiks mainida artikleid **Pickstock**, Catherine. *Asyndeton: Syntax and Insanity. A Study of the Revision of the Nicene Creed.* – *Modern Theology* 10.4 (1994), 321–340 ja **Rowan**, Stephen C. *The Nicene Creed: Poetic Words for a Prosaic World.* – *Studies in Formative Spirituality* 10.2 (1989), 197–206.

²⁹⁵ **Norden**, 1996.

²⁹⁶ **Harnack**, Adolf. *Dogmengeschichte.* I4 (1909) 176, 4. Tsiteeritud väljaandest **Norden**, 1996, 263, märkus 1.

²⁹⁷ **Norden**, 1996, 274–275.

autorid nagu Hermas, Antiookia Ignatius, Justinus märter, Irenaeus, Kaisarea Eusebios ja Jeruusalemma Kyrillos. Vanim ladinakeelne usureegli formuleering leidub Tertullianusel (u 208–211) (*De virginibus velandis*, c. 1):²⁹⁸

*regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis, credendi scilicet
in unicum deum omnipotentem, mundi conditorem,
et filium eius Iesum Christum
natum ex virgine Maria
crucifixum sub Pontio Pilato
tertia die resuscitatum a mortuis
receptum in caelis
sedentem nunc ad dexteram patris
venturum iudicare vivos et mortuos.*

Siin kasutatakse küll vaid partitsiipe, kuid hiljem kasutati reeglina partitsiipidest ja relatiivlausetest koosnevaid segavorme. Näiteks Augustinus kasutab 4. sajandi teisel poolel oma usutunnistuse puhul järgmist esitusviisi (*Sermones* 212, 213 ja 214):²⁹⁹

*Credo in deum patrem omnipotentem;
Et in Iesum Christum, filium eius unicum, dominum nostrum,
qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine,
passus est sub Pontio Pilato, crucifixus et sepultus
tertia die resurrexit a mortuis,
ascendit in caelum,
sedet ad dexteram patris,
inde venturus est iudicare vivos et mortuos;
Et in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.*

Just taolisest kombinatsioonist koosneb ka NCL.³⁰⁰

Norden toob ka välja taolise „hieraatilise kõne” seose vanakiriklike hümnide ja kirikulauludega. Selline stiil on selgelt tuntav nt kuulsa protestantliku kirikulaulu looja Joachim Neanderi (1650–1680) tuntud laulus *Lobe den Herren, den mächtigen König der Ehren* (1679) 2. salmis:

*Lobe den Herren, der alles so herrlich regieret,
Der dich auf Adellers Fittichen sicher geführet,
Der dich erhält,
Wie es dir selber gefällt.
Hast du nicht dieses verspüret?*³⁰¹

²⁹⁸ Norden, 1996, 266–267.

²⁹⁹ Kelly, 1993, 171–172.

³⁰⁰ Norden, 1996, 263–268.

Nõnda võib NCL-i pidada pidulikus, „hieraatilises”, hümnilaadses stiilis tekstiks, mis jääb oma žanritunnustelt kuhugi luule ja proosa piirialasse.

2.4.2. NCL-i kolomeetria

Järgnevas võtan vaatluse alla NCL-i kolomeetria, mis võimaldab liigendada NCL-i tähenduslikeks üksusteks erinevalt selle liigendusest silpideks, sõnadeks ja süntaktilisteks üksusteks.

Antiikajast kuni vähemalt renessansini katkematult kulgenud retoorika-traditsioonis³⁰² on välja kujunenud distsipliin nimega *compositio* (ka *structura*) ehk lausekontiinumi süntaktiline kujundamine retoorika vaatepunktist. *Compositio* eesmärk pole mitte õigesti rääkida (*recte dicere*), vaid hästi rääkida (*bene dicere*). *Compositio* hõlmab

1. õpetust lausetervikust ja selle koostisosadest;
2. õpetust sõnajärjest lausetervikus.

Lausetervikut võib vaadelda viimistlusastme seisukohast ja osade kokkupaneku seisukohast.

Paljude mõtete süntaktilise ühendamise puhul eristatakse kolme viimistlusastet:

1. juhuslik-kunstipäratu reastamine *oratio soluta*'s (ld 'lõtv, vaba kõne')³⁰³;
2. kunstlikult koordineeritud reastamine *oratio perpetua*'s (ld 'ühendatud kõne')³⁰⁴;

³⁰¹ Norden, 1996, 275, märkus 1. Huvitav on ka märkida, et nimetatud laulu eestikeelses tõlkes (Kiriku laulu ja palveraamat, nr 306) on 2. salmi kolmanda rea relatiivkonstruktsioon juurdemõeldav ja algne anafoor on kaduma läinud:

„Kiida nüüd Issandat, kes on kõik targasti seadnud,
kes kotka tiibadel vägevalt ikka sind kandnud,
hoiab sind ka
nõnda kui igatsed sa.
Eks ole seda sa tundnud?”

³⁰² Vrd Norden, Eduard. *Die antike Kunstprosa: vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance*. Erster Band, Zweiter Abdruck. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909, 951. Retoorika ajaloo kohta vt ka Murphy, James J. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*. Berkeley, Los Angeles, London: Univ. Of California Press, 1974, 43–88 ja Murphy, James J. *Latin Rhetoric and Education in the Middle Ages and Renaissance*. Aldershot, Hampshire & Burlington, Vermont: Ashgate Publishing, 2005, 1–25.

³⁰³ *Oratio soluta* on lõtv ja meelevaldne süntaktiline reastamine, nagu see esineb kõneldavas käibekeeles ja käibekeeles reprodutseeritavas kirjastiilis. *Oratio soluta*'t võib matkida ka kunstilistel eesmärkidel (kõnes eesmärgiga saavutada lihtsuse muljet, kui see vastab parteikasule (*utilitas*)). Mitme süntaktiliselt iseseisva, koordineeritud komma ja kooloni kõrvutamine kujutab endast samuti *oratio soluta*' kunstilist vormi. *Oratio soluta* läheneb *oratio concisa*'le (ld 'tihe, lakooniline kõne'), mis tähistab kahekõnet *testium interrogatio*'s (ld 'tunnistajate küsitlemine') ja dialektikas: kõnevool katkeb siin iga kord kõneleja vahetumise tõttu. Üksikkõneleja katkematu kõne nimetatakse seevastu *oratio perpetua*'ks.

3. liigendavalt diferentseeriv ühendamine perioodis^{305 306}

Kui püüda NCL-i piiritleda viimistlusastme seisukohast, siis kindlasti pole siin tegemist *oratio soluta*'ga – kasvõi juba sellepärast, et see pole kahekõne, vaid üksikisiku või koguduse tunnistus. Samuti pole NCL süntaktiliselt lõdvalt koostatud, sest suurt osa tekstist valitseb subjekt-predikaat *credo*.

Samas pole NCL ka periood, vaid sarnaneb kirjelduse järgi pigem *oratio perpetua*'ga. Laused on kõrvutatud vastavalt nende sisu loomulikule järjekorrale. Mõte ei hargne, vaid kulgeb otsejoones edasi, ilma et lõpp oleks aimatav. NCL-i lõpp on pigem sisuliselt kui keeleliselt motiveeritud ja mõttetervik ei teki teksti lõpus. Samuti pole NCL-i lause moodustajad perioodile kohaselt antiteetilised.

Et aga ka *oratio perpetua*'s võivad esineda koolonid, kõrval- ja kiillaused, siis vaatleme järgnevalt NCL-i kolomeetriat.

2.4.2.1. NCL-i kolomeetrilise analüüsi teoreetiline alus

Meetrikas nimetatakse kolomeetriaks koolonite, mitmest värsijalast koosnevate rütmiliste gruppide mõõtmist.³⁰⁷ Proosas võib kolomeetria all mõista lihtsalt lause liigendamist lauseosadeks (kooloniteks).³⁰⁸

³⁰⁴ *Oratio perpetua* seostub kreekakeelsete retoorikaterminitega nagu εἰρομένη λέξις 'lükitud kõne' ja διηρημένη ἔρμηνεία 'koost lahti võetud seletus'. *Oratio perpetua* seisneb lausete parataktilises kõrvutamises, vastavalt nende sisu loomulikule järjekorrale. Tegu on pealausete parataksiga, neile võidakse lisada ka kõrvallauseid. Saab eristada ka kooloneid ja esineb kiillauseid. *Oratio perpetua*'le on olemuslik mõtete hargnemise puudumine: mõte kulgeb otsejoones edasi, ilma et lõpp oleks aimatav. *Oratio perpetua* kätkeb endas midagi vormitut, kuna see ei liitu tervikuks, mis mõtete hargnemise puhul oleks paratamatu.

³⁰⁵ Periood (kr περίοδος, ld *periodus, periodos*, otsene ladinakeelne vaste puudub) on paljude mõtete täielikem ühinemine ühes lauses. Antiikaja retoorikud seostavad seda mõistet ringkäiguga, nii nagu sellele viitab ka kreekakeelse sõna περίοδος tähendus 'ringimine, ringkäik'. Perioodi algul esinevad ebatäielikud, integratsiooni vajavad mõtteelemendid, mis integreeritakse mõttetervikusse alles perioodi lõpul. Selle kaudu hõlmatakse ka perioodi keskmised osad ja suunatakse tervikusse. Lõppu on seega oodata ja aimata: erinevalt *oratio perpetua* vaid sisuliselt motiveeritud lõpetusest on perioodil keeleliselt motiveeritud lõpetus. Vahel kätkeb periood kui lauseosi hõlmav ring omakorda mitut lauseosadest koosnevat ring-süsteemi. Perioodi mõtete vastastikuse seose tuumnähtuseks on antitees. Perioodi pikkuse määrab hingetõmbepikkus ja intellektuaalne ülevaatlikkus. Pikk periood pole enam periood, vaid kõne. Periood koosneb tingimata osadest, st mõtteelementidest, mida saab perioodis tervikuks integreerida. Eristatakse pikemaid osi, mida nimetatakse „kooloniteks” ja lühemaid osi, mida nimetatakse „kommadeks”.

³⁰⁶ **Lausberg**, Heinrich. *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. 4. Aufl. Stuttgart: Steiner, 2008, 456–460.

³⁰⁷ *Messung der Kola, der aus mehreren Versfüßen bestehenden rhythmischen Gruppen* (*Brockhaus Enzyklopädie*. Band 15, Kind–Krus. Leipzig, Mannheim: Brockhaus, c2006, 302).

³⁰⁸ *Unter Kolometrie versteht man die Zerlegung eines Satzes in mehrere Satzteile (Kola)* (Kolometrie. Internetaadressilt: <http://de.wikipedia.org/wiki/Kolometrie>; 02.05.2014).

Uurimuses *The Colometry of Latin Prose* püüab Thomas N. Habinek, arendades edasi antiikaja rütmilise proosa uurimise suurkuju Eduard Fraenkeli (1888–1970) väiteid, leida praktikas töötavat juhust ladinakeelse proosatekstide kolomeetriliseks analüüsiks. Selleks on Habinek kasutusele võtnud deskriptiivsest lingvistikast pärit mõiste „lause moodustaja” (*sentence constituent*). Lause moodustaja on rühm sõnu, mida võib asendada ühe sõnaga, ilma et muutuks nende sõnade funktsioon ja ilma et ülejäänud lause kannataks.³⁰⁹

Habinek loetleb järgmised üksteist E. Fraenkeli ja enda poolt identifitseeritud lause moodustaja tüüpi (edaspidi LMT), mis on ladina proosa kolomeetria uurimisel asjakohased.³¹⁰

1. Kõik rõhulised või laiendatud substantiivid, sõltumata käändest, ja substantiivifraasid.
2. Kõik rõhulised, nii partitsipiaalse, adjektiivilise kui adverbialse iseloomuga piiritlejad.
3. Kõik prepositsioonifraasid.
4. Substantiive asendavad fraasid, nagu infinitiivid.
5. Verbifraasid.
6. Lause moodustajad, millele eelneb või järgneb ühesõnaline lause moodustaja, eriti verb.
7. Loetelu liikmed kui ühesõnalised moodustajad (ainsad juhtumid, kus lausesiseseid üksiksõnu käsitletakse regulaarselt iseseisvate üksustena).
8. Brahhüoloogilised lause moodustajad.³¹¹
9. Korrelatiivsed konstruktsioonid (on märgatav lause moodustaja piir korrelatiivse konstruktsiooni kahe poole vahel, eeldusel, et mõlemad pooled sisaldavad vähemalt kolme sõna).
10. *Is...Qui* (‘Tema...Kes’) (pronomeneid *is* ja *qui* sisaldavad fraasid kuuluvad eri kooloneisse).
11. Vokatiivid (kui ühesõnaline vokatiiv satub kõrvuti verbi teise isiku või imperatiivi vormiga, siis liidab interpunkteerija vokatiivi ja verbi ühte üksusse, isegi juhul, kui vokatiiv saab niimoodi üksuse viimasest liikmest erineva tähenduse).

2.4.2.2. NCL-i kolomeetriline analüüs

Kui lähtuda Habineki väitest, et koolon tähendab lause moodustajat, siis võiks NCL-i liigendada väga lihtsalt kooloniteks (lause moodustajate asendajad on nurksulgudes): *Credo [in eum] et [in eum] et [in eum] et [eam]. Confiteor [id]*

³⁰⁹ **Habinek**, Thomas N. *The Colometry of Latin Prose*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1985, 13. Vrd **Erelt** jt, 2007, 431.

³¹⁰ **Habinek**, 1985, 127–136.

³¹¹ Brahhüoloogia on mingi grammatilise konstruktsiooni järjestikune, tavaliselt asündeetiline kordus, mille puhul väljajätu ühes üksuses selgitab mõni teine üksus.

*et exspecto [eam] et [eam]. Amen.*³¹² Ometi, nagu nägime süntaktilises analüüsis punktis 2.3.4., on kaks väljatoodud koolonitest (S2 ja S3) ise põimlauseid ja pealegi pole koolonid traditsiooniliselt nii pikad. Seepärast esitan alljärgnevalt NCL-i teksti kolomeetrilise analüüsi detailsemalt.

Lause S1 (vt skeemi 2) võiks kooloniteks jagada järgmiselt:

Credo (rõhuline verb V);

in unum Deum (substantiivifraas NP1, millega liitub LMT nr 6 alusel ka prepositsioonifraasi põhisõna PREP),

Patrem omnipotentem (substantiivifraas NP2),

factorem caeli (substantiiv N, millega liitub LMT nr 6 alusel järgnev substantiivifraas NP);

et terrae (substantiivifraas NP, millega liitub LMT nr 6 alusel eelnev konjunktsioon CONJ; sellist koolonit põhjendab ka LMT nr 8);

visibulum omnium (substantiivifraas NP);

et invisibulum [omnium] (substantiivifraas NP, millega liitub LMT nr 6 alusel eelnev konjunktsioon CONJ; sellist koolonit põhjendab ka LMT nr 8).

Lause S2 (vt skeemi 3) koosneb V tasandil samuti prepositsioonifraasist *in unum Dominum...cuius regni non erit finis*, mida võiks käsitleda ühe koolonina. Ent ka siin on madalamatel süntaktilistel tasanditel võimalik välja tuua mitmeid kooloneid.

Esimese kooloni moodustab substantiivifraas NP4, millele näib loogiline liita LMT nr 6 alusel prepositsioon *in* koos lauseid S1 ja S2 siduva konjunktsiooniga *et* (vt skeemi 1):

et in unum Dominum.

Järgneb kaks pärisnime NP5 ja NP6, mida võiks nende rõhutatuse tõttu (LMT nr 1) käsitleda ühesõnaliste koolonitena:

Iesum

Christum.

Fraasi NP7 (vt skeemi 4) võiks kooloniteks jagada järgmiselt:

Filium Dei (substantiivifraas NP, millega liitub LMT nr 6 alusel eelnev substantiiv N);

unigenitum (rõhuline adjektiivifraas AP, LMT-ga nr 2 põhjendatav koolon);

et ex Patre natum (prepositsioonifraas PP, millega liitub LMT nr 6 alusel eelnev substantiiv N ja järgnev adjektiiv ADJ);

³¹² 'Usun [temasse] ja [temasse] ja [temasse] ja [teda]. Tunnistan [teda] ja ootan [teda] ja [teda]. Aamen.'

ante omnia saecula (substantiivifraas NP, millega liitub LMT nr 6 alusel prepositsioon PREP).

Järgnevad fraasid NP8 (vt skeemi 5) ja NP9 (vt skeemi 6) on ka iseseisvad koolonid:

Deum de Deo
lumen de lumine.

Fraasi NP10 (vt skeemi 7) võiks kooloniteks jagada järgmiselt:

Deum verum (adjektiivifraas AP, millega liitub LMT nr 6 alusel eelnev substantiiv N);
de Deo vero (prepositsioonifraas PP);
genitum (adjektiivifraas AP);
non factum (adjektiivifraas AP);
consubstantialem Patri (adjektiivifraas AP).

VI tasandi relatiivlause Sx (vt skeemi 8) jaguneb kaheks kooloniks:

per quem (prepositsioonifraas PP);
omnia facta sunt (verbifraas VP).

VI tasandi relatiivlause Sy (vt skeemi 9) jaguneb kümneks VI tasandi osalauseks S9–18, millest igauks võib moodustada kooloni, kuid liigendub enamasti ka väiksemateks süntaktilisteks üksusteks.

Osalause S9 (vt skeemi 10) on koolonitena käsitletavat prepositsioonifraasid, millega liituvad LMT nr 6 kohaselt eelnevad üksikud sõnad:

qui propter nos homines (pronoomen PRON + prepositsioonifraas PP);
et propter nostram salutem (konjunktsioon CONJ + prepositsioonifraas PP);
descendit de caelis (verb V + prepositsioonifraas PP).

Osalause S10 (vt skeemi 11) võib kooloniteks jagada järgmiselt:

et incarnatus est (verb V, millega liitub LMT nr 6 alusel järgnev abiverb AUX ja eelnev konjunktsioon CONJ (vt skeemi 9));
de Spiritu Sancto (prepositsioonifraas PP);
ex Maria virgine (prepositsioonifraas PP).

Osalause S11 (vt skeemi 12) koosneb verbifraasist VP ja moodustab koos eelneva konjunktsiooniga CONJ (vt skeemi 9) kooloni

et homo factus est.

Osalause S12 (vt skeemi 13) on süntaktiliselt struktuurilt sarnane osalausega S10, kuid erinevalt viimasest tõuseb lauses S12 esile semantiliselt oluline verb *crucifixus*, millele ei eelne konjunktsiooni ega järgne abiverbi ja mida tuleks seetõttu käsitleda eraldiseisva ühesõnalise kommana. Muidugi võiks verbiga

crucifixus liita ka järgneva konjunktsiooni *etiam*, kuid semantiliselt kuulub see kokku pigem järgneva prepositsioonifraasiga *pro nobis*. Seega võiks lause S12 kooloniteks jagada järgmiselt:

crucifixus;
etiam pro nobis;
sub Pontio Pilato (prepositsioonifraas PP).

Osalause S13 (vt skeemi 14) koosneb ainult ühest verbist, mis on aga nii rõhuline, et moodustab ilmselt omaette komma

passus.

Osalause S14 (vt skeemi 15) koosneb verbifraasist ja moodustab koos eelnev konjunktsiooniga (vt skeemi 9) kooloni

et sepultus est.

Osalause S15 (vt skeemi 16) võiks kooloniteks jagada järgmiselt:

et resurrexit (konjunktsioon CONJ (vt skeemi 9) + verb V);
tertia die (substantiivifraas NP);
secundum Scripturas (prepositsioonifraas PP).

Osalause S16 (vt skeemi 17) moodustab jälle verbifraas, mis aga mõjub tervikliku koolonina

et ascendit in caelum (konjunktsioon CONJ (vt skeemi 9) + verbifraas VP).

Ka osalause S17 (vt skeemi 18) koosneb verbifraasist ja moodustab seega tervikliku kooloni

sedet ad dexteram Patris.

Osalause S18 (vt skeemi 19) on VI tasandi relatiivlause Sy osalause hulgast pikim. See jaguneb VIII tasandil verbifraasiks ja infinitiivifraasiks. Siiski näib otstarbekana jagada need fraasid kooloniteks järgmiselt:

et iterum (konjunktsioon CONJ (vt skeemi 9) + adverb ADV);
venturus est (verb V koos abiverbiga AUX);
cum gloria (prepositsioonifraas PP);
iudicare (rõhuline infinitiiv Vinf);
vivos (rõhuline substantiivifraas NP);
et mortuos (konjunktsioon CONJ + substantiivifraas NP).

VI tasandi relatiivlause Sz, mis lõpetab lause S2 (vt skeeme 3 ja 20), võib üsna selgelt jagada kaheks osaks: rõhuline substantiiv *finis* ja verbifraas *cuius regni non erit*. Siiski näib otstarbekana jagada see lause kooloniteks järgmiselt:

cuius regni (substantiivifraas NP);
non erit finis (verb V, millega liitub eelnev adverb *non* ja järgnev substantiiv *finis*).

Põimlause S3 (vt skeemi 21) algab V tasandil kolme rõhulise substantiivifraasiga. Neist esimene võiks olla iseseisev koolon järgmisel kujul:

et in Spiritum Sanctum (substantiivifraas NP, millega liitub eelnev prepositsioon PREP ja loogiliselt võttes ka viimasele eelnev konjunktsioon *et* (vt skeemi 1)).

Teine substantiivifraas moodustab iseseisva komma

Dominum,

kolmas substantiivifraas aga komma

et vivificantem (substantiivifraas NP, millega liitub eelnev konjunktsioon CONJ).

Lause S3 osalause S α (vt skeemi 22) võiks käsitleda kolomeetriliselt jagunematuna, sest verbifraas liidab LMT nr 6 alusel endaga eelneva pronoomeni:

qui ex Patre Filioque procedit.

Lause S3 osalause S β (vt skeemi 23) liigendub kolomeetriliselt kaheks üksuseks: verbifraasiks VP, mis liidab endaga pronoomenifraasi PRONP

qui cum Patre et Filio simul adoratur

ja ühesõnaliseks verbifraasiks VP, mis liidab endaga eelneva konjunktsiooni CONJ

et conglorificatur.

Lause S3 osalause S γ (vt skeemi 24) võib samuti liigendada kaheks kooloniks:

qui locutus est (verb V, millega liitub eelnev pronoomen PRON ja järgnev abiverb AUX);

per prophetas (prepositsioonifraas PP).

Lause S4 (vt skeemi 25) moodustab üks substantiivifraas. See algab kolme rõhulise adjektiivilise piiritlejaga, mis LMT nr 2 kohaselt võiksid moodustada kommad (esimesega liitub konjunktsioon *et* (vt skeemi 1)):

unam

sanctam

catholicam.

Loetelus järgneb veel üks adjektiiv *apostolicam*, mis koodustab komma koos eelneva konjunktsiooniga:

et apostolicam.

Lause S4 lõpetab substantiivifraasi rõhuline põhisõna

Ecclesiam,

mis moodustab samuti iseseisva komma.

Lause S5 (vt skeemi 26) võiks kooloniteks jagada järgmiselt:

Confiteor (rõhuline verb V);

unum baptismam (substantiiv N, millega liitub eelnev numeraal NUM);

in remissionem peccatorum (prepositsioonifraas PP).

Lause S6 (vt skeemi 27) võiks kooloniteks jagada järgnevalt:
et exspecto (rõhuline verb V, millega liitub eelnev konjunktsioon CONJ (vt skeemi 1));
resurrectionem mortuorum (substantiivifraas NP).

Lause S7 (vt skeemi 28) koosneb kolmesõnalisest substantiivifraasist, millega tuleks kolomeetriselt liita eelnev konjunktsioon (vt skeemi 1):
et vitam venturi saeculi.

Lause S8 moodustab vaid üks sõna
Amen.

Eelneva analüüsi tulemusena tekkinud 68 NCL-i rütmilist koolonit on kokkuvõtlikult esitatud lisas 1.

2.4.3. NCL-i rütmist

Järgnevas kahes punktis näitan, kuidas saab, tuginedes antiikaja retoorikute pärandile, punktis 2.4.2.2. esitatud NCL-i kolomeetriseltes üksustes välja tuua rütmilised klauslid. Olen need klauslid välja toonud kõigis lisas 1 esitatud NCL-i kolomeetriseltes üksustes, ehkki mõned neist on nii lühikesed, et ladina proosas ei pruugitagi neid klauslikandjaina käsitleda. Siiski olen seda teinud järjekindlalt selleks, et pakkuda ideid NCL-i muusikaliseks liigendamiseks heliloojaile ja muusikateadlastele.

2.4.3.1. Numerus ja cursus

Juba alates Aristotelesest³¹³ on retoorikast kirjutajad leidnud, et hea proosa peaks olema rütmiline.³¹⁴ Siiski välistab antiikne teooria proosa puhul poeetilise rütmi. Orgaaniline erinevus proosa ja poeesia vahel seisneb selles, et proosa võimaldab põhimõtteliselt ainult neid värsijalgu ja meetrumeid, mida poeesias vähem kasutatakse. Seega esineb proosas esmajärjekorras värsijalg *creticus* — —, mitte aga nt luulega kõige tihedamalt seotud *dactylus* — — või *iambus* — —.³¹⁵

Eduard Norden omistab rütmiproosa väljakujundamise au Ateena kõnemehele ja poliitikule Demosthenesele (384–322 eKr). Demosthenese suurus seoses tema perioodide rütmilise ehitusega seisneb selles, et ta ei järgi mingit kindlat teooriat, mida talle on hiljem omistatud, vaid et ta loob iga kord mõtte energilise pildi imetlusväärse rütmilise mitmekesisusega, eriti lauselõppudes. Siiski toob Norden välja rütmilised klauslid, mida Demosthenes eriti eelistab:

³¹³ Retoorika, 3.8, 3.9.

³¹⁴ **Kennedy**, George A. Classical rhetoric & its Christian & secular tradition from ancient to modern times. 2nd ed., revised and enlarged. Chapel Hill, London: University of North Carolina Press, 1999, 215.

³¹⁵ **Leumann**, 1977, 714.

1. ˘˘˘˘˘˘
2. ˘˘˘˘˘˘˘
3. ˘˘˘˘˘˘
4. ˘˘˘˘˘˘˘˘
5. ˘˘˘˘˘

Neist viiest klauslist tõusevad järjest enam esile klauslid 1, 2 ja 5. Nordeni väitel võeti need kreeka rütmiproosa klauslid ladina kunstproosasse üle alates sellest hetkest, mil nad sisenesid hellenismisfääri, ning et nad varsti valitsesid eranditult ja olid – väikse katkestusega keskaja algul – absoluutselt maksivad kuni keskaja lõpuni.³¹⁶ Nimetati neid *numerus oratorius*.

Esimene kristlik kirjamees, kes neid kolme rütmilist klauslit oma tekstides ebatavaliselt pedantselt rakendab, on kirikuisa Cyprianus (surn 258). Kuid nende klauslite arvestamine on näha ka Arnobius Vanema, Lactantiuse, Augustinuse ja Hieronymuse kirjutistes, samuti keiserliku kantselei dokumentides.³¹⁷

Alates hilisantiigist hakkas tundlikkus pikkade ja lühikeste silpide vältuse, klassikalise kreeka ja ladina meetrumi aluse suhtes kahanema. See tundlikkus asendus kasvava tajuga sõnade silbirõhkude suhtes, nagu seda leidub meie aja poeesias. Sõnade rõhuliste silpide mustrid said siis aluseks proosarütmi uudsele süsteemile, mis asendas Cicero ja Quintilianuse poolt kirjeldatud kvantiteeriva proosarütmi, *numerus oratorius*'e süsteemi. Seda uut proosarütmi süsteemi nimetatakse *cursus* ja selle olemuseks on rõhulistest silpidest tekkiv rütm kolomeetriliste üksuste lõppudes.³¹⁸

Rõhuline klauslisüsteem on kahtlemata välja kasvanud kvantiteerivast. Üleminekut kvantiteedilt ja meetriliselt iktuselt sõnarõhule seovad mõned uurijad õigusega ladina aktsendi oletatava muutumisega üleüldse: Cicero ajal oli see olemuslikult muusikaline, 3. sajandi lõpul aga dünaamiline. Nii asendati kvantiteerivad põhiklauslid järgmiselt rütmiliste klauslitega.³¹⁹

<i>numerus oratorius</i>		<i>cursus</i>	
rütmiline klausel	nimetus	rütmiline klausel	nimetus
˘˘˘˘˘˘	<i>creticus+spondeus/ choreus+molossus</i>	×××××	<i>cursus planus</i>
˘˘˘˘˘˘˘	<i>creticus+creticus/ choreus+ionicus a maiore</i>	××××××	<i>cursus tardus</i>
˘˘˘˘˘˘˘˘ ˘˘˘˘	<i>creticus+choreus+choreus choreus+choreus</i>	××××××× ××××	<i>cursus velox</i>

³¹⁶ Norden, 1909, 923–924.

³¹⁷ Norden, 1909, 944–948.

³¹⁸ Kennedy, 1999, 215.

³¹⁹ Lausberg, 2008, 504, punkt 1052; Leumann, 1977, 717; Norden, 1909, 950–951.

Heinrich Lausberg lisab neile kolmele põhiklauslile veel neljanda:³²⁰

	<i>choreus+ionicus minor</i>	××××××	<i>cursus trispondiacus</i>
	<i>spondeus+choreus+choreus</i>		

Ja Manu Leumann mainib ka viiendat klauslit, millele vastava *cursus*'e nime ta välja ei too.³²¹ Järgnevas nimetan seda CL:

	<i>dactylus</i>	×××	CL
---	-----------------	-----	----

Esimene autor, kes klausli silbivältuste kõrval arvestab juba ka silbirõhku, on kirikuisa Augustinus (354–430) – kuulsas hümnis donatistide vastu (u 400). Hiljem saab rõhuliste klauslite kasutamine juba normiks, nt Coelius Sedulius (5. sajandi I pool pKr) puhul.³²²

Küsimusele, kui kaua selline rütmiliste klauslite süsteem säilis, vastab Eduard Norden:

„See, et Dante seda kasutab, on iseenesestmõistetav. Aga ka Petrarca maksab oma tribuuti keskajale... Noorema humanistide põlvkonna puhul see traditsioon kustub sel määral, et Erasmus koostas oma võltsitud Cyprianuse-kirja, omamata sellest reeglist aimugi... Aga skolastikute ringkondades, kes esindasid reaktiivset elementi, säilis see traditsioon veel palju kauem...“³²³

Alapeatüki lõpetuseks sobib ka Nordeni hinnang, mida me rütmilise klausli ajaloost õppida võime. See

1. näitab meile, kuidas me peame antiikset kunstproosat retsiteerima, kui me tahame selle eetosest vähemalt üheski³²⁴ punktis ettekujutust saada;
2. õpetab meile, millistele oma teose osadele üks autor asetab oma tähelepanu või hooletuse kaudu [rütmilise klausli suhtes] suure või väikese kaalu; see teenib siis interpretatsiooni;
3. õpetab meile meie tekste tihti õigemini interpunkteerima kui seda praegu tehakse;
4. on kasulik kirjanike originaaltekstide väljaannete kriitika jaoks.³²⁵

³²⁰ Lausberg, 2008, 504, punkt 1052.

³²¹ Leumann, 1977, 717.

³²² Norden, 1909, 948–949.

³²³ Norden, 1909, 951.

³²⁴ Autoril sõrendatuna.

³²⁵ Norden, 1909, 952.

2.4.3.2. NCL-i rütmiline analüüs

Punktis 2.1. olen esitanud NCL-i liigenduse silpideks arvestamata kreeka ja ladina meetrikas tavalist sõnapiire ületavat lugemisviisi. Viimane põhineb eeldusel, et silbid on jagamatud foneetilised tervikud³²⁶ ning nende vastasmõju määravad teatud prosodiareeglid (*muta cum liquida*, hiaatus, elisioon, sünitsees jt). Järgnevas NCL-i proosarütmilise analüüsis olen püüdnud ladina meetrika reegleid arvestada.

Tabelis „NCL-i rütmiline analüüs” (vt lisa 2) vaatlen NCL-i punktis 2.4.2.2. välja toodud kolomeetrilisi üksusi (vt lisa 1) *numerus*’e ja *cursus*’e süsteemi terminites. Juhul, kui kahe kõrvutiasetseva rütmilise kooloni summaarne rütm sobib mõne rütmilise klausli mudeliga kokku paremini kui nende koolonite rütm eraldivõetuna, olen kolomeetrilisi üksusi korrigeerinud. Sama olen teinud ka sel juhul, kui kolomeetrilise üksuse alaosa lubavad end rütmilise klausli mudeliga paremini ühendada kui terviku puhul.

Klauslite viimased silbid on tähistatud märgiga \cup juhul, kui silp on suletud ja seega pikk (vt punkti 2.1.3.1.), kuid selle vokaal on lühike. Kui klausli viimane silp on lühike (tähistus \cup) või pikk (tähistus $-$), siis on seda käsitletud vastavalt lühikese või pikana, vaatamata sellele, et kreeka ja ladina meetrikas võib rea viimane silp olla nii pikk kui ka lühike (*anceps*). *Cursus*’e silbid on tähistatud märgiga \times . Tärnikesega on tähistatud need *cursus*’ed, mille koosseisus on kõrvalrõhulisi silpe (vt punkti 2.1.4.). Märgiga H on tähistatud hiaatus, märgiga E elisioon, märgiga MCL *muta cum liquida*.

1. Credo in unum Deum

Olen punktis 2.4.2.2. ja lisa 1 esitanud NCL-i rütmiliste koolonite analüüsis käsitletud sõna *Credo* iseseisva kolomeetrilise üksusena. Samas võimaldab kolomeetriliste üksuste *Credo* ja *in unum Deum* liitmine üheks rütmiliseks üksuseks neid kahte paremini siduda klauslimudelitega. Nimelt on see 7-silbiline üksus *cursus*-süsteemis hästi analüüsitav *cursus velox*’ina. *Numerus*-süsteemis võiks üksuse *Credo in unum Deum* silpide *do-i-nu-num-De-um* vältusi analüüsida *numerus*’ena *creticus+creticus* – seda juhul, kui silpide *do* ja *i* vahel on hiaatus (H). Kui aga hiaatuse asemel on elisioon ja silpide *De-um* vahel tekib sünitsees (kontraktsioon), siis võib silpide *doi-nu-num-Deum* puhul rääkida ka *numerus*’est *spondeus+spondeus*.

2. Patrem omnipotentem

Üksuse viie viimase silbi vältused lubaksid – juhul, kui silp *mom* on kõrvalrõhuline (vt punkti 2.1.4.) – rääkida *numerus*’est *clausula heroa* (*adonius*).

³²⁶ Die Silbe ist ein untrennbares phonisches Ganzes, das entweder aus gehaltenem Phonem oder aus gehaltenem Phonem in Verbindung mit explosivem und/oder implosivem Phonem besteht (Boldrini, 1999, 13). Tõlge: „Silp on jagamatu foneetiline tervik, mis koosneb kas väljapeetud foneemist või väljapeetud foneemist seoses eksplosiivse ja/või implotsiivse foneemiga.”

Viimane langeb kokku daktüüsilise heksameetri kahe viimase värsijalaga ja vastandub proosarütmilisele põhimõttele.³²⁷ *Cursus*-süsteemis on selle seitsmesilbilise üksuse viimased viis silpi analüüsitavad *cursus planus*'ena.

3. *factorem caeli et terrae*

Olen küll üksust *factorem caeli* eelnevalt käsitlenud eraldiseisva kolomeetrilise üksusena ja seda toetavad silpide *to-rem-cae-li* vältused, mis annavad *numerus*'e *spondeus+spondeus*. Samuti annavad järgneva üksuse silbid *et-ter-rae molossus*'e. Kuid *cursus*-süsteemis annavad silbid *cae-li-et-ter-rae cursus planuse* ja nõnda võiks kolomeetrilise üksusena käsitleda siiski tervet fraasi *factorem caeli et terrae*.

4. *visibilium omnium*

Üksuse viimased neli silpi on analüüsitavad kas *numerus*'ena *iambus+iambus* või *iambus+pyrrhichius*, samuti *cursus tardus*'ena.

5. *et invisibilium*

Üksuse kuus viimast silpi annavad *numerus*'e *spondeus+quartus paeon* (*paeon posterior*), mis langeb kokku jambilise trimeetri ühe variandiga ja vastandub seega proosarütmilisele põhimõttele.³²⁸ Samad silbid annavad ka – käsitledes silpi *tin* kõrvalrõhulisena – *cursus tardus*'e.

6. *et in unum Dominum Iesum Christum*

Punktis 2.4.2.2. ja lisa 1 olen seda üksust käsitlenud kolme eraldi üksusena. Siiski on fraasi *Dominum Iesum Christum* silbid hästi analüüsitavad *cursus velox*'ina. Neli viimast silpi annavad *numerus*'e *spondeus+spondeus* või värsijala *quartus eprite*.

7. *filium Dei*

Üksuse viis silpi on *numerus*-süsteemis analüüsitavad kombinatsioonina *creticus+iambus* ehk *hypodochmius*, mida antiikne teooria taunib selle sarnasuse tõttu jambilise trimeetri värsilõpuga.³²⁹ Kui aga näha silpide *li-um* ja *De-i* vahel sünitseesi (kontraktsiooni) ja lugeda neid ühesilbilistena *lium* ja *Dei*, siis saab üksuse kolme pikka silpi võtta *molossus*'ena. Üksus on hästi analüüsitav *cursus planus*'ena.

8. *unigenitum*

Ühesõnalise üksuse viis viimast silpi annavad *numerus*'e *quartus paeon*. Kolm viimast silpi annavad Leumanni kolmesilbilise *cursus*'e (CL, vt punkti 2.4.3.1.).

³²⁷ Lausberg, 2008, 503, punkt 1046. Vrd ka Habinek, 1985, 171 ja Leumann, 1977, 714–715.

³²⁸ Lausberg, 2008, 498–499, punkt 1027.

³²⁹ Lausberg, 2008, 486, punkt 992, 3 ja 500, punkt 1032, 1.

9. et ex Patre natum

Üksuse neli viimast silpi on käsitletavad kahtmoodi, vastavalt sellele, kas lugeda sõna *Patre* viisil *Pa-tre* või *Pat-re* – mõlemat võimaldab prosodiareegel *muta cum liquida* (MCL). Esimesel juhul oleks viie viimase silbi *numerus*'e puhul tegu *clausula heroa*'ga, teisel juhul moodustaksid neli viimast silpi *numerus*'e *choreus+choreus*. Kuid *cursus*'ena annavad neli viimast silpi *cursus velox*'i lühema, ilma eelneva *creticus*'eta variandi.

10. ante omnia saecula

Üksuse kuus viimast silpi on analüüsitavad *numerus*'ena *dactylus+dactylus*, *cursus*-süsteemis aga *cursus tardus*'ena.

11. Deum de Deo

Üksuse viis silpi on *numerus*-süsteemis analüüsitavad *dochmius*'ena. Kui aga lugeda sõnu *Deum* ja *Deo* sünitseesi tõttu ühesilbilistena, siis oleks tegu kolme pika silbi ja seega *molossus*'ega. *Cursus*-süsteemis on üksus hästi analüüsitav *cursus planus*'ena.

12. lumen de lumine

Üksuse viis viimast silpi annavad *numerus*'ena kombinatsiooni *spondeus+dactylus* ja kogu üksuse kuus silpi kombinatsiooni *spondeus+ionicus a maiore*. Mõlemat *numerus*'t peetakse antiikses retoorikateoorias sobimatuks.³³⁰ *Cursus*-süsteemis on see kuuesilbiline üksus aga kindlalt *cursus tardus*.

13. Deum verum

Neljasilbiline üksus on *numerus*'ena analüüsitav kas kombinatsioonina *iambus+spondeus/choreus* või *syllaba brevis+molossus*. Mõlemad on antiikse teooria poolt soositud.³³¹ Kui käsitleda sõna *Deum* sünitseesi tõttu ühesilbilisena, siis oleks tegu kolme pika silbi ja *molossus*'e või *palimbacchiusega*. *Cursus*'ena annab üksus *cursus velox*'i lühema, ilma eelneva *creticus*'eta variandi.

14. de Deo vero

Viiesilbiline üksus annab kombinatsiooni *creticus+spondeus/choreus+molossus*. Kui sõna *Deo* lugeda ühesilbilisena, siis jääks üksusse neli pikka silpi ja tegu oleks kombinatsiooniga *spondeus+spondeus*. *Cursus*'ena annavad neli viimast silpi *cursus velox*'i lühema, ilma eelneva *creticus*'eta variandi.

15. genitum non factum

Punktis 2.4.2.2. ja lisas 1 olen seda üksust käsitlenud kahe eraldi üksusena. Siiski näib, et üksuse kuut silpi on otstarbeks käsitleda *cursus trispondiacus*'ena ja seega tervikliku kolomeetrilise üksusena. *Numerus*-süsteemis moodustavad

³³⁰ Lausberg, 2008, 500, punkt 1032.

³³¹ Lausberg, 2008, 494, punkt 1014.

üksuse neli viimast silpi kas kombinatsiooni *spondeus+spondeus* või värsijala *quartus epitrite*.

16. *consubstantialem Patri*

Üksuse kuus viimast silpi on analüüsitavad kombinatsioonina *creticus+creticus*. Juhul kui silbitada sõna *Patri* reegli *muta cum liquida* tõttu *Pat-ri*, siis on üksuse nelja viimase silbi puhul tegu kombinatsiooniga *spondeus+spondeus*. *Cursus*'ena annavad neli viimast silpi *cursus velox*'i lühema, ilma eelneva *creticus*'eta variandi.

17. *per quem*

Tegemist on kahesilbilise üksusega, mille kaks pikka silpi annavad *numerus*'ena *spondeus*'e või *choreus*'e. *Cursus*-süsteemis sellel üksusel vastet pole.

18. *omnia facta sunt*

Üksuse kuus silpi annavad *numerus*'ena kombinatsiooni *dactylus+dactylus/creticus*. *Cursus*-süsteemis on üksus analüüsitav *cursus tardus*'ena.

19. *qui propter nos homines*

Üksuse viis viimast silpi on *numerus*-süsteemis analüüsitavad kombinatsioonina *spondeus+anapaestos*³³² ja *cursus*-süsteemis *cursus tardus*'ena. Silbid *nos* ja *ho* elideeruvad (E) kujule *no-sho*, milles *h* kaob.

20. *et propter nostram salutem*

Üksuse kaheksa silpi võimaldavad erinevaid *numerus*'i, kuid pika eelviimase silbi ja lühikese üle-eelviimase silbiga klauslite puhul on *numerus*'e põhitüübiks neljasilbiline *choreus+choreus*.³³³ *Cursus*-süsteemis annavad viis viimast silpi *cursus planus*'e.

21. *descendit de caelis*

Kuuesilbiline üksus torkab silma selle poolest, et kõik silbid on pikad. *Numerus*'ena on antiikses praktikas palju kasutatud neljasilbilist kombinatsiooni *spondeus+spondeus*,³³⁴ see sobib ka kõnealuse üksuse nelja viimase silbi *numerus*'eks. *Cursus*-süsteemis annavad viis viimast silpi *cursus planus*'e.

22. *et incarnatus est*

Üksuse viit viimast silpi võib *numerus*-süsteemis tõlgendada kombinatsioonina *spondeus+creticus/dactylus*, ehkki antiikne retoorikateooria nimetab seda klauslit sarnasuse tõttu jambilise trimeetri värsilõpuga halvaks.³³⁵ Kolm viimast silpi annavad Leumanni kolmesilbilise *cursus*'e CL.

³³² Vrd Lausberg, 2008, 499, punkt 1029, 2b.

³³³ Lausberg, 2008, 503, punkt 1048.

³³⁴ Habinek, 1985, 172.

³³⁵ Lausberg, 2008, 486, punkt 992, 3 ja 500, punkt 1032, 2c.

23. de Spiritu Sancto

Üksuse viis viimast silpi annavad kombinatsiooni *creticus+spondeus/choreus+molossus*, mis langeb hästi kokku *cursus planus*'e mudeliga.

24. ex Maria virgine

Üksuse viis viimast silpi annavad kombinatsiooni *spondeus+dactylus* (vrd üksusega nr 22), kolm viimast silpi aga Leumanni kolmesilbilise *cursus*'e CL.

25. et homo factus est

Üksuse neli viimast silpi on *numerus*-süsteemis tõlgendatavad kombinatsioonina *spondeus+pyrrhichius/iambus*. Antiikne retoorikateooria nimetab ka seda klauslit halvaks.³³⁶ Üksuse kolm viimast silpi annavad kolmesilbilise *cursus*'e CL.

26. crucifixus

Üksus koosneb ühest neljasilbilisest sõnast ja seda saaks analüüsida *numerus*'e kombinatsiooniga *pyrrhichius+spondeus/choreus*. Antiikne teooria peab seda klauslit talutavaks, kuna see pole sedavõrd, nagu kombinatsioon *dactylus+spondeus* $\sim\sim\sim\sim$, tõlgendatav heksameetri lõpuna.³³⁷ *Cursus*-süsteemis näib olevat õigustatud käsitleda silpi *cru* kõrvalrõhulisena ja kogu üksust *cursus-velox*'ina.

27. etiam pro nobis

Kui käsitleda kõiki üksuse kuut silpi *numerus*'ena, siis võiks rääkida kombinatsioonist *anapaestos+creticus*, nelja viimase silbi puhul kombinatsioonist *spondeus+iambus*. Mõlemaid käsitleb antiikne teooria proosarütmis levinud kombinatsiooni *creticus+creticus* variandina.³³⁸ *Cursus*-süsteemis on üksus tervikuna käsitletav *cursus trispondiacus*'ena.

28. sub Pontio Pilato

Üksuse neli viimast silpi annavad kombinatsiooni *spondeus+spondeus*, üksus tervikuna on käsitletav *cursus trispondiacus*'ena.

29. passus

Tegemist on kahesilbilise üksusega, mille kaks pikka silpi annavad *numerus*'ena *spondeus*'e või *choreus*'e. *Cursus*-süsteemis sellel üksusel vastet pole.

³³⁶ Lausberg, 2008, 500, punkt 1032, 2a.

³³⁷ Lausberg, 2008, 503, punkt 1047.

³³⁸ Lausberg, 2008, 496–497, punktid 1020, 5 ja 1021.

30. et sepultus est

Üksus sarnaneb *numerus*'ega *creticus+iambus* ehk *hypodochmius* (vrd üksusega nr 7), *cursus*-süsteemis oleksid üksuse kolm viimast silpi käsitletavad klauslina CL.

31. et resurrexit

Viiesilbiline üksus on tõlgendatav ühena kolmest põhiklauslist, nimelt *numerus*-klauslina *creticus+spondeus/choreus+molossus* ja – käsitledes ühesilbilist sidesõna *et* rõhulisena – *cursus*-klauslina *cursus planus*.

32. tertia die

Viiesilbiline üksus on *numerus*-süsteemis hästi tõlgendatav kombinatsioonina *creticus+iambus* ehk *hypodochmius* (vrd üksustega nr 7 ja 30) ja *cursus*-süsteemis *cursus planus*'ena. Kui aga lugeda sõna *die* ühesilbilisena, siis oleks tegu *numerus*-kombinatsiooniga *choreus+choreus/spondeus* ja *cursus*-süsteemis sellele vastet poleks.

33. secundum Scripturas

Üksuse viis viimast silpi on kõik pikad ja *numerus*'ena käsitletavad mitut moodi. Siiski näib kõige lihtsamana vaadelda üksuse nelja viimast silpi kombinatsioonina *spondeus+spondeus*. *Cursus*-süsteemis on üksuse viis viimast silpi hästi analüüsitavad *cursus planus*'ena.

34. et ascendit in caelum

Üksuse viis viimast silpi on tõlgendatavad *numerus*-klauslina *creticus+spondeus/choreus+molossus* ja *cursus*-klauslina *cursus planus*.

35. sedet ad dexteram Patris

Kaheksasilbilise üksuse viis viimast silpi vastavad, nagu eelmiseski üksuses, täpselt rütmilisele klauslile *cursus planus* ja *numerus*-kombinatsioonile *creticus+spondeus/choreus+molossus*. Siiski saab reegli *muta cum liquida* järgi sõna *Patris* silbitada ka *Pa-tris* ja sel juhul oleks tegu *numerus*-kombinatsiooniga *creticus+iambus/pyrrhichius*.

36. et iterum

Neljasilbiline üksus on *numerus*-süsteemis tõlgendatav kas klauslina *quartus paeon* või *proceleusmaticus*. *Cursus*-süsteemis oleks vimased kolm silpi tõlgendatavad klauslina CL.

37. venturus est

Neljasilbiline üksus annab *numerus*'ena klausli *spondeus+pyrrhichius/iambus* ja selle viimased kolm silpi klausli CL.

38. cum gloria iudicare

Punktis 2.4.2.2. ja lisas 1 olen seda üksust käsitletud kahe eraldi üksusena. Kuna aga üksuse seitse viimast silpi annavad silbi *iu-* tõlgendamisel kõrvalrõhulisena *cursus velox*'i ja samade silpide *numerus*-kombinatsioon on *creticus+choreus+choreus*, mis vastab hästi *cursus velox*'i mudelile, siis näib otstarbekam käsitleda seda üksust kolomeetriliselt terviklikuna.

39. vivos et mortuos

Ka seda üksust olen punktis 2.4.2.2. ja lisas 1 käsitletud kahe eraldi üksusena. Kuid et üksuse kuus silpi on kergesti tõlgendatavad klauslina *cursus tardus*, siis käsitlen seda siiski terviklikuna. Üksuse neli viimast silpi annavad *numerus*-klausli *spondeus+iambus*, mida on võimalik tõlgendada jambilise trimeetri värsilõpuna.³³⁹

40. cuius regni non erit finis

Sedagi üksust olen punktis 2.4.2.2. ja lisas 1 käsitletud kahe eraldi üksusena. Siin vaatlen seda siiski üheksasilbilise tervikliku üksusena, kuna silbid *reg-ni-no* sobivad *cursus velox*'i mudeli pikema variandiga ja viimane omakorda seostub üle-eelmise üksusega. *Numerus*-süsteemis on üksuse viimased viis silpi käsitletavad antiikteoorias kasutatava kombinatsioonina *creticus+spondeus/choreus+molossus*.³⁴⁰

41. et in Spiritum Sanctum

Üksuse viis viimast silpi annavad *numerus*-süsteemis klausli *creticus+spondeus/choreus+molossus*, mis langeb ühtlasi kokku *cursus planus*'e mudeliga.

42. Dominum

Kolmesilbiline üksus on tõlgendatav *numerus*-klauslina *tribrachys* või *anapaestos*, *cursus*-süsteemis aga klauslina CL.

43. et vivificantem

Kui käsitleda selle üksuse teist silpi *vi* kõrvalrõhulisena, siis võiks üksuse viit viimast silpi tõlgendada klauslina *cursus planus*. *Numerus*-süsteemis annavad samad silbid *clausula heroa* (*adonius*).

44. qui ex Patre Filioque procedit

Selle pika, üheteistsilbilise üksuse viimast kuut silpi võiks antiikteooria toel³⁴¹ tõlgendada *numerus*-klauslina *bacchius+palimbacchius*. Loomulikult on üksuse nelja viimast silpi võimalik käsitleda ka kombinatsioonina *spondeus+spondeus* või värsijalana *quartus epitrite*. Üksuse viis viimast silpi annavad *cursus planus*'e.

³³⁹ Lausberg, 2008, 486, punkt 992, 3.

³⁴⁰ Lausberg, 2008, 502, punkt 1039.

³⁴¹ Lausberg, 2008, 501, punkt 1036.

45. qui cum Patre et Filio

Punktis 2.4.2.2. ja lisa 1 olen käsitlenud üksust *qui cum Patre et Filio simul adoratur* terviklikuna. Käesolevas rütmilises analüüsis lahutan aga nimetatud kolomeetrilise üksuse kaheks (vt ka järgnevat üksust). Selle põhjuseks on asjaolu, et kaheksasilbilise üksuse *qui cum Patre et Filio* kuus viimast silpi annavad *numerus*-süsteemis klausli *creticus+creticus*, mis vastab täpselt *cursus tardus*'e mudelile. Tõsi, sellise tõlgenduse jaoks tuleks sõna *Patre* kahest silbitamisvõimalusest (MCL-i tõttu) valida *Pat-re* ning arvestada silpide *re* ja *et* vahel hiaatust (H).

46. simul adoratur

Üksuse viit viimast silpi võiks seostada *numerus*-klauslitega *anapaestos+spondeus* ja *pyrrhichius+molossus*, sest sellistest klauslitest on antiikses teoorias juttu.³⁴² *Cursus*'ena annaks üksus tervikuna välja klausli *cursus trispondiacus*.

47. et conglorificatur

Seitsmesilbilise üksuse viis viimast silpi on tõlgendatavad klauslina *clausula heroa (adonius)* ning kogu üksus – juhul, kui käsitleda silpi *con* kõrvalrõhulisena – *cursus trispondiacus*'ena.

48. qui loquutus est per prophetas

Punktis 2.4.2.2. ja lisa 1 olen seda üksust käsitlenud kahe eraldi üksusena. Põhjuseks, miks ma nüüd need kaks üksust üheks liidan, on selle üksuse viimase seitsme silbi märkimisväärne kokkulangevus *cursus velox*'i mudelile aluseksoleva *numerus*-klausliga *creticus+choreus+choreus*.

49. Et unam sanctam

Ka selle üksuse puhul olen ühendanud kaks punktis 2.4.2.2. ja lisa 1 eraldi seisvat üksust. Põhjuseks võimalus tõlgendada kõnealuse üksuse nelja viimast silpi *cursus velox*'i lühema variandina. *Numerus*-klauslina sobib siin vaadelda üksuse nelja viimast silpi, mis annavad kombinatsiooni *spondeus+spondeus* või värsijala *quartus epitrite*.

50. catholicam

Neljasilbilist üksust sobib *numerus*-süsteemis tõlgendada klauslina *quartus paeon* või *proceleusmaticus*. *Cursus*-süsteemis võib kolme viimast silpi vaadelda klauslina CL.

51. et apostolicam

Üksuse neli viimast silpi annavad *numerus*-klausli *choriambus/primus paeon*. Tuleb ka märkida, et üksuse kuus silpi sarnanevad daktüülilise pentameetri värsi-

³⁴² Lausberg, 2008, 502, punkt 1040.

lõpuga, mida antiikteoorias proosarütmi klauslina taunitakse.³⁴³ Üksuse kolm viimast silpi annavad *cursus*-klausli CL.

52. Ecclesiam

Neljasilbiline üksus on *numerus*-süsteemis käsitletav klauslina *spondeus+pyrrhichius/iambus* ja üksuse kolm viimast silpi jällegi *cursus*-klauslina CL.

53. Confiteor

Neljasilbiline üksus on, sarnaselt eelmise üksusega, *numerus*-süsteemis käsitletav klauslina *spondeus+pyrrhichius/iambus* ja ka selle üksuse kolm viimast silpi annavad *cursus*-klausli CL.

54. unum baptisma

Viiesilbilise üksuse silbid sobivad hästi *cursus planus*'e mudeliga. *Numerus*-süsteemis annavad selle üksuse neli viimast silpi värsijala *quartus epitríte*.

55. in remissionem peccatorum

Üksuse kuut viimast silpi saab tõlgendada pikana ja see võimaldab siin näha erinevaid klausleid. Siiski on kõige lihtsam tõlgendada nelja viimast silpi *numerus*-klauslina *spondeus+spondeus* või värsijalana *quartus epitríte*. *Cursus*-süsteemis annavad seitse viimast silpi *cursus trispondiacus*'e.

56. et exspecto

Neljasilbiline üksus on käsitletav *numerus*-klauslina *iambus+spondeus* või *syllaba brevis+molossus*, sellele klauslile viitab ka antiikne teooria.³⁴⁴ Üksus on tõlgendatav ka *cursus*-süsteemis, nimelt *cursus velox*'i lühema variandina.

57. resurrectionem mortuorum

Kümnesilbilise üksuse kuus viimast silpi on tähelepanuväärselt kokkulangevad *cursus trispondiacus*'e mudelile aluseks oleva *numerus*'ega *spondeus+choreus+choreus*.

58. et vitam venturi

Selle üksuse puhul olen punktis 2.4.2.2. ja lisas 1 esitatud kolomeetrilise üksuse lahutanud kaheks üksuseks *et vitam venturi* ja *saeculi* ning liitnud *saeculi* NCL-i viimase sõnaga *amen* (vt järgmist üksust). Selle, võib-olla kolomeetria grammatiliste alustega sobimatu teguviisi aluseks on võimalus saavutada kaks *cursus planus*'t. Kõnealuses üksuses moodustub see viimasest viiest silbist. Üksuse neli viimast silpi annavad *numerus*-klausli *spondeus+spondeus*.

³⁴³ Lausberg, 2008, 486, punkt 992, 2.

³⁴⁴ Lausberg, 2008, 502, punkt 1039.

59. saeculi Amen

Üksuse viis silpi sobivad täpselt *cursus planus*'e mudelile aluseks oleva *numerus*-klausliga *creticus+spondeus/choreus+molossus*, muidugi grammatiliselt igati sobival eeldusel, et silpide *li* ja *a* vahel on hiaatus (H).

Kui punktis 2.4.2.2. olen NCL-i liigendanud kolomeetrilise analüüsi abil kuuekümne kaheksaks üksuseks (vt lisa 1), siis eeltoodud NCL-i rütmilise analüüsi tulemusena olen vähendanud neid kolomeetrilisi üksusi viiekümne üheksani (vt lisa 2).

2.5. Kokkuvõte

NCL on tekst, mida võib liigendada kolmesaja kuuekümne kuueks silbiks, kui vaadelda silpe mitte sõnapiiri ületavana. Kuna ladina keele oletataval hääldusel, milleni uurijad on jõudnud võrdlev-ajaloolise keeleteaduse meetodite abil, on erinevusi võrreldes ladina keele grammatikute traktaatides leiduvaga, siis on mitmete NCL-i sõnade silbitamiseks erinevaid võimalusi.

NCL koosneb saja kuuekümne kolmest sõnast, mille tõlkimisel eesti keelde tuleb arvestada nende tähendusväljaga klassikalises ja hilises (kiriku)ladina keeles, samuti nende vormidega, vormide omavaheliste seostega ja tekkinud sõnühendite semantikaga. Selgub, et kahe NCL-i kasutava kirikliku traditsiooni – roomakatoliku ja luterliku kiriku – poolt tehtud NCL-i tõlge eesti keelde erineb mõningates üksikasjades. Neile erinevusile võib mõnel juhul leida teoloogilise põhjenduse.

NCL-i süntaktilist struktuuri on generatiivsest grammatikast keeleteadusse tulnud fraasistruktuuri meetodi abil võimalik näidata hierarhilise struktuurina, mida aitab visuaalselt selgelt esitada nn tuletuspuu meetod. Selle meetodi aluseks on universaalne reegel, mille kohaselt iga terviklik lause koosneb subjektist ja predikaadist, need aga omakorda eri tüüpi kuuluvatest sõnadest ja viimaste laienditest. Selle võib-olla veidi ülelihtsustava meetodi kasutegur NCL-i puhul seisneb esiteks selles, et 12-tasandilise struktuurina esitatud tekst võimaldab selgelt esile tuua lause moodustajad. Teiseks aga selles, et see hierarhiline meetod juhib tähelepanu NCL-i sõnade ja sõnühendite teoloogilistele seostele.

Stilistika seisukohalt võib NCL-i käsitleda rütmilise proosana. Nähes NCL-i sellises valguses ei saa tähelepanuta jätta ladina meetrika reegleid, mille kohaselt silbid on jagamatud foonilised tervikud ja seega sõnapiirist sõltumatud. NCL-i kui eelkõige kõneldava rütmiproosa puhul on otstarbekas vaadelda selle retoorilist funktsiooni. NCL-i kui retoorilise viimistlusastme poolest *oratio perpetua* ('ühendatud kõne') tüüpi kuuluv tekst jaguneb kooloniteks ja

kommadeks (käesolevas töös pole rõhutatud koolonite ja kommade vahelist erinevust³⁴⁵), mis vastavad lause moodustajaile ja viimaste kombinatsioonidele.

NCL-i kolomeetiline analüüs, mis tugineb ladina kirjanduse põhjalikul vaatlusel tuletatud põhimõttele, võimaldab NCL-i liigendada kuuekümmne kaheksaks kooloniks. Kreeka rütmiproosa ja viimase eeskujul ka ladina rütmiproosa kolomeetriliste üksuste viimaste silpide puhul on kuni keskaja lõpuni kasutatud kindlaid rütmilisi silbikombinatsioone ehk klausleid. Kuni 3. sajandini olid need klauslid kvantiteerivad, tuginedes klassikalises kreeka ja ladina meetrikas tavalisele pikkade ja lühikeste silpide erinevusele. Kvantiteerivaid klausleid nimetati oskussõnaga *numerus oratorius*. Alates 4. sajandist hakati klauslites järjest enam arvestama silbirõhke ja selle alusel tekkinud proosarütmi süsteemi nimetati *cursus*'eks.

Analüüsid NCL-i *numerus*- ja *cursus*-süsteemi terminites on otstarbekas teha korrektiive ka NCL-i kolomeetrias. Nõnda on NCL-i võimalik liigendada viiekümne üheksaks kolomeetriliseks üksuseks.

³⁴⁵ Koolonite liigenduse kohta vt Päll, Janika. *Form, style and syntax: towards a method of description and analysis of Greek prose rhythm: on the example of „Helen's encomium” by Gorgias*. Tartu: Tartu University Press, c2007, 89–91.

3. NCL-i TEOLOOGILINE LIIGENDAMINE

NCL on sündinud kirikus ja kiriku vajadusteks. Arusaadavalt on selle teksti mõistmisel määrav roll teoloogilisel analüüsil. Lääne teoloogias on NCL-ist kirjutatud väga palju, alates lihtsatest katekismustest kuni põhjalike monograafiateni. Need käsitlused on aga sündinud peaaesjalikult apostliku usutunnistuse alusel, sest lääne teoloogilises traditsioonis on NCL-i ikka käsitletud eelkõige apostliku usutunnistuse konsensustekstina ja laiendatud variandina.³⁴⁶

NCL-i kasutus on aga väga oluline praktilises teoloogias, eriti liturgikas. Alates 6. sajandist on NCL-i, algul kõrvuti NC-ga, kasutatud läänekiriku liturgias.³⁴⁷

NCL-i kasutuse tõttu süstemaatilises ja praktilises teoloogias vaatlen NCL-i teoloogilist liigendamist kahes alapeatükis: süstemaatiline ja praktiline liigendamine. Käesolevas töös pole ma võtnud niivõrd ülesandeks NCL-i teoloogiliselt tõlgendada, avada mingil viisil NCL-i teoloogiline sisu, kuivõrd – vastavalt töö eesmärgile – näidata, kuidas võivad teoloogilised kaalutlused NCL-i liigendamisel abiks olla. Siiski ei pääse ma mööda ka NCL-i mõningasest teoloogilisest tõlgendamisest.

3.1 Süstemaatiline liigendamine

NCL-i süstemaatilise liigendamise all pean silmas NCL-i liigendamist vastavalt Piibli tõlgendustele ja lääne kiriku dogmaatilistele traditsioonidele. Seejuures vaatlen nii mõningaid NCL-i põhilisi liigendusviise kui ka võimalusi, kuidas mõningate teoloogiliste põhimõtete alusel NCL-i liigendada saaks.

3.1.1. NCL-i ja apostliku usutunnistuse seosest

Enne kui asun NCL-i süstemaatilise liigendamise juurde, tuleb piiritleda NCL-i suhe apostliku usutunnistusega kui NCL-i dogmaatilise alustekstiga lääne teoloogias.

3.1.1.1. Apostlikust usutunnistusest

Apostliku usutunnistuse (*symbolum apostolorum*) tänapäevane tekst, mida teaduslikus diskussioonis tähistatakse tavaliselt sümboliga T või T. R. (käesolevas töös tähistatud sümboliga TR, *textus receptus*), esineb peaaegu identsel kujul esmalt abt Pirminiuse (surn u 753) kogumikus *De singulis libris canonicis scarapsus* (koostatud ajavahemikus 710–724).³⁴⁸ TR-i lühivorm leidub Arles'i

³⁴⁶ Staats 1996, 203, 205.

³⁴⁷ Jungmann, 1962, 1. Band, 598–602.

³⁴⁸ Kelly, John Norman Davidson. *Altchristliche Glaubensbekenntnisse: Geschichte und Theologie*. Übersetzt aus dem Englischen von Klaus Dockhorn; unter Mitarbeit von Adolf Martin Ritter. 2. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, 391, 393.

peapiiskop Caesariuse (surn 543) jutluses *De symboli fide et bona operibus*. See on säilinud ka ekslikult Augustinusele omistatud jutluste hulgas (*sermo* 244).

Tänapäevane TR-i tekst pärineb vanarooma usutunnistusest (*symbolum romanum*, tähistatakse üldiselt ja ka käesolevas töös sümboliga R), mis kandis alates 4. sajandist nime „apostlik usutunnistus”. R-i sõnastust tunneme me kreekakeelsena Ancyra Marcelluse (surn 374) kirjast paavst Julius Esimesele aastal 340, ladinakeelsena aga Aquileia Rufinuse (surn 410) kirjutisest *Commentarius in symbolorum apostolorum* (u 404) ja Apostlite tegude kreeka-ladinakeelsest käsikirjast *Codex Laudianus*.³⁴⁹

Keskajal peeti läänes vaieldamatuks legendi TR-i apostlikust algupärast ja see kuulus kristliku õpetuse aluste hulka. Idakirikus oli TR aga veel 15. sajandil täiesti tundmatu. Samal sajandil kahtlesid Lorenzo Valla ja Reginald Pecock TR-i apostlikus päritolus. TR-i kaasaegse kriitilise uurimise alusepanijaiks on Gerrit Janszoon Vos (1642) ja James Ussher (1647).³⁵⁰

Pole päriselt selge, kuna TR rooma kirikus R-i ja NC-i asemel kasutusele võeti. Uurijate arvates juhtus see ajavahemikus 9.–11. sajand, samal ajal kui NC-d hakati *filioque*-lisandiga missas laulma. NC oli astunud õpetuslikes riitustes R-i asemele siis, kui Rooma otsis suhteid Bütsantsiga ja võitles arianlike gootide eksiõpetuste vastu. Kui aga Rooma sattus lääne keisririigi mõjualasse, otsustati NC asendada katehumenaadis ja ristimisel TR-iga.

Alates 11. sajandist näib TR olevat kindlalt juurdunud. Rooma paavst Innocentius III (surn 216) käsitles oma traktaadis *De sacro altaris mysterio* TR-i kanoonilise tekstina. Samuti võttis Aquino Thomas (surn 1274) oma avalike loengute teemaks just TR-i. Selline TR-i iseenesestmõistetavus on nähtav ka 12. sajandil Gallias ja 13. sajandil Hispaanias.³⁵¹

3.1.1.2. NCL kui TR-i seletus

Ehkki NC-d tuleb, eriti pärast 1054. aasta Suurt kirikulõhet, seostada pigem idakirikuga, kätkeb ta siiski kogu õhtumaal levinud usutunnistuse teoloogilist sisu, nagu seda esitab R. Laias laastus erineb NC R-ist ainult väljendite poolest aegade-eelse Kristuse ning Isast ja Pojast lähtuva Püha Vaimu kohta. Nõnda nähtuna tohib ka R-ist väljakasvanud TR-i mõista NC-i konsensustekstina. TR-is on vaid kaks olulist väljendit, mis puuduvad nii NC-is kui ka R-is: *descendit ad inferos* ja *sanctorum communionem*. Siiski pole kumbki nimeetatutest mitte kuidagi vastuolus varasema idakirikliku teoloogiaga. NC teo-

³⁴⁹ Kelly 1993, 104–105.

³⁵⁰ Vokes, Frederick Ercolo. Apostolisches Glaubensbekenntnis I. Alte Kirche und Mittelalter. – *Theologische Realenzyklopädie*. Band III, Anselm von Laon–Aristoteles/Aristotelismus. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1978, 528–554; Marksches, Christoph. Apostolicum. – *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Bd 1. A–B. Mohr Siebeck: Tübingen, 1998, 648–649; Denzinger, 2010, 21–31.

³⁵¹ Vokes, 1978, 543–544; Kelly 1993, 418, 424.

loogilise sisu selgitus klappib niisiis alati TR-i põhiütlustega.³⁵² Viimast väidet kinnitab roomakatoliku kiriku tähtsaim teoloog Aquino Thomas oma teoses *Summa Theologiae*: „...kuna Isade usutunnistus [st NC – M. J.] on apostlite usutunnistuse seletus.”³⁵³

3.1.2. NCL-i terviklikkus

20. sajandi II poole juhtiva usutunnistuste uurija, ameerika teoloogi Jaroslav Pelikani (1923–2006) sõnul on kõik kristlikud usutunnistused välja kasvanud judaismi monoteistlikust usutunnistusest 5Ms 6:4 „Kuule, Iisrael! Issand, meie Jumal Issand, on ainus” (nn *šema yisrael*, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל)³⁵⁴ Pelikan kirjutab:

„Algeline usureeglite ajalugu 1. ja 2. sajandil (ning, laiemalt, enamiku kristluse ajaloos järgnenud usuvormelite [*creeds*] ja -tunnistuste [*confessions*] ajalugu) võib liialdamata pidada kristliku kogukonna arenevaks pingutuseks sobitada see iidse *šema* algne ja puudutamatu jaatus – mida ükskõik kui kaalukas teoloogiline spekulatsioon Kolmainudogma üle ei suutnud kunagi ohtu seda, kompromissile viia või muuta – õndsusloole uute realiteetidega ning uute traditsioonidega ilmutusest Kristuses, mida pühitseti liturgias ja mis oli talletatud UT leheküledele.”³⁵⁵

Seega võiks NCL-i käsitleda ajaloolise arengu perspektiivis liigendamatu teoloogilise tervikuna.

Lisaks ajaloolisele põhjusele lubab NCL-i liigendamatu teoloogilise tervikuna käsitleda ka grammatika. Olen ülal (punktis 2.3.4.) näinud, et enamikku NCL-ist valitseb grammatilises mõttes verb *credo* ja Kolmainsuse kolme isiku grammatiliste lisandite paigutamine ühele süntaktilisele tasandile on teoloogiliselt põhjendatud. Selline grammatiline ühtsus justkui sümboliseeriks Kolmainsuse isikute olemusühtsust. NCL-i puhul on taolise terviklikkuse grammatilisteks vastuargumentideks küll verbid *confiteor* ja *expecto*, mis ei luba esimesel verbil *credo* grammatiliselt valitseda tervet teksti. Ometi valitseb verb *credo* tervet teksti TR-i puhul ja lubab seda kõnealusel seoses käsitleda teoloogilise tervikuna. Seega, kui lähtuda mõõtuandva roomakatoliku teoloogi Aquino Thomase eeldusest, et NC on TR-i teoloogiline seletus (vt punkti 3.1.1.2.), siis võib TR-i terviklikkuse üle kanda ka NCL-ile.

Lõpuks, nagu ütleb Aquino Thomas, on see, mis Jumalas on üks, jagatud osadeks ainult meie piiratud mõistmisvõime tõttu: „Jumaliku tõe tunnetamine

³⁵² Staats, 1996, 203.

³⁵³ ...*quia symbolum patrum est declarativum symboli apostolorum*,... (Aquino Thomas. *Summa Theologiae*, [38829] II^a–IIae q. 1 a. 9 ad 6.)

³⁵⁴ 5Ms 6:4. Vt ka 5Ms 6:5–9 ja 5Ms 11:13–21. Vrd Jeesuse sõnu Mk 12:28–30.

³⁵⁵ Pelikan, Jaroslav. *Credo: Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. New Haven and London: Yale University Press, 2003 [B], 376.

on meie jaoks võimalik ainult mingi jaotuse järgi, sest see, mis Jumalas on üks, on meie mõistuses paljundatud. Järelikult tuleb usutav artikliteks jagada.”³⁵⁶

3.1.3. Liigendus kaheks I

Keskajal määras NCL-i ja TR-i liigendust mitte niivõrd trinitaarne, kuivõrd kristoloogiline korraldus ja usutunnistus liigendati kaheks osaks. Üks osa käsitles Jumalat ja igavesi asju, teine aga Kristuse inimlikkust ja tema päästetööd ajas.³⁵⁷ Taolist liigendust kasutavad oma teostes tuntud skolastilise teoloogia esindajad nagu Alexander de Hales³⁵⁸ (surn 1254), Bonaventura³⁵⁹ (surn 1274) ja Aquino Thomas (surn 1274). Oma teoses *Compendium theologiae* kirjutab Aquino Thomas: „Kogu usu tundmaõppimine pöörleb järelikult nende kahe ümber: nimelt Kolmainsuse jumalikkuse ja Kristuse inimlikkuse ümber.”³⁶⁰ Oma *Summa Theologiae*’s jagab ta TR-i kaheks osaks, millest kumbki koosneb seistmest või kuuest artiklist. Ta kirjutab:

„Nüüd aga, mis puutub jumalikkuse majesteetlikkusse, antakse meile kolm asja uskuda: esiteks nimelt jumalikkuse ühtsus, millele viitab esimene artikkel; teiseks isikute kolmsus, millele viitavad kolm artiklit, vastavalt kolmele isikule; kolmandaks aga antakse meile jumalikkusele omased teod, millest esimene viitab looduse olemisele, ja nii antakse meile loomise artikkel; teine aga viitab armu olemisele, ja nii antakse meile ühe artiklina kõik, mis käib inimese pühitsuse kohta; kolmas aga viitab kirkuse olemisele, ja nii antakse teine artikkel ihu ülestõusmisest ja igavesest elust. Ja nii ongi seitse jumalikkusele viitavat artiklit.

Samuti on ka Kristuse inimlikkuse osas seitse artiklit, millest esimene on Kristuse lihakssaamisest või eostumisest; teine tema neitsistsünnist; kolmas tema kannatamisest ja surmast ja matmisest; neljas on laskumisest surmavalda; viies on ülestõusmisest; kuues taevaminekust; seitsmes tulekust kohtumõistjana. Ja nii on ühtekokku neliteist artiklit.

³⁵⁶ *Sed perceptio divinae veritatis competit nobis secundum distinctionem quandam; quae enim in Deo unum sunt in nostro intellectu multiplicantur. Ergo credibilia debent per articulos distingui.* (Aquino Thomas. *Summa Theologiae*, [38787] II^a–IIae q. 1 a. 6 s. c.)

³⁵⁷ Lubac, Hernri de. *Credo: Gestalt und Lebendigkeit unseres Glaubensbekenntnisses*. Einsiedeln: Johannes Verlag, 1975, 31; Staats, 1996, 203–204. Mõttele vaadelda R-is Jeesuse Kristuse kohta tunnistatavat kaheosalisena tuli 1919. aastal ka saksa teoloog Karl Holl (1866–1926). Nimelt juhtis ta tähelepanu Jeesuse Kristuse kahele kirjeldavale tiitlile *filium eius unicum* ja *dominum nostrum*, sidudes esimesega lõigu *qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine* (Kristus on Jumala Poeg, vrd Lk 1:35!) ja teisega lõigu *qui sub Pontio Pilato crucifixus est... vivos et mortuos* (Kristus on Issand, vrd Fl 2:6jj!). (Kelly 1993, 122–123. Nimetatud asjaolule tähelepanu juhtimise eest tänan dr Tarmo Toomi.)

³⁵⁸ Nt Hales, Alexander de. *Summa Theologica*, Pars. III. Inq. II. Tract. II. Quaest. II. Tit. I. Cap. I. 704, 1123–1124, 1134.

³⁵⁹ Nt Bonaventura. *Commentaria*, Lib. III. Dist. XXV. Art. I. Quest. I., 536; Bonaventura. *Breviloquium*, p. 5, c. 7.

³⁶⁰ *Circa haec ergo duo tota fidei cognitio versatur: scilicet circa divinitatem Trinitatis, et humanitatem Christi.* (Aquino Thomas. *Compendium theologiae*, [69962] *Compendium theologiae*, lib. 1 cap. 2.)

Mõned siiski eristavad kahteist usuartiklit, millest kuus käivad jumalikkuse ja kuus inimikkuse kohta. Sest kolme isiku kolme artiklit nad mõistavad ühe all; sest meil on ühtaegu teadmine kolmest isikust: aga kirkustamistöökirjanduse artikli nad jagavad kaheks, nimelt ihu ülestõusmiseks ja hinge kirkuseks. Samuti ühendavad nad kokku sündimise ja ilmaletuleku artikli.³⁶¹

Ka Aquino Thomase kirjutises *De articulis Fidei* ilmneb samasugune skeem. Kui aga *Summa*'s ei viita Thomas konkreetseile artiklitele, siis siin kasutab ta näidetes paralleelselt nii TR-i kui ka NCL-i. Samuti erinevad usutunnistuse käsitlused *Summa*'s ja kirjutises *De articulis Fidei* üksteisest selle poolest, et kui *Summa*'s rõhutab Thomas pigem jaotust neljateistkümneks, siis kirjutises *De articulis Fidei* jaotust kaheteistkümneks. Ta kirjutab viimases:

„Esiteks tuleb sul niisiis teada, et kogu kristlik usk pöörleb ümber jumaliku loomuse ja Kristuse inimliku loomuse. Mida Kristus Johannese läbi öeldes kinnitab Jh 14:1: „Uskuge Jumalasse ja uskuge minusse.” Nende mõlemate juures aga eristavad mõned kuus, mõned seitse artiklit: ja nii öeldakse olevat kõiki artikleid mõnede järgi kaksteist, mõnede järgi neliteist. Seega esiteks eristavad nad niimoodi kuut artiklit käivana usu kohta jumalikkuse loomusesse. Nimelt on jumaliku loomuse all silmas peetud kolme, st jumaliku olemuse ühtsust, isikute Kolmsust ja jumaliku väe toimimist.³⁶²

³⁶¹ *Circa maiestatem autem divinitatis tria nobis credenda proponuntur. Primo quidem, unitas divinitatis, et ad hoc pertinet primus articulus. Secundo, Trinitas personarum, et de hoc sunt tres articuli secundum tres personas. Tertio vero proponuntur nobis opera divinitatis propria. Quorum primum pertinet ad esse naturae, et sic proponitur nobis articulus creationis. Secundum vero pertinet ad esse gratiae, et sic proponuntur nobis sub uno articulo omnia pertinentia ad sanctificationem humanam. Tertium vero pertinet ad esse gloriae, et sic ponitur alius articulus de resurrectione carnis et de vita aeterna. Et ita sunt septem articuli ad divinitatem pertinentes.*

Similiter etiam circa humanitatem Christi ponuntur septem articuli. Quorum primus est de incarnatione sive de conceptione Christi; secundus de nativitate eius ex virgine; tertius de passione eius et morte et sepultura; quartus est de descensu ad Inferos; quintus est de resurrectione; sextus de ascensione; septimus de adventu ad iudicium. Et sic in universo sunt quatuordecim.

*Quidam tamen distinguunt duodecim articulos fidei, sex pertinentes ad divinitatem et sex pertinentes ad humanitatem. Tres enim articulos trium personarum comprehendunt sub uno, quia eadem est cognitio trium personarum. Articulum vero de opere glorificationis distinguunt in duos, scilicet in resurrectionem carnis et gloriam animae. Similiter articulum conceptionis et nativitatis coniungunt in unum. (Aquino Thomas. *Summa Theologiae*, [38809] II^a-IIae q. 1 a. 8 co.)*

³⁶² *In primis igitur vos scire oportet, quod tota fides Christiana circa divinitatem et humanitatem Christi versatur. Unde Christus voce Ioannis loquens ait, Ioan. XIV, 1: creditis in Deum, et in me credite. Circa utrumque autem horum a quibusdam sex, a quibusdam septem articuli distinguuntur: et sic omnes articuli secundum quosdam duodecim, secundum quosdam quatuordecim esse dicuntur. Primo igitur sex articulos sic distinguunt circa fidem divinitatis. Sunt enim circa divinitatem tria consideranda, scilicet unitas divinae essentiae, Trinitas personarum, et effectus divinae virtutis. (Aquino Thomas. *De articulis Fidei*, [70472] *De articulis Fidei*, pars 1.)*

Samuti jagab Aquino Thomas kuueks artikliks Kristuse inimlikku loomusesse puutuva ja mainib lühidalt võimalust vaadelda seda ka seitsme artiklina.³⁶³

Seega paikneb keskaja skolastikute usutunnistuse-käsitluses NCL-i peamine liigendusjoon lõikude *per quem omnia facta sunt* ja *qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis* vahel (vt täpsemalt punktidest 3.1.7. ja 3.1.10.).

3.1.4. Liigendus kaheks II

Ka Alexander de Hales käsitleb oma traktaadis *Summa Theologica* NCL-i kaheosalisena, kuid mitte ainult TR-i eeskujul kaks korda seitsmeosalisena, nagu Aquino Thomas, vaid ka hoopis erineva põhimõtte järgi. Peatükis, milles ta käsitleb eraldi „Isade usutunnistust, mida lauldakse missas”³⁶⁴ ütleb ta nii:

„Liigendatakse aga seda usutunnistust kaheks osaks. Esimeses tuuakse välja ühtsus, kui öeldakse „ma usun ühte Jumalasse”; siis järgneb tunnustus Kolmainisusest, ja seetõttu see koosneb kolmest osast: esimene on Isast „kõigeväelise Isasse” jne; teine Pojast „ja ühte Issandasse” jne; kolmas Pühast Vaimust „ja Pühasse Vaimusse, Issandasse ja Elavakstegijasse”.³⁶⁵

Seega võiks NCL-i liigendada ka järgnevalt:

<i>Unitas</i>	<i>Confessio Trinitatis</i>
<i>Credo in unum Deum</i>	<i>Patrem omnipotentem...et vitam venturi saeculi. Amen.</i>

3.1.5. Liigendus kolmeks

TR-i liigendamine kolmeks trinitaarse skeemi – Isa, Poeg ja Püha Vaim – järgi on üldlevinud. Sellist liigendusviisi on oluliselt mõjutanud 16. sajandi usu-puhastus. Martin Lutheri „Väikse katekismuse” (1529) teises peatükis, on TR jagatud kolmeks alapeatükiks: 1. „Loomisest” (*de creatione; von der Schepfung*); 2. „Lunastusest” (*de redemptione; von der Erlösung*) ja 3. „Pühitsusest”

³⁶³ Aquino Thomas. *De articulis Fidei*, [70472] *De articulis Fidei*, pars 1.

³⁶⁴ *De symbolo Patrum quod in missa cantatur.*

³⁶⁵ *Dividitur autem Symbolum istud in duas partes. In prima indicatur unitas, cum dicitur „Credo in unum Deum”; deinde sequitur confessio Trinitatis, et ideo illa continet tres partes: prima est de Patre „Patrem omnipotentem” etc.; secunda de Filio „Et in unum Dominum” etc.; tertia de Spiritu Sancto „Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem”. (Hales, Alexander de. *Summa Theologica*, Pars. III. Inq. II. Tract. II. Quaest. II. Tit. II. – 706, 1132.)*

(*de sanctificatione; von der Heiligung*).³⁶⁶ Samuti on TR-i liigendatud ka reformeeritud kiriku Heidelbergi katekismuse (1563) küsimuses 24: „Kuidas usutunnistus liigendatakse? Kolme ossa: esimene käsitleb Jumalat Isa ja meie loomist; teine Jumalat Poega ja meie lunastust; kolmas Jumalat Püha Vaimu ja meie pühitsust.”^{367 368}

Ka Heinrich Denzingeri „Usutunnistuste ja kiriklike õpetusotsuste kompendiumis” on TR paigutatud kolmeosalise trinitaarse skeemiga usutunnistuste alla. Siiski ütleb vastava peatüki saatetekst:

„Keeruline on rühmitada neid artikleid³⁶⁹, mis väljendavad usku kirikusse, pattude andeksandmisse, ülestõusmisse jne. Enamasti lisatakse nad artiklile Pühast Vaimust nii, et neis väljendatud tõed näiksid omistatuna Pühale Vaimule. Selline seletus ei arvesta aga ajaloolist arengut. Nii nagu lihtsatest usutunnistustest piisava selgusega nähtub, omasid need artiklid algselt iseseisvat kohta, mis järgnes rinnastavalt artiklitele kolmest jumalikust isikust. Pärast seda, kui trinitaarseid lõike arendati ja laiendati, see algne rinnastatus kas ähmastus või nihkus tahaplaanile. Ajalooliselt vaadatuna mõistetakse neid lõike niisiis pigem kolmeosalise usutunnistuse „lisandi” või „lõpetusena”.”³⁷⁰

Seega pole TR-i trinitaarsus sugugi iseenesestmõistetav ning tuleb küsida, mis on sundinud usuartikleid just trinitaarsena esitama. Ühe tavalise vastuse annab asjaolu, et usu tunnistamine on esimestest kristlikest allikatest alates seotud kolmeosalise ristimisvormeliga,³⁷¹ mille aluseks on arvatavasti Jeesuse misjonikäsk Mt 28:19.³⁷²

Lisaks läänekiriklikule tavale liigendada NCL-i TR-i alusel on NC-i liigendamisel kolmeks ka dogmadelooline põhjus. Nagu punktis 1.1. öeldud, on N* esimene oikumeeniline sinodaalusutunnistus. Seeläbi eristub ta selle

³⁶⁶ **Luther**, Martin. *Väike katekismus: Ühes süvendava osaga*. Stockholm: Eesti Vaimulik Raamat, AD 1991, 10–12; *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche: herausgegeben im Gedenkjahr der Augsburgischen Konfession 1930*. 5., durchgesehene Auflage. 25. Tausend. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, 510–512.

³⁶⁷ *Wie wird das Glaubensbekenntnis eingeteilt? In drei Teile: der erste handelt von Gott dem Vater und unserer Erschaffung; der zweite von Gott dem Sohn und unserer Erlösung; der dritte von Gott dem Heiligen Geist und unserer Heiligung*. (Heidelberger Katechismus. Internetiaadressilt:

<http://www.heidelberger-katechismus.net/6401-214-227-50.html>; 01.02.2013.)

³⁶⁸ **Staats**, 1996, 204.

³⁶⁹ Käesolevas tsitaadis alla kriipsutatud sõnad on Denzingeril esitatud sõrendatuna.

³⁷⁰ **Denzinger**, 2010, 21.

³⁷¹ Nt *Didache* (2. sajandi esimene pool) pt VII, 1: „Mis puutub ristimisse, siis ristige nõnda...ristige Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse elavas (voolavas) vees.” (**Kasemaa**, Kalle, koost. *Apostlikud isad*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, 208.) Või Justinus Märtri „Esimene apoloogia” (2. sajandi keskpaik) pt LXI: „Sest nad võtavad vastu veega pesemise Isa ja maailma Issanda ja meie Päästja Jeesuse Kristuse ja Püha Vaimu nimel.” (Tsiteeritud väljaande järgi: **Kelly**, 1993, 48.)

³⁷² **Kelly**, 1993, 48.

deklaratiivse usutunnistusežanri esimese näitena varasemast žanrist, küsimuste vormis ristimisusutunnistusest. Ometi on ka N*, sarnaselt varasematele usutunnistustele, selgelt trinitaarne.³⁷³ Kui nüüd, võrreldes N*-iga, leidis NC-s täiendamist eelkõige Pühast Vaimust kõnelev artikkel – eesmärgiga sätestada lisaks Poja jumalikkusele ka Püha Vaimu jumalikkus –, siis lisati just sellega seoses juurde ka kirikust, ristimisest, surnute ülestõusmisest ja igavesest elust kõnelevad lõigud. Nõnda, kui viimaste puhul saabki rääkida lisandustest või lõpetustest, siis on nad lisandused ja lõpetused pigem Püha Vaimu artiklile kui kogu NC-le.

3.1.6. Liigendus viieks

Punktis 3.1.5. tsiteerisin saateteksti Heinrich Denzingeri „Usutunnistuste ja kiriklike õpetusotsuste kompendiumi” kolmeosalise trinitaarse skeemiga usutunnistuste peatükile. Seal nimetatakse Püha Vaimu artiklile järgnevate artiklite iseseisvust lihtsates usutunnistustes. Üks selliseid lihtsaid usutunnistusi sisaldub „Apostlite kirjas” (*epistula apostolorum*, lühend EA). EA on apokrüüfne teos, mis kirjutati arvatavasti kreeka keeles Väike-Aasias u 160–170 ja millest on tervikuna säilinud ainult etioopiakeelne versioon. Teksti peidetud pealkirja avastas C. Schmidt; varem peeti seda ekslikult ühe teise apokrüüfse teose, *Testamentum in Galilea Domini Nostri Iesu Christi* osaks.³⁷⁴

„Apostlite kirja” 5. peatükis tõlgendatakse Jeesuse leibadeime kirjelduses (Mt 14:13–21; Mk 6:30–44; Lk 9:10–17; Jh 6:1–15) nimetatud viit leiba allegooriliselt viieosalise usutunnistuseks (EA 5): „Mida need viis leiba tähendavad? Nad on sümbol meie usust kristlaste Issandasse (suures kristlaskonnas), nimelt Isasse, Kõigeväelisse Issandasse, ja Jeesusesse Kristusesse, meie Päästjasse, Pühasse Vaimusse, Lohutajasse, ja pühasse kirikusse, ja pattude andeksandmisse.”³⁷⁵

Denzingeri kompendiumis on EA usutunnistus ära toodud ladinakeelsena (nurksulgudes on hilisemad lisandid).³⁷⁶ Järgnevas tabelis olen EA usutunnistuse viie artikli alusel liigendanud ka NCL-i. „Surnute ülestõusmise” ja „igavesse elu” artiklid olen lisanud viienda, „pattude andeksandmise” artikli juurde.

³⁷³ Alates Hans von Campenhauseni vastavast uurimusest 1976. aastal on uurijad ühel meelel selles, et N-i koostamisel on lähtunud traditsioonilistest usureegli (*regula fidei*) vormelitest ja otsese eeskuju otsimine polegi otstarbekas (**Brennecke**, Hanns Christof. Nicäa I. Ökumenische Synode von 325. – *Theologische Realenzyklopädie*. Band XXIV, Napoleonische Epoche-Obrigkeit. Berlin, New York: de Gruyter, 1994, 433).

³⁷⁴ **Denzinger**, 2010, 19.

³⁷⁵ *What mean these five loaves? They are the symbol of our faith in the Lord of the Christians (in the great christendom), even in the Father, the Lord Almighty, and in Jesus Christ our redeemer, in the Holy Ghost the comforter, in the holy church, and in the remission of sins. (The Epistula Apostolorum.* Internetiaadressilt: <http://www.earlychristianwritings.com/text/apostolorum.html>; 02.02.2013.) Vt ka **Lubac**, 1975, 31, m 9.

³⁷⁶ **Denzinger**, 2010, 19.

TABEL 5: EA võrdlus NCL-iga

EA	NCL
<i>in Patrem dominatorem universi,</i>	<i>Credo in unum Deum Patrem omnipotentem factorem caeli et terrae visibilium omnium et invisibilium</i>
<i>et in Iesum Christum [salvatorem nostrum],</i>	<i>et in unum Dominum Iesum Christum... cuius regni non erit finis</i>
<i>et in Sanctum Spiritum [Paraclitum],</i>	<i>et in Spiritum Sanctum Dominum et vivificantem qui ex Patre Filioque procedit qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur qui locutus est per prophetas</i>
<i>et in sanctam Ecclesiam,</i>	<i>et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam</i>
<i>et in remissionem peccatorum.</i>	<i>confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum et exspecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.</i>

3.1.7. Liigendus üheteistkümneks

Nagu käesoleva töö punktis 3.1.3. nimetatud, liigendavad keskaja skolastilised teoloogid usutunnistuse tihti kaheks osaks, millest üks käsitleb jumalikku loomust ja teine Kristuse inimlikku loomust. Muuhulgas oli selles alapeatükis välja toodud viis, kuidas Aquino Thomas liigendab oma teostes *Summa Theologiae* ja eriti *De articulis Fidei* mõlemad osad omakorda kuueks artiklikis.

Ehkki Aquino Thomas loendab sel viisil usutunnistuses kaksteist artiklit, on neist NCL-i liigendamisel relevantsemad siiski vaid üksteist. Nimelt leidub TR-is, mille alusel Aquino Thomas oma liigenduse esitab ja mille juures ta käsitleb NCL-i vaid selgitava tekstina, artikkel *descendit ad inferos*. NC-s ja NCL-is see artikkel aga puudub.

Aquino Thomase kaasaegne skolastiline teoloog Bonaventura seletab selle artikli puudumist NCL-is järgmiselt. Kuna oikumeeniline kirikukogu, kus NC sündis, pani NC kokku eksiõpetuste kummutamiseks ja artikliga *descendit ad inferos* ei seostunud tollal erilisi eksiõpetusi, siis jäeti see artikkel ka NC-st välja ning seostati Kristuse põrgusseminek mõtteliselt tema ülestõusmisega.³⁷⁷

³⁷⁷ *Nam Symbolum Apostolorum pauciora continet quam aliud, quia est ad praecisam articulorum expressionem; alia vero duo Symbola sunt ad haereticorum confutationem. Unde etsi in aliis addatur quantum ad expressionem quorundam articulorum, non tamen articuli exprimuntur magis plene; immo etiam in Symbolo Nicaeni Concilii omittitur articulus de descensu ad inferos, sive quia circa hoc pauci vel nulli erraverunt, sive quod ex ipsa confessione descensus Christi ad inferos posset oriri error; ideo maluerunt illum subticere et implicite illum intelligere in resurrectione. (Bonaventura. Commentaria, Lib. III. Dist. XXV. Art. I. Quest. I., 538.)*

Alexander de Hales toob artikli *descendit ad inferos* puudumisele kaks võimalikku põhjendust. Esimese omistab ta paavst Innocentiusele³⁷⁸, kes olevat öelnud, et kirikukogu on selle artikli lisanud vaikimisi hereetikute tõttu, kes väitsid, et Kristus jäi puhta olendina surnute hulka. Teise põhjendusena nimetab Alexander de Hales sõna *descendit* seostamist kirjakohtaga Ph 2:7 „vaid loobus iseene olust“³⁷⁹: kui pärast artiklit *descendit de caelis* oleks öeldud ka *descendit ad inferos*, siis võinuksid mõned ekslikult näha selles Kristuse kahekordset loobumist iseene olust.³⁸⁰

Nii või teisiti, igatahes saab eelnimetatud liigendust kaheteistkümneks rakendada NCL-ile vaid nii, et tekib üksteist artiklit. Tabeli 6 kõige vasakpoolsemas tulbas on artiklite teemad asetatud nii, nagu Aquino Thomas neid oma traktaadis nimetab. Jumaliku loomuse kolmas artikkel on omakorda jagatud neljaks artikliks.

Esimeses artiklis on rõhk sõnal *unum*, teises aga sõnal *Patrem*. Thomas toob küll toob traktaadis *De articulis Fidei* esimese artikli näiteks fraasi NCL-ist *credo in unum Deum patrem omnipotentem*, kuid kommentaaris rõhutab jumaliku loomuse ühtsust. Teise, Kolmainuse esimesest isikust kõneleva artikli näiteks toob ta aga lõigu TR-ist, kus pole sõna *unum: credo in Deum patrem*. Nõnda olen selleks, et saavutada NCL-is selgepiiriline liigendus, esimese artikli puhul loobunud väljendist *Patrem omnipotentem* ja teise artikli esimese kolmandiku puhul väljendist *Credo in unum Deum*. Pealegi paigutavad TR-i fraasi *credo in Deum Patrem omnipotentem* samuti kahte artiklisse ka Alexander de Hales³⁸¹ ja Bonaventura³⁸².

³⁷⁸ Arvatavasti Innocentius III (paavst 1198–1216).

³⁷⁹ *Exinanivit semetipsum*.

³⁸⁰ VII. *Quaeritur* [kääsolevas tekstis allakriipsutatud sõnad on vastavas trükises esitatud sõrendatuna. – M. J.] *quare in Symbolo isto non apponitur articulus de descensu ad inferos*.

*Et ad hoc respondet Innocentius cuidam archiepiscopo quod hoc fuit propter haereticos. Fuerunt namque haeretici qui dixerunt Christum esse puram creaturam et apud inferos remansisse; propter quod adiudicaverunt sancti Patres illum articulum subticere. Alii aliter dicunt. Nam, cum semel dictum sit de Filio verbum ‘descensus’, cum dicitur „Descendit de caelis”, istud autem descendere nihil aliud sit quam se exinanire, sicut dicit Apostolus, ad Philip. 2,7: Exinanivit semetipsum etc., si iterum repeteretur in eadem serie „Descendit ad inferos”, videretur duplex esse exinanitio, et ita posset esse materia errorum. Ideo adiudicaverunt sancti Patres illum subticere, et maxime cum sufficienter esset positum in Symbolo Apostolorum. (Hales, Alexander de. *Summa Theologica*, Pars. III. Inq. II. Tract. II. Quaest. II. Tit. II. – 706. B. VII., 1134.)*

³⁸¹ Hales, Alexander de. *Summa Theologica*, Pars. III. Inq. II. Tract. II. Quaest. II. Tit. I. Cap. I. 704, 1123.

³⁸² Bonaventura. *Commentaria*, Lib. III. Dist. XXV. Art. I. Quest. I., 536.

TABEL 6: NCL-i liigendus üheteistkümneks Aquino Thomase traktaadi *De articulis Fidei* järgi

A. Jumalik loomus		
<i>Sancti Thomae de Aquino De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum</i> ³⁸³		NCL
Jumaliku olemuse ühtsus (<i>unitas divinae essentiae</i>)	1. <i>credo in unum Deum (patrem omnipotentem)</i> [minu sulud – M. J.]	<i>Credo in unum Deum (Patrem omnipotentem)</i>
Isikute Kolmsus (<i>Trinitas personarum</i>)	2. <i>credo in Deum patrem (...) et in filium eius unigenitum, non factum, consubstantialem patri (...) et in spiritum sanctum dominum et vivificantem qui ex patre filioque procedit.</i>	<i>(Credo in unum Deum) Patrem omnipotentem... et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante omnia saecula Deum de Deo lumen de lumine Deum verum de Deo vero genitum non factum consubstantialem Patri per quem omnia facta sunt... et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem qui ex Patre Filioque procedit qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur...</i>
Jumaliku väe toimimine (<i>effectus divinae virtutis</i>)	3. <i>factorem vel creatorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.</i>	<i>factorem caeli et terrae visibilium omnium et invisibilium...</i>
	4. <i>qui locutus est per prophetas, et unam sanctam Catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum.</i>	<i>qui locutus est per prophetas et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum</i>
	5. <i>exspecto resurrectionem mortuorum</i>	<i>et exspecto resurrectionem mortuorum</i>
	6. <i>vitam aeternam. Amen.</i>	<i>et vitam venturi saeculi</i>

³⁸³ Aquino Thomas. *De articulis Fidei*, [70472] *De articulis Fidei*, pars 1.

B. Kristuse inimlik loomus		
Kristuse sündimine ja ilmaletulek (<i>conceptus et nativitas Christi</i>)	7. <i>qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis, et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine, et homo factus est.</i>	<i>qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est</i>
Kristuse kannatamine ja surm (<i>passio et mors Christi</i>)	8. <i>crucifixus, mortuus et sepultus.</i>	<i>crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est</i>
Kristuse ülestõusmine (<i>resurrectio Christi</i>)	9. <i>tertia die resurrexit a mortuis.</i>	<i>et resurrexit tertia die secundum Scripturas</i>
Laskumine surmavalda (<i>descensio ad Inferos</i>)	<i>descendit ad Inferos</i>	–
Kristuse ülesminek taevasse (<i>ascensio Christi in caelum</i>)	10. <i>ascendit in caelum, sedet ad dexteram patris</i>	<i>et ascendit in caelum sedet ad dexteram Patris</i>
Saabumine kohtumõistmiseks (<i>adventus ad iudicium</i>)	11. <i>qui venturus est iudicare vivos et mortuos</i>	<i>et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos cuius regni non erit finis</i>

3.1.8. Liigendus kaheteistkümneks I

Kuni 15. sajandini peeti ajalooliseks tõeks seda, et esimese usutunnistuse koostasid ja autoriseerisid kaksteist Jeesuse jüngrid ise (vt ka punkti 3.1.1.1.). Aquileia Rufinus seob aastal 404 oma kirjutise *Commentarius in symbolum apostolorum* 2. peatükis TR-i nelipühapäevaga, mil jüngrid, täis Püha Vaimu, leppisid kokku tulevase kuulutuse normi ja andsid igaüks sellesse enda arvates sobiva panuse.³⁸⁴ Hiljem sai see Rufinuse viide lahtikirjutatud kuju pseudo-Augustinuse jutlustesarjas, kus igale apostlile omistati TR-st üks lõik.³⁸⁵ Sellist

³⁸⁴ Kelly, 1993, 9–10; Denzinger, 2010, 21.

³⁸⁵ „Kümnendal päeval pärast Taevaminemist, kui jüngrid olid hirmust juutide ees kokku tulnud, saatis Issand neile töötatud Lohutaja. Tema laskumisel sütitati neid nagu hõõguvaks rauaks ja, kuna nad olid täidetud kõigi keelte rääkimise võimega, koostasid nad usutunnistuse.” (Pseudo-Augustinus, Sermo 240 de Symbolo, PL 39, 2189. Tsiteeritud väljaande järgi: Kelly, 1993, 11.)

liigendust kasutati didaktilise vahendina teoloogia õpetamisel kuni uusajani välja³⁸⁶ ja see on tinginud kuni tänapäevani ka NCL-i kõige levinuma liigenduse.³⁸⁷

Järgnevas tabelis on ära toodud pseudo-Augustinuse tekstist pärinev TR-i liigendus apostlite kaupa ja need lõigud on seotud vastavate lõikudega NCL-ist.

TABEL 7: NCL-i liigendus kaheteistkümneks Pseudo-Augustinuse kirjutise *Sermo 240 de Symbolo* järgi

	Pseudo-Augustinus, <i>Sermo 240 de Symbolo</i> , PL 39, 2189 ³⁸⁸	NCL
1.	Peetrus ütles: „Mina usun Jumalasse, kõigeväelisse Isasse... maa ja taeva Loojasse”	<i>Credo in unum Deum Patrem omnipotentem factorem caeli et terrae visibilium omnium et invisibilium</i>
2.	Andreas ütles „ja Jeesusesse Kristusesse, Tema Pojasse... meie ainsasse Issandasse”	<i>et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante omnia saecula Deum de Deo lumen de lumine Deum verum de Deo vero genitum non factum consubstantialem Patri per quem omnia facta sunt</i>
3.	Jaakobus ütles „kes on saanud Pühast Vaimust... ilmale tulnud neitsi Maarjast”	<i>qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est</i>
4.	Johannes ütles „kes kannatas Pontiuuse Pilaatuse all... löödi risti, suri ja maeti maha”	<i>crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est</i>
5.	Toomas ütles „kes läks alla põrgusse... tõusis kolmandal päeval jälle surnuist üles”	<i>et resurrexit tertia die secundum Scripturas</i>

³⁸⁶ Fraaside jaotumisel artiklitesse esineb ka kõikumisi (vt punkti 3.1.11.). Samuti esineb apostlite nimetamisel teistsugust järjekorda, ehkki Peetrus on alati esimene ja Mattias tavaliselt viimane (vt **Bühler**, Curt F. *The Apostles and the Creed*. – *Speculum*, Vol. 28, No. 2 (Apr., 1953), pp. 335–339. Medieval Academy of America.

<http://www.jstor.org/stable/2849691>. Accessed: 18/02/2013; **Gordon**, James D. *The Articles of the Creed and the Apostles*. – Source: *Speculum*, Vol. 40, No. 4 (Oct., 1965), pp. 634–640. Medieval Academy of America.

<http://www.jstor.org/stable/2851400>. Accessed: 18/02/2013).

³⁸⁷ Nt **Staats**, 1996, 205–206; Pelikan 2003 [B]: 541. Vrd **Westra**, Liuwe H. *The Apostles' Creed: Origin, History, and Some Early Commentaries*. Instrumenta Patristica et Mediaevalia 43. Turnhout: Brepols, 2002, 11.

³⁸⁸ Tsiteeritud väljaande järgi: **Kelly**, 1993, 11.

6.	Jaakobus ütles „läks üles taeva... istub Jumala, oma kõigeväelise isa paremal käel”	<i>et ascendit in caelum sedet ad dexteram Patris</i>
7.	Filippus ütles „sealt tema tuleb kohut mõistma elavate ja surnute üle”	<i>et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos cuius regni non erit finis</i>
8.	Bartolomeus ütles „mina usun Pühasse Vaimusse”	<i>et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem qui ex Patre Filioque procedit qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur qui locutus est per prophetas</i>
9.	Matteus ütles „püha katoliku kirikut... pühade osadust”	<i>et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam</i>
10.	Siimon ütles „pattude andeksandmist”	<i>confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum</i>
11.	Taddeus ütles „liha ülestõusmist”	<i>et expecto resurrectionem mortuorum</i>
12.	Mattias ütles „igavest elu”	<i>et vitam venturi saeculi</i>

3.1.9. Liigendus kaheteistkümneks II

Üks huvitav võimalus NCL-i liigendamiseks on teha seda mõiste *kerygma* kaudu. Kreekakeelne mõiste *kerygma* (κήρυγμα) tuleb verbist *keryssō* (κηρύσσω), mis UT kontekstis tähendab ‘Jumala sõna kuulutama, jutlustama, õpetama’.³⁸⁹ Samas kontekstis võib eestikeelse tõlkevastena sõnale *kerygma* kasutada sõnu ‘kuulutus; jutlus’.³⁹⁰

UT-s esineb sõna *kerygma* küll ainult kaheksal korral,³⁹¹ kuid 20. sajandi UT teaduses on mõiste *kerygma* omandanud erilise tähenduse. Tuntumad *kerygma*-käsitlused 20. sajandil kuuluvad saksa teoloog Rudolf Bultmannile (1884–1976) ja walesi teoloog Charles Harold Doddile (1884–1973). Need kaks protestantlikku UT teadlast mõistavad seda sõna aga eri tähenduses. Doddi jaoks tähendab *kerygma* jutlustamise sisu, ent Bultmanni jaoks pigem jutlustamise akti. David R. Carnegie nimetab Doddi vaadet *kerygma*’le „tegelikuks”, Bultmanni oma aga „dünaamiliseks”. Tegelik vaade näeb *kerygma*’t kui tegelike tunnistajate tunnistust Jumala tegudest ajaloos. Dünaamiline vaade aga näeb *kerygma*’t eksistentsialistliku kohtumisena „eshatoloogilise sündmusega”.³⁹²

³⁸⁹ Возвещать слово Божие, проповедывать, учить. (Вейсман, Александр Давидович. *Греческо-русский словарь*. Репр. 5-го изд. 1899 г. Москва: Прогресс, 1991, 706.)

³⁹⁰ Lepajõe, Marju. *Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik*. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 2000, 58.

³⁹¹ Mt 12:41; Lk 11:32; Rm 16:25; 1Kr 1:21; 1Kr 2:4; 1Kr 15:14; 2 Tm 4:17; Tt 1:3.

³⁹² Carnegie, David R. *Kerygma in the Fourth Gospel*. – *Vox Evangelica* 7, 1971, 39–74, 39.

Doddi „tegelik” vaade *kerygma*’le on muutnud selle mõiste oluliseks ka usutunnistuse ajaloo uurimisel, kuna see võimaldab Piibli ja varakristliku kirjan-duse alusel sõnastada propositsioone, mida saab võrrelda usutunnistuste sisuga ja nende kaudu viimaseid ka liigendada. Jaroslav Pelikan kirjutab:

„Apostlite tegude raamatu teatest „Kes nüüd tema sõna vastu võtsid, need ristiti”³⁹³ võime järeldada, et ühelt poolt algsed usutunnistused ning teiselt poolt selle „sõna” jutlustamine, algne kristlik kuulutus... *kerygma*... kirikus ja kiriku poolt olid omavahel tihedalt seotud... Arvestades olemasolevaid andmeid, ei tundu ülepingutatuna väide, et kristliku jutlustamise alguses oli mingi... alusskeem, mida anti ühelt jutlustajalt teisele edasi käte pealepanemisega ordinatsioonil ja õpingute käigus... Samuti pole liig oletada, et see *kerygma* alus-skeem omas piisavalt selget sarnasust meie tänaste usutunnistustega... Veelgi enam, *kerygma* otsustav roll algsete usutunnistuste sisu määraja ja vormi kujundajana ei piirdunud algsete usureeglitega... üks tähtis tegur algsete usutunnistuste evolutsioonis... kuni 4.–8. sajandi kontsiliaarsete ja oikumeeniliste usutunnistusteni oli *kerygma*.”³⁹⁴

Pelikan toob ka konkreetsemalt esile midagi enda poolt mainitud skeemi sarnast, elemendid, mille on nähtavale toonud „Uue Testamendi teadlaste hooli-kas töö selle varakiriku *kerygma* rekonstrueerimisel – nii nagu see *kerygma* peegeldub eelkõige evangeeliumides, aga ka teistes UT raamatutes ja vara-kristlikus kirjanduses.”³⁹⁵ Järgnevalt esitan need elemendid mitte nii nagu Pelikan, trinitaarse skeemi alusel kolme lõiguna, vaid üheteistkümne proposit-sioonina:

1. üks, tõeline Jumal,
2. maa ja taeva Looja;
3. tema ainus Poeg,
4. ilmale tulnud neitsi Maarjast,
5. jumaliku väega sõnas ja teos,
6. risti löödud Pontius Pilatuse all,
7. üles äratatud surnuist,
8. ja tuleb tagasi kohut mõistma maailma üle;
9. Püha Vaim,
10. kes on inspireerinud muistseid prohveteid
11. ja kelle hingus on püha kiriku elu.³⁹⁶

³⁹³ Ap 2:41.

³⁹⁴ Pelikan, 2003 [B], 377–379.

³⁹⁵ Pelikan, 2003 [B], 377.

³⁹⁶ *the one true God, Creator of heaven and earth; his only Son, born of the Virgin Mary, divinely powerful in word and deed, crucified under Pontius Pilate, raised from the dead, and returning to judge the world; the Holy Spirit, who inspired the ancient prophets and whose breath is the life of the holy church.*

(Pelikan, 2003 [B], 377.)

Need üksteist propositsiooni sobivad hästi ka NCL-i liigendusaluseks. Siiski olen järgnevas tabelina esitatud analüüsis kasutanud liigendusalusena ka C. H. Doddi *kerygma*-elemente, mis pärinevad tema mõjukast raamatust „Apostlik jutlustamine ja selle areng” ning mis on tuletatud Pauluse kirjadest ja Peetruse kõnedest Ap esimestes peatükkides.³⁹⁷ Olen lisanud ka *kerygma*-elemendid, mille toob Doddi skeemi alusel Jh-st välja David R. Carnegie oma artiklis „*Kerygma* neljandas evangeeliumis”. Rakendades *kerygma*-propositsioone liigendusalusena NCL-ile saame 12 artiklit.

TABEL 8: NCL-i liigendus varakristliku *kerygma* skeemi järgi

Art nr	<i>Kerygma</i> Pauluse kirjades ³⁹⁸	<i>Kerygma</i> Ap-s (Peetruse kõnedes) ³⁹⁹	<i>Kerygma</i> Jh-s ⁴⁰⁰	<i>Kerygma</i> UT-s ja varakristlikus kirjanduses ⁴⁰¹	NCL
1.				üks, tõeline Jumal,	<i>Credo in unum Deum Patrem omnipotentem</i>
2.				maa ja taeva Looja;	<i>factorem caeli et terrae visibilium omnium et invisibilium</i>
3.				tema ainus Poeg,	<i>et in unum Dominum Iesum Christum... per quem omnia facta sunt</i>
4.	1) Prohvetite ettekuulutused on täitunud ja uus ajastu on sisse pühitsetud Kristuse tulemise läbi. 2) Ta sündis Taaveti soost.	Esiteks, töotuste täitumise aeg on saabunud (Ap 2:16; 3:18, 24). Teiseks, see on toimunud Jeesuse... a)... päritolu läbi Taaveti soost (Ap 2:30j, vrd Ps 132:11);	Esiteks, prohvetite kuulutused on täitunud inkarnatsioonis. See aspekt on silmatorkavalt esiplaanil proloogis. Teiseks, selle täitumise raames ilmneb Jeesuse inimloomus ja koguni põlvnemine Taaveti soost (Jh 1:14; 7:42),	ilmale tulnud neitsi Maarjast,	<i>qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine</i>
5.		b) tema teenimise läbi (Ap 2:22; 3:22);		jumaliku väega sõnas ja teos,	<i>et homo factus est</i>

³⁹⁷ Vt ka Kelly, 1993, 18–19.

³⁹⁸ Dodd, Charles Harold. *The Apostolic Preaching and Its Developments*. New York: Harper & Row, 1964. Chapter One: The Primitive Preaching. Internetiaadressilt: <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=539&C=606>; 03.02.13.

³⁹⁹ Dodd, 1964, Chapter One.

⁴⁰⁰ Carnegie, 1971, 46.

⁴⁰¹ Pelikan, 2003, 377.

Art nr	<i>Kerygma Pauluse kirjades</i> ³⁹⁸	<i>Kerygma Ap-s (Peetruise kõnedes)</i> ³⁹⁹	<i>Kerygma Jh-s</i> ⁴⁰⁰	<i>Kerygma UT-s ja varakristlikus kirjanduses</i> ⁴⁰¹	NCL
6.	3) Ta suri pühade kirjade järgi, selleks et päästa meid praegusest kurjast ajastust. 4) Ta maeti maha.	c) tema surma läbi (Ap 2:23; 3:13–14);	tema surm (Jh 11:49–52)	risti löödud Pontius Pilatuse all,	<i>crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est</i>
7.	5) Ta tõusis kolmandal päeval üles pühade kirjade järgi. 6) Ta on ülen-datud Jumala paremale käele kui Jumala Poeg ning elavate ja surmute Issand.	d) tema ülestõusmise läbi (Ap 2:24–27; 3:15; 4:10). Kolmandaks, üles-tõusmise tõttu on Jeesus ülendatud Jumala paremale käele kui uue Iisraeli messiaanlik pea (Ap 2:33–36, vrd Ps 110:1; Ap 3:13; 4:11, vrd Ps 118:22; Ap 5:31).	ja ülestõusmine (Jh 20:8j). Kolmandaks, Jeesuse ülendamise tõttu on rajatud uus ja tõeline Iisrael, mille messiaanlik pea on Jeesus (Jh 15:1–6).	üles äratatud surmuist,	<i>et resurrexit tertia die secundum Scripturas et ascendit in caelum sedet ad dexteram Patris ... cuius regni non erit finis</i>
8.	7) Ta tuleb tagasi inimeste Kohtumõistja ja Päästjana.	Viiendaks, messiaanlik ajastu jõuab peagi kätte Kristuse taastulekus (Ap 3:21; 10:42).	Viiendaks, oodatakse eshatoloogilist lõpuaega koos Kristuse taastulekuga (Jh 6:39j, 44; 14:3).	ja tuleb tagasi kohut mõistma maailma üle;	<i>et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos...</i>
9.		Neljandaks, Püha Vaim...	Neljandaks, Püha Vaim...	Püha Vaim,	<i>et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem qui ex Patre Filioque procedit qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur</i>
10.				kes on inspi-reerinud muist-seid prohveteid	<i>qui locutus est per prophetas</i>
11.		...kirikus on märk Kristuse kohalolevast väest ja kirkusest (Ap 2:33; 17–21, vrd Jl 3:1–2; Ap 5:32).	...antuna kirikule on märk Kristuse kohalolust ja väest (Jh 7:39; 14:18; 20:22j).	ja kelle hingus on püha kiriku elu.	<i>et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam</i>

Art nr	<i>Kerygma</i> Pauluse kirjades ³⁹⁸	<i>Kerygma</i> Ap-s (Peetruse kõnedes) ³⁹⁹	<i>Kerygma</i> Jh-s ⁴⁰⁰	<i>Kerygma</i> UT-s ja varakristlikus kirjanduses ⁴⁰¹	NCL
12.		Viimaks, <i>kerygma</i> lõpeb alati üleskutsega meeleparandusele, pakkumisega pattude andekssaamiseks ja Püha Vaimu vastuvõtmiseks ning töötusega „pääsemisele”, st „elule tulevasel ajastul” neile, kes astuvad väljavalitute osadusse (Ap 2:38–39, vrd Jl 3:1–2; Js 57:19; Ap 3:25–26, vrd 1Ms 12:3; Ap 4:12; 5:31; 10:43).	Kuuendaks, kogu öeldu alusel tehakse evangelistlik üleskutse (Jh 20:31).		<i>confiteor unum baptismam in remissionem peccatorum et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.</i>

Järnevalt mõned märkused artiklite kohta.

Artiklid 1–3

Doddi ja Carnegie' *kerygma*-käsitlus on kristoloogiline. See ei kätke Jumala isikut, samuti pole otsesõnu räägitud Jeesusest Kristusest kui preeksistentest Jumala Pojast. Eelöeldu aga ei tähenda, et esimeste kristlike sajandite *kerygma*'s oleksid need teemad puudunud.

Autoriteetne usutunnistuste uurija J. Pelikan toobki need teemad oma *kerygma*-kokkuvõttes välja, kahjuks lisamata viiteid. Kuid pole kahtlust, et juba UT evangeeliumides kõneldakse nii Jumala loomistööst (Mt 11:25; Lk 10:21) kui Jeesus Kristuse preeksistentusest (Jh 1:1–3), rääkimata UT kirjades (nt Ap 14:15; Rm 1:4) ja varakristlikust kirjandusest, nt Sardise Melito (surn 189) jutluses „Paasapühadest” (*Peri Pascha*)⁴⁰².

Artikkel 4

Ei NCL-is ega Pelikani *kerygma*-kokkuvõttes ei räägita, erinevalt Doddi ja Carnegie' *kerygma*-kokkuvõtetest, Jeesuse põlvnemisest Taaveti soost. Siiski räägivad esimesed Jeesuse ilmaletulekust neitsi Maarjast. Olen need kaks propositsiooni paigutanud ühe artikli alla seetõttu, et Jeesus ei saaks Taaveti sooga seostuda ilma Taaveti kihlatu, neitsi Maarjata (vrd Mt 1:16).

⁴⁰² On the Passover, Melito of Sardis. Internetaadressilt: <http://www.kerux.com/documents/keruxv4n1a1.asp>; 18.02.2013.

Artikkel 5

Poja inimesekssaamine NCL-is on siin eristatud tema ilmaletulekust ning seotud Doddi ja Pelikani propositsiooniga Poja „maisest elust”. Hästi põhjendab seda näilist sobimatust Heinrich Vogel:

„NC-s – nagu ka T-s [TR-is – M. J.] – pole juttu mitte millestki sellisest nagu „Jeesuse elu”. Me ei tohi seda kindlasti mitte seletada nii nagu oleks tunnistus Naatsareti Jeesusest kui mehest, „kellele Jumal on tunnistuse andnud vägevate tegude ja märkide ja tunnustähedega, mis Jumal tema läbi teie keskel tegi” (Ap 2:22), usu jaoks – usutunnistuse mõttes – tähtsusetu. Nooleteravik osutab aga kohe temale, meie eest risti löödule ja ülestõusnule! Mitte „Jeesuse elu” – selles teoks saanud, algkujulikult väljenduva religioosse-eetilise ideaali mõttes – ei tunnista siin meie päästena, vaid *tema surma*, ja vaid läbi tema surma tema elu kui meie elu. See tähendusrikas vaikimine tema „eluteest” manifesteerib seda tema teed kui selle surmateed, kes on juba oma lihakssaamises ja koos sellega teinud meie – patu surmaneeduse ohvriks langenud – tee oma teeks. Lihakssaanu „*pidi*”, nii tõesti kui ta seda igavikust alates *tahtis*, saama Ristilööduks.”⁴⁰³

Artikkel 7

Pelikani lakooniline väljend sisaldab endas ka Kristuse taevaminekut ja ülendamist Isa paremale käele. NCL-i väljend *cuius regni non erit finis* võtab kokku kogu kristoloogilise osa ja asub seetõttu eraldi, ka grammatiliselt. Kuna aga see väljend räägib valitsemisest, nagu ka *kerygma* käesolev lõik, siis on see tõstetud Kristuse taastulemise lõigust ettepoole.

Artikkel 9

Dodd ja Carnegie on oma *kerygma*-kokkuvõttes asetanud Püha Vaimu propositsiooni neljandale kohale, enne Kristuse taastuleku propositsiooni. NCL-is on see järjekord aga teistpidi, samuti Pelikanil.

Artikkel 11

Kerygma's on Püha Vaimu propositsioon selgelt seotud kiriku propositsiooniga. Ka NCL-is on see side olemas, kuna kirikust kõnelevat lõiku valitseb ikka veel verb *credo*.

Artikkel 12

On huvitav, et Pelikani *kerygma*-kokkuvõttes puudub nii Doddil, Carnegie'l kui ka NCL-is olemasolev pattude andeksandmise ja igavese elu lõik. Samas võib need teemad „sisse lugeda” ka kõnesse Pühast Vaimust, „kelle hingus on püha kiriku elu”.

⁴⁰³ Vogel, 1963, 91.

3.1.10. Liigendus kolmeteistkümneks I

Punktis 3.1.3. olen näidanud skolastilise teoloogia suurkuju Aquino Thomase kirjutiste näitel, kuidas 12.–13. sajandil jagati TR ja NCL kaheks osaks. Punktis 3.1.7. olen täpsemalt välja toonud kaksteist artiklit, milleks Aquino Thomas need kaks osa liigendab, ja seostanud need üheteistkümne fraasiga NCL-ist. Siiski oli TR-i liigendamine neljateistkümneks hiliskeskajal veelgi enam levinud kui selle liigendamine kaheteistkümneks.⁴⁰⁴ Alljärgnevalt (vt tabelit 9) esitan usutunnistuse liigenduse neljateistkümneks artikliks, nii nagu see esineb Aquino Thomase teostes *Summa Theologia* ja *De articulis Fidei*, aga ka nt ka Alexander de Halesil⁴⁰⁵ või Bonaventural⁴⁰⁶. Kui aga viimased esitavad oma liigenduse neljateistkümneks TR-i põhjal ning ei seosta seda NCL-iga, siis Thomas annab oma kirjutises *De articulis Fidei* palju vihjeid ka neljateistkümne artikli seostest NCL-iga.

Nagu nägime juba punktis 3.1.7., tuleb ka NCL-i liigendamisel neljateistkümneks loobuda artiklist *descendit ad inferos*. Seega saab NCL-i sellisel liigendamisel piirduda vaid kolmeteistkümne artikliga.

TABEL 9: NCL-i liigendus neljateistkümneks Aquino Thomase traktaatide *Summa Theologiae* ja *De articulis Fidei* järgi

<i>Sancti Thomae de Aquino Summa Theologiae secunda pars secundae partis, quaestio I, articulus 8, respondeo.</i> ⁴⁰⁷	<i>Sancti Thomae de Aquino De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum, pars I.</i> ⁴⁰⁸	NCL
A. Jumalik loomus		
Kirjeldus	Kirjeldus	Näide
<i>Primo quidem, unitas divinitatis, et ad hoc pertinet primus articulus.</i>	1. <i>de essentiae unitate</i>	<i>credo in unum Deum (patrem omnipotentem)</i> ⁴⁰⁹
<i>Secundo, Trinitas personarum, et de hoc sunt tres articuli secundum tres personas.</i>	2. <i>de persona patris</i>	<i>credo in Deum patrem (...)</i>
	3. <i>de persona filii</i>	<i>et in filium eius unigenitum, non factum, consubstantialem patri (...)</i>
		1. <i>Credo in unum Deum</i>
		2. <i>patrem omnipotentem</i>
		3. <i>et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante omnia saecula Deum de Deo lumen de lumine Deum verum de Deo vero genitum non factum consubstantialem Patri per quem omnia facta sunt</i>

⁴⁰⁴ Lubac, 1975, 31–32.

⁴⁰⁵ Hales, Alexander de. *Summa Theologica*, Pars. III. Inq. II. Tract. II. Quaest. II. Tit. I. Cap. I. 704, 1122–23.

⁴⁰⁶ Bonaventura. *Commentaria*, Lib. III. Dist. XXV. Art. I. Quest. I., 538.

⁴⁰⁷ Aquino Thomas. *Summa Theologiae*, [38809] II^a–IIae q. 1 a. 8 co.

⁴⁰⁸ Aquino Thomas. *De articulis Fidei*, [70472] *De articulis Fidei*, pars 1.

⁴⁰⁹ Minu sulud. – M. J.

<i>Sancti Thomae de Aquino Summa Theologiae secunda pars secundae partis, quaestio I, articulus 8, respondeo.</i> ⁴⁰⁷	<i>Sancti Thomae de Aquino De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum, pars I.</i> ⁴⁰⁸		NCL
	4. de persona spiritus sancti	et in spiritum sanctum dominum et vivificantem qui ex patre filioque procedit.	4. et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem qui ex Patre Filioque procedit qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur
<i>Tertio vero proponuntur nobis opera divinitatis propria. Quorum primum pertinet ad esse naturae, et sic proponitur nobis articulus creationis.</i>	5. de effectu creationis	factorem vel creatorem caeli et terrae, visibillum omnium et invisibillum.	5. factorem caeli et terrae visibillum omnium et invisibillum
<i>Secundum vero pertinet ad esse gratiae, et sic proponuntur nobis sub uno articulo omnia pertinentia ad sanctificationem humanam.</i>	6. de effectu iustificationis	qui locutus est per prophetas, et unam sanctam Catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum.	6. qui locutus est per prophetas et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam confiteor unum baptismum in remissionem peccatorum
<i>Tertium vero pertinet ad esse gloriae, et sic ponitur alius articulus de resurrectione carnis et de vita aeterna.</i>	7. de effectu remunerationis	exspecto resurrectionem mortuorum, vitam aeternam. Amen.	7. et exspecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.
B. Kristuse inimlik loomus			
<i>... primus est de incarnatione sive de conceptione Christi;</i>	8. de conceptu Christi	qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis	8. qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis
<i>secundus de nativitate eius ex virgine;</i>	9. de nativitate Christi	et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine, et homo factus est	9. et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est
<i>tertius de passione eius et morte et sepultura;</i>	10. de passione et morte Christi	crucifixus, mortuus et sepultus.	10. crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est
<i>quartus est de descensu ad Inferos;</i>	11. de descensu ad Inferos	descendit ad Inferos	–
<i>quintus est de resurrectione;</i>	12. de resurrectione Christi	tertia die resurrexit a mortuis.	11. et resurrexit tertia die secundum Scripturas
<i>sextus de ascensione;</i>	13. de ascensione Christi in caelum	ascendit in caelum, sedet ad dexteram patris	12. et ascendit in caelum sedet ad dexteram Patris
<i>septimus de adventu ad iudicium.</i>	14. de adventu ad iudicium	qui venturus est iudicare vivos et mortuos	13. et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos cuius regni non erit finis

3.1.11. Liigendus kolmeteistkümneks II

Ühe uuema TR-i käsitleva monograafia autor Liuwe H. Westra vaatleb TR-i liigendatuna viieteistkümneks. Nimelt eelneb TR-i traditsiooniline liigendus kaheteistkümneks artikliks „usutunnistuse üksikasjalikemaile variantidele, millest üks sai kuni tänapäevani kasutatavaks standardtekstiks. Seetõttu on mitmed 5. ja 6. sajandi ning hilisemad autorid olnud mõneti raskustes otsustamaks, millised siis need usutunnistuse kaksteist artiklit ikkagi täpselt on.” Nõnda pakub Westra välja alljärgneva liigenduse viieteistkümneks, käsitledes „laskumist põrguhauda”, „pühade osadust” ja „igavest elu” iseseisvate artiklitena.⁴¹⁰ Kuna aga NCL-is puuduvad neist kolmest artiklist kaks esimest, siis tingiks see NCL-i liigendamise kolmeteistkümneks artikliks (vt tabelit 10).

TABEL 10: NCL-i liigendus kolmeteistkümneks Liuwe H. Westra järgi

Art nr	Westra, 2002, 12	NCL
1.	1. Jumal Isa	<i>Credo in unum Deum Patrem omnipotentem factorem caeli et terrae visibilium omnium et invisibilium</i>
2.	2. Jeesus Kristus	<i>et in unum Dominum Iesum Christum... per quem omnia facta sunt</i>
3.	3. Neitsistsünd	<i>qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est</i>
4.	4. Ristilöömine ja surm	<i>crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est</i>
	4a. Laskumine surmavalda	–
5.	5. Ülestõusmine	<i>et resurrexit tertia die secundum Scripturas</i>
6.	6. Taevaminemine	<i>et ascendit in caelum</i>
7.	7. Istumine Jumala paremal käel	<i>sedet ad dexteram Patris</i>
8.	8. Teine Tulemine ja Viimne Kohus	<i>et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos cuius regni non erit finis</i>
9.	9. Püha Vaim	<i>et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem qui ex Patre Filioque procedit qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur qui locutus est per prophetas</i>
10.	10. Kirik	<i>et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam</i>
	10a. Pühade osadus	–
11.	11. Pattude andeksandmine	<i>confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum</i>
12.	12. Ihu ülestõusmine	<i>et exspecto resurrectionem mortuorum</i>
13.	12a. Igavene elu	<i>et vitam venturi saeculi</i>

⁴¹⁰ Westra, 2002, 11–12.

3.2. Praktiline liigendamine

Praktilise liigendamise all pean silmas viisi, kuidas NCL-i on liigendatud liturgilistes raamatutes – nii käsikirjades kui ka trükiväljaannetes. Praktiline liigendamine tuleneb ühest küljest ettekandjuhistest (sh muusikalise notatsiooni mõningad aspektid), teisest küljest aga teksti grammatilisest liigendamisest, sest mõlemad tingivad teksti esitamisel tsesuuri. Taoline liigendamine võib kokku langeda süstemaatilise liigendamisega, kuid ei pruugi. Ehkki ka praktilise liigendamise aluseks on süstemaatiline teoloogia, toetub praktiline liigendamine liturgilisele traditsioonile ja liigendamise teoloogilised alused jäävad tihti varjatuks. Alljärgnevalt olen ka mina võtnud ülesandeks mitte niivõrd praktilise liigendamise teoloogilise põhjendamise, kuivõrd olulisemate liigendusvõimaluste esiletoomise.

3.2.1. Liigendus kaheks

Punktis 3.1. nägime, et hiliskeskaja mõjukatel skolastilistel teoloogidel oli tavaks liigendada TR ja NCL kaheks suureks osaks, millest üks kõneleb jumalikust loomusest ja teine Jeesus Kristuse inimlikust loomusest. Teise osa esimene fraas NCL-is oleks nende järgi *qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis*.

Samas on MR-i väljaannetes *editio typica* (1969/1970/1971), *editio typica altera* (1975), *editio typica tertia* (2002) ja *editio typica tertia emendata* (2008) trükitud NCL-is pärast sõnu *descendit de caelis* ja enne sõnu *et incarnatus est* märkus „järgnevate sõnade ajal kuni k.a *factus est* kõik kummardavad”⁴¹¹ ning väljaande *editio princeps* 1962. aasta trükis seisab sellel kohal märkus „siin põlvitatakse”⁴¹². Need märkused ja vastav kummardamine/põlvitamine NCL-i esitamisel liigendab NCL-i selgelt kaheks osaks. Selline sõnade *et incarnatus est* esiletoomine väljendub ka õhtumaise muusikaloo läbikomponeeritud missades, kus koos nende sõnadega algab enamasti uus vormiosa.⁴¹³

Tekib küsimus, miks erineb viis, kuidas nt Aquino Thomas liigendab NCL-i kaheks, viisist, kuidas seda liigendatakse kaheks liturgias. On teada, et tava sõnade *incarnatus est* või *homo factus est*⁴¹⁴ ajal põlvili laskuda pärineb 2. at esimestest sajanditest. Seda on mainitud premonstraatide, benediktiinide, kartusiaanide ja tsistertslaste tekstides ning Braga missaalis. Sellele viitab ka Durandus (surn 1296) ja Radulphus de Rivo (surn 1403).⁴¹⁵

Tõenäoliselt on inkarnatsiooni rõhutamine seotud Jumalaema Maarja austamisega, mis tõusis pärast Bütsantsi ikonoklasmitüli (730–843) ja pühakujude

⁴¹¹ *Ad verba quae sequuntur, usque ad factus est, omnes se inclinant.*

⁴¹² *Hic genuflectitur.*

⁴¹³ **Staats**, 1996, 203–204.

⁴¹⁴ MR-i väljaande *editio princeps* 1570. aasta trükis (vt lisa 4) on sõnad *et homo factus est* värvitud punaseks.

⁴¹⁵ **Jungmann**, 1962, Erster Band, 596, märkus 17.

austamise taastubamist kristlikus kunstis ja palveelus jälle esile. Alates 11. sajandist viljelesid marioloogilisi jutlusi ja kirjutisi Canterbury Anselm (surn 1109), Eadmer (surn u 1126), Saint-Victori Hugo (surn 1141), Lausanne'i Amadeus (surn 1159), Bonnevali Arnold (surn pärast 1156. aastat) ja Clairvaux' Bernard (surn 1153). Viimase kirjutistes jõudis see žanr kõrgpunkti. Tähtsa panuse Maarja-vagadusele andsid ka Dominicus (surn 1221) ja Assisi Franciscus (surn 1226).⁴¹⁶

Nt Clairvaux' Bernardi arvates tähendab inkarnatsioon Maarja jaoks sügavaimat ühendust Jumalaga. Ta ütleb: „Jumal on teinud omaenda substantsist ja neitsi Maarjast ainukordse Kristuse”.⁴¹⁷ Nii nähtuna saab Maarja osaliseks mitte ainult inkarnatsioonis vaid ka Kristuse lunastustöös.⁴¹⁸ See võib selgitada liturgilist rõhuasetust just nimelt sõnadele *et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est* ja mitte niivõrd eelnevaile sõnadele *qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis*.

3.2.2. Liigendus kolmeteistkümneks

Kolmeteistkümneks (13. üksus *Amen*) on NCL liigendatud kõigis pärast II Vatikani kirikukogu sündinud *MR*-i väljaannetes: 1969/1970/1971 (*editio typica*), 1975 (*editio typica altera*), 2002 (*editio typica tertia*) ja 2008 (*editio typica tertia emendata*). Sellise liigenduse aluseks on punkt üksuse lõpus ja suur algus-täht järgmise üksuse alguses (v.a lõpetav *Amen*, millele muidugi enam suurtähte ei järgne). Vt tabelit 11.

⁴¹⁶ Roy, Neil J., Fr. Mary and the Liturgical Year.– *Mariology: A Guide for Priests, Deacons, Seminarians, and Consecrated Persons*. Ed. By Mark I. Miravalle, S.T.D., Seat of Wisdom Books, A Division of Queenship Publishing, 2007, 624; Stöhr, Johannes. Mariologie. – *Marienlexikon*. Herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E.V. von Remigius Bäumer und Leo Scheffczyk. Vierter Band, Lajtha–Orangenbaum. Erzabtei St. Ottilien: EOS Verlag, 1992, 322.

⁴¹⁷ *Gott hat aus seiner eigenen Substanz und aus der Jungfrau einen einzigen Christus gemacht*. (Patrologia Latina 183,73. Tsiteeritud väljaande järgi: Lauffs, Dorothee; Jocher, Norbert. Bernhard v. Clairvaux. – *Marienlexikon*. Herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E.V. von Remigius Bäumer und Leo Scheffczyk. Erster Band, Aa–Chagall. Erzabtei St. Ottilien: EOS Verlag, 1988, 445–450.)

⁴¹⁸ Stöhr, 1992, 322.

TABEL 11: NCL-i praktiline liigendus kolmeteistkümneks

MR 1969/1970/1971, 1975, 2002, 2008. Liigendusalus: punkt ja järgnev suurtäht.
1. <i>Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.</i>
2. <i>Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei Unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.</i>
3. <i>Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt.</i>
4. <i>Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.</i>
5. <i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est.</i>
6. <i>Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato; passus et sepultus est, et resurrexit tertia die, secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris.</i>
7. <i>Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.</i>
8. <i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit.</i>
9. <i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per prophetas.</i>
10. <i>Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.</i>
11. <i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i>
12. <i>Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi.</i>
13. <i>Amen.</i>

3.2.3. Liigendus üheksateistkümneks

Üheksateistkümneks on NCL liigendatud 1474. aasta *MR*-is (*editio princeps*, vt lisa 3) ja alates sellest kõigis järgnevates *MR*-i väljaannetes kuni 1962. aastani (*MR* 1474, 1570, 1962). Liigendusalus on seejuures suur algustäht järgmise üksuse alguses ja/või punkt eelmise üksuse lõpus. 1474. ja 1570. aasta *MR*-is (vt vastavalt lisasid 3 ja 4) on peamiseks liigendusalus suurtäht, sest esimeses puudub pärast sõna *ecclesiam* punkt ja teises on pärast sõna *scripturas* koolon. Arvatavasti lähtub nende kahe trükise tüpograafia veel keskaegsete käsikirjade tavast, mille kohaselt tekstiüksuste liigendamiseks kasutati ruumi kokkuhoiu huvides mitte reavahetust, vaid erinevat värvi ja/või suuri algustähti.⁴¹⁹ 1474. aasta *MR*-is on pärast sõnu *lumine*, *homines* ja *conglorificatur* küll punkt, kuid et järgnev sõna (vastavalt *deum verum...*, *et propter...* ja *qui locutus...*) algab väikse tähega, siis pole järgnevat fraasi arvestatud uueks reaks. Selles välja-

⁴¹⁹ Vrd **Hughes**, Andrew. *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A guide to their organization and terminology*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1982, 100, nr 601.

andes pole kuidagi esile tõstetud lõpetavat sõna *amen* ja, mis eriti silma torkab, teoloogiliselt olulist fraasi *et homo factus est*.

Samuti on üheksateistkümneks liigendatud gregoriaani *Credo*'d I–VI roomakatoliku kiriku ametlikes, Solesmes'i kloostris välja antud liturgilistes kogumikes (*Liber usualis*, *Graduale Romanum*). Liigendusaluseks on sel juhul gregooriuse laulu traditsioonis suurimat tsesuuri tähistav neljajoonelist noodi-joonestikku vertikaalselt lõikav topeltjoon *divisio finalis*.

Liigenduse puhul üheksateistkümneks torkab silma seos süstemaatilise teoloogiaga selles mõttes, et – kui mitte arvestada 19. liigendusüksust *Amen* – 10. üksus, Kristuse ülestõusmine surnuist kolmandal päeval kui üks ristiusu alustõdesid jagab kaheksateist üksust täpselt pooleks. Vt tabelit 12.

TABEL 12: NCL-i praktiline liigendus üheksateistkümneks

<i>Credo</i> I–VI. Liigendusalus: <i>diviso finalis</i>. MR 1474, 1570, 1962. Liigendusalus: punkt ja/või järgnev suurtäht.⁴²⁰
1. <i>Credo in unum Deum.</i>
2. <i>Patrem omnipotentem(,) factorem caeli et terrae(,) visibilium ómnium et invisibilium.</i>
3. <i>Et in unum Dóminum Iesum Christum(,) Filium Dei unigénitum(,)</i>
4. <i>Et ex Patre natum(,) ante ómnia saecula.</i>
5. <i>Deum de Deo(,) lumen de lumine,⁴²¹ Deum verum de Deo vero.</i>
6. <i>Génitum(,) non factum(,) consubstantiálem Patri(:) per quem ómnia facta sunt.</i>
7. <i>Qui propter nos hómines(,)⁴²² et propter nostram salutem descendit de caelis.</i>
8. <i>Et incarnátus est de Spíritu Sancto ex María Virgine(:) et homo factus est.</i>
9. <i>Crucifixus étiam pro nobis(:) sub Póntio Piláto passus(,) et sepúltus est.</i>
10. <i>Et resurrexit tértia die(,) secúndum Scriptúras.⁴²³</i>
11. <i>Et ascendit in caelum(:) sedet ad dexteram Patris.</i>
12. <i>Et iterum ventúrus est cum glória iudicáre vivos et mórtuos(:) cuius regni non erit finis.</i>
13. <i>Et in Spíritum Sanctum(,) Dóminum(,) et vivificántem(:) qui ex Patre Filióque procedit.</i>
14. <i>Qui cum Patre et Filio simul adorátur et conglorificátur(:)⁴²⁴ qui locútus est per Prophétas.</i>

⁴²⁰ Tabelis on kirjaviisi 1962. aasta väljaande järgi. Välja pole toodud 1474. ja 1570. aasta väljaandes leiduvaid lühendeid ja häälikute kirjaviisi (nt *u versus v*, *e versus ae*, väiketähed *versus* suurtähed sõnades nagu *Deum*, *Iesum Christum* jms). Sulgudes on need kirjavahe- märgid või tähed, mis mõnes väljaandes puuduvad.

⁴²¹ 1474. aasta väljaandes punkt.

⁴²² 1474. aasta väljaandes punkt.

⁴²³ 1570. aasta väljaandes koolon.

15. <i>Et unam(,) sanctam(,) cathólicam et apostólicam Ecclésiám(,)</i>
16. <i>Confíteor unum baptísma in remissiónem peccatórum.</i>
17. <i>Et ex(s)pécto resurrectiónem mortuórum.</i>
18. <i>Et vitam ventúri sáeculi.</i> ⁴²⁵
19. <i>Amen.</i>

3.2.4. Liigendus kahekümne üheks

Nagu punktis 3.2.3. nimetatud, on MR-i 1474. aasta väljaande *Credo*'s lisaks suurtähtedele liigendusalusena kasutatud ka punkte. Kolm neist asuvad mujal kui üksuse lõpul ja tingivad seetõttu üheksateistkümnest enam üksusi. Kuna *amen* selles *Credo*'s omaette üksust ei moodusta, siis tekib kirjavahemärkide alusel selles *Credo*'s 21 liigendusüksust. Vt tabelit 13.

TABEL 13: NCL-i praktiline liigendus kahekümne üheks

MR 1474
1. <i>Credo in unum deum.</i>
2. <i>Patrem omnipotentem factorem celi et terre uisibilium omnium et inuisibilium.</i>
3. <i>Et in unum dominum iesum christum filium dei unigenitum</i>
4. <i>Et ex patre natum ante omnia secula.</i>
5. <i>Deum de deo lumen de lumine.</i>
6. <i>deum verum de deo vero.</i>
7. <i>Genitum non factum com substantialem patri per quem omnia facta sunt.</i>
8. <i>Qui propter nos homines.</i>
9. <i>et propter nostram salutem descendit de celis.</i>
10. <i>Et incarnatus est de spiritu sancto ex maria uirgine et homo factus est.</i>
11. <i>Crucifixus etiam pro nobis sub pontio pillato passus et sepultus est.</i>
12. <i>Et resurrexit tertia die secundum scripturas.</i>
13. <i>Et ascendit in celum sedet ad dexteram patris.</i>
14. <i>Et iterum uenturus est cum gloria iudicare uiuos et mortuos cuius regni non erit finis.</i>
15. <i>Et in spiritum sanctum dominum et uiuificantem qui ex patre Filioque procedit.</i>

⁴²⁴ 1474. aasta väljaandes punkt.

⁴²⁵ 1474. aasta väljaandes järgneb 18. üksusele *Et uitam venturi seculi* 19. üksus *amen* ilma eelneva punkti ja suurtäheta.

16. <i>Qui cum patre et filio simul adoratur et conglorificatur.</i>
17. <i>qui locutus est per prophetas.</i>
18. <i>Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam</i>
19. <i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i>
20. <i>Et expecto resurrectionem mortuorum.</i>
21. <i>Et uitam venturi seculi amen.</i>

3.2.5. Liigendus kahekümne seitsmeks

MR-i II Vatikani kirikukogu järgsetes väljaannetes *MR editio typica* 1969/1970/1971 ja *MR editio typica altera* 1975 on NCL paigutatud lehekülgedele kahekümne seitsme reana (vt tabelit 14).

TABEL 14: NCL-i praktiline liigendus kahekümne seitsmeks

MR 1969/1970/1971, 1975
1. <i>Credo in unum Deum,</i>
2. <i>Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae,</i>
3. <i>visibilium ómnium et invisibilium.</i>
4. <i>Et in unum Dóminum Iesum Christum,</i>
5. <i>Filium Dei unigénitum,</i>
6. <i>et ex Patre natum ante ómnia saecula.</i>
7. <i>Deum de Deo, lumen de lúmine, Deum verum de Deo vero,</i>
8. <i>génitum, non factum, consubstantiálem Patri:</i>
9. <i>per quem ómnia facta sunt.</i>
10. <i>Qui propter nos hómines et propter nostram salutem</i>
11. <i>descéndit de caelis.</i>
12. <i>Et incarnátus est de Spíritu Sancto</i>
13. <i>ex María Vírgine, et homo factus est.</i>
14. <i>Crucifixus étiam pro nobis sub Póntio Piláto;</i>
15. <i>passus et sepúltus est,</i>
16. <i>et resurrexit tértia die, secúndum Scriptúras,</i>
17. <i>et ascéndit in caelum, sedet ad dexteram Patris.</i>
18. <i>Et íterum ventúrus est cum glória, iudicáre vivos et mórtuos,</i>
19. <i>cuius regni non erit finis.</i>

20. <i>Et in Spírítum Sanctum, Dóminum et vivificántem:</i>
21. <i>qui ex Patre Filióque procedít.</i>
22. <i>Qui cum Patre et Filio simul adorátur et conglorificátur:</i>
23. <i>qui locútus est per prophétas.</i>
24. <i>Et unam, sanctam, cathólicam et apostólicam Ecclésiám.</i>
25. <i>Confíteor unum baptísma in remissiónem peccatórum.</i>
26. <i>Et exspécto resurrectionem mortuórum,</i>
27. <i>et vitam ventúri sáeculi. Amen.</i>

3.2.6. Liigendus kahekümne üheksaks

MR-i 2002. aasta väljaandes (*editio typica tertia*) on NCL paigutatud lehekülgedele kahekümne üheksa reana (vt tabelit 15).

TABEL 15: NCL-i praktiline liigendus kahekümne üheksaks

MR 2002
1. <i>Credo in unum Deum,</i>
2. <i>Patrem omnipoténtem,</i>
3. <i>factórem caeli et terrae,</i>
4. <i>visibilium ómnium et invisibilium.</i>
5. <i>Et in unum Dóminum Iesum Christum,</i>
6. <i>Fílium Dei Unigénitum,</i>
7. <i>et ex Patre natum ante ómnia sáecula.</i>
8. <i>Deum de Deo, lumen de lúmíne, Deum verum de Deo vero,</i>
9. <i>génitum, non factum, consubstantiálem Patri:</i>
10. <i>per quem ómnia facta sunt.</i>
11. <i>Qui propter nos hómines et propter nostram salútem</i>
12. <i>descéndit de caelis.</i>
13. <i>Et incarnátus est de Spírítu Sancto</i>
14. <i>ex María Vírgine, et homo factus est.</i>
15. <i>Crucifíxus étiam pro nobis sub Póntio Piláto;</i>
16. <i>passus et sepúltus est,</i>
17. <i>et resurréxit tértia die, secúndum Scriptúras,</i>

18. <i>et ascéndit in caelum, sedet ad dexteram Patris.</i>
19. <i>Et iterum ventúrus est cum glória,</i>
20. <i>iudicáre vivos et mórtuos,</i> ⁴²⁶
21. <i>cuius regni non erit finis.</i>
22. <i>Et in Spíritum Sanctum, Dóminum et vivificántem:</i>
23. <i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>
24. <i>Qui cum Patre et Filio simul adorátur et conglorificátur:</i>
25. <i>qui locútus est per prophétas.</i>
26. <i>Et unam, sanctam, cathólicam et apostólicam Ecclésiám.</i>
27. <i>Confíteor unum baptísma in remissiónem peccatórum.</i>
28. <i>Et exspécto resurrectiónem mortuórum,</i>
29. <i>et vitam ventúri saeculi. Amen.</i>

Võrreldes punktis 3.2.5. toodud liigendusega kahekümne seitsmeks on väljaande *editio typica tertia* puhul kaks erinevust:

1. Väljaannetes *editio typica* ja *editio typica altera* moodustab fraas *Patrem omnipoténtem, factórem caeli et terrae* ühe rea, kuid väljaandes *editio typica tertia* on see jagatud kaheks reaks: *Patrem omnipoténtem, / factórem caeli et terrae*.
2. Väljaannetes *editio typica* ja *editio typica altera* moodustab fraas *Et iterum ventúrus est cum glória, iudicáre vivos et mórtuos* ühe rea, kuid väljaandes *editio typica tertia* on see jagatud kaheks reaks, *Et iterum ventúrus est cum glória, / iudicáre vivos et mórtuos*, kusjuures teine on esitatud ka taandreana.

3.2.7. Liigendus kolmekümne kaheks

MR-i 2008. aasta väljaandes (*editio typica tertia emendata*)⁴²⁷ on NCL paigutatud lehekülgedele kolmekümne kahe reana (vt tabelit 16).

⁴²⁶ Väljaandes on see rida esitatud taandreana.

⁴²⁷ MR-i 2008. aasta väljaande NCL-i tekst pärineb väljaandest *Daily Roman Missal: Complete with Readings in One Volume with Sunday and weekday Masses ... and the Order of Mass in Latin and English on facing pages and Devotions and Prayers for use throughout the year*. Published by Rev. James Socias for Midwest Theological Forum, Woodridge, Illinois, U.S.A. Seventh Edition, Copyright © 1993–2011, Rev. James Socias, 722, 724. Võimaluse eest nimetatud väljaannet kasutada tänan Monika Kaldalut ja isa Miguel Angel Arata Rosenthali.

TABEL 16: NCL-i praktiline liigendus kolmekümne kaheks

MR 2008
1. <i>Credo in unum Deum,</i>
2. <i>Patrem omnipoténtem,</i>
3. <i>factórem caeli et terrae,</i>
4. <i>visibilium ómnium et invisibilium.</i>
5. <i>Et in unum Dóminum Iesum Christum,</i>
6. <i>Filium Dei Unigénitum,</i>
7. <i>et ex Patre natum ante ómnia saecula.</i>
8. <i>Deum de Deo, lumen de lúmine,</i>
9. <i>Deum verum de Deo vero,</i>
10. <i>génitum, non factum, consubstantiálem Patri:</i>
11. <i>per quem ómnia facta sunt.</i>
12. <i>Qui propter nos hómines et propter nostram salútem</i>
13. <i>descéndit de caelis.</i>
14. <i>Et incarnátus est de Spíritu Sancto</i>
15. <i>ex María Vírgine, et homo factus est.</i>
16. <i>Crucifixus étiam pro nobis sub Póntio Piláto;</i>
17. <i>passus et sepúltus est,</i>
18. <i>et resurrexit tértia die,</i>
19. <i>secúndum Scriptúras,</i>
20. <i>et ascéndit in caelum,</i>
21. <i>sedet ad dexteram Patris.</i>
22. <i>Et iterum ventúrus est cum glória,</i>
23. <i>iudicáre vivos et mórtuos,⁴²⁸</i>
24. <i>cuius regni non erit finis.</i>
25. <i>Et in Spíritum Sanctum, Dóminum et vivificántem:</i>
26. <i>qui ex Patre Filióque procédit.</i>
27. <i>Qui cum Patre et Filio simul adorátur et conglorificátur:</i>
28. <i>qui locútus est per prophétas.</i>

⁴²⁸ Väljaandes on read 3, 9, 19, 21 ja 23 esitatud taandridadena.

29. <i>Et unam, sanctam, cathólicam et apostólicam Ecclésiam.</i>
30. <i>Confíteor unum baptísma in remissionem peccatórum.</i>
31. <i>Et exspécto resurrectionem mortuórum,</i>
32. <i>et vitam ventúri saeculi. Amen.</i>

Võrreldes punktis 3.2.6. toodud liigendusega kahekümne üheksaks on väljaande *editio typica tertia emendata* puhul neli erinevust. Väljaandes *editio typica tertia emendata* on

1. fraas *factorem caeli et terrae* esitatud taandreana;
2. fraas *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero* jagatud kaheks pooleks ja teine pool, fraas *Deum verum de Deo vero* on asetatud taandreana;
3. fraas *et resurrexit tértia die, secúndum Scriptúras*, on jagatud kaheks pooleks ja teine pool, fraas *secúndum Scriptúras* on asetatud taandreana;
4. fraas *et ascéndit in caelum, sedet ad dexteram Patris* on jagatud kaheks pooleks ja teine pool, fraas *sedet ad dexteram Patris* on asetatud taandreana.

3.2.8. Liigendus kolmekümne seitsmeks

Kolmekümne seitsmeks on NCL liigendatud MR-i 1570. aasta trükiväljaandes (vt ka lisa 4). Liigendusluseks on kirjavahemärgid: komad, koolonid ja punktid (vt tabelit 17).

TABEL 17: NCL-i praktiline liigendus kolmekümne seitsmeks

MR 1570
1. <i>Credo in vnum deum.</i>
2. <i>Patrem omnipotentem,</i>
3. <i>factorem caeli et terrae,</i>
4. <i>visibilium omnium et inuisibilium.</i>
5. <i>Et in unum dominum Iesum Christum,</i>
6. <i>filium dei unigenitum.</i>
7. <i>Et ex patre natum,</i>
8. <i>ante omnia secula.</i>
9. <i>Deum de deo,</i>
10. <i>lumen de lumine,</i>
11. <i>deum verum de deo vero.</i>
12. <i>Genitum,</i>

13. <i>non factum,</i>
14. <i>consubstantialem patri:</i>
15. <i>per quem omnia facta sunt.</i>
16. <i>Qui propter nos homines,</i>
17. <i>et propter nostram salutem descendit de caelis.</i>
18. <i>Et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine:</i>
19. <i>et homo factus est.</i>
20. <i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>
21. <i>sub Pontio Pilato passus et sepultus est.</i>
22. <i>Et resurrexit tertia die,</i>
23. <i>secundum scripturas:</i>
24. <i>Et ascendit in caelum:</i>
25. <i>sedet ad dexteram patris.</i>
26. <i>Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos:</i>
27. <i>cuius regni non erit finis.</i>
28. <i>Et in spiritum sanctum dominum et viuificantem:</i>
29. <i>qui ex patre filioque procedit.</i>
30. <i>Qui cum patre et filio simul adoratur,</i>
31. <i>et conglorificatur:</i>
32. <i>qui locutus est per prophetas.</i>
33. <i>Et vnam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam.</i>
34. <i>Confiteor vnum baptisma in remissionem peccatorum.</i>
35. <i>Et expecto resurrectionem mortuorum.</i>
36. <i>Et vitam venturi seculi.</i>
37. <i>Amen.</i>

3.2.9. Liigendus kolmekümne kaheksaks

Kolmekümne kaheksaks on NCL liigendatud kõigis MR-i väljaannetes alates 1962. aasta väljaandest – kui arvestada kirjavahemärke (koma, semikoolon, koolon, punkt).

Huvitav on see, et selline liigendus tekib siiski erinevate liigenduskohtade puhul. Tabelist 18 on näha, et liigenduskohtade alusel saab nimetatud väljaanded jagada kahte rühma: 1) 1962. aasta väljaanne ja 2) hilisemad väljaanded.

TABEL 18: NCL-i praktiline liigendus kolmekümne kaheksaks

Nr	MR 1962	MR 1969/1970/1971, 1975, 2002, 2008
1.	<i>Credo in unum Deum.</i>	<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>Patrem omnipoténtem,</i>
3.	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>
4.	<i>visibiliúm ómniúm et invisibiliúm.</i>	<i>visibiliúm ómniúm et invisibiliúm.</i>
5.	<i>Et in unum Dóminum Iesum Christum,</i>	<i>Et in unum Dóminum Iesum Christum,</i>
6.	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>	<i>Fílium Dei unigénitum⁴²⁹,</i>
7.	<i>Et ex Patre natum ante ómnia saécula.</i>	<i>et ex Patre natum ante ómnia saécula.</i>
8.	<i>Deum de Deo,</i>	<i>Deum de Deo,</i>
9.	<i>lumen de lúmine,</i>	<i>lumen de lúmine,</i>
10.	<i>Deum verum de Deo vero.</i>	<i>Deum verum de Deo vero,</i>
11.	<i>Génitum</i>	<i>génitum,</i>
12.	<i>non factum,</i>	<i>non factum,</i>
13.	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>consubstantiálem Patri:</i>
14.	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>
15.	<i>Qui propter nos hómines et propter nostram salutem descéndit de caelis.</i>	<i>Qui propter nos hómines et propter nostram salutem descéndit de caelis.</i>
16.	<i>Et incarnátus est de Spíritu Sancto ex María Vírgine:</i>	<i>Et incarnátus est de Spíritu Sancto ex María Vírgine,</i>
17.	<i>et homo factus est.</i>	<i>et homo factus est.</i>
18.	<i>Crucifíxus étiam pro nobis:</i>	<i>Crucifíxus étiam pro nobis sub Póntio Piláto;</i>
19.	<i>sub Póntio Piláto passus,</i>	<i>passus et sepúltus est,</i>
20.	<i>et sepúltus est,</i>	<i>et resurréxit tértia die,</i>
21.	<i>Et resurréxit tértia die,</i>	<i>secúndum Scriptúras,</i>
22.	<i>secúndum Scriptúras.</i>	<i>et ascéndit in caelum,</i>
23.	<i>Et ascéndit in caelum:</i>	<i>sedet ad déxteram Patris.</i>
24.	<i>sedet ad déxteram Patris.</i>	<i>Et íterum ventúrus est cum glória,</i>

⁴²⁹ 2002. ja 2008. aasta väljaandes *Unigénitum*.

25.	<i>Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos:</i>	<i>iudicare vivos et mortuos,</i>
26.	<i>cuius regni non erit finis.</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
27.	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>
28.	<i>Dominum et vivificantem:</i>	<i>Dominum et vivificantem:</i>
29.	<i>qui ex Patre Filioque procedit.</i>	<i>qui ex Patre Filioque procedit.</i>
30.	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur:</i>	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur:</i>
31.	<i>qui locutus est per Prophetas.</i>	<i>qui locutus est per prophetas.</i>
32.	<i>Et unam,</i>	<i>Et unam,</i>
33.	<i>sanctam,</i>	<i>sanctam,</i>
34.	<i>catholicam et apostolicam Ecclesiam.</i>	<i>catholicam et apostolicam Ecclesiam.</i>
35.	<i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i>	<i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i>
36.	<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum.</i>	<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum,</i>
37.	<i>Et vitam venturi saeculi.</i>	<i>et vitam venturi saeculi.</i>
38.	<i>Amen.</i>	<i>Amen.</i>

Nagu tabelist 18 näha, esinevad erinevused kahe rühma üksustes 18–25. II Vatikani kirikukogu järgsetes *Credo*'des on esmalt muudetud alates 1474. aasta väljaandest püsinud grammatiline konstruktsioon *sub Pontio Pilato passus*: verb *passus* on eelnevalt eraldatud semikooloniga ja liidetud järgneva fraasiga *et sepultus est*; samuti on sõna *nobis* järelt kadunud 1570. ja 1962. aasta väljaandes seisnud koolon. Nõnda on II Vatikani kirikukogu järgsetes NCL-ides tekkinud uus grammatiline seos: *Crucifixus etiam pro nobis sub Póntio Piláto*. See vastab paremini NC-i kreekakeelsele algtekstile *σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα*,⁴³⁰ kus sõnale Πιλάτου järgnev sidesõna καὶ välistab tõlgendusvõimaluse, mille kohaselt Jeesus kannatanuks just Pontius Pilaatuse all.⁴³¹ Sõna *passus* seost sõnaga *Pilatus* ei rõhuta ka *Graduale Romanum*'is NCL-ile kohandatud gregoriaani-*Credo*'de meloodiad, sest ehkki tekstis on sõna *passus* järel koma, ei vasta silbile *-sus* – nagu enamasti teiste tsesuurile vahetult eelnevate vältuste puhul – punktikese või *tenuto*-märgi abil pikendatud noodivältus, vaid lühem noodivältus.

⁴³⁰ Dossetti, 1967, 246, 248.

⁴³¹ Staats, 1996, 244.

Siiski ei näi olulist teoloogilist vahet olevat sellel, kas Jeesus Pontius Pilatuse all/ajal risti löödi või kannatas. Pigem võib nimetatud muutus II Vatikani kirikukogu järgsetes NCL-i väljaannetes olla – lisaks paremale vastavusele NC kreekakeelse algtekstiga – tingitud sellest, et nüüd saab fraas *passus et sepultus est* 19. üksuseks ja NCL-i teine pool algab 20. üksusega *et resurrexit tertia die* (vrd punktiga 3.2.3.). Fraasi *Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos* liigendamine koma abil kaheks üksuseks aga taastaks justkui võimaluse, et säilib 38-üksuseline liigendus.

3.2.10. Gregoriaani-Credo'de liigendus

Punktis 3.2.3. olen maininud roomakatoliku kiriku ametlikes liturgilistes raamatutes trükitud *Credo*'sid, milles NCL-ile on lisatud gregoriaani meloodia. Selliseid *Credo*'sid on kuus. Järgnevates punktides vaatlen väljaande *Graduale Triplex*⁴³² põhjal nende *Credo*'de liigendusi. Analüüsis on arvestatud järgnevaid liigendusalususeid:

1. Punktides 3.2.10.1. kuni 3.2.10.6. olen selleks kasutanud gregoriaanikas tavalisi tsesuurimärke: *divisio minima*, *divisio minor*, *divisio maior* ja *divisio finalis*. Rea tingib *divisio finalis*.

2. Liigenduste puhul viiekümne neljaks ja enamaks üksuseks punktides 3.2.10.7. kuni 3.2.10.11. olen tsesuurimärgina käsitlenud kvadraatneumakirja noodimärke (*punctum*, *podatus*, *clivis*, *punctum inclinatum*, *pes subbipunctis*, *climacus*), mis näivad olevat redigeerija poolt määratud märkima fraasilõppe: need noodimärgid on varustatud enamasti noodivältust pikendava punktiga, aga ka *tenuto*-märgiga (horisontaaljoonekesega noodi all või kohal); vahel on selleks kasutatud kombinatsiooni *torculus-punctum*.

Analüüsis on arvestamata jäetud nimetatud *Credo*'des kasutatud NCL-i kirjavihemärgid, mille paiknemine erineb küll mõnevõrra tsesuurimärkide paiknemisest, kuid nende mõju esitusele on noodivältuste ja tsesuurimärkidega võrreldes kõrvaline. Alljärgnevalt on ära toodud fraasid, milles esinevaile komadele ei vasta tsesuurimärk.

Credo I: 1) *Génitum, non factum*; 2) *passus, et sepultus est*; 3) *Et in Spíritum Sanctum, Dóminum*.

Credo II: 1) *visibilium omnium, et invisibilium*; 2) *Génitum, non factum*; 3) *passus, et sepultus est*; 4) *Et in Spíritum Sanctum, Dóminum*.

Credo III: 1) *passus, et sepultus est*; 2) *Et in Spíritum Sanctum, Dóminum*.

Credo IV: 1) *visibilium omnium, et invisibilium*; 2) *Génitum, non factum*; 3) *passus, et sepultus est*; 4) *Et in Spíritum Sanctum, Dóminum, et vivificantem*.

⁴³² *Graduale triplex seu Graduale Romanum Pauli PP.VI cura recognitum & rhythmicis signis a Solesmensibus monachis ornatum neumis Laudunensibus (cod. 239) et Sangallensibus (codicum San Gallensis 359 et Einsidlensis 121) nunc auctum*. Solesmis MCMLXXIX (1979), 769–784.

Credo V: 1) *Génitum, non factum*; 2) *passus, et sepultus est*; 3) *Et in Spíritum Sanctum, Dóminum, et vivificantem*.

Credo VI: 1) *Deum de Deo, lumen de lumine*; 2) *Génitum, non factum, consubstantialem Patri*; 3) *passus, et sepultus est*; 4) *Et in Spíritum Sanctum, Dóminum*.

3.2.10.1. Liigendus neljakümne üheks

Neljakümne üheks on *Graduale Triplex*'is liigendatud 11. sajandist pärinev *Credo VI*⁴³³ (vt lisa 6).

3.2.10.2. Liigendus neljakümne kolmeks I

Neljakümne üheks on *Graduale Triplex*'is liigendatud *Credo II*⁴³⁴, mida loetakse „autentse” *Credo I* lihtsustatud versiooniks⁴³⁵ (vt lisa 7).

3.2.10.3. Liigendus neljakümne kolmeks II

Neljakümne kolmeks on *Graduale Triplex*'is liigendatud ka 15. sajandist pärinev *Credo IV*⁴³⁶ (vt lisa 8).

3.2.10.4. Liigendus neljakümne viieks I

Neljakümne viieks on *Graduale Triplex*'is liigendatud 17. sajandist pärinev *Credo III*⁴³⁷ (vt lisa 9).

3.2.10.5. Liigendus neljakümne viieks II

Neljakümne viieks on *Graduale Triplex*'is liigendatud ka 12. sajandist pärinev *Credo V*⁴³⁸ (vt lisa 10).

3.2.10.6. Liigendus neljakümne kuueks

Neljakümne kuueks on *Graduale Triplex*'is liigendatud 11. sajandist pärinev nn „autentne” *Credo I*⁴³⁹ (vt lisa 11).

⁴³³ *Graduale Triplex*, 782–784.

⁴³⁴ *Graduale Triplex*, 771–774.

⁴³⁵ **Apel**, 1958, 415.

⁴³⁶ *Graduale Triplex*, 776–779.

⁴³⁷ *Graduale Triplex*, 774–776.

⁴³⁸ *Graduale Triplex*, 779–781.

⁴³⁹ *Graduale Triplex*, 769–771.

3.2.10.7. Liigendus viiekümne neljaks I

Pikendatud vältusega nootide abil on *Graduale Triplex*'is viiekümne neljaks üksuseks liigendatud *Credo*'d I ja II (vt lisa 12).

3.2.10.8. Liigendus viiekümne neljaks II

Pikendatud vältusega nootide abil on *Graduale Triplex*'is viiekümne neljaks üksuseks liigendatud ka *Credo* III (vt lisa 12). Erinevalt *Credo*'dest I ja II moodustab *Credo* III fraas *iudicáre vivos et mórtuos* ühe üksuse ning lõpetav *Amen* on punktiga *clivis*'e abil liigendatud kaheks silbiks.

3.2.10.9. Liigendus viiekümne viieks

Pikendatud vältusega nootide abil on *Graduale Triplex*'is viiekümne viieks üksuseks liigendatud *Credo* V (vt lisa 12). Erinevalt *Credo*'dest I ja II on *Credo* V fraasid *cuius regni non erit finis* ja *Et vitam ventúri sáeculi* liigendatud kaheks üksuseks, väljendid *Et unam* ja *sanctam* ning *Et exspécto* ja *resurrectionem mortuórum* moodustavad aga ühe üksuse. Lõpetav *Amen* on punktiga *clivis*'e abil liigendatud kaheks silbiks.

3.2.10.10. Liigendus viiekümne kuueks I

Pikendatud vältusega nootide abil on *Graduale Triplex*'is viiekümne kuueks üksuseks liigendatud *Credo* IV (vt lisa 12). Viimase ainus erinevus võrreldes *Credo*'dega I ja II on kolmeks liigendatud *Amen*.

3.2.10.11. Liigendus viiekümne kuueks II

Pikendatud vältusega nootide abil on *Graduale Triplex*'is viiekümne kuueks üksuseks liigendatud ka *Credo* VI (vt lisa 12). Selles *Credo*'s on eelmistega võrreldes palju suurem osakaal *tenuto*-märgiga varustatud nootidel. *Tenuto*-märgiga varustatud *clivis*'e või *podatus*'e abil on siin, erinevalt kõigist teistest *Credo*'dest, fraasid *factórem caeli et terrae*, *Et resurréxit tértia die, qui locútus est per Prophétas*, *Et unam sanctam cathólicam, in remissionem peccatórum* ja *resurrectionem mortuórum* liigendatud kaheks üksuseks, fraas *qui ex Patre Filióque procédit* aga kolmeks üksuseks. Fraasid *Génitum, non factum, Et incarnátus est de Spírítu Sancto, Et in Spírítum Sanctum, Dóminum* ja *Et unam sanctam cathólicam* moodustavad siin aga, erinevalt kõigist teistest *Credo*'dest, ühe üksuse. Sarnaselt *Credo*'ga V on fraas *cuius regni non erit finis* ka *Credo*'s VI liigendatud kaheks üksuseks. Muuhulgas äratav *Credo*'s VI tähelepanu teoloogiliselt oluline fraas *Et homo factus est*, mille kõik noodid on varustatud *tenuto*-märgiga.

3.3. Kokkuvõte

NCL-i kui kirikus ja kiriku vajadusteks sündinud teksti liigendamisel on loomulik lähtuda teoloogilistest põhimõtetest. Läänekirikus on seda enamasti tehtud TR-i eeskujul, mis võeti ajavahemikus 9.–11. sajand kasutusele NCL-i asemel. Nt roomakatoliku teoloogia suurkuju Aquino Thomase väitel pole NCL muud kui TR-i seletus. Ka Martin Luther on oma katekismustes käsitlenud usutunnistust just TR-i abil. Sisuliselt erineb NCL TR-ist vaid suurema kristoloogilise ja pneumatoloogilise arendatuse poolest ning NCL-is puuduvad TR-i väljendid *descendit ad inferos* ja *sanctorum communionem*.

Nii TR-i kui ka NCL-i enimtuntud liigendus on tänapäeval liigendus kolmeks artiklikuks vastavalt Kolmainsuse isikuile. Selline on NCL-i põhiliigendus nii roomakatoliiklaste kui ka protestantide katekismuses⁴⁴⁰ ja toetub alates varakristlusest kolmeosalisele ristimistunnistusele, mille aluseks on arvatavasti Jeesuse misjonikäsk Mt 28:19.

Siiski pole TR-i trinitaarsus sugugi iseendastmõistetav ja kirikuloos on kasutusel olnud ka NCL-i teistsuguseid liigendusi. Neist levinuim on hiliskeskaegne sisuline liigendus kaheks osaks, millest esimene koondab lauseid Kolmainsuse jumaliku loomuse, teine aga Kristuse inimliku loomuse kohta. Sellise kaheksliigenduse puhul on mõlemaid osi jagatud kas kuueks või seitsmeks artiklikuks. Siiski ei saa sellist liigendust kaheteistkümneks või neljateistkümneks otseselt NCL-ile rakendada, kuna, nagu eelpool mainitud, usutunnistuse käsitluste aluseks on TR ja NCL-is puudub neis tavaliselt eraldi käsitletav artikkel Kristuse laskumisest põrguhauda.

Hiliskeskajal on NCL-i liigendatud kaheks ka sel viisil, et esimese osa moodustab ühtsust väljendav vormel „mina usun ühte Jumalasse”, teise aga tunnistus Kolmainsusest.

Väga levinud on ka TR-ist pärinev NCL-i liigendus kaheteistkümneks, mille aluseks on 5.–15. sajandini püsinud veendumus, et TR-i on koostanud Jeesuse kaksteist jüngrit, kusjuures igaühe panuseks on üks usuartikkel.

Lisaks NCL-i eeltoodud levinumaile teoloogilistele liigendustele võimaldab teoloogiline uurimistöö leida põhjendatud aluseid ka teistsugustele liigendamisevõimalustele. Sugugi mitte pingutatuna ei näi NCL-i vaatlemine üldse liigendamata, terviklikuna. Sellise vaateviisi tugevaks aluseks on NCL-i väidetav põlvnemine judaistlik-monoteistlikust usutunnistusest 5Ms 6:4. Seda toetab ka verb *credo*, mis valitseb grammatiliselt peaaegu kogu NCL-i, v.a artiklid kirikust, pattude andeksandmisest, surnute ülestõusmisest ja tulevase ajastu elust, mis aga lisati tekstile alles Konstantinoopoli oikumeenilisel kirikukogul, pärast N*-i kui NC põhiosa koostamist Nikaia oikumeenilisel kiriku-

⁴⁴⁰ Lisaks tabelile 4 punktis 2.2. vt ka roomakatoliku kiriku ametlikku katekismust eesti keeles (*Katoliku Kiriku Katekismus*. Internetiaadressilt: <http://www.katoliku.ee/index.php/et/tutvustus/katehhees/katoliku>; 02.05.2014) ja inglise keeles (*Catechism of the Catholic Church*. Internetiaadressilt: http://www.vatican.va/archive/ENG0015/_INDEX.HTM; 02.05.2014).

kogul. Samuti on Aquino Thomase väitel usutunnistus kui jumalik tõde terviklik ja vaid inimliku mõistmisvajaduse tõttu liigendatud.

Huvitava võimaluse NCL-i liigendada pakub 2. sajandist pärinevas „Apostlite kirjas” sisalduv usutunnistus, mille viis artiklit on allegooriliselt seotud Jeesuse leibadeime viie leivaga.

NCL-i võimaldab liigendada kaheteistkümneks ka nt UT teadusest pärinev mõiste *kerygma*, mis Ch. H. Doddi käsitluses on tegelike tunnistajate tunnistus Jumala tegudest ajaloos. *Kerygma* mõiste võimaldab Piibli ja varakristliku kirjanduse alusel rekonstrueerida artikleid, mida võisid tunnistada varakristliku koguduse liikmed.

L. H. Westra on TR-i puhul osutanud keskaegsete teoloogide kimbatusele, milline tollal käibel olnud mitmest TR-i liigendusviisist kaheteistkümneks vastab apostlikule pärimusele. Nõnda pakub Westra välja TR-i liigenduse viieteistkümneks, käsitledes „laskumist põrguhauda”, „pühade osadust” ja „igavest elu” iseseisvate artiklitena. NCL-i puhul tuleks analoogilise liigenduse puhul loobuda põrguhauda laskumist ja pühade osadust käsitlevaist artikleist ning piirduda liigendusega kolmeteistkümneks.

Kui NCL-i eeltoodud teoloogilised liigendusvõimalused tuginevad Piibli tõlgendustele ning vana kiriku ja läänekiriku dogmaatilistele traditsioonidele ning neid võiks nimetada NCL-i süstemaatiliseks liigendamiseks, siis palju enam liigendusvõimalusi pakub NCL-i liturgilise kasutamise traditsioon. See n-õ praktiline liigendamine ilmneb trükiväljaannetes ja käsikirjades, kus NCL on esitamiseks varustatud teksti tsesuuridele ja rõhutatud sõnadele viitavate juhistega. Nendeks juhisteks võivad olla nii sõnade algustähtede erinev suurus, interpunktsioonimärgid, reavahetus kui ka teatud juhul muusikalise esitusviisi juhised. Ka NCL-i praktiline liigendamine pole juhuslik, vaid tuleneb teoloogilistest kaalutlustest. Siiski jäävad viimased NCL-i praktilise liigendamise puhul pigem varjatuks.

NCL-i liturgilise kasutamise traditsioonis alates 10. sajandist kuni tänapäevani leidub näiteid, milles puudub, peale neumade, igasugune praktiline liigendus, kõrvuti näidetega, milles on mingil viisil esile toodud peaaegu iga sõna. Nende äärmuste vahele jäävaist NCL-i liigendusviisidest on üks levinumaid liigendus üheksateistkümneks. Nõnda on NCL liigendatud 1474. aasta *MR*-is (*editio princeps*) ja alates sellest kõigis järgnevais *MR*-i väljaannetes kuni 1962. aastani. Samuti on üheksateistkümneks liigendatud gregoriaani *Credo*'d roomakatoliku kiriku ametlikes, Solesmes'i kloostris välja antud liturgilistes kogumikes (*Liber usualis*, *Graduale Romanum*).

Tuntud on ka NCL-i praktiline liigendus kolmeteistkümneks (õieti kahteistkümneks pluss lõpetav *amen*), mida kasutatakse kõigis pärast II Vatikani kirikukogu sündinud *MR*-i väljaannetes.

Igale roomakatoliku missast osavõtjale on tuttav NCL-i liigendus kaheks, mida tähistab tekstis leiduv nõue fraasi *et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est* esitamise ajal kummardada või põlvitada.

Eri tasandi interpunktsioonimärkide abil on NCL-i trükiväljaannetes liigendatud ka kahekümne üheks, kahekümne seitsmeks, kahekümne üheksaks, kolmekümne kaheks, kolmekümne seitsmeks ja kolmekümne kaheksaks.

Roomakatoliku kiriku ametlikus liturgilises väljaandes *Graduale Triplex* trükitud kuut missas kasutatavat *Credo*'t võib erineva tasandi muusikaliste tsesuuri- ja noodimärkide abil liigendada üksusteks arvuga neljakümne ühest kuni viiekümne kuueni.

NCL-i teoloogilist liigendamist käsitleva peatüki lõpuks esitan kokkuvõtva tabeli, milles NCL on liigendatud neljakümne kuueks. Sellise liigenduse aluseks on NCL-i liigenduskohad, mis esinevad käesoleva töö peatükis 3 vähemalt neljal korral (vt tabelit 19).

TABEL 19: Kokkuvõte NCL-i trükiste enamesinevatest liigenduskohadest

1. <i>credo in unum Deum</i>
2. <i>Patrem omnipotentem</i>
3. <i>factorem caeli et terrae</i>
4. <i>visibilium omnium</i>
5. <i>et invisibilium</i>
6. <i>et in unum Dominum Iesum Christum</i>
7. <i>filium Dei unigenitum</i>
8. <i>et ex Patre natum</i>
9. <i>ante omnia saecula</i>
10. <i>Deum de Deo</i>
11. <i>lumen de lumine</i>
12. <i>Deum verum de Deo vero</i>
13. <i>genitum non factum</i>
14. <i>consubstantialem Patri</i>
15. <i>per quem omnia facta sunt</i>
16. <i>qui propter nos homines</i>
17. <i>et propter nostram salutem</i>
18. <i>descendit de caelis</i>
19. <i>et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>
20. <i>ex Maria virgine</i>
21. <i>et homo factus est</i>
22. <i>crucifixus etiam pro nobis</i>

23. <i>sub Pontio Pilato</i>
24. <i>passus et sepultus est</i>
25. <i>et resurrexit tertia die</i>
26. <i>secundum scripturas</i>
27. <i>et ascendit in caelum</i>
28. <i>sedet ad dexteram Patris</i>
29. <i>et iterum venturus est cum gloria</i>
30. <i>iudicare vivos et mortuos</i>
32. <i>cuius regni non erit finis</i>
33. <i>et in Spiritum Sanctum Dominum</i>
34. <i>et vivificantem</i>
35. <i>qui ex Patre Filioque procedit</i>
36. <i>qui cum Patre et Filio</i>
37. <i>simul adoratur</i>
38. <i>et conglorificatur</i>
39. <i>qui locutus est per prophetas</i>
40. <i>et unam sanctam catholicam</i>
41. <i>et apostolicam ecclesiam</i>
42. <i>confiteor unum baptisma</i>
43. <i>in remissionem peccatorum</i>
44. <i>et exspecto resurrectionem mortuorum</i>
45. <i>et vitam venturi saeculi</i>
46. <i>amen.</i>

4. NCL-i MUUSIKALINE LIIGENDAMINE

Siinse töö eelnevates peatükkides olen välja toonud viise, kuidas NCL-i grammatikas ja teoloogias tavaliselt liigendatakse või kuidas seda on neis valdkondades mingite põhimõtete alusel võimalik teha. Töö viimases peatükis püüan ühest küljest näidata seda, kuidas saab NCL-i liigendada muusikaliste vahenditega, teisest küljest aga seda, kuidas saab mõningaid eelnevates peatükkides kirjeldatud NCL-i liigendusviise rakendada muusikaanalüüsis.

Nagu töö sissejuhatuses öeldud, on NCL tõenäoliselt üks enam komponeerimisel kasutatud tekste muusikaajaloos. Selleks, et käsitleda NCL-i muusikalist liigendamist, tuli mul teha otsus, milliseid NCL-i põhjal loodud muusikateoseid kasutada antud peatükis näiteteostena. Punktis 3.2. vaadeldud roomakatoliku kiriku missaliturrias kasutatavad kuus *Graduale Triplex*'is trükitud n-õ ametlikku *Credo*'t on küll tõenäoliselt enamlevinud NCL-i muusikalised tõlgendused. Kuid et nad on ühehäälsed meloodiad, mille puhul on täpselt fikseeritud vaid helikõrgusstruktuur ja üldvorm, siis ei tule nende puhul nii hästi esile õhtumaa mitmehäälsel kunstmuusika võime liigendada teksti parameetrite kaupa (vt punkti 4.1.). Seetõttu otsustasin näiteteosteks valida teadaoleva helilooja poolt NCL-i alusel komponeeritud mitmehäälsed teosed.

Minu valik langes kaasaja eesti helilooja Arvo Pärdi (s 1935) kolmele NCL-ile komponeeritud teosele: *Credo*-osad tsüklistest suurvormidest *Missa syllabica* ja *Berliner Messe* ning üksikteos *Summa*. Valisin nimetatud teosed seetõttu, et Arvo Pärt

1. on üks tuntumaid süvamuusika loojaid tänapäeva maailmas, millest võib järeldada, et Pärdi muusika kõnetab väga paljusid tema kaasaegseid;
2. on rahvuselt eestlane ja võib-olla on tema muusikat lihtsam mõista tema rahvuskaaslastel, teiste hulgas minul;
3. on helilooja, kes on tuntud oma tähelepaneliku suhtumise poolest teose aluseks oleva teksti grammatikasse;⁴⁴¹
4. on helilooja, kelle loomingust suur osa on tihedas seoses teoloogiaga, kõnega Jumalast.⁴⁴²

⁴⁴¹ Arvo Pärt: „Iga samm on tekstist tuletatud. Nii et see pole niinimetatud inspiratsiooni tulemus, see on nagu midagi objektiivsemat.” (Motte-Haber, Helga de la. Kooskõla ja meloodia ühtsus: Helga de la Motte-Haberi vestlus Arvo Pärdiva. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005, 142.) „Sõna muusikasse panemiseks on väga palju võimalusi, aga minu jaoks on tekst oma kõigi parameetritega muusikalise struktuuri aluseks.” (Restagno, Enzo. Vestlused Arvo Pärdiva. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005 [B], 55.) Vrd Brauneiss, Leopold. Pärts einfache kleine Regeln: Die Kompositionstechnik des Tintinnabuli-Stils in systematischer Darstellung. – *Arvo Pärt: die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Herausgegeben von Hermann Conen. Köln: Dohr, 2006 [A], 137–151.

⁴⁴² Arvo Pärt: „...ma pühendan aina rohkem tähelepanu sõnade potentsiaalsele tähendusele. Need Johannese evangeeliumi müütilised sõnad „Alguses oli Sõna” on tõepoolest kõigele südameks, sest ilma selle Sõnata ei eksisteeriks midagi. Ma usun, et seda ideed ei tule mitte

4.1. Muusikalised parameetrid

Muusikalise vormi eri aspektide kirjeldamiseks on 20. sajandi teise poole, eriti serialistliku muusika teoorias võetud kasutusele mõise „parameeter”. Parameetrite eristamine on viis läheneda muusikale analüütiliselt, mis on aga omakorda kujundanud ettekujutust muusikast ja mõjutanud seetõttu muusika ülesehitust.

Mõiste „parameeter” jõudis u 1950. aastatel avangardmuusikasse matemaatikast, kus see tähendab ühelaadseid objekte, seisundeid või protsesse iseloomustavat suurust, mille iga väärtus määrab mingi kindla objekti, seisundi või protsessi.⁴⁴³ Muusikas nimetatakse parameetriks muusikalise kulu kõiki dimensioone, mida saab isoleerituna muuta. Eelkõige on niisiis alati olemas helikõrguse, helivältuse, helivaljuse, tämbri ja artikulatsiooniviisi parameeter. Pärast seda, kui II maailmasõja järgsed serialistid olid kord otsustanud allutada parameetri mõistele kõik, mis end iganes ridadena korraldada, seega serialiseerida lasi, liiguti edasi, et luua järgmisi parameetreid: horisontaalse või vertikaalse tiheduse erinevate astmete jaoks, helirühmade muutuvate karakteristikute jaoks, heli kõlamise asukoha ehk kõlasündmuse ruumilise paigutumise jaoks või kindlaksmääratud ja aleatooriliselt vaba interpretatsiooni vaheliste vaheastmete jaoks.⁴⁴⁴

Nt Pierre Boulezi totaalseriaalse teose „Struktuurid Ia” (1951) komponeerimisel on lisaks heli kõrgusele, vältusele ja valjusele arvestatud veel kuut parameetrit: artikulatsiooniviisid, helikõrgusseeriade järjestus, vältusseeriade järjestus, üldvorm/faktuuri tihedus, tempod ja mingil määral ka helikõrguste registrline paigutus.⁴⁴⁵

Järgnevas muusikaanalüüsis vaatlen Arvo Pärdi teoseid samuti kohaste parameetrite kaupa.

4.2. Arvo Pärdi Credo'd

NCL tõuseb Arvo Pärdi loomingus selgelt esile. Nagu juba varem mainitud, on Pärt NCL-i muusikasse seadnud kahes missas – *Missa syllabica* (1977/1996) ja *Berliner Messe* (1990/2002) – ning kasutanud just seda teksti ühes oma

üksnes meie sõnadesse tõlkida, vaid ka igasse nooti, igasse mõttesse, igasse kivisse.” (Restagno, 2005 [B], 96.) Vrd Conen, Hermann. Annäherung an den Kern der Musik: Systematische Anmerkungen zur Poetik Arvo Pärts. – *Arvo Pärt: die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Herausgegeben von Hermann Conen. Köln: Dohr, 2006 [B], 20.

⁴⁴³ Kaasik, Ülo. *Matemaatikaleksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1992, 186–187.

⁴⁴⁴ Dibelius, Ulrich. *Moderne Musik 1945–1965: Voraussetzungen, Verlauf, Material*. 2. Aufl. München: Piper, 1972, 337. Vt ka Muusikaline parameeter. Internetaadressilt: http://et.wikipedia.org/wiki/Muusikaline_parameeter; 02.05.2014.

⁴⁴⁵ Brindle, Reginald Smith. *The new music: the Avant-Garde Since 1945*. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 1987, 26–32.

tintinnabuli-perioodi alguse tähtteoses *Summa* (1977).⁴⁴⁶ Lisaks on ta pidanud vajalikuks avaldada *Berliner Messe* 2002. aasta redaktsiooni *Credo*-osa omaette teosena. Ja kui siia lisada veel Pärdi *tintinnabuli*-perioodi eelne suurteos *Credo* (1968), milles ta ei kasuta küll tervet NCL-i,⁴⁴⁷ siis jääb tõepoolest mulje, et oma usu avalik tunnistamine just usutunnistuse teksti muusikasse seadmise kaudu on Pärdivõõr oluline.

4.2.1. Kokkuvõtte *tintinnabuli*-stiilist

Arvo Pärt kirjutab esimesed *tintinnabuli*-stiilis teosed 1976. aastal ning on sellele põhilise esteetika ja vaimse hoiaku osas jäänud truuks tänaseni.⁴⁴⁸ Üks Arvo Pärdi muusika esimesi uurijaid Merike Vaitmaa võtab *tintinnabuli*-stiili olulisemad tunnused väga hästi kokku:

„Luues oma range stiili reeglid, on Pärt saavutanud *Tintinnabuli*'s helikoe ühtsuse ning temaatilise materjali ja vormi ühtsuse... Viiekümnendate aastate seeriamuusika autorid tõstsid (kromaatilise) helikoe ühtsuse ülimaks printsiibiks ja determineerisid selle saavutamiseks teose kõik muusikalised parameetrid. Samasuunalisi otsinguid – küll mitte totaalse serialismi näol – oli ka Pärdi kuuekümnendate loomingus, kuid tema struktuurid on palju lihtsamad kui seeriamuusika avangardistidel, kellel helikoe ühtsus läheneb tõepoolest täiusele, kõlaline tulemus aga on – paradoksaalsel kombel – kaosesarnane.

Tintinnabuli-stiilis lahendab Pärt helikoe ühtsuse probleemi diatoonilise materjali alusel, kordamata ühegi ajaloolise stiili reegleid ja kõlalist tulemust. See on sajandite kogemusele toetuv süntees: valdavalt astmeline meloodika ning polüfoonia põhinevad keskaja mudelitel, klassitsismist on pärit kolmkõlatunnetus, meie sajandist – struktuuride matematiseerimise viisid ning kirbed vabalt tekkivad sekundikooskõlad. Mis tahes reeglite piires teeb valiku autori kõrv, mitte silm.

Vorm⁴⁴⁹ sõltub igas teoses otseselt materjalist, materjali struktuurist. Sageli, ka suuremates teostes määrab terviku piirid pika joonega *cantus*'e kulgemine, mille etteantud võimaluste lõppedes lõpeb ka teos. Kui *cantus* on lühem, võib ta olla läbi viidud mitu korda eri variantides, nagu erinevalt valgustatuna, tervik kujuneb siis range struktuuriga üksikosadest. Mõlemad võimalused jätavad ruumi autori väljendustahtele, mis võib avalduda niihästi konstruktsiooni enda kui konstruktsioonist lahkumise kaudu.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Arvo Pärt on kirjutanud ka orelimissa *Annum per annum* (1980), mille koosseisu kuulub instrumentaalne *Credo*-osa. Keelpilliorkestriteose *Orient & Occident* (2000) muusikalise struktuuri aluseks on kirikuslaavikeelne NC. Pärdi teoses *Missa brevis* (2009–10) 8, 12 tšellile *Credo*-osa puudub.

⁴⁴⁷ Pärt kasutab selles teoses usutunnistusena teksti *Credo in Jesum Christum*, mis on aga NC kokkuvõtte, rõhuasetusega kristoloogiale (vrd **Staats**, 1996, 277).

⁴⁴⁸ **Brauneiss**, Leopold. Sissejuhatus *tintinnabuli*-stiilisse. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005, 221.

⁴⁴⁹ Autoril sõrendus.

⁴⁵⁰ **Vaitmaa**, Merike. *Tintinnabuli* – eluhoiak, stiil ja tehnika. – *Teater. Muusika. Kino* nr 7, 1988, 42.

Tintinnabuli-stiili kompositsioonitehnika aluseks on kaks iseseisvat häält – astmeline meloodiahääl *cantus* ehk M-hääl ja kolmkõlaline *tintinnabuli*-hääl ehk T-hääl. Need hääled liiguvad siiski alati koos ja kognitiivses mõttes tuleb neid seetõttu vaadelda tervikuna.

4.2.1.1. M-hääl

M-hääl on lõik helireast. Selle keskne heli (K-heli⁴⁵¹) asub diatoonilise helirea algul või lõpus. Kuna M-hääl saab tõusvas või laskuvas suunas K-helist lähtuda või K-helisse suubuda, siis on M-häälel neli võimalikku kuju. Esitatuna 3-helilisena ja lähtuvana a-molli I astmest *a* näevad nad välja järgmiselt:⁴⁵²

	„Põhikuju”	K↑	↑↑ ⁴⁵³
	„Peegel”	K↓	↓↓
	„Vähikäik”	↓K	↓↓
	„Peegli vähikäik”	↑K	↑↑

4.2.1.2. T-hääl

T-hääl koosneb eranditult kolmkõla helidest. Ta sõltub alati M-häälest ja võib olla sellega erinevas suhtes. Kui võtta näiteks a-molli toonikakolmkõla, siis võib T-hääle suhte M-häälega jagada kaheks positsiooniks, millest kummalgi on veel alaliike (vt näidet 1):

1. positsioon: lähim a-molli toonikakolmkõla heli;
 - 1.1. lähim a-molli toonikakolmkõla heli ülalpool M-häält (1. pos ülal, tähistus T+1);
 - 1.2. lähim a-molli toonikakolmkõla heli allpool M-häält (1. pos all, tähistus T-1);

⁴⁵¹ Lühend on tuletatud Leopold Brauneissi ja Hermann Coneni terminist *Zentralton* ja selle lühendist Z (**Brauneiss**, Leopold; Conen, Hermann. *Kurzgefasste Grundlagen der Satztechnik*. – Arvo Pärt: *Die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Herausgegeben von Hermann Conen. Köln: Dohr, 2006 [B], 99–100). Lühendi kuju soovitamise eest tänan dr Toomas Siitanit.

⁴⁵² **Brauneiss** jt, 2006 [B], 99–100.

⁴⁵³ Schenkeri analüüsi eeskujul kasutan helistiku astmete märkimiseks katusega numbreid.

- 1.3. lähim a-molli toonikakolmkõla heli M-häälest ülalpool, seejärel allpool, jälle ülalpool jne (vahelduv, tähistus T+1/-1);
 - 1.4. lähim a-molli toonikakolmkõla heli M-häälest allpool, seejärel ülalpool, jälle allpool jne (vahelduv, tähistus T-1/+1);
 - 1.5. lähim a-molli toonikakolmkõla heli M-häälest korraga nii allpool kui ka ülalpool (2 T-häält, tähistus T+1 ja -1);
 - 1.6. lähim a-molli toonikakolmkõla heli M-häälest korraga nii allpool kui ka ülalpool, nii et esmalt allpool olnud T-häält on järgmises kooskõlas ülemine, seejärel jälle alumine jne; esmalt ülalpool olnud T-häält on järgmises kooskõlas aga alumine, seejärel jälle ülemine jne (2 T-häält, tähistus T+1/-1 kooskõla kohal ja T-1/+1 kooskõla all).
2. positsioon: lähimast järgmine a-molli toonikakolmkõla heli.
 - 2.1. lähimast järgmine a-molli toonikakolmkõla heli ülalpool M-häält (2. pos ülal, tähistus T+2);
 - 2.2. lähimast järgmine a-molli toonikakolmkõla heli allpool M-häält (2. pos all, tähistus T-2).

T-häält võib olla transponeeritud suvalisse oktaavi⁴⁵⁴, mida märgitakse traditsiooniliste oktavitranspordi märkidega: nt 8va – oktav kõrgemalt; 8^{vab} – oktav madalamalt.⁴⁵⁵ Olukorda, mil T- ja M-hääle noodid on unisoonis, tähistan T-0.

NÄIDE 1: T-hääle paiknemine M-hääle suhtes

The image contains two musical examples, each with two staves: M-hääle (top) and T-hääle (bottom).
 Example 1:
 M-hääle: Four notes on a line. Above them are markers: M^{T+1}, M^{T-1}, M^{T+2}, M^{T-2}.
 T-hääle: Four notes on a space. Below them are markers: 1. pos ülal T+1, 1. pos all T-1, 2. pos ülal T+2, 2. pos all T-2.
 Example 2:
 M-hääle: Four notes on a line. Above them are markers: M^{T+1/-1}, M^{T-1/+1}, M^{T+1 ja -1}, M^{T+1/-1 ja T-1/+1}.
 T-hääle: Four notes on a space. Below them are markers: Vahelduv T+1/-1, Vahelduv T-1/+1, 2 T-häält T+1 ja -1, 2 T-häält T+1/-1, T-1/+1.

⁴⁵⁴ Käesolevas töös olen sõna „oktaav” kasutanud 7–12 helist koosneva helikogumiku puhul, sõna „oktav” aga kahest helist koosneva helivahemiku ehk intervalli puhul (vt **Kostabi**, Heino; **Semlek**, Leo. *Muusika elementaariteooria: õppevahend*. 2. tr. Tallinn: Eesti NSV Kõrgema- ja Keskkhariduse Ministeerium, 1976, 13, m 1; **Langemets** jt, 2009, 3. kd, 797).

⁴⁵⁵ **Brauneiss**, 2006 [B], 100–102.

4.2.2. Missa syllabica Credo-osa

Missa syllabica on Arvo Pärdi esimene *Tintinnabuli*-stiilis vokaalteos, mille ta kirjutas uue stiili kasutusele võtmisele järgneval, 1977. aastal.⁴⁵⁶ Teos on algselt kirjutatud solistidele SATB ja kammeransamlile (I viiul või oboe, II viiul või metsasarv, viola või klarnet ja tšello või fagott). Arvo Pärdi Keskuse andmeil on Pärt 1996. aastal teose seadnud segakoorile *a cappella*⁴⁵⁷ ning samast aastast pärineb ka versioon segakoorile ja orelile.⁴⁵⁸ Samadel andmetel on Pärt 2009. aastal teinud teosest versiooni solistidele SATB ja keelpillikvartetile.⁴⁵⁹

Järgneva käsitluse aluseks olen võtnud *Missa syllabica* versiooni segakoorile ja orelile UE 30430 (vt lisa 13).⁴⁶⁰ Olen seda võrrelnud seda ka käsikirjalise algversiooniga solistidele ja kammeransamlile UE 17230, millel põhineb *a cappella* segakoori versioon (vt lisa 14).⁴⁶¹

Missa syllabica Credo-osa (edaspidi MSC) on kirja pandud lihtsalt ja selgelt. MSC helikõrguslikuks aluseks on loomulik d-moll – gregoriaani terminoloogia järgi I laad bemolliga võtmes –, mis on struktuuriks vormitud NCL-i sõnade silpide arvu silmas pidades. Noodivältustena on kasutatud varteta noodipäid. Vormiüksuste eristamiseks on kasutatud lühemaid ja pikemaid hingamispause, tähistusega vastavalt koma ja V-märk. Helivaljuste tähised puuduvad, tämbri osas on orelipartii alguses märgitud registrid.

4.2.2.1. Heli kõrgus

MSC helikõrguslike parameetrite hulgast vaatlen alljärgnevalt nii vokaal- kui orelipartii M- ja T-häält, pakun struktuuri paremaks haaratavuseks välja mõisted „D-põhi” ja „A-põhi”, uurin vertikaale ning käsitlen eraldi ka orelil pedaalnoote⁴⁶².

4.2.2.1.1. M-hääli

MSC-s vastab peaaegu kõigile sõnadele kaks M-häält ja need liiguvad alumise või ülemise häältepaari (vastavalt tenor-bass ja sopran-alt) esituses. Erandiks on fraasi *Credo in unum Deum* (taktid 1–4) sõnadele vastavad M-hääle noodid, mida esitab bass ühehäälselt, ja lõpetava *Amen*’i (takt 163) M-hääli, mida

⁴⁵⁶ Hillier, 1997, 106.

⁴⁵⁷ UE 31151.

⁴⁵⁸ Theatre of Voices Paul Hillieri juhatusel kasutab maailma esmasalvestusel (HMU 907 182 Harmonia Mundi, 1996) seda versiooni.

⁴⁵⁹ Arvo Pärdi loomingu nimekiri. Internetiaadressilt: <http://www.arvopart.ee/Arvo-Part/teosed>; 24.11.2013.

⁴⁶⁰ Pärt, Arvo. *Missa syllabica für vier Stimmen oder gemischten Chor und Orgel* (1977, rev. 1996). © Copyright 1980, 1997 by Universal Edition, a. g., Wien.

⁴⁶¹ Sain seda nooti kasutada tänu Eesti Filharmoonia Kammerkoori vastutulelikkusele.

⁴⁶² Ehkki mõiste „noot” osutab muusika elementaarteoorias nii helikõrgusele kui ka -vältusele (vt Kostabi; Semlek, 1976, 52; Langemets jt, 2009, 3. kd, 687), olen siinkohal kasutanud seda vaid „helikõrguse” tähenduses.

esitavad kõik neli häält korraga. Igale sõnale vastava kahe M-hääle vahel valitseb peegelsümmeetria: ülemine M-hääli liigub astmeliselt üles, alumine astmeliselt alla. Sümmeetriatelg muutub, kuid kindla põhimõtte alusel: kõigi sama silpide arvuga sõnade M-häälte sümmeetriatelg on identne. Helikõrguslikult on kõigi sama silpide arvuga sõnade M-hääled ekvivalentsed, ülemine häältepaar esitab neid lihtsalt oktavi võrra kõrgemalt.

Mistahes MSC sõna ülemise hääle helijärjestus $J_{\bar{u}}$ on leitav valemiga $J_{\bar{u}} = d\text{-moll } \hat{S}\uparrow(n)$, kus katusega number märgib helistiku astet, millelt astmeline liikumine algab, nool märgib astmelise liikumise suunda ja n märgib vastava sõna silpide arvu, mille võrra astmeline liikumine kestab. Seega on tegu a -noodist tõusva helireaga.

Mistahes MSC sõna alumise hääle helijärjestus J_a on leitav valemiga $J_a = d\text{-moll } \downarrow\hat{1}(n)$, kus nool märgib astmelise liikumise suunda, katusega number märgib helistiku astet, millelt astmeline liikumine lõpeb, ja n märgib vastava sõna silpide arvu, mille võrra astmeline liikumine kestab. Seega on tegu d -noodile laskuva helireaga.⁴⁶³

NCL-is on sõnu silpide arvuga 1–6 ja seega moodustub MSC-s kuut tüüpi M-häälte kombinatsioone:

4.2.2.1.2. T-hääli

Eelmises punktis kirjeldatud M-hääle ühetaolisusse toob variatiivsust T-hääli, mida vaadeldavas versioonis UE 30430 esitab orel. T-hääli on läbi viidud sõna-piire ületavalt. Alates MSC mitmehäälsuse algusest NCL-i 8. silbil (sõna *Pa-trem* esimesel silbil taktis 5) kuni NCL-i 364. silbini (sõna *sae-cu-li* viimase silbini taktis 162) on ülemistele M-häälele vastav T-hääli läbi viidud skeemi $T +1 -1 +1 -1 \dots +1$ järgi. Sama vahemiku alumistele M-häälele vastav T-hääli on aga läbi viidud skeemi $T -1 +1 -1 +1 \dots -1$ järgi. Nõnda võib öelda, et kui M-hääli on 1–6-valentne, siis T-hääli on alati 2-valentne. Kahe lihtsa, kuid erineva põhimõtte kombineerumisel tekib MSC helikõrgusstruktuuris 42 erinevat vertikaali (vt täpsemalt punktist 4.2.2.1.4.) ja kõik ühesuguse silpide arvuga sõnad ei kõla seetõttu ühtmoodi.

⁴⁶³ Minu juhendaja prof Mart Humal soovib järgmist MSC M-hääle valemit: kui $n = 1$, siis $J_{\bar{u}} = d\text{-moll } \hat{S}$ ja $J_a = d\text{-moll } \hat{1}$; kui $n > 1$, siis $J_{\bar{u}}$ moodustub d -moll astmenumbritest 5, 6, ... $n + 4$ ja J_a moodustub d -moll astmenumbritest $n, n - 1, \dots 1$.

4.2.2.1.3. D-põhi ja A-põhi

Kõik MSC-s kasutatavad NCL-i 163 sõna võib T-häälte nootide paiknemise alusel jagada kahte tüüpi: 1) need, mille silpidele vastavaist nootidest madalaim on *d* ja 2) need, mille silpidele vastavaist nootidest madalaim on *a*. Nimetan nende kahe tüübi põhitunnust edaspidi vastavalt D-põhjaks ja A-põhjaks. Näites 2 on kõigi sõnade alla märgitud nende kuulumine D- või A-põhja tüüpi, sidekriipsule järgneb sõna silpide arv. NCL-i sõnad on ridadesse asetatud nii, et sõna, millele MSC-s järgneb hingamispaus (noodipildis topelt-taktijoon), asub reas viimasel kohal. Number sõnale vastava ristküliku vasakus ülanurgas tähistab taktinumbrit.

NÄIDE 2: MSC sõnade kuulumine D- või A-põhja tüüpi

1	<i>Credo</i> D-2	2	<i>in</i> D-1	3	<i>unum</i> D-2	4	<i>Deum,</i> D-2	
5	<i>Patrem</i> D-2			6	<i>omnipotentem,</i> A-5			
7	<i>factorem</i> D-3	8	<i>caeli</i> D-2	9	<i>et</i> A-1	10	<i>terrae,</i> A-2	
11	<i>visibilium</i> D-5	12	<i>omnium</i> A-3	13	<i>et</i> D-1	14	<i>invisibilium.</i> D-6	
15	<i>Et</i> A-1	16	<i>in</i> D-1	17	<i>unum</i> D-2	18	<i>Dominum</i> A-3	
		19	<i>Jesum</i> A-2	20	<i>Christum,</i> A-2			
21	<i>Filium</i> D-3			22	<i>Dei</i> D-2		23	<i>unigenitum,</i> A-5
24	<i>Et</i> D-1	25	<i>ex</i> A-1	26	<i>Patre</i> A-2	27	<i>natum</i> A-2	
		28	<i>ante</i> A-2	29	<i>omnia</i> D-3	30	<i>saecula.</i> A-3	
31	<i>Deum</i> A-2			32	<i>de</i> D-1		33	<i>Deo,</i> D-2
34	<i>lumen</i> D-2			35	<i>de</i> A-1		36	<i>lumine,</i> D-3
37	<i>Deum</i> D-2	38	<i>verum</i> D-2	39	<i>de</i> A-1	40	<i>Deo</i> A-2	
		41	<i>vero,</i> A-2					
42	<i>Genitum,</i> D-3							
43	<i>non</i> A-1			44	<i>factum,</i> A-2			
45	<i>consubstantialem</i> A-6			46	<i>Patri:</i> A-2			

47	<i>per</i>	48	<i>quem</i>	49	<i>omnia</i>	50	<i>facta</i>	51	<i>sunt.</i>												
	D-1		A-1		D-3		D-2		A-1												
52	<i>Qui</i>	53	<i>propter</i>	54	<i>nos</i>	55	<i>homines</i>	56	<i>et</i>	57	<i>propter</i>	58	<i>nostram</i>	59	<i>salutem</i>	60	<i>descendit</i>	61	<i>de</i>	62	<i>caelis.</i>
	D-1		D-2		A-1		D-3		A-1		A-2		A-2		D-3		A-3		D-1		D-2
63	<i>Et</i>	64	<i>incarnatus</i>	65	<i>est</i>	66	<i>de</i>	67	<i>Spiritu</i>	68	<i>Sancto</i>	69	<i>ex</i>	70	<i>Maria</i>	71	<i>Virgine:</i>				
	A-1		A-4		D-1		A-1		D-3		D-2		A-1		D-3		A-3				
72	<i>et</i>	73	<i>homo</i>	74	<i>factus</i>	75	<i>est.</i>														
	D-1		D-2		D-2		A-1														
76	<i>Crucifixus</i>	77	<i>etiam</i>	78	<i>pro</i>	79	<i>nobis:</i>	80	<i>sub</i>	81	<i>Pontio</i>	82	<i>Pilato</i>								
	A-4		D-3		A-1		A-2		D-1		A-3		D-3								
83	<i>passus</i>	84	<i>et</i>	85	<i>sepultus</i>	86	<i>est.</i>														
	D-2		A-1		D-3		A-1														
8	<i>Et</i>	88	<i>resurrexit</i>	89	<i>tertia</i>	90	<i>die,</i>														
7	D-1		D-4		A-3		A-2														
91	<i>secundum</i>	92	<i>Scripturas.</i>																		
	D-3		A-3																		
93	<i>Et</i>	94	<i>ascendit</i>	95	<i>in</i>	96	<i>caelum,</i>														
	D-1		A-3		D-1		D-2														
97	<i>sedet</i>	98	<i>ad</i>	99	<i>dexteram</i>	100	<i>Patris.</i>														
	D-2		A-1		D-3		D-2														
101	<i>Et</i>	102	<i>iterum</i>	103	<i>venturus</i>	104	<i>est</i>	105	<i>cum</i>	106	<i>gloria,</i>										
	A-1		D-3		A-3		D-1		A-1		D-3										
107	<i>judicare</i>	108	<i>vivos</i>	109	<i>et</i>	110	<i>mortuos,</i>														
	D-4		D-2		A-1		D-3														
111	<i>cujus</i>	112	<i>regni</i>	113	<i>non</i>	114	<i>erit</i>	115	<i>finis.</i>												
	D-2		D-2		A-1		A-2		A-2												
116	<i>Et</i>	117	<i>in</i>	118	<i>Spiritum</i>	119	<i>Sanctum,</i>														
	D-1		A-1		D-3		D-2														
120	<i>Dominum</i>	121	<i>et</i>	122	<i>vivificantem:</i>																
	A-3		D-1		A-5																
123	<i>qui</i>	124	<i>ex</i>	125	<i>Patre</i>	126	<i>Filioque</i>	127	<i>procedit.</i>												
	D-1		A-1		A-2		A-4		D-3												
128	<i>Qui</i>	129	<i>cum</i>	130	<i>Patre</i>	131	<i>et</i>	132	<i>Filio</i>	133	<i>simul</i>	134	<i>adoratur</i>	135	<i>et</i>	136	<i>conglorificatur:</i>				
	A-1		D-1		D-2		A-1		D-3		D-2		D-4		A-1		A-6				
137	<i>qui</i>	138	<i>locutus</i>	139	<i>est</i>	140	<i>per</i>	141	<i>Prophetas.</i>												
	D-1		A-3		D-1		A-1		D-3												

142	<i>Et</i> A-1		143	<i>unam,</i> A-2	
144	<i>sanctam,</i> A-2				
145	<i>catholicam</i> A-4	146	<i>et</i> D-1	147	<i>apostolicam</i> A-5
148	<i>Ecclesiam.</i> A-4		149	<i>Confiteor</i> A-4	150
151	<i>unum</i> A-2	152	<i>baptisma</i> D-3	153	<i>in</i> A-1
154	<i>remissionem</i> D-5		155	<i>peccatorum.</i> D-4	
156	<i>Et</i> A-1	157	<i>exspecto</i> D-3	158	<i>resurrectionem</i> D-6
159	<i>mortuorum,</i> D-4		160	<i>Et</i> A-1	161
162	<i>vitam</i> A-2	163	<i>venturi</i> D-3	<i>saeculi.</i> A-3	
163					
<i>Amen.</i> A-2					

4.2.2.1.4. Vertikaalid

Eeldusel, et vertikaal on ühele NCL-i silbile vastav kooskõla, võib MSC-s kokku lugeda 380 vertikaali. Põhjus, miks vertikaale on 14 võrra rohkem kui NCL-i silpe, seisneb selles, et 14 sõnas on Pärt süllaabilisi vertikaale „seganud” (vt täpsemalt punktist 4.2.2.2.).

Paul Hillier on viidanud MSC vertikaalide dissoneerivuse seosele NCL-i semantikaga.⁴⁶⁴ See asjaolu ja MSC vertikaalide suhteline lihtsus ajendas mind uurima, kuidas jaotuvad MSC-i vertikaalid konsonantsuse-dissonantsuse poolest.

Vertikaali dissonantsuse kriteeriumiks valisin, nagu sellistel puhkudel tavaks⁴⁶⁵, dissoneeriva intervalli, väikse ja suure sekundi esinemise vertikaalis.

Paigutasin MSC-s leiduvad vertikaalid väikese ja suure sekundi sisalduse alusel neljale astmele, kasutades vertikaali tähisena helihulga tähist hulga-teoreetilise muusikaanalüüsi rajaja, ameerika muusikateoreetiku Allen Forte (1926–2014) hulgaklasside tabelis ning lisades nurksulgudes helihulga algvormi ja sellest paremal helihulgas sisalduvaid intervalle tähistava intervallivektori:⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Hillier, 1997, 108.

⁴⁶⁵ Vt nt Brindle, Reginald Smith. *Serial Composition*. Eleventh impression. Oxford, New York: Oxford University Press, 1991, 70–72; Krenek, Ernst. *Studies in Counterpoint: Based on the Twelve-Tone Technique*. New York, London: G. Shirmer, 1940, 7–8.

⁴⁶⁶ Hulgaklassi (*set class*) esimene number näitab heliklasside (*pitch class*, koondmõiste, mis võtab kokku kõik võrdtempereeritud helisüsteemi ühenimelised helid arvestamata oktaavi, milles need asuvad, ega nende enharmoonilisi vasteid) arvu heliklasside hulgas (*pitch-class set*) ja teine heliklasside hulga järjekorda Forte'i tabelis. Algvorm (*prime form*) on teatud kokkuleppelise järjestusega, tavaliselt arvudena esitatav helihulk, mis on transponeeritud nii, et selle esimesele heliklassile vastav arv on 0. Intervallivektor (*interval*

IV teravad dissonantsid (sisaldavad kahte teravat dissonantsi 2-1 ehk väikest sekundit)

4-8 [0,1,5,6] 200121

III tugevad dissonantsid (sisaldavad ühte teravat dissonantsi 2-1 ehk väikest sekundit)

4-11 [0,1,3,5] 121110 3-2 [0,1,3] 111000

4-14 [0,2,3,7] 111120 3-4 [0,1,5] 100110

4-16 [0,1,5,7] 110121

4-20 [0,1,5,8] 101220

4-Z29 [0,1,3,7] 111111

II nõrgad dissonantsid (terav dissonants 2-1 ehk väike sekund puudub)

4-23 [0,2,5,7] 021030 3-9 [0,2,7] 010020

4-22 [0,2,4,7] 021120 3-6 [0,2,4] 020100

4-26 [0,3,5,8] 012120 3-7 [0,2,5] 011010

3-8 [0,2,6] 010101

I konsonantsid (puudub nii terav dissonants 2-1 ehk väike sekund kui ka pehme dissonants 2-2 ehk suur sekund)

3-11 [0,3,7] 001110 2-3 [0,3] 001000 1-1⁴⁶⁷ [0,0] 000000

2-4 [0,4] 000100

2-5 [0,5] 000010.

vector) on intervalliklasside (*interval class*, koondmõiste, mis kätkeb endas intervalli ja selle pööret; intervalliklassi nime määrab kahest pöördseoses intervallist väiksem) rida, mis väljendab seda, kui palju ja milliseid intervale leidub antud helikogumis. Ehkki intervalliklasse saab olla seitse – puhtast priimist kuni tritoonini –, väljendatakse intervallivektoris neist kuut, välja jääb puhas priim. Intervallivektoris vastab igale intervalliklassile number: puhtale priimile 0, väiksele sekundile ja suurele septimile 1, suurele sekundile ja väiksele septimile 2, väiksele tertsilile ja suurele sekstilile 3, suurele tertsilile ja väiksele sekstilile 4, puhtale kvardile ja puhtale kvindile 5, tritoonile 6. Intervallivektoris tähistab esimene number intervalliklasside 1 arvu helikogumis, teine number intervalliklasside 2 arvu jne. Nt intervallivektor 433221 tähendab seda, et helikogumis leidub intervalliklasse järgmiselt: neli intervalliklassi 1, kolm intervalliklassi 2, kolm intervalliklassi 3, kaks intervalliklassi 4, kaks intervalliklassi 5 ja üks intervalliklass 6 (Vt **Forte**, Allen. *The Structure of Atonal Music*. New Haven and London: Yale University Press, 1973, 11–15, 179–181, 209–210; eesti keeles vt **Humal**, Mart. Ülevaade tänapäeva muusikaanalüüsi meetoditest. – *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. Koostanud Jaan Ross. Tallinn: Varrak, 2004, 338–366; **Jaanson** 2002, 5, märkus 9; 14, märkused 13–15). Hulgaklasside, nende algvormide ja intervallivektorite kasutegur antud kontekstis seisneb selles, et võrreldes tavapärase notatsiooniga on nende abil lihtsam vertikaale süstemaatiliselt käsitleda.

⁴⁶⁷ See intervall on tegelikult unisoone. Unisoone ja düaade Forte oma eelpool viidatud raamatus ei käsitle, kuid käesolevas töös olen analoogia alusel klassifikatsiooni lisanud ka nende tähistused ja algvormid.

Näites 3 olen esitanud MSC vertikaalid sõnade kaupa, mis on paigutatud kasvavas silpide järjekorras. Tulbana on esmalt esitatud D-põhjalised sõnad, seejärel sama silpide arvuga A-põhjalised sõnad. Igast sõnast paremal pool asub talle vastava takti number. Tulpade all asub vastava tulba sõnade arv. Iga silbi puhul on näidatud selle asukoht eeltoodud konsonantside-dissonantside astmes-tikus. Tärnikesega on märgitud sõnad, mis kõlavad ühehäälselt. Alla on kriipsutatud sõnad, mille süllaabilised vertikaalid on „segatud”. Viimaste puhul ei saa rääkida rõhutute ja rõhuliste silpide vastavusest vertikaalide konsoneerivuse ja dissoneerivusega, kuna kõik nende sõnade silbid ei asu kohakuti ja vertikaale tekib sõna silpide arvust ühe võrra rohkem (vt ka punkti 4.2.2.2.). Selguse huvides on alljärgnevalt ära toodud „segatud” vertikaalidega sõnade vertikaalid:

caelis (takt 62) ja *Patris* (takt 100): 3-9 [0,2,7]; 3-11 [0,3,7]; 4-20 [0,1,5,8];

Deum (takt 31) ja *finis* (takt 115): 3-4 [0,1,5]; 3-11 [0,3,7]; 3-4 [0,1,5];

Pilato (takt 82), *procedit* (takt 127) ja *Prophetas* (takt 141): 2-4 [0,4]; 4-14 [0,2,3,7]; 3-11 [0,3,7]; 4-26 [0,3,5,8];

saecula (takt 30) ja *saeculi* (takt 162): 3-11 [0,3,7]; 4-14 [0,2,3,7]; 3-4 [0,1,5]; 3-7 [0,2,5];

peccatorum (takt 154): 4-22 [0,2,4,7]; 4-20 [0,1,5,8]; 4-16 [0,1,5,7]; 3-7 [0,2,5]; 3-11 [0,3,7];

Crucifixus (takt 76), *Ecclesiam* (takt 148) ja *Confiteor* (takt 149): 3-6 [0,2,4]; 3-11 [0,3,7]; 4-Z29 [0,1,3,7]; 3-7 [0,2,5]; 3-11 [0,3,7];

invisibiliūm (takt 14): 3-4 [0,1,5]; 2-5 [0,5]; 4-11 [0,1,3,5]; 4-26 [0,3,5,8]; 3-9 [0,2,7]; 3-2 [0,1,3]; 2-3 [0,3].

Vertikaalide puhul pole ma arvestanud ka nendega üheaegselt kõlavaid orelipedaale.

Selline MSC vertikaalide esitus võimaldab oletada, et NCL-i sõnade rõhulistel silpidel on seos neile vastavate silpide dissoneerivusega (vt punkti 4.2.2.3.2.)

NÄIDE 3: MSC rõhutute ja rõhuliste silpide vastavus vertikaalide konsoneerivuse ja dissoneerivusega

D-1 A-1 D-2 A-2 D-3 A-3 D-4 A-4

3-11 2-5 3-9 4-20 3-4 3-4 2-4 3-8 4-26 3-11 4-8 3-7 4-22 3-4 3-6 3-11 3-6 3-11 4-20 3-11

in* 2	et 9	Cre-do* 1	ter-rae 10	fa-cto-rem 7	o-mni-um 12	re-sur-re-xit 88	in-car-na-tus 64
et 13	Et 15	u-num* 3	Je-sum 19	Fi-li-um 21	Do-mi-num 18	ju-di-ca-re 107	Cru-ci-fi-xus 76
in 16	ex 25	De-um* 4	Chris-tum 20	o-mni-a 29	sae-cu-la 30	ad-o-ra-tur 134	Fi-li-o-que 126
Et 24	de 35	Pa-trem 5	Pa-tre 26	lu-mi-ne 36	de-scen-dit 60	pec-ca-to-rum 154	ca-tho-li-cam 145
de 32	de 39	cae-li 8	na-tum 27	Ge-ni-tum 42	Vir-gi-ne 71	mor-tu-o-rum 158	Ec-cle-si-am 148
per 47	non 43	u-num 17	an-te 28	o-mni-a 49	Pon-ti-o 81		Con-fi-te-or 149
Qui 52	quem 48	De-i 22	De-um 31	ho-mi-nes 55	ter-ti-a 89		
de 61	sunt 51	De-o 33	De-o 40	sa-lu-tem 59	Scri-pta-ras 92		
est 65	nos 54	lu-men 34	ve-ro 41	Spi-ri-tu 67	a-scen-dit 94		
et 72	et 56	De-um 37	fa-ctum 44	Ma-ri-a 70	ven-tu-rus 103		
sub 80	Et 63	ve-rum 38	Pa-tri 46	e-ti-am 77	Do-mi-num 120		
Et 87	de 66	fa-cta 50	pro-pter 57	Pi-la-to 82	lo-cu-tus 138		
Et 93	ex 69	pro-pter 53	no-stram 58	se-pul-tus 85	sae-cu-li 162		
in 95	est 75	cae-lis 62	no-bis 79	se-cun-dum 91			
est 104	pro 78	San-cto 68	di-e 90	dex-te-ram 99			
Et 116	et 84	ho-mo 73	e-rit 114	i-te-rum 102			
et 121	est 86	fa-ctus 74	fi-nis 115	glo-ri-a 106			
qui 123	ad 98	pas-sus 83	Pa-tre 125	mor-tu-os 110			
cum 129	Et 101	cae-lum 96	u-nam 143	Spi-ri-tum 118			
qui 137	cum 105	se-det 97	san-ctam 144	pro-ce-dit 127			
est 139	et 109	Pa-tris 100	u-num 150	Fi-li-o 132			
et 146	non 113	vi-vos 108	vi-tam 160	Pro-phetas 141			
	in 117	cu-jus 111	A-men 163	ba-pti-sma 151			
	ex 124	re-gni 112		ex-spe-cto 156			
	Qui 128	San-ctum 119		ven-tu-ri 161			
	et 131	Pa-tre 130					
	et 135	si-mul 133					
	per 140						
	Et 142						
	in 152						
	Et 155						
	Et 159						

22 32 27 23 25 13 5 6

D-5 A-5 D-6 A-6

3-11 4-26 3-11 3-2 3-2 3-11 3-2 3-7 4-14 4-14 3-4 3-4 4-23 3-11 3-2 2-3 4-20 4-20 3-7 2-3 3-2 3-11

vi-si-bi-li-um 11	o-mni-po-ten-tem 6	in-vi-si-bi-li-um 14	con-sub-stan-ti-a-lem 45
re-mis-si-o-nem 153	u-ni-ge-ni-tum 23	re-sur-re-cti-o-nem 157	con-glo-ri-fi-ca-tur 136
	vi-vi-fi-can-tem 122		
	a-po-sto-li-cam 147		

2 4 2 2

4.2.2.1.5. Oreli pedaalnoodid

MSC mõned pikkade või lühikeste hingamispauside abil liigendatud lõigud on varustatud orelipedaaliga kas *d*- või *a*-noodil.

D-noodil: *Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt* (taktid 42–51).

A-noodil: *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis* (taktid 52–62).

A-noodil: *Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis* (taktid 101–115).

D-noodil: *Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit* (taktid 116–127).

D-noodil: *Et vitam venturi saeculi* (taktid 159–162).

4.2.2.2. Heli vältus

MSC versioonis UE 30430 on noodivältustena kasutatud varteta noodipäid, mille hulgas seest täis noodid vastavad ühele veerandnoodile, seest tühjad noodid kahele veerandnoodile või, punktiga varustatuna, kolmele veerandnoodile. Lõpetava *Amen*'i ja orelipedaalide jaoks on kasutatud ka seest tühje ristkülikuid, mis peavad ilmselt tähistama kolmest veerandnoodist pikemaid vältusi. Mõned noodid on varustatud *tenuto*-märgiga.

Noodipildis torkavad silma numbrid vormiüksuste vahelisi pikemaid hingamispause tähistavate V-märkide kohal. Need numbrid viitavad veerandpauaside arvule. MSC algusest lõpuni on nende numbrite järjestus selline: 3, 2, 3, 3, 3, 3, 3, 2, 2, 3, 3, 4. Kuna hingamispauaside pikkusi tähistavate arvude summa on 34, siis võib oletada, et Pärt on need arvud tuletanud järgmiselt: ta on pauaside pikkuste kogusummaks valinud arvu, mis annab liitmisel NCL-i silpide arvule 366 ümmarguse arvu 400.

25 sõna, mille silpidele vastab seest tühje punktiga või punktita noote või *tenuto*-märgiga varustatud noote, asuvad enamasti⁴⁶⁸ pikkade hingamispauaside abil liigendatud lõikude alguses ja lõpus. Nimetatud 25 sõnast 14 puhul – *invisibilium* (takt 14), *saecula* (takt 30), *Deum* (takt 31), *caelis* (takt 62), *Crucifixus* (takt 76), *Pilato* (takt 82), *Patris* (takt 100), *finis* (takt 115), *procedit* (takt 127), *Prophetas* (takt 141), *Ecclesiam* (takt 148), *Confiteor* (takt 149), *peccatorum* (takt 154), *saeculi* (takt 162) – on Pärt süllaabilisi vertikaale „seganud”. Nimelt on neile sõnadele vastava ülemise M- ja T-hääle esimene ning alumise M- ja T-hääle viimane põhivältus (varreta veerandnoote) kahekordistatud, mistõttu ülemise hääle noodid, alates teisest on nihkunud alumise suhtes ühe vältuse võrra edasi.

⁴⁶⁸ Siiski mitte alati: sõna *Pilato* (takt 82), mille silpidele vastab kaks seest tühja ja kaks *tenuto*-nooti, on küll viimane sõna enne lühikest hingamispauasi, kuid mitte pikka. Selle erandi tõenäolist põhjendust vt punktist 4.2.2.4.4.

4.2.2.3. NCL-i muusikaline liigendamine

Järgnevalt juhin tähelepanu mõnedele viisidele, kuidas Pärt MSC kaudu NCL-i liigendab. Abivahendina olen koostanud näite 4, mis esitab NCL-i liigenduse MSC-s skemaatiliselt. Selles näites märgivad NCL-i liigendusüksusi – nagu ka MSC-s – topeltjooned. Pikemaid hingamispause märgivad topeltjoonte järele asetatud numbrid ja nende pauside alusel on NCL liigendatud kolmeteistkümneks üksuseks. Kui lühemaid hingamispause tähistavad MSC noodipildis lisaks topeltjoontele ka nende kohale asetatud komad, siis näites olen komadest loobunud. Trükitähed tähistavad veerandnootidest pikemate noodivältuste või *tenuto*-märgi abil esile toodud silpe. Alajoon tähistab oreliburdooni *d*-noodil, ülajoon aga sama *a*-noodil. Olen näites 4 esile toonud ka NCL-i liigendumise vokaalhäälepaaride löikes.

NÄIDE 4: NCL-i liigendus MSC-s esitatuna skemaatiliselt

1	S A T B	Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et INVISIBILium. 3
2	S A T B	ET in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, Et ex Patre natum ante omnia SAECULA. 2
3	S A T B	DEUM de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, Genitum, non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta SUNT. 3
4	S A T B	QUI propter nos homines et propter nostram salutem descendit de CAELIS. 3
5	S A T B	ET incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: et homo factus EST. 3
6	S A T B	CRUCIFIXUS etiam pro nobis: sub Pontio PILATO passus et sepultus est. Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram PATRIS. 3 Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas.
7	S A T B	ET iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit FINIS. 3
8	S A T B	ET in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque PROCEDIT. 2
9	S A T B	QUI cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per PROPHETAS. 2
10	S A T B	ET unam, sanctam, catholicam et apostolicam ECCLESIAM. 3
11	S A T B	CONFITEOR unum baptisma in remissionem PECCATORUM. 3
12	S A T B	ET expecto resurrectionem mortuorum, Et vitam venturi SAECULI. 4
13	S A T B	AMEN. AMEN.

4.2.2.3.1. Liigendus sõnade kaupa

Kõik NCL-i 163 sõna on MSC-s üksteisest eraldatud taktijoonega. Samalaadset liigendust esineb gregoriaani-*Credo* hilisemates, melismaatilises stiilis meloodiate käsikirjades, kus sõnu eraldavad vertikaaljooned on tõenäoliselt mõeldud paljunoodiliste sõnade esituse hõlbustamiseks.⁴⁶⁹ MSC-s pole NCL-i sõnad aga noteeritud melismaatilisel ja süllaabilisel noteeritud sõnade üksteisest eraldamine taktijoonega viitab Pärdi erilisele tähelepanelikkusele iga silbi ja sõna suhtes.

4.2.2.3.2. Liigendus rõhuliste silpide kaupa

Punktis 4.2.2.1.4. esitatud MSC vertikaalide analüüsi valguses võib esile tõsta sõnu, mille rõhulisele silbile vastav vertikaal on ülejäänud silpidele vastavate vertikaalidega võrreldes suhteliselt dissoneerivam. Eriti märgatav on see kolme- ja enamasilbiliste sõnade puhul.

1. D-põhjaga kolmesilbilised sõnad (D-3). Konsonantside-dissonantside astmestikus (vt näidet 3) on sellesse tüüpi kuuluvate sõnade silpide valem I-II-II. Selline valem toob esile sõnu, mille rõhk on keskmisel silbil. Tõsi, nii 2. kui ka 3. silbile vastab siin nõrk dissonants. Siiski toob asjaolu, et ladina keeles ei saa sõna rõhk olla viimasel silbil (vt punkti 2.1.4.), esile dissonantsse 2. silbi erinevuse konsonantsemast 1. silbist. Sellesse tüüpi kuuluvad sõnad *fa-cto-rem* (takt 7), *sa-lu-tem* (takt 59), *Ma-ri-a* (takt 70), *se-pul-tus* (takt 85), *se-cun-dum* (takt 91), *ba-pti-sma* (takt 151), *ex-spe-cto* (takt 156) ja *ven-tu-ri* (takt 161).
2. A-põhjaga kolmesilbilised sõnad (A-3). Seda tüüpi sõnade teisele silbile vastab konsonantside-dissonantside astmestikus terav dissonants 4-8, mida teistes tüüpides ei esinegi. Terava dissonantsi ning eelneva konsonantsi ja järgneva nõrga dissonantsi tõttu on seda tüüpi sõnade 2. silp tugevasti rõhutatud. Sellesse tüüpi kuuluvad sõnad *de-scen-dit* (takt 60), *Scri-ptu-ras* (takt 92), *a-scen-dit* (takt 94), *ven-tu-rus* (takt 103) ja *lo-cu-tus* (takt 138).
3. A-põhjaga neljasilbilised sõnad (A-4). Konsonantside-dissonantside astmestikus on sellesse tüüpi kuuluvate sõnade silpide valem II-I-III-I. Seega satub siin kolmandale silbile tugev dissonants, mille eel ja järel on konsonantsid. Sellesse tüüpi kuuluvad 4-silbilised sõnad, mille rõhk asub kolmandal silbil: *in-car-na-tus* (takt 64) ja *Fi-li-o-que* (takt 126).
4. D-põhjaga viiesilbilised sõnad (D-5). Konsonantside-dissonantside astmestikus on seda tüüpi sõnade valem I-II-I-III-III. Esile tõuseb siin tugeva dissonantsiga 4. silp, sest talle eelneb konsonants. Järgnevale silbile vastab küll samuti tugev dissonants, kuid et ladina keeles ei saa sõnarõhk asuda viimasel silbil, siis võib viimast dissonantsi mitte arvestada. Sellesse tüüpi kuulub sõna *re-mis-si-o-nem* (takt 153).

⁴⁶⁹ Nt 15. sajandist (redigeeritud 17. sajandil) pärinev Ristihärrade ordu (*Kreuzherren*) *Credo* käsikiri DA Hs 16:3* Münsteri piiskopkonna arhiivist (vt lisa 5).

5. A-põhjaga viiesilbilised sõnad (A-5). Konsonantside-dissonantside astmes-tikus on selle sõnatüübi valem I-III-II-III-III. Esile tõuseb siin teine ja neljas silp. Et aga MSC-s pole A-põhjaga 5-silbilisi sõnu, mille rõhk asub teisel silbil, siis võib mõningast tähelepanu pöörata sõnadele, mille rõhk asub neljandal silbil (tõsi, eelnevale silbile vastava nõrga dissonantsiga pole kontrast kuigi suur). Viimasele silbile vastavat tugevat dissonantsi võib eelmises punktis toodud põhjusel mitte arvestada. Sellesse tüüpi kuuluvad sõnad *o-mni-po-ten-tem* (takt 6) ja *vi-vi-fi-can-tem* (takt 122).
6. D-põhjaga kuuesilbilised sõnad (D-6). Konsonantside-dissonantside astmes-tikus on selle sõnatüübi valem III-III-II-I-III-I. Esile tõuseb viies silp, millele vastab tugev dissonants ning millele eelnevad ja järgnevad konsonantsid. Sellesse tüüpi kuulub sõna *re-sur-re-cti-o-nem* (takt 157).
7. A-põhjaga kuuesilbilised sõnad (A-6). Konsonantside-dissonantside astmes-tikus on selle sõnatüübi valem täpselt samasugune nagu D-6 tüüpi sõnade puhul. Sellesse tüüpi kuuluvad sõnad *con-sub-stan-ti-a-lem* (takt 45) ja *con-glo-ri-fi-ca-tur* (takt 136).

4.2.2.3.3. Liigendus fraaside kaupa

NCL on MSC-s topeltjoonte abil liigendatud 38 üksuseks, milles on 1 kuni 11 sõna. Tsesuurid on reeglina paigutatud interpunktsioonimärkide kohale. Siiski on siin üks silmatorkav erand, fraas *Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato* (taktid 76–82). Nimelt on sõna *nobis* järel küll koolon, kuid puudub topeltjoon ja seega tsesuur. Seevastu sõna *Pilato* järel pole interpunktsiooni-märki, kuid on tsesuur. Seda erandit võib seletada sellega, et MSC varasemas versioonis UE 17 230 pole koolon mitte sõna *nobis*, vaid sõna *Pilato* järel ja see näib olevat tinginud ka tsesuuri. Siiski ei põhjenda võrdlus varasema versiooniga asjaolu, miks on uuemas versioonis kooloni asend muutunud, kuid tsesuur jäänud samasse kohta.

Nimetatud 38 üksust on järgmised:

1. *Credo in unum Deum*, (taktid 1–4)
2. *Patrem omnipotentem*, (taktid 5–6)
3. *factorem caeli et terrae*, (taktid 7–10)
4. *visibilem omnium et invisibilem*. (taktid 11–14)
5. *Et in unum Dominum Jesum Christum*, (taktid 15–20)
6. *Filium Dei unigenitum*, (taktid 21–23)
7. *Et ex Patre natum ante omnia saecula*. (taktid 24–30)
8. *Deum de Deo*, (taktid 31–33)
9. *lumen de lumine*, (taktid 34–36)
10. *Deum verum de Deo vero*, (taktid 37–41)
11. *Genitum*, (takt 42)
12. *non factum*, (taktid 43–44)
13. *consubstantialem Patri*: (taktid 45–46)
14. *per quem omnia facta sunt*. (taktid 47–51)

15. *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.* (taktid 52–62)
16. *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine:* (taktid 63–71)
17. *et homo factus est.* (taktid 72–75)
18. *Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato* (taktid 76–82)
19. *passus et sepultus est.* (taktid 83–86)
20. *Et resurrexit tertia die,* (taktid 87–90)
21. *secundum Scripturas.* (taktid 91–92)
22. *Et ascendit in caelum,* (taktid 93–96)
23. *sedet ad dexteram Patris.* (taktid 97–100)
24. *Et iterum venturus est cum gloria,* (taktid 101–106)
25. *judicare vivos et mortuos,* (taktid 107–110)
26. *cujus regni non erit finis.* (taktid 111–115)
27. *Et in Spiritum Sanctum,* (taktid 116–119)
28. *Dominum et vivificantem:* (taktid 120–122)
29. *qui ex Patre Filioque procedit.* (taktid 123–127)
30. *Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur:* (taktid 128–136)
31. *qui locutus est per Prophetas.* (taktid 137–141)
32. *Et unam,* (taktid 142–143)
33. *sanctam,* (takt 144)
34. *catholicam et apostolicam Ecclesiam.* (taktid 145–148)
35. *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.* (taktid 149–154)
36. *Et exspecto resurrectionem mortuorum,* (taktid 155–158)
37. *Et vitam venturi saeculi.* (taktid 159–162)
38. *Amen.* (takt 163)

4.2.2.3.4. Liigendus perioodide kaupa

Pikemate hingamispauside (numbriga varustatud V-märgid) abil on NCL MSC-s liigendatud kolmeteistkümneks üksuseks, kusjuures 13. üksuse moodustab lõpetav *Amen*. Need üksused, mida võib tinglikult (mitte otseses kooskõlas retoorikatraditsiooniga) nimetada perioodideks, on järgmised:

1. *Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibillum omnium et invisibillum.* (taktid 1–14)
2. *Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, Et ex Patre natum ante omnia saecula.* (taktid 15–30)
3. *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt.* (taktid 31–51)
4. *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.* (taktid 52–62)
5. *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: et homo factus est.* (taktid 63–75)
6. *Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris.* (taktid 76–100)

7. *Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis.* (taktid 101–115)
8. *Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit.* (taktid 116–127)
9. *Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas.* (taktid 128–141)
10. *Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.* (taktid 142–148)
11. *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.* (taktid 149–154)
12. *Et exspecto resurrectionem mortuorum, Et vitam venturi saeculi.* (taktid 155–162)
13. *Amen.* (takt 163)

4.2.2.3.5. Liigendus häälepartiide kaupa

NCL-i on sageli liigendatud lauseid ja lauseosi alustavate suurtähtede abil. Gregooriuse laulu käsikirjades on teksti liigendamine just suurtähtede abil kirjamaterjali ruumi otstarbeka kasutamise huvides väga levinud.⁴⁷⁰ Punktile järgnev suurtäht on paljudes tänapäeva keeltes muidugi tavaline, kuid Pärt kasutab MSC-s suurtähti ka pärast koma: ...*Filium Dei unigenitum*, || *Et ex Patre natum...* (takt 24); ...*de Deo vero*, || *Genitum...* (takt 42); ...*mortuorum*, || *Et vitam...* (takt 159). Seda teeb Pärt siiski selge eesmärgiga: selleks et märkida teksti üleandmist ühelt häälepaarilt teisele. Võib lisada, et Pärdi muusikas on kahe hääle või häälerühma antifooniline esitusviis tavaline.⁴⁷¹

NCL on MSC-s häälepaaride sopran-alt ja tenor-bass vahelduva laulmise abil liigendatud üheksateistkümneks lõiguks, sh sissejuhataav *Credo in unum Deum*, mida laulab ainult bass ja lõpetav *Amen*, mida laulavad kõik hääled korraga. Need 19 lõiku on järgmised:

1. *Credo in unum Deum*, (taktid 1–4)
2. *Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.* (taktid 5–14)
3. *Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum*, (taktid 15–23)
4. *Et ex Patre natum ante omnia saecula.* (taktid 24–30)
5. *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero*, (taktid 31–41)
6. *Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt.* (taktid 42–51)
7. *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.* (taktid 52–62)
8. *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: et homo factus est.* (taktid 63–75)
9. *Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus et sepultus est.* (taktid 76–86)

⁴⁷⁰ Hughes, 1982, 100, nr 601.

⁴⁷¹ Hillier, 1997, 80–81.

10. *Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas.* (taktid 87–92)
11. *Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris.* (taktid 93–100)
12. *Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis.* (taktid 101–115)
13. *Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit.* (taktid 116–127)
14. *Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas.* (taktid 128–141)
15. *Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.* (taktid 142–148)
16. *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.* (taktid 149–154)
17. *Et exspecto resurrectionem mortuorum,* (taktid 155–158)
18. *Et vitam venturi saeculi.* (taktid 159–162)
19. *Amen.* (takt 163)

4.2.2.3.6. Kokkuvõte

Nägime, et Pärt on MSC-s kasutanud NCL-i liigendamiseks erinevaid viise. Esiteks on siinjuures oluline MSC noodipilt: NCL-i sõnade rõhutamiseks on kasutatud ühekordseid taktijooni. Siiski jääb selline sõnade rõhutamine esitaja mentaalsele tasandile, sest hingamispause taktijoontega ei kaasne.

Teiseks on Pärt MSC-s NCL-i liigendanud helivältuse parameetri abil: fraaside ja perioodide esiletoomiseks on ta kasutanud eri pikkusega hingamispause.

Kolmandaks on Pärt MSC-s NCL-i liigendanud helikõrguse parameetri ühe aspekti, muusikalise vertikaali ehk harmoonia abil. Sel viisil on esile toodud teksti rõhuliste ja rõhutute silpide järgnevus teatud silpide arvuga sõnades.

Ja neljandaks on Pärt MSC-s NCL-i liigendanud osalt helikõrguse, osalt tämbri parameetri alla kuuluva häälepartiide vaheldumise abil.

4.2.2.4. Teoloogilisi tõlgendusi

Järgnevalt vaatlen mõningaid viise kuidas võiks 3. peatükis kirjeldatud NCL-i teoloogilist liigendamist seostada eeltoodud MSC muusikalise analüüsiga.

4.2.2.4.1. Liigendus kaheks

Punktidest 3.1.3., 3.1.7. ja 3.1.10. nähtub, et skolastiliste teoloogide järgi algab NCL-i teine, Kristuse inimlikku loomust väljendav pool fraasiga *qui propter nos homines descendit de caelis*. Ka MSC-s on selline liigendus kaheks markeerimist leidnud.

Sellise liigendusviisi puhul mängivad tähtsat rolli oreli pedaalnoodid. Kui lähtuda MSC liigendusest üheksateistkümneks (vt punkti 3.2.3.), siis võib oreli pedaalnootide asukohas näha mõnetist korrapära (vt tabelit 20).

TABEL 20: Korrapära MSC oreli pedaalnootide paiknemises

Üksuse number	NCL-i fraas	Pedaalnootide helikõrgus
1.	<i>Credo in unum Deum</i> (taktid 1–4)	<i>d</i> -pedaali ekvi- valent (vt allpool)
2.	<i>Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilia omnium et invisibilia.</i> (taktid 5–14)	
3.	<i>Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum,</i> (taktid 15–23)	
4.	<i>Et ex Patre natum ante omnia saecula.</i> (taktid 24–30)	
5.	<i>Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero,</i> (taktid 31–41)	
6.	<i>Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt.</i> (taktid 42–51)	<i>d</i> -pedaal
7.	<i>Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.</i> (taktid 52–62)	<i>a</i> -pedaal
8.	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: et homo factus est.</i> (taktid 63–75)	
9.	<i>Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus et sepultus est.</i> (taktid 76–86)	
10.	<i>Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas.</i> (taktid 87–92)	
11.	<i>Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris.</i> (taktid 93–100)	
12.	<i>Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis.</i> (taktid 101–115)	<i>a</i> -pedaal
13.	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit.</i> (taktid 116–127)	<i>d</i> -pedaal
14.	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas.</i> (taktid 128–141)	
15.	<i>Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.</i> (taktid 142–148)	
16.	<i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i> (taktid 149–154)	
17.	<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum,</i> (taktid 155–158)	
18.	<i>Et vitam venturi saeculi.</i> (taktid 159–162)	<i>d</i> -pedaal
19.	<i>Amen.</i> (takt 163)	

Nagu tabelist 20 näha, paiknevad oreli pedaalnoodid sümmeetriliselt. Nimelt, kui vaadelda sümmeetriateljena 9. ja 10 üksuse vahet (arvestamata sõna *Amen* omaette üksusena), siis asuvad sümmeetriateljest arvates 3. positsioonil *a*-pedaaliga lõigud ja 4. positsioonil *d*-pedaaliga lõigud. Küsimuse tekitab sellise loogika järgi küll sümmeetrilise vasteta 18. lõik, kuid kui vaadelda 1. üksust *Credo in unum Deum* tema muust eristuvast ühehäälisuses ja *d*-nooti rõhutavana *d*-pedaali ekvivalendina, tekib järgmine sümmeetriline pilt (I – üksuse number, II – positsiooni number alates sümmeetriateljest, III – oreli pedaalnoot):

I	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
II	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
III	<i>d</i>					<i>d</i>	<i>a</i>					<i>a</i>	<i>d</i>					<i>d</i>

Kui arvestada, et *d*-noot käitub MSC-s justkui toonika priimina (gregoriaani laaditeooria terminites *finalis*'ena) ja *a*-noot on selle toonika kvint (gregoriaani laaditeooria terminites *cofinalis*), siis võib eeltoodust teha ühe huvitava teoloogilise järelduse. Nimelt võiks *d*-pedaali kui toonika (*finalis*'e) muusikalist rahu näha viitena Kolmainu Jumalale tema immanentsuses. *A*-pedaali kui gregoriaani laaditeooria seisukohalt laadi sekundaarset keset, kuid praktikas siiski enamikul juhtudel *finalis*'ele maad andvat laadi astet võiks aga näha viitena Jumala inimeseksäämisele Jeesuses Kristuses. Selline tõlgendus sobib hästi NCL-i süstemaatilis-teoloogilise liigendusega kaheks, üheteistkümneks ja kolmeteistkümneks (vt vastavalt punkte 3.1.3., 3.1.7. ja 3.1.10.). *D*-pedaaliga on piiratud NCL-i lõigud, mis räägivad jumalikust loomusest: *Credo in unum Deum* kuni *Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt* (taktid 1–51) ja *Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit* kuni *Et vitam venturi saeculi* (taktid 116–162). *A*-pedaaliga aga on raamistatud NCL-i lõik, mis räägib Kristuse inimlikust loomusest: *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis* kuni *Et iterum venturus est cum gloria, judicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis* (taktid 52–115).

Nimetatud süstemaatilis-teoloogilist liigendust kaheks võimendab ka *D*- ja *A*-põhjalistest sõnadest moodustuv kontsentriiline muster, mis ühtib täpselt fraasiga *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis* (taktid 52–62) ja seda saatva *a*-pedaaliga:

<i>Qui</i>	<i>propter</i>	<i>nos</i>	<i>homines,</i>	<i>et</i>	<i>propter</i>	<i>nostram</i>	<i>salutem</i>	<i>descendit</i>	<i>de</i>	<i>caelis.</i>
D	D	A	D	A	←A→	A	D	A	D	D

4.2.2.4.2. Liigendus kolmeteistkümneks

Kui võrrelda MSC liigendust perioodide kaupa (punkt 4.2.2.3.4.) NCL-i praktilis-teoloogilise liigendusega kolmeteistkümneks (punkt 3.2.2.), siis selgub, et need langevad täpselt kokku. Arvestades seda, et Pärt on kolmeteistkümneks-liigenduse aluseks olevad V-hingamispausid lisanud MSC 1996. aasta redaktsioonis, siis võib teha järelduse, et ta on selle redaktsiooni puhul kasutanud pärast II Vatikani kirikukogu sündinud *MR*-i väljaannet *editio typica* (1969/1970/1971) või *MR*-i väljaannet *editio typica altera* (1975).

4.2.2.4.3. Liigendus üheksateistkümneks

Võrreldes MSC liigendust häälepartiide kaupa (punkt 4.2.2.3.5.) NCL-i praktilis-teoloogilise liigendusega üheksateistkümneks (punkt 3.2.3.), selgub, et need langevad täpselt kokku. Seega peitub MSC-s liigendusseos ka II Vatikani kirikukogule eelneva liturgilise traditsiooniga (*MR* 1474, 1570, 1962) ja roomakatoliku kiriku ametlike, Solesmes'i kloostri välja antud liturgiliste kogumikega (*Liber usualis*, *Graduale Romanum*). Roomakatoliku kiriku liturgilise traditsiooniga seob MSC-d ka asjaolu, et MSC üheksateist üksust esitatakse antifoonsel. Nimelt laulab ka gregoriaani-*Credo* puhul üksteisest *divisio finalis*'ega eraldatud lõike vaheldumisi kas eeslaulja ja kogudus või koor ja kogudus (ka viimasel juhul sissejuhatust ehk intonatsiooni *Credo in unum Deum* siiski eeslaulja).

4.2.2.4.4. Liigendus kolmekümne kaheksaks

Võrreldes MSC liigendust komade ja topeltjoonte abil fraasideks (punkt 4.2.2.3.3.) NCL-i praktilis-teoloogilise liigendusega kolmekümne kaheksaks (punkt 3.2.9.), ilmneb, et need langevad täpselt kokku. Siiski tuleb rõhutada, et MSC liigendus fraasideks langeb täpselt kokku NCL-i liigendusega kolmekümne kaheksaks just *MR*-i II Vatikani kirikukogu järgsete väljaannete puhul ja mitte *MR*-i 1962. aasta väljaande puhul.

Punktis 4.2.2.3.3. olen ka maininud erandit MSC tsesuuride ja interpunktsioonimärkide kokkulangevuses, mis ilmneb fraasis *Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato* (taktid 76–82). Selle erandi võimalikule põhjusele heidab valgust *MR*-i 1962. aasta väljaande võrdlus II *Vaticanum*'i järgsete väljaannetega. Nimelt viitab asjaolu, et pärast fraasi *Crucifixus etiam pro nobis* on MSC-s kasutatavas NCL-i tekstis küll koolon, kuid puudub tsesuur, *MR*-i 1962. aasta väljaandele, kus on nimetatud kohas samuti koolon. II *Vaticanum*'i järgsetes *MR*-i väljaannetes sõna *nobis* järel aga koolon puudub ja fraasilõpp on paigutatud sõna *Pilato* järel. Seega arvestab Pärt MSC-s kõnealuses seoses nii *MR*-i 1962. aasta väljaannet kui ka neid *MR*-i väljaandeid, mis nägid ilma valgust pärast II Vatikani kirikukogu.⁴⁷²

⁴⁷² Ei saa siiski jätta märkimata sõna *Pilato* esiletoomise võimalikku formaalset põhjust. Nimelt on see sõna NCL-is järjekorras 82. ja asub seega täpselt 163-sõnalise teksti keskel.

4.2.2.4.5. Kokkuvõte

Nägime, et MSC-d on võimalik seostada nii süstemaatilise kui ka praktilise teoloogiaga. Esile tuli teose seos skolastilise teoloogia viisiga liigendada NCL kaheks osaks. Samuti ilmnis teose vastavus nii II *Vaticanum*'i eelsele kui ka järgsele liturgilisele praktikale, nagu see on esindatud *MR*-is ja teistes roomakatoliku ametlikes liturgilistes kogumikes.

4.2.3. Summa

Teine Arvo Pärdi *tintinnabuli*-perioodi algusajast pärinev teos *Summa* (1977) on algselt komponeeritud kahele soolohäälele (tenor, bass) ja kuuetele instrumendile. Siiski sai teos esmalt tuntuks *a cappella* versioonis, seda nii solistidele kui ka koorile.⁴⁷³ Hiljem on Pärt *Summa*'t seadnud erinevatele instrumentaalkoosseisudele, mis siiski koosnevad ühe perekonna instrumentidest. *Summa* 1977. aasta versioon on Arvo Pärdi Keskuse andmetel ka praegu kehtiv.⁴⁷⁴ Käesolevas töös olen kasutanud *Summa* partituuri UE 17225, mis on noteeritud koorile või solistidele (SATB) *a cappella* (vt lisa 15).⁴⁷⁵

Summa partituuris on traditsioonilise notatsiooni kaudu esitatud teose helikõrgused ja -vältused. Noodid on jagatud taktidesse. Puuduvad aga dünaamika- ja agoogikaterminid, artikulatsioonimärgid ja temponäidud.

4.2.3.1. Heli kõrgus

Summa helikõrguslik struktuur on, nagu Pärdi *tintinnabuli*-muusikas ikka, väga korrapärane. See koosneb kahest M-häälest, mida esitavad alt ja bass, ning kahest M-häälele vastavast T-häälest, mida esitavad sopran ja tenor. *Summa* noodipildis on kõigis hääldes näha legaatoakaarega ühendatud nootidest koosnevaid paare, mis tekivad M- ja T-hääle nootidele lisatud abinootide tõttu. Need abinoodid asuvad muusika n-ö esiplaanil ega mõjuta muusika tagaplaanil asuvat M- ja T-hääle vormiloovat kontrapunkti. Seetõttu olen neist abinootidest näites 5 ülevaatlikkuse huvides loobunud. Hüüumärkide tähenduse kohta näites 5 vt punktist 4.2.3.3.4.

⁴⁷³ Hillier, 1997, 111.

⁴⁷⁴ Arvo Pärdi loomingu nimekiri. Internetiaadressilt: <http://www.arvopart.ee/Arvo-Part/teosed>; 13.08.2013.

⁴⁷⁵ Pärt, Arvo. *Summa: für Chor oder Solisten (SATB) a cappella (1977)*. Universal Edition, Wien, c1990 (Austria, 1999).

NÄIDE 5: Summa M- ja T-hääle vormiloov kontrapunkt

I
S T-hääle
A M-hääle

II
T-hääle
M-hääle

III
Credo in unum Deum. Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium, et unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

IV
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

V
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

VI
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

VII
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

VIII
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

IX
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

X
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

XI
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

XII
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

XIII
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

XIV
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

XV
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

XVI
Deum de Patre et Filio procedentem, et consubstantialem Patri, qui ex Patre et Filio procedit, Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.

XVII
Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula.

4.2.3.1.1. M-hääl

Aldis asuv ülemine M-hääl koosneb 16 noodist, millest igauhele vastab üks NCL-i silp (vt näidet 5). I üksuses on ülemise M-hääle meloodia liikumise skeem e-moll $\hat{1}\downarrow$ (7), $\hat{3}\uparrow$ (7), $\hat{3}\downarrow$ (2).⁴⁷⁶ Bassis asuv alumine M-hääl astub sisse koos ülemise M-hääle 8. noodiga ja moodustab ülemise hääle suhtes range peegelkaanoni, ainult oktav madalamal. Alumine M-hääl jääb seega alates 10. noodist üksi.

Nagu näitest 5 näha, on M-häälte kaanon komponeeritud nii, et NCL-i igale 366 silbile vastab üks M-häälte kaanoni noot/vertikaal. Kahesilbilisele sõnale *Amen* (takt 48) on kolm nooti lisatud, seega vastab *Summa* M-häälte kaanonis NCL-i 366 silbile 369 nooti/vertikaali. 369. vertikaal kannab silpi *-men*. Eelnevad 368 nooti/vertikaali/silpi on Pärt liigendanud kuueteistkümneks võrdseks üksuseks, nii et igas üksuses on 368:16=23 nooti/vertikaali/silpi, ja liigendanud iga üksuse omakorda kolmeks alaüksuseks: 7+9+7=23 nooti/vertikaali/silpi. Seitsmeteistkümneenda üksuse moodustab silbile *-men* vastav e-molli toonika. Kui liigendada NCL eeltoodud liigendusosaluste järgi üksusteks ja alaüksusteks, siis tekib järgmine pilt (tabel 21):

TABEL 21: NCL-i korrapärane liigendumine *Summas* üksusteks ja alaüksusteks

Üksuse nr	Silpide arv	NCL	Üksuse nr	Silpide arv	NCL
I	7 9 7	<i>Credo in unum Deum. Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, vi</i>	IX	7 9 7	<i>Et resurrexit terti a die, secundum scripturas. Et ascendit in coelum:</i>
II	7 9 7	<i>sibillum omnium, et invisibilem. Et in unum Dominum Jesum</i>	X	7 9 7	<i>sedet ad dexteram Pa tris. Et iterum venturus est cum gloria, judica</i>
III	7 9 7	<i>Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia</i>	XI	7 9 7	<i>re vivos et mortuos: Cujus regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum,</i>
IV	7 9 7	<i>saecula. Deum de De o lumen de lumine, Deum verum de Deo vero.</i>	XII	7 9 7	<i>Dominum, et vivifi cantem: qui ex Patre Filio que procedit. Qui cum Pa</i>
V	7 9 7	<i>Genitum, non factum, con substantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui</i>	XIII	7 9 7	<i>tre et Filio simul adoratur, et conglorifi catur: qui locutus est</i>
VI	7 9 7	<i>propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de coelis. Et incar</i>	XIV	7 9 7	<i>per Prophetas. Et unam sanctam catholicam et apo stolicam Ecclesiam.</i>
VII	7 9 7	<i>natus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: Et homo factus est. Cru</i>	XV	7 9 7	<i>Confiteor unum bap tisma in remissionem pec catorum. Et exspecto</i>
VIII	7 9 7	<i>cifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est.</i>	XVI	7 9 3+1+3	<i>resurrectionem mor tuorum. Et vitam venturi saeculi. A</i>
			XVII	1	<i>men.</i>

⁴⁷⁶ Skeemis asub sulgudes samasuunaliselt astmeliselt liikuvate nootide arv.

II üksuses alustab kaanonit alumine M-hääl, III üksuses jälle ülemine jne. Viimases, XVI üksuses alustab kaanonit alumine M-hääl (vt näidet 5).

Summa muusikaline areng on kujundatud nii, et üksustes II–XV tõstetakse mõlema M-hääle algusest noote nende lõppu järgmise skeemi kohaselt: II üksuses 2. noot, III üksuses 2. ja 3. noot, IV üksuses 2., 3. ja 4. noot jne kuni XV üksuses tõstetakse lõppu noodid 2–15. Seega naasevad mõlemad M-hääled eelkirjeldatud rotatsiooni⁴⁷⁷ kaudu XVI üksuses esialgsele kujule, ainult nüüd on nad kohad vahetanud (vt näidet 5).

Mainitud rotatsiooni on võimalik esitada ka formaalse valemiga.⁴⁷⁸ Nimelt koosnevad *Summa* M-hääle puhul esimese ja viimase üksuse vahele jäävad üksused, mida võib tähistada \check{U}_n , muutumatust osast X_n (mille nootide järjekorranumbrid on samad nagu I üksuses) ja muutuvast osast Y_n . Seega $\check{U}_n = X_n + Y_n$, kus n võib olla mistahes täisarv vahemikus 1 ... 14.

Järgnevas valemis on *Summa* I üksuse noodijärgnevus tähistatud märgiga \check{U}_0 ja järgnevate üksuste omad $\check{U}_1, \dots, \check{U}_{15}$. Nootide järjekorranumbrid on tähistatud nurksulgudes numbritega, näiteks \check{U}_0 puhul: $\check{U}_0 [0], \dots, [15]$.

M-hääle noodijärgnevus \check{U}_n on üksustes II ... XVI leitav valemitega:

$$\begin{aligned}\check{U}_n &= X_n + Y_n, \\ X_n &= \check{U}_0 [0], \\ Y_n &= \text{Rot}_{15-n} \check{U}_0 ([1], \dots, [15]) \pmod{15},\end{aligned}$$

kus n võib olla mistahes täisarv vahemikus 1 ... 14.

Näiteks II üksuses (\check{U}_1):

$$\begin{aligned}\check{U}_1 &= X_1 + Y_1, \\ X_1 &= \check{U}_0 [0], \\ Y_1 &= \text{Rot}_{15-1} \check{U}_0 ([1], \dots, [15]) \pmod{15} = \text{Rot}_{14} \check{U}_0 ([1], \dots, [15]) \pmod{15},\end{aligned}$$

mis annab noodijärgnevuse:

$$\check{U}_1 = \check{U}_0 [0], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [1].$$

Siit näeme, et $\check{U}_0 [2] = \check{U}_1 [1]$ (sest $2 + 14 = 16 = 1 \pmod{15}$); $\check{U}_0 [1] = \check{U}_1 [15]$ (sest $1 + 14 = 15 \pmod{15}$) jne.

4.2.3.1.2. T-hääl

Mõlemale M-häälele on kindla reegli kohaselt lisatud T-hääl. Ülemise M-hääle nootidele 1–7 on T-hääl lisatud järgmise skeemi alusel: T 8va : $-1, -2, -1, -1, -2, 0, -1$. M-hääle nootidele 8–13 on T-hääl lisatud sama skeemi järgi nagu nootidele 1–6, ent vähikäigus. Vertikaalide 1–13 puhul tekib seega peegelsüm-

⁴⁷⁷ Rotatsioon on liitmistehe, mille puhul mingi noodijärgnevuse iga noodi järjekorranumbrile lisatakse teatud suurus. Seega tähendab Rot_n , et kõigi nootide järjekorranumber on suurenenud suuruse n võrra. Rotatsiooni puhul oluline *modulo* suurus, mis ühtib roteeruvate nootide arvuga (nt dodekafoonilises seerias on see 12).

⁴⁷⁸ Rotatsioonivalemi tuletamise eest tänan oma juhendajat prof Mart Humalat.

meetria, mille teljeks on esimese kolomeetrilise tekstiüksuse (vt lisa 2) lõppu märkiv silp *-um*:

$$T\ 8^{va}: \quad -1\ -2\ -1\ -1\ -2\ 0\ \boxed{-1}\ 0\ -2\ -1\ -1\ -2\ -1$$

Cre-do in u-num De-um. Pa-trem om-ni-po-ten-

Sõnad *De-um* ja *Pa-trem* tõusevad esile nende esimesele, rõhulisele silbile vastava oktavi tõttu.

Ülemise M-hääle nootidele 14–16 lisatud T-hääl moodustab samuti peegelsümmeetrilise struktuuri:

$$T\ 8^{va}: \quad -1\ \boxed{0}\ -1$$

-tem, fac-to-

Silbile *fac-* vastava oktavi abil tõuseb esile kolmandat kolomeetrilist tekstiüksust (vt lisa 2) alustav sõna *factorem*.

Näites 6 olen esitanud kõigi kuuesteistkümneme üksuse ülemistele M-häälele vastavate T-hääle positsiooninumbrid. Selle näite selgituseks olgu öeldud järgmist.

1. Arvo Pärdi muusika uurijad räägivad T-hääle puhul ainult kahest positsioonist M-häälega võrreldes. Seepärast käsitlevad nad M-häälest reaalselt ülalpool asuvat, kuid teisest positsioonist kaugemal asuvat T-häält M-hääle alahäälena, mida Leopold Brauneiss tähistaks miinusmärgiga (vt punkti 4.2.1.2.). Nõnda tuleks T-hääle nootide 1–16 eeltoodud positsiooniskeemi kohaselt alustada näidet 6 järgmiselt:

$$I \qquad \qquad \qquad -1\ -2\ -1\ -1\ -2\ 0\ -1\ 0\ -2\ -1\ -1\ -2\ -1\ -1\ 0\ -1$$

$$II\ -1\ -2\ 0\ -1\ -1\ -2\ -1\ -1\ 0\ -2\ -1\ 0\ -2\ -1\ -2\ -2$$

jne.

Sel juhul oleks aga tegemist kolme numbriklassi ja miinustega, mis muudab näite raskesti haaratavaks. Parema loetavuse huvides olen näites 6 T-hääli käsitlenud mitte M-hääle ala-, vaid ülahäälena, mille tagajärjel tuleb mõnel juhul rääkida kolmanda positsiooni T-häälest.

2. Vertikaaljooned näites 6 näitavad sümmeetriatelgede

$$0\ -1\ 0$$

De-um. Pa

ja

$$-1\ 0\ -1$$

-tem, fac-to-

korrapärasest liikumist *Summa* struktuuris.

NÄIDE 6: Summa kõigi kuue teist kümne ülemistele M-häälele vastavate T-hääle positsiooninumbri

Ülemine T-hääli

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII
Taktid 1–7																	
Taktid 13–19	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 20–26	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Taktid 33–41	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 42–48	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Taktid 57–64	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 64–71	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Taktid 79–86	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 87–92	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Taktid 100–107	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 107–115	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Taktid 122–130	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 130–136	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Taktid 144–148	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Taktid 149–154	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Taktid 158–163	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Takt 163	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2

Nagu näitest 6 näha, on tegu äärmiselt korrapärase struktuuriga. Seda korrapära „häirib” ainult kaks kooskõla, mis asuvad kastikesega tähistatuna VI ja VII üksuses (vt lähemalt punktist 4.2.3.3.4.).

Ka alumine M-hääel on T-häälega varustatud peegelsümmeetria alusel. Sümmeetriateljeks on silp *-tem*, mis märgib teise kolomeetrilise tekstiüksuse lõppu:

T +: 2 1 1 2 2 1 2 1 2 2 1 1 2
Pa-trem om-ni-po-ten-tem, fac-to-rem coe-li et

Ka alumise M-hääle kolmele viimasele noodile lisatud T-hääel moodustab peegelsümmeetria:

T +: 2 1 2
ter-rae, vi-

Näites 7 on esitatud kõigi üksuste lõikes ka alumisele M-häälele vastav T-hääel. Selles näites on positsiooninumbrid Pärdi muusika uurijate käsitlesega kooskõlas. Vertikaaljoonte tähendus on sama, mis näites 6.

NÄIDE 7: Summa kõigi kuueteistkümne üksuse alumistele M-häältele vastavate T-häälte positsioonimbrid

Alumine T-hääl

Taktid	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 5–11	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 11–16	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 23–29	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 30–37	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 45–52	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 53–60	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 68–76	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 76–82	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 89–96	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 97–104	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 111–119	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 120–126	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 134–139	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 140–147	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 151–156	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Taktid 157–161	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Takt 163	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2

T-hääl teeb mõlema M-hääle puhul rotatsiooni kaasa, nii et selle tulemusena muutub paaritu üksuse T-hääl XVI üksuses paaris üksuse T-hääleks.

4.2.3.1.3. Abinoodid

Nagu punktis 4.2.3.1. mainitud, on Pärt lisanud nii M-hääle kui ka T-hääle mõnedele nootidele abinootide. Need kujutavad endast liikumisi kas ülemisele või alumisele e-molli toonikakolmkõla noodile ehk *tintinnabuli*-noodile ja asuvad alati põhinoodist paremal. Abinoodid ei allu näiliselt kindlale reeglile. Siiski on nende esinemises võimalik välja tuua korrapära.

Kahes ülemises hääles kui kaanoni *proposta*'s näib abinootide asukoha määravat juba eespool mainitud peegelsümmeetria telje *-um* ümber. Nimelt asuvad T-hääles abinoodid teljenoodist lugedes 3. positsioonil (vt näidet 8).

NÄIDE 8: Abinootide korrapärane asetus *Summa* kahes ülemises hääles, *proposta*'s (taktid 1–2)

The image shows a musical score for two voices, Soprano (S) and Alto (A), in G major. The Soprano part has a melodic line with auxiliary notes (Abinootid) marked with numbers 1-6 above it. The Alto part has a more rhythmic line. The lyrics "Cre - do in u - num De - um. Pa - trem om - ni - po - ten - tem." are written below the notes. A vertical line with a downward arrow points to the 3rd auxiliary note in the Soprano part, indicating its position relative to the main note.

Siiski ei põhjenda sümmeetria abinooti teljenoodist lugedes paremal 6. positsioonil, eelviimasel silbil *-ten*. M-hääles asuvad aga abinoodid teljenoodist lugedes 1. ja 4. positsioonil.

Mis puutub abinootide helikõrgustesse, siis ülemises T-hääles näivad need olevat tingitud sümmeetriatelje nihkumisest ühe noodi võrra paremale, silbile *Pa-* vastavale noodile *g*.⁴⁷⁹ Helikõrgused asuvad uuest teljenoodist nii paremal kui ka vasakul järjestuses: $e^1-g^1-e^1-h^1-g^1-h^1-g^1$. Nüüd aga jääb peegelsümmeetriast välja T-hääle esimene noot silbil *Cre-*. Ülemise M-hääle abinootide helikõrgus ei allu peegelsümmeetriale ja näib olevat tingitud kooskõlaeelistustest.

Kahe alumise hääle kui kaanoni *risposta* abinootide puhul on osaliselt toimitud *proposta* eeskujul (vt näidet 9). *Risposta* M-hääles asuvad abinooti-osalusega noodipaariid teljenoodist *d* (silp *-tem*) lugedes samuti 1. ja 4. positsioonil ning on kolmel juhul neljast identsed *proposta* samalt helikõrguselt algavate noodipaaridega (vrd näiteid 8 ja 9):

⁴⁷⁹ Vrd Motte-Haber, 1996, 16.

risposta teljenoodist vasakul 4. positsioonil asuv noodipaar $g-e$ võrdub
proposta teljenoodist paremal 1. positsioonil asuva noodipaariga;

risposta teljenoodist vasakul 1. positsioonil asuv noodipaar c^1-h võrdub
proposta teljenoodist paremal 4. positsioonil asuva noodipaariga;

risposta teljenoodist paremal 1. positsioonil asuv noodipaar c^1-g võrdub
proposta teljenoodist vasakul 4. positsioonil asuva noodipaariga.

NÄIDE 9: Abinootide korrapärane asetus *Summa* kahes alumises hääles, *risposta*'s
(taktid 2–3)

Risposta T-hääles asuvad abinoodiosalusega noodipaarid teljenoodist g (silp *-tem*) lugedes 4. positsioonil. Nende helikõrgused pole aga tuletatavad sümmeetriatelje edasinihutamisest, nagu *proposta*'s.

Helga de la Motte-Haber on näidanud,⁴⁸⁰ et kui asetada iga hääle kõik kuue- teistkümmele üksusele vastavat läbiviimist kindlal viisil üksteise alla, siis ilmneb, et hääle roteeruvais variantides on abinootide lisatud enamasti kindlas järjekorras. Näiteks ülemist T-häält esitavas sopranihääles ilmuvad abinoodi- osalusega noodipaarid ehk kaunistused (K) järjekorras

- $g^1-h^1, g^1-e^1, h^1-g^1$ (I üksus),
- h^1-e^2 (II üksus),
- g^1-h^1 (VI üksus),
- g^1-e^1 (XI üksus),
- h^1-g^1 (XIV üksus)

(vt näidet 10; näites kastikesega piiratud nootide tähenduse kohta vt punktist 4.2.3.3.4., märkide \times ja \times) tähenduse kohta vt punktist 4.2.3.2.).

⁴⁸⁰ Motte-Haber, 1996, 15–21.

NÄIDE 10: Summa ülemist T-häält esitav sopranihäääl

K K X K

I Credo in u - num De - um. Pa - trem om - ni - po - ten - tem, fac - to

II et in - vi - si - bi - li - um. Et in u - num Do - mi - num Je - sum

III Chri - stum, Fi - li - um De - i u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre

IV o lu - men de lu - mi - ne, De - um ve - rum de De - o ve - ro.

V Ge - ni - tum, non fá - ctum, con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri per quem

VI pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit de - coe - lis. Et in - car -

VII na - tus est de Spi - ri - tu San - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne.

VIII nobis sub Pon - ti - o Pi - la - to pas - sus et se - pul - tus est.

IX Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum scri - ptu - ras.

X tris. Et i - te - rum ven - tu - rus est cum glo - ri - a, ju - di - ca

XI re vi - vos et mor - tu - os. Cu - jus re - gni non e - rit fi - nis.

XII can - teni qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit. Qui cum Pa

XIII tre et Fi - li - o - si - mul a - do - ra - tur, et con - glo - ri - fi

XIV san - ctam ca - tho - li - cam et a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am.

XV Con - fi - te - or u - num bap - tis - ma in - re - mis - si - o - nem pec

XVI tu - o - rum. Et vi - tam ven - tu - ri sae - cu - li. A

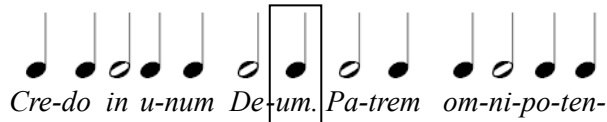
XVII K K K

men.

4.2.3.2. Heli vältus

Arvo Pärt kasutab *Summa*'s ainult nelja tüüpi rütmivältusi: pool-, veerand- ja kaheksandiknoot. Vaid korra, teose viimase noodina esineb *brevis*. Kaheksandiknoot kasutatakse reeglina noodipaaride jaoks, mille teine noot on abinoot.

Juhul, kui paigutada *Summa* esimese üksuse ülemise T-hääle rütmi legaato-kaarega ühendatud noodipaaride asemel mõtteliselt veerandnoodid, siis alluvad ka teose esimesed 13 vältust peegelsümmeetriale, mille teljeks on silp *-um*.

Seda sümmeetrilist põhiritmi on siis „nihestatud” abinootide abil. Silbile *u*-vastav veerandnoot on jagatud kaheks kaheksandikuks. Silpidele *om-* ja *-ten*-vastavale veerandnoodile sõnas *omnipotentem* on lisatud teine veerandnoot. Küsimusele, kas selle rütmi sünni juures on rolli mänginud ka NCL-i foneetiline aspekt, võiks vastata, et osaliselt küll. Sümmeetrilise põhiritmi puhul pole arvestatud silbivältusi, küll aga osaliselt sõnarõhku: sõna *Deum* ja *Patrem* rõhuline esimene silp on saanud vältuseks poolnoodi. Samas näib rõhutu ja lühike silp *-ni-* olevat poolnoodi vääriline vaid seetõttu, et sellega sümmeetrilist ühesilbilist sõna *in* on isoleerituna võimalik tõlgendada rõhulisena. Kuid abinoodid näivad olevat määratud seda „puudust” leevendama: nende abil on esile tõstetud rõhulised silbid *u-* sõnas *unum* ning silbid *-ten-* ja kaarõhuline silp *om-* sõnas *omnipotentem*. Nõnda on selle tekstiüksuse rõhulistest silpidest rütmiliselt markeerimata jäänud vaid esimese sõna algussilp *Cre-*.

Veerand- ja poolnootide edasine paigutus allub korrapärale, mille avab oma analüüsis Helga de la Motte-Haber:⁴⁸¹ paigutades M- ja T-häälte kuusteist varianti kindlal viisil üksteise alla ilmneb, et eri variantide samakõrguslike, osaliselt ka muutumatu intervalli kaugusel korduvate nootide vältused moodustavad mustreid. Nt ülemist T-häält esitavas sopranipartiis on I üksuse legaato-kaarega ühendatud noodipaarile g^1-e^1 järgnev h^1 üksustes I–X (märgi × all) esitatud järjestuses poolnoot-veerandnoot-poolnoot jne. Üksustes XI–XVI on legaato-kaarega ühendatud noodipaarile g^1-e^1 järgnev h^1 (märgi ×) all) aga alati poolnoot (vt näidet 10).

Sarnaselt *Summa* helikõrgusliku struktuuriga teeb ka teose vältusstruktuur läbi rotatsiooni. Näitest 10 on näha, et ülemise T-hääle I üksuse peegelsümmeetriline rütm on XVI üksuseks taastunud, ehkki väikeste muutusega. Sümmeetriat „häirib” seal esimene vältus, mis on veerandnoodi asemel poolnoot.⁴⁸² Ka kaunistuste vältused on ümber pööratud: sümmeetriateljest (I üksuses silp

⁴⁸¹ Motte-Haber, 1996, 15–21.

⁴⁸² Võib-olla viitab see ebaregulaarne poolnoot I üksuse esimesele silbile *Cre-*, millele võiks tema foneetilise rõhu tõttu vastata poolnoot, kuid vastab veerandnoot.

-um sõnas *Deum*, XVI üksuses silp *ven-* sõnas *venturi*) vasakul asuv legaato-kaarega ühendatud noodipaar koosneb nüüd veerandnootidest, teljest paremal asuvad noodipaarid aga kaheksandikest.

Summa rütmivältused on taktijoonte abil jagatud 49 takti. Iga takti moodustab üks punktis 4.2.3.1.1. kirjeldatud helikõrgusliku üksuse $7+9+7=23$ noodi/vertikaali/silbi kolmest alaüksusest ja seega on otstarbekas käsitleda ka *Summa* takte 3-taktiliste rühmadena. Neid rühmi on $48:3=16$. 49. takt on teost lõpetava *brevis*'e jaoks. Taktide ees puuduvad taktimõõdu tähised, kuid kui arvestada ühe löögi pikkuseks veerandnoot, siis võib taktide löökide arvu esitada Leopold Brauneissi eeskujul ülevaatliku tabelina (vt tabelit 23).⁴⁸³

TABEL 22: Löökide arv *Summa* taktides

Taktirühma number ja vastavad taktid	Löökide arv taktirühma 1. taktis	Löökide arv taktirühma 2. taktis	Löökide arv taktirühma 3. taktis
I (1–3)	9	14	8
II (4–6)	9	14	8
III (7–9)	10	14	8
IV (10–12)	9	14	9
V (13–15)	10	12	9
VI (16–18)	9	12	8
VII (19–21)	8	12	10
VIII (22–24)	8	12	9
IX (25–27)	8	13	10
X (28–30)	8	13	9
XI (31–33)	8	12	9
XII (34–36)	9	13	10
XIII (37–39)	8	14	9
XIV (40–42)	9	14	9
XV (43–45)	9	14	8
XVI (46–48)	9	14	8
KOKKU	140	211	141

⁴⁸³ **Brauneiss**, Leopold. Die Rationalität des Heiligen Geistes: Analytische Annäherungen an Arvo Pärt. – *Zahlen zwischen Struktur und Bedeutung: Zehn analytische Studien zu Kompositionen von Josquin bis Ligeti und Pärt*. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1997, 21.

On märkimisväärne, et kui kõigi taktirühmade löökide summale 492 lisada viimase takti *brevis*'e vältus kaheksa lööki, siis ilmneb, et *Summa*'s on täpselt 500 lööki.⁴⁸⁴

4.2.3.3. NCL-i muusikaline liigendamine

NCL-i muusikalise liigendamise *Summa*'s võib eeltoodud analüüsi appi võttes jagada neljaks printsiiibiks, mille olen nimetanud kaanoniprintsiibiks, grammatikaprintsiibiks, sümmeetriaprintsiibiks ja veaprintsiibiks.

4.2.3.3.1. Kaanoniprintsiip

Kaanoniprintsiibi all pean silmas kahe M-hääle ja neile vastavate T-häälte peegelkaanonit, mis tekitab 23 vertikaalist (igale silbile vastavatest M- ja T-häälest) koosneva vormiüksuse (taktid 1–3, 4–6 jne). Viimane omakorda liigendub kolmeks alaüksuseks skeemiga $7+9+7=23$ vertikaali. Kaanoniprintsiipi võib pidada muusika esiplaani kujundajaks, sest nimetatud vormiüksused on selgelt artikuleeritud

- helikõrguslikult, sest iga üksust alustab mõlemas häältepaaris (SA ja TB) kooskõla *e–h*;
- faktuurimuutuste abil, sest alaüksusi esitavad hääled vahelduvad järjestuses SA-SATB-TB või TB-SATB-SA;
- taktijoonte abil, mis lõpetavad nii üksusi kui ka alaüksusi.

Kaanoniprintsiibi rakendamisel on tekkinud vorm, mis koosneb kuueteistkümnest kolmeks alaüksuseks liigendatud üksusest pluss lõpetava akordiga seitsmeteistkümnes üksus, kokku 49 takti (vt tabelit 21).

Järgnevalt (vt tabelit 23) toon esile kaanoniprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused, mis seostuvad NCL-i teoloogilise ja/või kolomeetrilise liigendamisega. Nimelt langeb nende tekstiüksuste algus kokku mõne tabelis 19 esile toodud teoloogilise liigendusüksuse või lisa 2 esile toodud kolomeetrilise liigendusüksuse algusega. Rasvases kirjas on märgitud terviklikud liigendusüksused, need, mille silpide arv langeb kokku kaanoniprintsiibi rakendamisel tekkinud tekstiüksuste silpide arvuga.

⁴⁸⁴ Brauneiss, 1997, 21–22.

TABEL 23: *Summa* kaanoniprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused

Üksuse number	1. alaüksus (7 silpi)	2. alaüksus (9 silpi)	3. alaüksus (7 silpi)
I	<i>Credo in unum Deum.</i> (takt 1, SA)	<i>Patrem omnipotentem, factum</i> (takt 2)	
II		<i>et invisibilium. Et in</i> (takt 5)	
III	<i>Christum, Filium Dei</i> (takt 7, SA)	<i>unigenitum. Et ex Patre</i> (takt 8)	
V	<i>Genitum, non factum, con</i> (takt 13, SA)		<i>omnia facta sunt. Qui</i> (takt 15, TB)
VII			<i>Et homo factus est. Cru</i> (takt 21, TB)
VIII			<i>passus et sepultus est.</i> (takt 24, SA)
IX	<i>Et resurrexit terti</i> (takt 25, SA)		<i>Et ascendit in coelum:</i> (takt 27, TB)
X	<i>sedet ad dexteram Pa</i> (takt 28, TB)		<i>cum gloria, judica</i> (takt 30, SA)
XI		<i>Cujus regni non erit finis.</i> (takt 32)	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i> (takt 33, TB)
XII	<i>Dominum, et vivifi</i> (takt 34, TB)		
XIV	<i>per Prophetas. Et unam</i> (takt 40, TB)	<i>sanctam catholicam et apo</i> (takt 41)	
XV	<i>Confiteor unum bap</i> (takt 43, SA)		
XVI	<i>resurrectionem mor</i> (takt 46, TB)		
	9	5	6

Nagu tabelist 23 näha, langeb kaanoniprintsiibi rakendamisel tekkinud NCL-i neljakümne üheksast tekstiüksusest kaksikümme kokku NCL-i mõne teoloogilise või kolomeetrilise liigendusüksusega.

Lisaks jäävad kaanoniprintsiibi rakendamisel tekkinud tekstiüksuste algusesse teoloogiliste või kolomeetriliste liigendusüksustega mitte kokkulangevad sõnad *unum* (takt 6, SA), *natum* (takt 9, TB), *saecula* (takt 10, TB), *verum* (takt 12, SA), *propter* (takt 16, TB), *propter* (takt 17), *Sancto* (takt 20), *nobis* (takt 23), *adoratur* (takt 38) ja *saeculi* (takt 48).

4.2.3.3.2. Grammatikaprintsiip

Grammatikaprintsiibi all pean silmas viisi, kuidas Pärt on *Summa*'s kujundanud M-hääle. Nagu punktis 4.2.3.1.1. öeldud, on ülemise M-hääle skeem e-moll $\hat{1}\downarrow$ (7), $\hat{3}\uparrow$ (7), $\hat{3}\downarrow$ (2) ja see koosneb seega loomuliku e-molli helirea kolmest eri suunaga lõigust. M-hääl alustab e-molli toonikanoodist ja laskub kuni helirea 7. noodini *fis*, millega lõpeb NCL-i esimene kolomeetiline 7-silbiline liigendusüksus *Credo in unum Deum*. Seejärel tõuseb M-hääl 7 noodi võrra ja, jõudes 14. noodile *fis*¹, lõpetab NCL-i teise kolomeetrilise 7-silbilise liigendusüksuse *Patrem omnipotentem*. M-hääl tõuseb aga veel ühe noodi võrra, noodile *g*¹, ja laskub siis tagasi eelmisele. Võib tekkida mõte, et kuna M-hääle esimeses, laskuvas osas langeb kolomeetrilise liigendusüksuse lõpusilp kokku laskuva helirea lõpunoodiga, ent teises, tõusvas osas ei tähista helirea lõpunoot mitte eelmise liigendusüksuse lõpu- vaid järgmise algussilpi, siis järgib M-hääl muusikalist ja mitte grammatilist loogikat.

Siiski räägib taolisele mõttele vastu asjaolu, millele viitab Leopold Brauneiss.⁴⁸⁵ Ta juhib tähelepanu sellele, et *Summa* M-hääle tuletatud algvorm⁴⁸⁶ koosneb tegelikult kahest loomuliku e-molli helirea lõigust (vt näidet 11): laskuv helirida *g*¹-*fis* (valem e-moll $\hat{3}\downarrow$ (9)) ja seejärel tõusev helirida *g*-*fis*¹ (valem e-moll $\hat{3}\uparrow$ (7)). Reaalne M-hääl on aga sellest algvormist rotatsiooni, järgnevas kasutatud vormikujundusliku meetodi tulemusel tekkinud nii, et esimesest lõigust on kaks esimest nooti, düaad *g*¹-*fis*¹ viidud meloodia lõppu. Kui aga alustada esimest kolomeetrist tekstiüksust M-hääle tuletatud algvormi kolmandalt noodilt *e*¹, siis langeb tuletatud algvormi lõpp kokku teise kolomeetrilise tekstiüksuse lõpuga ja algusest lõppu viidud düaad *g*¹-*fis*¹ alustab juba uut kolomeetrist tekstiüksust.

NÄIDE 11: *Summa* M-hääle tuletatud algvorm

Grammatikaprintsiibi võib ühe M-hääle puhul kokku võtta skeemiga 7+7+2=16. Kui aga rakendada grammatikaprintsiipi ühe üksuse piires nii M-häälele kui ka tema peegelimitatsioonile teises häältepaaris, siis näeks summeeritud skeem välja järgmiselt: 7+7+7+2=23.⁴⁸⁷ Rakendades seda valemit kõigis kuueteistkümnes üksuses M-häälele ja tema imitatsioonile, tõuseb esile kolomeetrilise ja teoloogilise liigenduse seisukohalt asjakohaseid tekstiüksusi, mis kaanoniprintsiibi puhul jäävad varjatuks (vt tabelit 24).

⁴⁸⁵ Brauneiss, 2006 [A], 128.

⁴⁸⁶ *Erschlossene Urform*.

⁴⁸⁷ Sel juhul ei ühti allüksuse piirid taktijoontega.

TABEL 24: *Summa* grammatikaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused

Üksuse number	1. alaüksus (7 silpi)	2. alaüksus (7 silpi)	3. alaüksus (7 silpi)	4. alaüksus (2 silpi)
I			<i>factorem coeli et ter</i> (taktid 1–2)	
II			<i>Et in unum Dominum</i> (taktid 5–6)	<i>Jesum</i> (takt 6, SA)
IV			<i>Deum verum de Deo</i> (taktid 11–12)	
V			<i>per quem omnia facta</i> (taktid 14–15)	
VI			<i>descendit de coelis. Et</i> (taktid 17–18)	
	0	0	5	1

Nõnda lisandub grammatikaprintsiipi rakendades punktis 4.2.3.3.1. esile toodud kahekümnele üksusele veel kuus tekstiüksust, mille algus langeb kokku mõne lisa 2 esitatud kolomeetrilise ja/või tabelis 19 esitatud teoloogilise liigendusüksuse algusega. Samuti toob grammatikaprintsiip esile järgmised sõnad, mis ei seostu kolomeetriliste ega teoloogiliste liigendusüksuste algusega: *Patre* (takt 8), *vero* (takt 12), *coelum* (takt 27), *finis* (takt 32), *Sanctum* (takt 33), *cum Pa(tre)* (takt 36), *apo(stolicam)* (takt 41).

4.2.3.3.3. Sümmeetriaprintsiip

Sümmeetriaprintsiibi all pean silmas viisi, kuidas mõlemale M-häälele on lisatud T-hääl. Nagu punktis 4.2.3.1.2. näidatud, tekib I üksuses mõlema T-hääle positsiooninumbrite reas peegelsümmeetria, mille teljeks on M-hääle 7. noodile vastav T-hääle noot. Mõlemas T-hääles jääb nii teljest vasakule kui ka paremale kuus nooti ja sümmeetriline arvurida vastab nõnda kolmeteistkümnele noodile. T-häälte viimased kolm nooti jäävad sellest sümmeetriast välja, kuid moodustavad ise kolmenoodilise sümmeetrilise ehituse, mille teljeks on keskmine noot. Seega saab sümmeetriaprintsiipi järgides nii ülemisele kui ka alumisele T-häälele vastavat 16-silbilist tekstiüksust liigendada skeemi $13+3=16$ alusel. Rakendades aga sümmeetriaprintsiipi ühe vormiüksuse piires, võib kasutada kahe T-hääle summeeritud skeemi $7+6+7+3=23$. Sümmeetriaprintsiip võimaldab *Summa* kuueteistkümnes üksuses esile tõsta selliseid lisa 2 esitatud kolomeetriliste ja/või tabelis 19 esitatud teoloogiliste liigendusüksustega kokku langevaid NCL-i tekstiüksusi, mis ei tõuse esile ei kaanoniprintsiibi ega grammatikaprintsiibi puhul (vt tabelit 25).

TABEL 25: *Summa* sümmeetriaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused

Üksuse number	1. alaüksus (7 silpi)	2. alaüksus (6 silpi)	3. alaüksus (7 silpi)	4. alaüksus (3 silpi)
VI				<i>Et incar</i> (takt 18, SA)
X				<i>judica(re)</i> (takt 30, SA)
XII				<i>Qui cum Pa(tre)</i> (takt 36, SA)
XIV			<i>et apo(stolicam)</i> (takt 41)	
	0	0	1	3

Seega toob sümmeetriaprintsiip lisaks punktides 4.2.3.3.1. ja 4.2.3.3.2. viidatud kahekümne kuuele tekstiüksusele päevavalgele veel neli kolomeetriselt või teoloogiliselt asjakohast tekstiüksust.

Lisaks tõusevad sümmeetriaprintsiibi alusel esile sõnad või sõnühendid *omnia* (takt 9, TB), *Virgine* (takt 20), *Pilato* (takt 23), *scripturas* (takt 26), *in coelum* (takt 27, TB), *mortuos* (takt 11, SA), *Filio(que)* (takt 35), *exspecto* (takt 45, TB), *venturi* (takt 47), mis ei asu kolomeetriselt või teoloogiliselt liigendusüksuste alguses.

Samuti tuleb märkida, et sümmeetriaprintsiibi alusel esile tõusvad XVI üksuse kolm viimast nooti on täpselt needsamad, mis ainsana 369 noodist ei kannu eraldi silpi, vaid kuuluvad silbi *A*-juurde.

4.2.3.3.4. Veaprintsiip

Veaprintsiibi all pean silmas *Summa* korrapärasel struktuuris esinevaid „vigu”, mis tõstavad sel viisil esile mõne NCL-i tekstiüksuse (näites 5 on „vead” tähistatud hüüumärgiga, näites 6 aga kastikesega).

Summa helikõrgusstruktuuris esineb kaks sellist „viga” ülemises T-hääles. Esimene neist asub VI üksuses, kus sõnühendis *propter nostram* (takt 17) silbile *-pter* vastav ülemine T-hääle asub M-hääle suhtes kogu helikõrgusstruktuuris ainukordsel positsioonil T+4, häältevaheline intervall on väike noon. Silp *-pter* vastab aga *Summa* M-hääle kaanoni 369 noodil/vertikaali hulgast 124. noodile/vertikaalile ja alustab seega täpselt *Summa* teist kolmandikku. See justkui viitaks *Summa* kolmandale kolmandikule, M-hääle kaanoni 247. noodile/vertikaalile, millele vastab aga silp *Et* (takt 33), Püha Vaimu teoloogilise artikli *Et in Spiritum Sanctum* algus.

Teine „viga” asub VII üksuses kus sõnale *est* (takt 19) vastav T-hääle noot asub ülemise M-hääle suhtes positsioonil T+3, ehkki ootuspärane oleks positsioon T+2. Nimelt on näites 6 ühesilbilisele sõnale *est* vastavas vertikaalreas

kõik ülejäänud T-hääle noodid positsioonil T+2.⁴⁸⁸ Millele aga võiks selline „viga” viidata? Tõenäolise vastuse pakub kontekst. Silp *est* lõpetab tekstiüksuse *Et incarnatus est* (taktid 17–18), mida markeerib juba niigi eelkirjeldatud sümmeetriaprintsiip. Lisaks kinnitab nimetatud vastust ka *Summa* rütmstruktuur. Näites 10 on näha, et VI üksuse silbiga *Et* kohakuti on allpoolsetes ridades samas positsioonis legaatoakaarega varustatud noodipaarid, kus T-hääle noodile g^1 on lisatud abinoot h^1 . VII üksuse silbiga *est* (takt 19) kohakuti on kõigis ülalpoolsetes ridades vältused järjestuses (ülalt alla) ♪♪♪♪♪♪♪♪. Ja samas näites lõpetab VI üksuse silbile *-car* vastav legaatoakaarega varustatud noodipaar g^1-e^1 (takt 18), mis seisab temaga kohakuti paiknevatest samasugustest noodipaaridest silmatorkavalt kaugel. Kõik need „vead” toovad fraasi *Et incarnatus est* esile ka muusika pinnatasandil.

Ka XIII üksuses on üks silp, mis tõuseb esile tänu „veale” nii helikõrgus- kui ka rütmstruktuuris (vt näidet 10). Silbile *-do-* (takt 38) vastab *Summa* helikõrgusstruktuuris ainukordne T-hääle noodist ja abinoodist koosnev noodipaar e^1-h^1 . Selle noodipaari abinoot on veerandnoot, mida ei saa siduda mitte ühegi teise sellega kohakuti asetseva vältusega: see tundub justkui „vahaletopituna”. Lisaks kõlab silbile *-do-* vastava noodipaari abinoodina nii sopranis, aldis kui ka tenoris noot *h*, mis tõstab selle silbi selgelt esiplaanile. Küllap on see „viga” mõeldud pinnatasandil esile tooma sõna *adoratur*, mis tõuseb esile ka kaanoniprintsiibi alusel.

Summa helivältuse parameetris torkab silma veel üks kõrvalekalle. Nimelt selgub tabelist 22, et löökide arvu poolest liigenduvad *Summa* kuueteistkümne taktirühma teised taktid nelja rühma. I–IV rühmas on vastava takti löökide arv 14, V–VIII rühmas 12 ja XIII–XVI rühmas jälle 14. Vaid IX–XII rühmas on teise takti löökide arv järjestuses 13-13-12-13. Miks on *Summa* 32. taktis 12 lööki ja mitte 13? Ühe võimaliku vastuse annab näide 10, kus on näha, et XI üksuse viimane vältus võiks sellega kohakuti olevaid noote arvestades olla poolnoot, kuid on veerandnoot. Ka teiste häälte rütmstruktuuri loogika kohaselt võiksid XI üksuse silbile *-nis* (takt 32) vastata veerandnootide asemel poolnoodid (vt näidet 12). Kui aga silbile *-nis* vastaksid kõigis hääldes poolnoodid või kahest legaatoakaarega ühendatud veerandnoodist koosnevad paarid, siis oleks ka selles taktis 13 lööki. Võib-olla on Pärt soovinud niiviisi varjatult esile tuua tekstiüksuse *Cujus regni non erit finis* lõpu ja ühtlasi järgneva tekstiüksuse *Et in Spiritum Sanctum*?

Ka tenori esitatava alumise T-hääle helikõrgus- ja rütmstruktuuris torkavad silma mõned „vead” (vt näidet 12).

⁴⁸⁸ Arvestamata võib jätta IX üksuse silbile *Et* vastava T-hääle noodi, sest tegu on üksuse esimese silbiga ja kõigi üksuste T-häälte esimesed noodid on alati positsioonil T+2.

NÄIDE 12: *Summa* alumist T-häält esitav tenorihää

I Pa-trem om - ni - po - ten - tem, fac - to - rem coe - li et ter - rae, vi
 II si - bi - li - um om - ni - um, et in - vi - si - bi - li - um. Et in
 III u - - - mi - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre - na - tum an - te om - - - ni - a
 IV sae - - - cu - la. De - um de De - o li - men de lu - mi - ne, De - um
 V sub - - - stan - ti - a - lem Pa - tri - per quem o - mni - a - fa - cta sunt. Qui
 VI pro - - - pter nos ho - mi - nes, et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen
 VII San - - - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne: Et ho - mo fa - ctus est. Cru
 VIII ci - - - fi - xus e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti - o Pi - la - to
 IX a di - e, se - cum dum scri - ptu - ras. Et a - scendit in coelum:
 X se - - - det ad dex - ter - am Pa - tris. Et i - te - rum ven - tu - rus est
 XI Cu - - - jus re - gni non e - rit fi - nis. Et in Spi - ri - tum Sanctum,
 XII Do - mi - num, et vi - vi - fi - can - tem: qui ex Pa - tre Fi - li - o
 XIII a - - - do - ra - tur, et con - glo - ri - fi - ca - tur: qui lo - cu - tus est
 XIV per Pro - phe - tas. Et u - nam sanctam ca - tho - li - cam et a - po
 XV tis - - - ma in - re - nas - ci - o - nem pec - ca - to - rum. Et ex - p - ecto
 XVI re - - - sur - re - cti - o - nem mor - tu - o - rum. Et vi - tam ven - tu - ri A
 XVII men.

Alumine T-hääli XII üksuses on kuueteistkümnest üksusest ainus, mis ei alga mitte veerandnoodiga, vaid omavahel legaatoakaarega seotud kaheksandikepaariga (takt 34). Sellele noodipaarile vastav silp on *Do-*, millega algab sõna *Dominum*. *Dominum* esineb NCL-is kaks korda ja kõnealusel juhul käib see Kolmainsuse kolmanda isiku, Püha Vaimu kohta. Esimest korda esineb sõna *Dominum* II üksuses (takt 6), kus see käib Kolmainsuse teise isiku, Poja kohta. Ka seal on see sõna esile toodud. Nimelt on ülemise T-hääle I üksuse kuueteistkümnene silbile vastavad noodid ülalkirjeldatud sümmeetriaprintsiibi abil liigendatud skeemi järgi $13+3=16$ (vt näidet 10). Sellisele sümmeetriaprintsiibile allub ka ülemise T-hääle rütm (vt punkti 4.2.3.2.). Näites 10 on näha, et I üksuse kolmele viimasele noodile vastav vertikaalrida toob helikõrgusliku ($e^2-g^2-e^2$, $e^2-h^1-e^2$, $e^2-g^2-e^2$ jne) ja ka rütmilise korrapäraga esile kolmesilbilisi tekstiüksusi. Teises üksuses on niiviisi esile toodud ka sõna *Dominum*. Need kolmesilbilised tekstiüksused asuvad 4-häälese faktuuri ülemises hääles ja kostavad hästi välja ka tessituuriliselt. Nõnda kostavad faktuurist välja ka sõnad *verum* (IV üksus, takt 12), *descendit* (VI üksus, taktid 17–18), *Sancto* (VII üksus, takt 20), *tertia* (IX üksus, taktid 25–26), *et mortu(os)* (XI üksus, takt 31).

Summa alumises T-hääles torkavad helikõrguslikult silma ka kolm omavahel legaatoakaarega ühendatud kaheksandikepaari (vt näidet 12). Nimelt pole kogu *Summa* helikõrgusstruktuuris peale nimetatute rohkem noodipaare, mis moodustaksid tõusva seksti $g-e$. Esimene taoline noodipaar esineb VI üksuses ja vastab seal silbile *pro-* (takt 17), tuues esile sõna *propter* fraasis *propter nostram salutem*. Teine juhtum esineb VIII üksuses, kus noodipaarile $g-e$ vastab silp *-am* (takt 22), sõna *etiam* kolmas silp. Siin tuuakse ehk sel viisil esile järgnev tekstiüksus *pro nobis*. Ja kolmas tõusev sekst $g-e$ esineb XV üksuses, vastates silbile *ex-* (takt 45), sõna *exspecto* esimesele silbile. Ehk tuuakse nii esile lisaks kahele NCL-i põhiverbile *credo* ja *confiteor* ka kolmas põhiverb *exspecto* (vrd punktiga 4.2.3.3.1.)?

4.2.3.3.5. Kokkuvõte

Punktides 4.2.3.3.1., 4.2.3.3.2., 4.2.3.3.3. ja 4.2.3.3.4. toodud printsiipide alusel tõusevad *Summa*'s rõhulistena esile järgmised NCL-i teoloogilised ja/või koloomeetriselised liigendusüksused ning sõnad või sõnapaarid (vt tabelit 26):

TABEL 26: *Summa* kaanoni-, grammatika-, sümmeetria- ja veaprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksuste kokkuvõte

Rõhutatud teoloogilised või kolomeetrilised liigendusüksused	Rõhutatud sõnad või sõnapaarid
<i>Credo in unum Deum.</i> (takt 1)	
<i>Patrem omnipotentem,</i> (takt 2)	
<i>factorem coeli et terrae,</i> (taktid 2–3)	
<i>et invisibilium.</i> (takt 5)	
<i>Et in unum Dominum</i> (taktid 5–6)	<i>unum</i> (takt 6)
	<i>Dominum</i> (takt 6)
<i>Jesum</i> (takt 6)	
<i>Christum,</i> (takt 7)	
<i>unigenitum,</i> (takt 8)	
	<i>Patre</i> (takt 8)
	<i>natum</i> (takt 9)
	<i>omnia</i> (takt 9)
	<i>saecula.</i> (takt 10)
<i>Deum verum</i> (taktid 11–12)	<i>verum</i> (takt 12)
	<i>vero.</i> (takt 12)
<i>Genitum, non factum,</i> (takt 13)	
<i>per quem</i> (takt 14)	
<i>omnia facta sunt.</i> (takt 15)	
	<i>propter</i> (takt 16)
	<i>propter</i> (takt 17)
<i>descendit de coelis.</i> (taktid 17–18)	<i>descendit</i> (taktid 17–18)
<i>Et incarnatus est</i> (taktid 18–19)	
	<i>Sancto</i> (takt 20)
	<i>Virgine:</i> (takt 20)
<i>Et homo factus est.</i> (takt 21)	
	<i>pro nobis</i> (taktid 22–23)
	<i>nobis</i> (takt 23)
	<i>Pilato</i> (takt 23)

Rõhutatud teoloogilised või kolomeetrilised liigendusüksused	Rõhutatud sõnad või sõnapaarid
<i>passus et sepultus est.</i> (takt 24)	
<i>Et resurrexit tertia die,</i> (taktid 25–26)	
	<i>tertia</i> (taktid 25–26)
	<i>scripturas.</i> (takt 26)
<i>Et ascendit in coelum:</i> (takt 27)	
<i>in coelum:</i> (takt 27)	<i>coelum,</i> (takt 27)
<i>sedet ad dexteram Patris.</i> (takt 28–29)	
<i>cum gloria,</i> (takt 30)	
<i>judicare</i> (taktid 30–31)	
<i>et mortuos:</i> (takt 31)	<i>mortuos:</i> (takt 31)
<i>Cujus regni non erit finis.</i> (takt 32)	<i>finis.</i> (takt 32)
<i>Et in Spiritum Sanctum,</i> (takt 33)	<i>Sanctum,</i> (takt 33)
<i>Dominum,</i> (takt 34)	
	<i>Filioque</i> (takt 35–36)
<i>Qui cum Patre</i> (takt 36–37)	<i>cum Patre</i> (takt 36–37)
	<i>adoratur,</i> (takt 38)
<i>per Prophetas.</i> (takt 40)	
<i>sanctam</i> (takt 41)	
<i>et apostolicam</i> (taktid 41–42)	<i>apostolicam</i> (taktid 41–42)
<i>Confiteor unum baptisma</i> (taktid 43–44)	
	<i>exspecto</i> (takt 45)
<i>resurrectionem mortuorum.</i> (taktid 46–47)	
	<i>venturi</i> (takt 47)
	<i>saeculi.</i> (takt 48)

4.2.3.4. Teoloogilisi tõlgendusi

Punktis 4.2.3.3. vaatesin seda, kuidas *Summa* parameetrite abil on võimalik NCL-i liigendada ja vihjasin esiletoodud liigenduste puhul ka nende mõningaile teoloogilistele põhjendustele. Alljärgnevas teen mõned katsed täita need liigendused veelgi otsesema teoloogilise „sisuga”. Selleks kasutan punktis 3. esile toodud teoloogilise liigendamise tulemusi.

4.2.3.4.1. „Liigendus üheks”

Punktides 4.2.3.1. ja 4.2.3.2. toodud analüüs viib mõttele, et *Summa* kõik nii heli kõrguse kui ka vältusega seotud parameetrid on tuletatud NCL-i avafraasist *Credo in unum Deum*. Esiteks on fraasi seitse silpi olnud aluseks *Summa* M-hääle maatriksile $7+7+2=16$ nooti. Teiseks astub alumine M-häääl kaanonina sisse ülemise M-hääle 8. helil, täpselt pärast nimetatud fraasi kõlamist, ning tingib sellega ühe vormiüksuse liigenduse $7+9+7=23$ silbiks; sama liigendus säilib läbi teose kõigi kuueteistkümmne vormiüksuse. Kolmandaks on ülemisele M-häälele T-häääl lisatud nii, et positsiooninumbrate reas ilmneva peegelsümmeetria telg asub fraasi *Credo in unum Deum* viimasel silbil *-um* ning XVI üksuses taastub täpselt sama M- ja T-hääle vahekord; sedapuhku on sümmeetriateljeks silp *ven-* sõnas *venturi* (vt näiteid 5 ja 6). Neljandaks on nimetatud silp *-um* ka ülemise T-hääle rütmilise peegelsümmeetria teljeks ning see rütm taastub, v.a esimene rütmivältus ja abinootide vältused, XVI üksuses; sümmeetriateljeks on siin samuti silp *ven-* sõnas *venturi* (vt näidet 10).

Selline „liigendus üheks”, kõige tuletamine algsest monoteistlikust usutunnistusest (vt punkti 3.1.2.) viib mõtled Arvo Pärdi püüdlemisele „kõikehõlmava Ühe”⁴⁸⁹ poole.

4.2.3.4.2. Liigendus kaheks

Keskaja skolastikute usutunnistuse-käsitluse peamine liigendusjoon lõikude *per quem omnia facta sunt* ja *qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis* vahel (vt punkti 3.1.3.) *Summa* parameetrite analüüsis otseselt esile ei tule. *Summa* VI üksus algab küll tekstiüksusega *propter nos homines* (takt 16), kuid selle algus, asesõna *qui* jääb eelmise üksuse lõppu. Siiski tõuseb tekstiüksus *qui propter Summa* helikõrgusstruktuuris tähelepanuväärselt esile oma intervallikoostise tõttu.

Suurim *Summa* meloodiahääldes esinev intervall on väike septim ja see esineb kolmel korral. Kaks neist esinemistest on just silpidele *pro-pter* vastavate nootide vahel: üks tõusvana VI üksuse alumises M-hääles (takt 16), teine laskuvana sama üksuse ülemises M-hääles (takt 17, vt näidet 5). Kolmas ja laskuv esinemine on alumises M-hääles VII ja VIII üksuse vahetusel silpidele *Cru-ci-* vastavate nootide vahel (taktid 21–22). Tähelepanuväärne on asjaolu, et alumine M- ja T-häääl 3-silbilises tekstiüksuses *qui pro-pter* (V ja VI üksuse vahetusel, taktid 15–16) moodustavad täpselt samad vertikaalid, mis on ka silpide *Cru-ci-fi*⁴⁹⁰ M- ja T-hääle puhul, ainult et vähikäigus. Selline muusikaline seos Kristuse inimliku loomuse avalikukssaamise ja Kristuse ristilöömise kui tema inimesekssaamise eesmärgi vahel viib küll mõttele, et NCL-i liigendus kaheks keskaja skolastikute järgi on ka *Summa*’s markeeritud.

⁴⁸⁹ Vt nt Brauneiss, 2005, 160.

⁴⁹⁰ Silpidele *Cru-ci-fi-xus* vastav motiiv $d^1-e-h-a$ M-hääles meenutab intervallide suuna poolest barokkmuusikas tuntud ristimotiivi.

Summa liigendamiseks kaheks võib kõnelda ka NCL-i praktilis-teoloogilises liigendamises olulise tekstiüksuse *et incarnatus est* (vt punkti 3.2.1.) esilekerkimise tõttu *Summa* parameetrite analüüsis (taktid 18–19, vt punkti 4.2.3.3.). Samuti seostub *Summa* väga hästi gregoriaani-*Credo*'de liigendusega kaheks pooleks tekstiüksuste *et sepultus est* ja *et resurrexit...* keskel, sest 16-üksuselise teose teine pool algab just sõnadega *Et resurrexit...* (takt 25). I üksust alustav 7-silbiline tekstiüksus *Credo in unum Deum* ja IX üksust alustav sama suur tekstiüksus *Et resurrexit terti* (takt 25) on seotud ka selle poolest, et mõlema üksuse rõhuliste ja rõhutute silpide paiknemine lubab neid tõlgendada rütmilise klauslina *cursus velox* (vt punkti 2.4.3.2.).

4.2.3.4.3. Liigendus kolmeks

Trinitaarne liigendus kolmeks (vt punkti 3.1.5.) avaldub *Summa*'s üsnagi kuuldaval tasandil. Punktis 4.2.3.3. esitatud analüüs toob esile tekstiüksused *Et in unum Dominum* (takt 5–6) ja *Et in Spiritum Sanctum* (takt 33), viimase veel eriti selgelt. Tekstiüksus *Et in unum Dominum Jesum Christum* (taktid 5–7) avaneb aga kuulajale ka peegelsümmeetrilise „kaarena”⁴⁹¹, mille tekitab soprani esitatav ülemine T-häääl. Selle „kaare” kõrval asub väiksem, samalaadse peegelsümmeetriaga „kaar”, mille puhul sopran esitab tekstiüksuse *Filium Dei* (takt 7). Mõlemad „kaared” kokkuliidetuna annavad huvitaval kombel üksuse, mille silpide/nootide arv on 16, sama mis M-häälel (vt näidet 13).

NÄIDE 13: Peegelsümmeetrilised „kaared” *Summa* taktides 5–7

The image shows a musical score for two staves, treble and bass clef, in G major. The lyrics are: "Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei". The notation is designed to show the symmetrical structure of the text. The first staff (treble clef) has notes for "Et in unum Dominum Jesum Christum," and the second staff (bass clef) has notes for "Fi - li - um De - i". The notes are arranged to show the symmetry of the text around the central syllable "um".

Neid „kaari” võimendab ka omavahel legaatokaarega ühendatud noodipaaride asukoht sümmeetriatelgedel, silpide *-mi-* ja *-um* suhtes. Suurema „kaare” T-hääles asuvad noodipaarid teljest alates 2. silbil (*-num* ja *Je-*, takt 6) ja 5. silbil (*Et* ja *-stum*, taktid 5 ja 7). Väiksema „kaare” T-hääles noodipaarid puuduvad, kuid noodivältused asuvad telje suhtes sümmeetriliselt: ♪♪♪♪ (takt 7). Suurema „kaare” M-hääle noodipaarid ei asu silbi *-mi-* suhtes sümmeetriliselt, kuid väiksema „kaare” M-hääle noodipaarid asuvad teljest alates 1. silbil (*-li-* ja *De-*, takt 7).

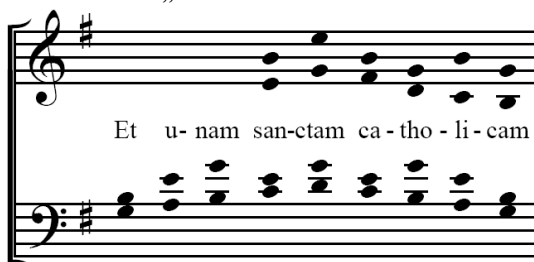
⁴⁹¹ Taoliste „kaarte” seost tekstiüksustega kinnitab ka sõna *Amen* meelevaldne kujundus helilooja poolt XVI–XVII üksuses (taktid 48–49): ülemisele „automaatsele” M- ja T-häälele on lisatud silpi *-men* kandev noot, mille tulemusena tekib nii M- kui ka T-hääles peegelsümmeetria teljega vastavalt nootidel *g*¹ ja *g*².

4.2.3.4.4. Liigendus viieks

Asjaolu, et lisaks *Summa* trinitaarsele liigendusele tõuseb punktis 4.2.3.3. toodud analüüsi valguses esile ka teoloogiliselt oluline tekstiüksus *Confiteor unum bap(tisma)*, viib mõtted NCL-i teoloogilisele liigendusele viieks. Punktis 3.1.6. olen EA usutunnistuse neljanda artikliga *et in sanctam Ecclesiam* sidunud NCL-i fraasi *et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam*. Kas see NCL-i fraas tõuseb kuidagi esile ka *Summa*'s?

Vaatlusel selgub, et tekstiüksuse *et unam sanctam catholicam* (taktid 40–41) üheksale silbile vastav alumine M- ja T-häälmoodustab jällegi peegelsümmeetrilise „kaare”, mille telg on silbil *-ctam*. Telge võimendab ka faktuurist väljakostev tipunoot e^2 ülemises T-hääles (vt näidet 14).

NÄIDE 14: Peegelsümmeetriline „kaar” *Summa* taktides 40–41

Peegelsümmeetriliselt teljenoodiga asuvad selles „kaares” legaatoakaarega varustatud noodipaarid alumises M- ja T-hääles: M-hääles vastavad need silpidele *san-* ja *ca-* ning *Et* ja *-cam*, T-hääles samuti silpidele *Et* ja *-cam*. Nimetatud „kaarele” järgneb juba tekstiüksus *et apostolicam ecclesiam* (taktid 41–42), mille alguse saab välja tuua sümmeetriaprintsiibi alusel (vt punkti 4.2.3.3.3.).

Nõnda leiab soovija *Summa*'st ka Jeesuse leibadeime peegelduse.

4.2.3.4.5. Kokkuvõte

Olen eelnevas näinud, et Arvo Pärt on erinevate võtete abil *Summa*'s esile tõstnud NCL-i tekstiüksusi või nende algusi, mis on asjakohased NCL-i teoloogilisel liigendamisel, kas siis süstemaatilises või praktilises mõttes.

Viimaks võrdlen *Summa*'s esile tõusvaid tekstiüksusi tabelis 19 väljatoodud NCL-i enamesinevate teoloogiliste liigenduskohtadega (vt tabelit 27).

TABEL 27: *Summa*'s esile tõusvate tekstiüksuste võrdlus NCL-i enamesinevate teoloogiliste liigenduskohadega

NCL-i enamesinevad liigenduskohad (tabel 19)	Arvo Pärdi <i>Summa</i> 's esile tõusvad tekstiüksused
1. <i>credo in unum Deum</i>	1. <i>Credo in unum Deum.</i>
2. <i>Patrem omnipotentem</i>	2. <i>Patrem omnipotentem,</i>
3. <i>factorem caeli et terrae</i>	3. <i>factorem coeli et terrae,</i>
4. <i>visibilium omnium</i>	
5. <i>et invisibilium</i>	4. <i>et invisibilium.</i>
6. <i>et in unum Dominum Iesum Christum</i>	5. <i>Et in unum Dominum Iesum Christum,</i>
7. <i>filium Dei unigenitum</i>	
8. <i>et ex Patre natum</i>	
9. <i>ante omnia saecula</i>	
10. <i>Deum de Deo</i>	
11. <i>lumen de lumine</i>	
12. <i>Deum verum de Deo vero</i>	6. <i>Deum verum de Deo vero.</i>
13. <i>genitum non factum</i>	7. <i>Genitum, non factum,</i>
14. <i>consubstantialem Patri</i>	
15. <i>per quem omnia facta sunt</i>	8. <i>per quem omnia facta sunt.</i>
16. <i>qui propter nos homines</i>	9. <i>qui propter nos homines</i>
17. <i>et propter nostram salutem</i>	
18. <i>descendit de caelis</i>	10. <i>descendit de coelis.</i>
19. <i>et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>	11. <i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>
20. <i>ex Maria virgine</i>	
21. <i>et homo factus est</i>	12. <i>Et homo factus est.</i>
22. <i>crucifixus etiam pro nobis</i>	
23. <i>sub Pontio Pilato</i>	
24. <i>passus et sepultus est</i>	13. <i>passus et sepultus est.</i>
25. <i>et resurrexit tertia die</i>	14. <i>Et resurrexit tertia die,</i>
26. <i>secundum scripturas</i>	
27. <i>et ascendit in caelum</i>	15. <i>Et ascendit in coelum:</i>
28. <i>sedet ad dexteram Patris</i>	16. <i>sedet ad dexteram Patris.</i>

29. <i>et iterum venturus est cum gloria</i>	
30. <i>iudicare vivos et mortuos</i>	17. <i>iudicare vivos et mortuos:</i>
32. <i>cuius regni non erit finis</i>	18. <i>Cujus regni non erit finis.</i>
33. <i>et in Spiritum Sanctum Dominum</i>	19. <i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum,</i>
34. <i>et vivificantem</i>	
35. <i>qui ex Patre Filioque procedit</i>	
36. <i>qui cum Patre et Filio</i>	20. <i>Qui cum Patre et Filio</i>
37. <i>simul adoratur</i>	
38. <i>et conglorificatur</i>	
39. <i>qui locutus est per prophetas</i>	
40. <i>et unam sanctam catholicam</i>	
41. <i>et apostolicam ecclesiam</i>	21. <i>et apostolicam Ecclesiam.</i>
42. <i>confiteor unum baptisma</i>	22. <i>Confiteor unum baptisma</i>
43. <i>in remissionem peccatorum</i>	
44. <i>et exspecto resurrectionem mortuorum</i>	
45. <i>et vitam venturi saeculi</i>	
46. <i>amen.</i>	

Näeme, et enam või vähem veenvalt tõestatuna on *Summa*'s võimalik välja tuua NCL-i 22 teoloogiliselt asjakohast tekstiüksust. Kui mõelda skolastilisele liigendusele kaheks, siis on *Summa*'s esile toodud 12 Kolmainsuse jumalikku loomust puudutavat üksust ja 10 Kristuse inimlikku loomust puudutavat üksust. Mõeldes aga trinitaarsele liigendusele tekib lausa sümmeetriline pilt: parempoolse tulba neli üksust (1–4) kõnelevad Isast, järgmised 14 üksust (5–18) Pojast ja viimased neli üksust Pühast Vaimust (19–22).

4.2.4. Berliner Messe Credo-osa⁴⁹²

Arvo Pärt komponeeris *Berliner Messe* (edaspidi BM) 90. Saksamaa katoliku kiriku päevadeks, mis peeti 1990. aasta mais Berliinis. Algselt oli teos kirjutatud neljale soolohäälele orelisaatega, kuid 1992. aastal seadis Pärt BM-i koorile ja keelpilliorkestrile.⁴⁹³ Hiljem on ta teost mitu korda ümber töötanud, kusjuures

⁴⁹² Selle teema kohta vt ka **Kramlich**, 2003, 15–39.

⁴⁹³ **Hillier**, 1997, 187.

vokaalpartii on jäänud põhijoontes muutumatuks. Arvo Pärdi Keskuse andmeil on praegu kehtivad järgmised BM-i versioonid:⁴⁹⁴

1. 1990/2002 *Berliner Messe* segakoorile või solistidele (SATB) ja orelile;
2. 2002 *Berliner Messe* segakoorile ja keelpilliorkestrile;
3. 2002 *Credo* teosest *Berliner Messe*. Matzelsdorferi versioon segakoorile või solistidele (SATB) ja orelile;
4. 2005 *Credo* teosest *Berliner Messe*. Matzelsdorferi versioon segakoorile ja keelpilliorkestrile.

Mina valisin järgneva analüüsi aluseks järgmised versioonid.

1. Versioon segakoorile (SATB) ja orelile UE 19567⁴⁹⁵ (edaspidi „vanem versioon”, vt lisa 16), kus on paremini näha loogika, mille alusel Pärt tuletab tekstist muusikalise konstruktsiooni.
2. Versioon segakoorile (SATB) ja keelpilliorkestrile UE 32631⁴⁹⁶ (edaspidi „uuem versioon”, vt lisa 17). Siin on võimalik jälgida seda, kuidas Pärt on teost, lähtudes selle konstruktsioonist, edasi arendanud. Lisaks tulevad siin esile ka koori saatva keelpilliorkestri avaramad võimalused võrreldes oreliga.

4.2.4.1. Heli kõrgus

Berliner Messe Credo-osa (edaspidi BMC) vokaalpartii helikõrgusstruktuur on üsna sarnane *Summa* helikõrgusstruktuuriga. Siiski muudab asjaolu, et BMC-s lisandub vokaalpartiile ka instrumentaalpartii, BMC helikõrgusstruktuuri *Summa* omast mahukamaks.

4.2.4.1.1. M-hääl⁴⁹⁷

Nii nagu *Summa*'s, on Pärt ka BMC-s M-hääle komponeerimisel oluliseks pidanud arvu 23. Ent kui *Summa*'s moodustab 23 nooti/vertikaali M-hääl koos oma imitatsiooniga, siis BMC-s koosneb M-hääl ise 23 noodist.

BMC M-hääl skeemiga E-duur $\hat{1}\uparrow(4)$, $\downarrow\hat{1}(3)$, $\hat{5}\downarrow(7)$, $\uparrow\hat{1}(4)$, $\uparrow\hat{1}(5)$ ⁴⁹⁸ on üles ehitatud peegelsümmeetriliselt: noodid 1–11 korduvad teljenoodi *e* suhtes vastassuunas nootidena 12–22 (vt näidet 15).

⁴⁹⁴ Arvo Pärdi loomingute nimekiri. Internetiaadressilt: <http://www.arvopart.ee/Arvo-Part/teosed>; 30.09.2013.

⁴⁹⁵ Pärt, Arvo. *Berliner Messe: für Chor oder Solisten (4-stimmig) und Orgel*. Rev. Ausg. Universal Edition, Wien, c1990.

⁴⁹⁶ Pärt, Arvo. *Credo aus der „Berliner Messe“ für Chor (SATB) und Streichorchester (1990, 2002)*. Studienpartitur. Universal Edition, Wien, c2002 (Austria, 2003).

⁴⁹⁷ Vrd Hillier, 1997, 189–190.

⁴⁹⁸ Skeemis asub sulgudes samasuunaliselt astmeliselt liikuvate nootide arv.

NÄIDE 15: BMC M-hääle peegelsümmeetriline ülesehitus

Sellisest peegelsümmeetriast jääb küll välja M-hääle 23. noot *e* (takt 11/10)⁴⁹⁹, kuid see saab justkui puudevaks esimeseks noodiks BMC viimasele kuuetele noodile, milleks on M-hääle noodid 2–7 (vt näidet 16⁵⁰⁰, taktid 161–163/139–141).

BMC algab M-häälega bassipartiis (vt näidet 16). Koos M-hääle 8. noodiga (takt 5/4) algab oktav kõrgemalt M-hääle kanooniline imitatsioon, mida esitab alt. Ülemine M-häääl jääb üksi 17. noodil (takt 11/10). Kahe M-hääle kaanon moodustab vormi, mille 30 noodile/vertikaalile vastab NCL-i 30 esimest silpi. Selliseid 30-silbilisi üksusi on BMC-s 12. Et $12 \times 30 = 360$, NCL-is on aga silpe 366, siis seotakse BMC-s 6 viimast silpi, nagu ülal öeldud, M-hääle nootidega 2–6.

Nii nagu *Summa*'s, kasutab Pärt ka BMC muusikalise arenduse kujundamiseks rotatsioonimeetodit, ent erineva skeemiga. II üksuses, mida alustab ülemine M-häääl, tõstab ta M-hääles 2. ja 3. noodi selle lõppu. III üksuses, mida alustab jälle alumine M-häääl, on 2. ja 3. noot oma algsel kohal, kuid nüüd on M-hääle lõppu tõstetud 4. ja 5. noot. IV üksuses kordub sama 6. ja 7. noodiga. Ja nii edasi, kuni XI üksuses viiakse alusmeloodia lõppu 20. ja 21. noot. XII üksuses taastub M-hääle algkuju. Ainult et kui I üksuses alustas kaanonit alumine M-häääl, siis XII üksuses teeb seda ülemine.⁵⁰¹

Nii nagu *Summa*'s, on ka BMC-s kasutatav rotatsioon esitatav formaalse valemiga (vrd punktiga 4.2.3.1.1.).⁵⁰² Ka BMC M-hääle puhul koosnevad esimese ja viimase üksuse vahele jäävad üksused, mida võib tähistada \check{U}_n , muutumatust osast X_n (mille nootide järjekorranumbrid on samad nagu I üksuses) ja muutuvast osast Y_n , seega $\check{U}_n = X_n + Y_n$, kus n võib olla BMC puhul mistahes täisarv vahemikus 1 ... 10.

⁴⁹⁹ Siin ja edaspidi olen korruga teose vanema ja uuema versiooni taktidele viidates kasutanud kaldkriipsu, millest vasakule jäävad vanema versiooni ja paremale uuema versiooni taktinumbrid.

⁵⁰⁰ Näide 16 on valmistatud BMC vanema versiooni alusel.

⁵⁰¹ Vrd **Brauneiss**, 2006, 128–129.

⁵⁰² Ka selle rotatsioonivalemi tuletamise eest tänan oma juhendajat prof Mart Humalat.

NÄIDE 16: BMC M- ja T-hääle vormiloov kontrapunkt

II

I

S A T B

T-hääle
M-hääle

T-hääle
M-hääle

Cre-do in u-nam De-um, Pa-trem o-mni-po-ten-tem, fa-cto-rem cae-li et ter-rae, vi-si-bi-li-um o-mni-um, et in-vi-si-bi-li-um, Et in u-nam Do-mi-num Je-su-m Chri-stum, Fi-li-um De-i u-ni-ge-ni-tum, et ex

Instrumentaal-paari

III

S A T B

T-hääle
M-hääle

Pa-ter an-ti-m a-nte o-mni-a sae-cu-la, De-um de De-o, lu-min-de lu-mi-nis, De-um ve-rum de De-o ve-ro, ge-ni-tum, non fa-ctum, con-sub-stan-ti-a-l-em Pa-tri, per quem o-mni-a fa-cta sunt. Qui pro-pter nos ho-mi-

Instrumentaal-paari

IV

S A T B

T-hääle
M-hääle

nes et pro-pter nos-tram sa-lu-tem de-scen-dit de cae-li. Et in-car-na-tus est de Spi-ri-tu San-cto ex Ma-ri-
Vir-gi-nae. Et ho-mo-fa-ctus est. Cru-ci-fi-xus e-st in-san-pro-no-bis sub Pon-ti-fi-o Pi-la-to pas-sus et

Instrumentaal-paari

V

S A T B

T-hääle
M-hääle

Instrumentaal-paari

VI

S A T B

T-hääle
M-hääle

Instrumentaal-paari

VII

S
A

T
B

Instru-
men-
taal-
partii

re-pul-
sus est. Et re-sur-re-xit ter-ti-a di-e, se-cum-
dum Scri-p-tu-ras. Et a-s-cen-dit in cae-lum, se-det ad dex-te-ran Pa-tris. Et i-te-rum ven-tu-rus est cum glo-ri-a, in-di-ca-re vi-
vos et mor-tu-os, cu-
jus re-

VIII

IX

S
A

T
B

Instru-
men-
taal-
partii

qui non e-rit fi-nis. Et in Spi-ri-tu San-ctum, Do-mi-num et vi-vi-fi-can-tem: qui ex Pa-tre Fi-li-o-que pro-ce-dit. Qui cum Pa-tre et Fi-li-o si-mul ad-o-ra-tur et con-glo-ri-fi-ca-tur: qui lo-cu-tus est per

X

XI

S
A

T
B

Instru-
men-
taal-
partii

Pro-ph'e-tas. Et u-num, sanc-tum, cae-li et ter-rae, et a-po-sto-li-cum Ec-cle-si-ae. Con-fi-te-er u-num bo-ni-tatis in re-mis-si-o-nem pec-ca-to-rum. Et ex-pec-to re-sur-re-cti-o-nem mor-tu-o-rum, et vi-tam ven-tu-ri sae-cu-li. Amen.

XII

XIII

Erinevus *Summa* ja BMC rotatsiooni vahel seisneb aga selles, et kui *Summa*'s on kõigi üksuste muutumatu osa ühesuguse suurusega, siis BMC-s on see igas üksuses erinev. Seetõttu on ka igas BMC üksuses erinev *modulo*.

Tabelis 28 on näidatud, kuidas asetuvad üksustes II ... XI (tähistus $\check{U}_1 \dots \check{U}_{10}$) ümber I üksuse (tähistus \check{U}_0) nootide järjekorranumbrid (tähistatud nurksulgudes numbritega).

TABEL 28: BMC I üksuse nootide järjekorranumbrite ümberasetumine üksustes II ... XI

$\check{U}_0 = [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22]$
$\check{U}_1 = \check{U}_0 [0], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [1], [2]$
$\check{U}_2 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [3], [4]$
$\check{U}_3 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [5], [6]$
$\check{U}_4 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [7], [8]$
$\check{U}_5 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [9], [10]$
$\check{U}_6 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [11], [12]$
$\check{U}_7 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [13], [14]$
$\check{U}_8 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [15], [16]$
$\check{U}_9 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [19], [20], [21], [22], [17], [18]$
$\check{U}_{10} = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [21], [22], [19], [20]$

Tabelist ilmneb, et üksuste II ... XI puhul ($\check{U}_1 \dots \check{U}_{10}$) on rotatsiooniindeks (i) ja *modulo* (m) järgmised:

$$\check{U}_1: i = 20, m = 22$$

$$\check{U}_2: i = 18, m = 20$$

$$\check{U}_3: i = 16, m = 18$$

$$\check{U}_4: i = 14, m = 16$$

$$\check{U}_5: i = 12, m = 14$$

$$\check{U}_6: i = 10, m = 12$$

$$\check{U}_7: i = 8, m = 10$$

$$\check{U}_8: i = 6, m = 8$$

$$\check{U}_9: i = 4, m = 6$$

$$\check{U}_{10}: i = 2, m = 4$$

Üksuste II ... XI M-hääle noodijärgnevus \check{U}_n on leitav järgmiste valemitega:

$$\check{U}_n = X_n + Y_n,$$

$$\check{U}_n = \check{U}_0 [0], \dots, [2n - 2],$$

$$Y_n = Rot_{22-2n} \check{U}_0 ([2n - 1], \dots, [22]) \pmod{24 - 2n}^{503},$$

kus n võib olla mistahes täisarv vahemikus 1 ... 10.

Näiteks üksuse IV (\check{U}_3) puhul:

⁵⁰³ *Modulo* väärtus $24 - 2n$ tuleb lahutada rotatsioonitehte tulemusel saadavast summast ainult juhul, kui viimane on suurem kui 22.

$$\begin{aligned} \check{U}_3 &= X_3 + Y_3, \\ X_3 &= \check{U}_0 [0], \dots, [2 \times 3 - 2] = \check{U}_0 [0], \dots, [4], \\ Y_3 &= \text{Rot}_{22-2 \times 3} \check{U}_0 ([2 \times 3 - 1], \dots, [22]) \pmod{24 - 2 \times 3} = \text{Rot}_{16} \check{U}_0 ([5], \\ &\dots, [22]) \pmod{18}, \end{aligned}$$

mis annab noodijärgnevuse:

$$\check{U}_3 = \check{U}_0 [0], [1], [2], [3], [4], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [5], [6].$$

Siit näeme, et $\check{U}_0 [7] = \check{U}_3 [5]$, sest $7 + 16 = 23$; $23 > 22$; $23 - 18 = 5$, kuid $\check{U}_0 [5] = \check{U}_3 [21]$, sest $5 + 16 = 21$; $21 < 22$.

Ka BMC instrumentaalpartii on kaks M-häält. Need erinevad helikõrguslikult vokaalpartii M-häälest, kuid on neist sõltuvuses. Instrumentaalpartii M-hääle asukoht tuleneb NCL-i 163 sõnast. Iga vähemalt 2-silbilise sõna esimesele silbile vastavalt M-hääle noodilt vokaalpartii algab instrumentaalpartii M-hääles noodijärgnevus, mille pikkus võrdub vastava sõna silpide arvuga ja mis helikõrguslikult moodustab vastava M-hääle lõigu peegelkuju. Ühesilbilistel sõnadel instrumentaalsaade reeglina puudub. BMC vanema versiooni alusel valmistatud näites 16 algab vokaalpartii ülemisele M-häälele vastav instrumentaalpartii M-hääal alati oktav kõrgemalt. Uuemas versioonis on vokaal- ja instrumentaalpartii M-hääle vaherkord muutuv: priim, oktav või kaks oktavat. BMC vanemas versioonis on instrumentaalpartii M-hääled kujundatud nii, et sõna puhul, mille rõhk ei asu esimesel silbil, kõlab M-hääal alles alates rõhulisest silbist. Uuemas versioonis aga on instrumentaalpartii M-hääled reeglina kuuldavavad juba alates sõna algusest. Näites 16 on need instrumentaalpartii M-hääle noodid, mis eelnevad sõna rõhulisele silbile, esitatud sulgudes.

4.2.4.1.2. T-hääal

BMC vokaalpartii T-hääal on lahendatud lihtsamalt kui *Summa* puhul: nii BMC-d alustavale alumisele M-häälele kui ka tema kanoonilisele imitatsioonile vastav T-hääal liigub pidevalt positsioonis +2 (vt näidet 16).

Instrumentaalpartii M-häälele vastavate T-hääletega on asi keerulisem. Kui vanemas versioonis vastab ühele instrumentaalpartii M-häälele alati üks T-hääal, siis uuemas versioonis on neid vahel ka kaks. Kui vanemas versioonis liiguvad T-hääled oma M-hääle suhtes pikemate lõikude kestel vaid positsioonis +2 või +1 (T +1 puhul lisandub enamasti ka oktav) ja mõlemale M-häälele vastav T-hääal on alati samas positsioonis, siis uuemas versioonis esineb mitmeid erinevaid positsioone. T-hääle positsiooni muutmine lõikude kaupa võimaldab heliloojal tuua helikõrguslikku struktuuri vaheldust ja sedakaudu ka NCL-i liigendada.

4.2.4.1.3. Abinoodid

Sarnaselt *Summa*'ga kasutab Pärt ka BMC vokaalpartii abinoote, seda nii M- kui ka T-hääles. Kui otsida nende esinemises mingit reeglipära, siis võiks esile tuua järgmist.

BMC vanemas versioonis korduvad kaksteist erinevat põhinoodist ja ühest või kahest abinoodist koosnevat figuuri. Helikõrguslikult on abinoodid M- või T-hääle põhinoodile lähimad ülemised või alumised T-hääle noodid. Enamik abinoote korduvad läbi kõigi kolmeteistkümne BMC üksuse ja on seejuures alati seotud samade M- või T-hääle nootidega. Abinootide esinemist ja asupaika mõjutab ka M-häälte rotatsioon. Näites 17 on M- ja T-hääle algvormile paigutatud kõik vanemas versioonis vähemalt korra esinevad abinoodid.

NÄIDE 17: Kõik BMC vanemas versioonis vähemalt korra esinevad abinoodid paigutatuna M- ja T-hääle algvormile

Liigendades BMC M-hääle punktis 4.2.4.1.1. esile toodud sümmeetria alusel kaheks, tuleb abinoodifiguuride paiknemises esile korrapära. Figuuripaarid 3./10. ja 4./11., 2. ja 5. ning 9. ja 6. asuvad liigendusjoonest võrdsel kaugusel. Vaid figuuridele 1. ja 8., mis ei esine kunagi üheaegselt, ei vasta liigendusjoonest paremal abinoodifiguuri. Samuti paikneb sümmeetriapooltest väljaspool abinoodifiguur 7./12.

Kui vanemas versioonis on abinoodid ainult vokaalpartii, siis uuemas versioonis on neid kasutatud ka instrumentaalpartii. Samuti on uuemas versioonis abinoodifiguure palju rohkem. Nii nagu uuema versiooni instrumentaalpartii M-häältele vastavate T-häälte mitmekesise paigutuse puhul, kumab ka selle versiooni abinoodifiguuride paigutuses läbi helilooja soov muuta vanema versiooni üsna selgelt nähtavat ja kuuluvat muusikalist konstruktsiooni elavamaks, kuid samas raskemini haaratavaks.

4.2.4.2. Heli vältus

BMC keskseks helivältuseks on veerandnoot, mis vastab reeglina igähele NCL-i 366 silbist. Lisaks veerandnoodile on BMC helivältusstruktuuris vanema versiooni järgi veel viit tüüpi vältusi:

1. Abinoodifiguuridega seotud vältused. Näitest 17 on näha, et kõik M-hääle seitse abinoodifiguuri koosnevad kahest veerandnoodist ja tingivad helivältusstruktuuris seega ühe poolnoodi. 8. ja 9. abinoodifiguur koosnevad

- kahest kaheksandikust, 10. abinoodifiguur kahest veerandnoodist, 11. abinoodifiguur vältustest ♪♪ ja 12. abinoodifiguur vältustest ♪ ♪♪.
2. Veerandpaus tekstiüksuse lõpus. Kõigi näites 16 kaht noodijoonestikku lõikavate normaalsete taktijoonte ees asub BMC-s veerandpaus.
 3. Poolnoot tekstiüksuse lõpus. Kõigi näites 16 paksu taktijoonega pürnevate NCL-i üksuste viimane noodivältus enne veerandpausi on BMC-s poolnoot.⁵⁰⁴
 4. Poolnoot BMC alguses. NCL-i esimese sõna esimesele silbile *Cre-* vastab BMC-s poolnoot.
 5. Pedaalnoodid ja lõputakti noodid. BMC lõpus vastab NCL-i silpidele *-tu-orum, et vi-tam ven-tu-ri sae-cu-li* (taktid 157–161/136–140) kaks 14 veerandnoodi pikkust pedaalnooti sopranis ja aldis. BMC viimases taktis on kõigis hääldes kaks tervenooti.

Tähelepanu äratav ka näites 17 toodud „ideaalse” algvormi sümmeetriapoolte ajaline liigendus. Kui liigendada M-hääle järgmiselt noodirühmadeks $4+3+4+4+3+4+1=23$, arvestada iga noodi vältuseks üks veerandnoot ja lisada abinoodifiguuridega kaasnevad lisavältused, siis tekib noodirühmadega sarnane sümmeetria. Esiteks on vältused võimalik jaotada rühmadesse löökide arvuga $5+3+6+6+3+5+2=30$. Ja teiseks on ka näites 17 alumisel noodijoonestikul toodud rütm osaliselt sümmeetriline, sümmeetriast jäävad välja vaid 5-löögilised „taktid”.

4.2.4.3. NCL-i muusikaline liigendamine

Järgnevalt vaatlen viise, kuidas BMC-s on NCL-i muusikaliste parameetrite abil liigendatud. Esmalt tuleb vaatluse alla liigendamine grammatiliste üksuste – sõnade, silpide, fraaside ja perioodide – kaupa. Seejärel vaatlen NCL-i liigendamist T-hääle positsioonide muutmise ning saatepartii faktuuri ja dünaamika abil. Lõpuks toon NCL-i liigendamisel esile juba *Summa*’st tuttavad printsiibid: kaanoni-, sümmeetria- ja veaprintsiibi.

4.2.4.3.1. Liigendus sõnade kaupa

BMC vanemas versioonis, nagu ka MSC-s, on kõik 163 sõna üksteisest eraldatud taktijoonega. Siiski on siin üks, kas juhuslik või meelevaldne erand. Nimelt ei piira taktijoon 99. ja 100. sõna, vastavalt *dexteram* ja *Patris* (takt 99, vt ka punkti 4.2.4.3.9.).

BMC uuemas versioonis on sõnu eraldavad taktijooned eemaldatud ja asendatud taktijoontega teise põhimõtte järgi (vt punkti 4.2.4.3.2.).

⁵⁰⁴ Mõnel juhul langeb see poolnoot kokku sama vältust hõlmava abinoodifiguuriga teises hääles.

4.2.4.3.2. Liigendus rõhuliste silpide kaupa

Arvo Pärt on BMC vanemas versioonis kõigi NCL-i 163 sõna rõhulised silbid esile toonud instrumentaalpartii abil. Kui rõhk asub sõna esimesel silbil, siis saadab instrumentaalpartii algusest lõpuni kõiki sõna silpidele vastavaid vokaalpartii M- ja T-hääle noote. Kui rõhk ei asu sõna esimesel silbil, siis vaikib instrumentaalpartii kuni rõhulise silbini ja saadab seejärel sõna silpe kuni sõna lõpuni (vt näidet 16).

Uuemas versioonis alustab instrumentaalpartii vokaalpartii saatmist kõigil juhtudel alates sõna esimesest silbist. Siin on iga sõna rõhuline silp esile toodud nii, et rõhulise silbi ette on asetatud taktijoon. Ühesilbilised sõnad on ka uuemas versioonis reeglina instrumentaalsaateta.

4.2.4.3.3. Liigendus fraaside kaupa

Nii BMC vanemas kui ka uuemas versioonis on NCL veerandpauside abil liigendatud kolmekümne seitsmeks väiksemaks tekstiüksuseks ehk fraasiks (v.a enne viimast fraasi sõnale *mortuorum* järgnev veerandpaus, mille ajal kõlavad sopranis ja aldis pedaalnoodid). Vanemas versioonis märgib neid liigenduskohti ka topelt-taktijoon veerandpausi järel. Järgnevalt on toodud BMC liigendus fraaside kaupa.

1. *Credo in unum Deum*, (taktid 1–4/1–3)
2. *Patrem omnipotentem*, (taktid 5–6/4–6)
3. *factorem caeli et terrae*, (taktid 7–10/6–9)
4. *visibilium omnium, et invisibilium*. (taktid 11–14/10–14)
5. *Et in unum Dominum Jesum Christum*, (taktid 15–20/15–19)
6. *Filium Dei unigenitum*, (taktid 21–23/20–22)
7. *et ex Patre natum ante omnia saecula*. (taktid 24–30/23–28)
8. *Deum de Deo*, (taktid 31–33/29–30)
9. *lumen de lumine*, (taktid 34–36/31–32)
10. *Deum verum de Deo vero*, (taktid 37–41/33–37)
11. *genitum*, (takt 42/38)
12. *non factum*, (taktid 43–44/39–40)
13. *consubstantialem Patri*: (taktid 45–46/41–43)
14. *per quem omnia facta sunt*. (taktid 47–51/44–47)
15. *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis*. (taktid 52–62/47–54)
16. *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine*: (taktid 63–71/55–62)
17. *Et homo factus est*. (taktid 72–75/63–65)
18. *Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato* (taktid 76–82/66–71)
19. *passus et sepultus est*. (taktid 83–86/72–73)
20. *Et resurrexit tertia die*, (taktid 87–90/74–77)
21. *secundum Scripturas*. (taktid 91–92/77–79)
22. *Et ascendit in caelum*, (taktid 93–96/80–82)
23. *sedet ad dexteram Patris*. (taktid 97–99/83–85)

24. *Et iterum venturus est cum gloria*, (taktid 100–105/85–88)
25. *iudicare vivos et mortuos*, (taktid 106–109/89–92)
26. *cuius regni non erit finis*. (taktid 110–114/93–96)
27. *Et in Spiritum Sanctum*, (taktid 115–118/97–99)
28. *Dominum et vivificantem*: (taktid 119–121/100–102)
29. *qui ex Patre Filioque procedit*. (taktid 122–126/103–107)
30. *Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur*: (taktid 127–135/
108–114)
31. *qui locutus est per Prophetas*. (taktid 136–140/115–118)
32. *Et unam*, (taktid 141–142/118–119)
33. *sanctam*, (taktid 143/120)
34. *catholicam et apostolicam Ecclesiam*. (taktid 144–147/120–124)
35. *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum*. (taktid 148–153/124–
131)
36. *Et exspecto resurrectionem mortuorum*, (taktid 154–157/132–137)
37. *et vitam venturi saeculi. Amen*. (taktid 158–162/137–141)

4.2.4.3.4. Liigendus perioodide kaupa

Nii BMC vanemas kui uuemas versioonis on NCL-i liigendatud ka fraasidest pikemate terviklike tekstiüksuste, tinglikult perioodide kaupa. Vanemas versioonis on liigendusalluseks veerandpausile eelnev poolnoot. Uuemas versioonis on aga lisaks poolnoodile perioodilõppe rõhutatud ka topelt-taktijoonega. Mõnedel juhtudel on vanemas versioonis esinev poolnoot uuemas versioonis eemaldatud ja lisatud pole ka topelt-taktijooni. Samuti on topelt-taktijooni lisatud kohtadesse, kus vanemas versioonis poolnoodid puuduvad. Samuti on uuemas versioonis ühesilbiline sõna või koguni sõna esimene silp vahel paigutatud ka topelt-taktijooni ette. Tabelis 29 on esile toodud erinevused vanema ja uuema versiooni perioodideks-liigendamise vahel. Perioodi järjekorranumber viitab neile üksustele, mis ühendavad endasse kõrvaltulba alaüksused. Juhul, kui tabeli 29 vasakpoolses tulbas (vanem versioon) olev terviklik üksus on parempoolses tulbas (uuem versioon) horisontaaljoonega liigendatud, siis vastab sellele horisontaaljoonele uuema versiooni topelt-taktijoon. Juhul aga, kui tabeli 29 parempoolses tulbas (uuem versioon) olev terviklik üksus on vasakpoolses tulbas (vanem versioon) horisontaaljoonega liigendatud, siis vastab sellele horisontaaljoonele vanema versiooni veerandpausile eelnev poolnoot.

TABEL 29: Erinevused BMC vanema ja uuema versiooni perioodideks-liigendamise vahel

Perioodi jrk nr	Vanem versioon	Uuem versioon
1.	<i>Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium, et invisibilium. (taktid 1–14)</i>	<i>Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium, et invisibilium. (taktid 1–14)</i>
2.	<i>Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, (taktid 15–23)</i>	<i>Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula. (taktid 15–28)</i>
	<i>et ex Patre natum ante omnia saecula. (taktid 24–30)</i>	
3.	<i>Deum de Deo, (taktid 31–33)</i>	<i>Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui (taktid 29–47)</i>
	<i>lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. (taktid 34–51)</i>	
4.	<i>Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. (taktid 52–62)</i>	<i>propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. (taktid 48–54)</i>
5.	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: Et homo factus est. (taktid 63–75)</i>	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: (taktid 55–62)</i>
		<i>Et homo factus est. (taktid 63–65)</i>
6.	<i>Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. (taktid 76–99)</i>	<i>Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est. (taktid 66–73)</i>
		<i>Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. (taktid 74–79)</i>
		<i>Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. Et (taktid 80–85)</i>
7.	<i>Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. (taktid 100–114)</i>	<i>iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. (taktid 86–96)</i>
8.	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. (taktid 115–126)</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. (taktid 97–107)</i>

Perioodi jrk nr	Vanem versioon	Uuem versioon
9.	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas.</i> (taktid 127–140)	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas. Et</i> (taktid 108–118)
10.	<i>Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.</i> (taktid 141–147)	<i>unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Con-</i> (taktid 119–124)
11.	<i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i> (taktid 148–153)	<i>-fiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i> (taktid 125–131)
12.	<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.</i> (taktid 154–162)	<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.</i> (taktid 132–141)

4.2.4.3.5. T-hääle positsioonide muutmine

Nagu punktis 4.2.4.1.2. öeldud, on BMC vokaalpartii T-häääl täies ulatuses positsioonis T +2. Nii on see mõlemas kõnealusel BMC versioonis. Instrumentaalpartii T-hääälte positsioon aga erineb BMC vanemas ja uuemas versioonis tunduvalt. Instrumentaalpartii T-hääälte positsioonide vaheldumine BMC lõikude kaupa liigendab ka NCL-i.

BMC vanemas versioonis on instrumentaalpartii kahele M-häälele vastavad T-hääälid paigutatud kahte moodi (vt näidet 16):

1. nii ülemine kui ka alumine T-häääl on positsioonis T +2;
2. ülemine T-häääl on positsioonis T +1 ja alumine T-häääl positsioonis T 8va +1.

Tabelis 30 on ära toodud mõlemat moodi paigutusega T-hääältele vastavad NCL-i lõigud (sulgudes on ühesilbilised sõnad või silbid, millele ei vasta instrumentaalpartii).

TABEL 30: BMC eri moodi paigutusega T-häälele vastavad NCL-i lõigud

T +2 ja T +2	T +1 ja T 8 ^{va} +1
	1. <i>Credo in unum Deum</i> , (taktid 1–4)
2. <i>Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium, et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante o-</i> (taktid 5–29)	
	3. <i>-mnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non fa-</i> (taktid 29–44)
4. <i>-ctum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: Et homo</i> (taktid 44–73)	
	5. <i>factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus (est).</i> (taktid 74–86)
6. <i>(Et resur)rexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.</i> (taktid 87–114)	
	7. <i>(Et in) Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre</i> (taktid 115–129)
8. <i>(et) Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas. Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissi-</i> (taktid 130–152)	
	9. <i>-onem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.</i> (taktid 152–162)

BMC uuemas versioonis on instrumentaalpartii T-hääled kujundatud palju mitmekesisemalt. Olen siin eristanud seitse tüüpi T-häälte positsioone. Lihtsuse huvides pole ma uuema versiooni puhul arvestanud oktavite olemasolu või puudumist instrumentaalpartii M- ja T-häälte vahel.

1. T +1. Selle tüübi alla kuuluvad lõigud, mille instrumentaalpartii ühele või kahele M-häälele on lisatud T-hääl positsioonis T +1.
2. T +1 ja -1. Selle tüübi alla kuuluvad lõigud, mille instrumentaalpartii vertikaalis on kaks T-häält: kõrgemad keelpillid esitavad T-häält positsioonis T +1, madalamad keelpillid aga T-häält positsioonis T -1.
3. T -1 ja +1. Selle tüübi alla kuuluvad lõigud, mille instrumentaalpartii vertikaalis on samuti kaks T-häält: kõrgemad keelpillid esitavad T-häält positsioonis T -1, madalamad keelpillid aga T-häält positsioonis T +1.
4. T +2. Selle tüübi alla kuuluvad lõigud, mille instrumentaalpartii ühele või kahele M-häälele on lisatud T-hääl positsioonis T +2.
5. T -2 ja +2. Selle tüübi alla kuuluvad lõigud, mille instrumentaalpartii vertikaalis on kaks T-häält: kõrgemad keelpillid esitavad T-häält positsioonis T -2, madalamad keelpillid aga T-häält positsioonis T +2.
6. T + 2 ja +1. Selle tüübi alla kuulub üks lõik, mille instrumentaalpartii vertikaalis on kaks T-häält: kõrgemad keelpillid esitavad T-häält positsioonis T +2, madalamad keelpillid aga T-häält positsioonis T +1.
7. T +1 ja -2. Selle tüübi alla kuulub üks lõik, mille instrumentaalpartii vertikaalis on kaks T-häält: kõrgemad keelpillid esitavad T-häält positsioonis T +1⁵⁰⁵, madalamad keelpillid aga T-häält positsioonis T -2.

Tabelis 31 on ära toodud kõigile seitsmele tüübile vastavad NCL-i lõigud. Sulgudes on märgitud need rõhutatud silbid või ühesilbilised sõnad, mis kuuluvad järgneva sõna või fraasiga loogiliselt kokku, kuid millega seotud M-hääle nootide puhul pole kasutatud T-häält.

⁵⁰⁵ Silbile *-re* reegli järgi vastama pidav ülemise T-hääle noot *gis* (takt 90) on tegelikult instrumentaalpartii puudu. Siiski kõlab see noot tenoripartiis.

TABEL 31: NCL-i lõigud, mis vastavad BMC uuema versiooni seitsmele T-hääle positsiooni tüübile

T +1	T +1 ja -1	T -1 ja +1	T +2	T -2 ja +2	T + 2 ja +1	T +1 ja -2
1. <i>Credo in unum Deum,</i> (taktid 1–3)						
			2. <i>Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibulum omnium, et invisibulum. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante o-</i> (taktid 4–27)			
3. <i>-mnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero,</i> (taktid 27–40)						
			4. <i>-ctum,</i> (takt 40)			

T +1	T +1 ja -1	T -1 ja +1	T +2	T -2 ja +2	T +2 ja +1	T +1 ja -2
5. <i>(consubstanti)alem Patri: per quem omnia facta sunt</i> (taktid 41–47)						
	6. <i>(Qui) propter nos homines et propter nostram salutem</i> (taktid 47–52)					
				7. <i>(de)scendit de caelis. Et incarnatus est de Spi-</i> (taktid 52–58)		
	8. <i>-ritu Sancto ex Maria Virgine: Et homo</i> (taktid 58–63)					
		9. <i>factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio</i> (taktid 64–70)				
10. <i>(Pi)lato passus et sepultus (est).</i> (taktid 70–73)						

T +1	T +1 ja -1	T -1 ja +1	T +2	T -2 ja +2	T +2 ja +1	T +1 ja -2
				11. <i>(Et resur)rexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit</i> (taktid 74–81)		
			12. <i>(in) caelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum</i> (taktid 81–86)			
		13. <i>(ven)turus est cum gloria,</i> (taktid 86–88)				
						14. <i>(iudi)care</i> (taktid 89–90)
		15. <i>vivos</i> (takt 91)				
	16. <i>(et) mortuos, cuius regni non erit finis.</i> (taktid 91–96)					
17. <i>(Et in) Spiritum Sanctum, Dominum</i> (taktid 97–100)						
			18. <i>(et vivifi)cantem:</i> (taktid 100–102)			

T +1	T +1 ja -1	T -1 ja +1	T +2	T -2 ja +2	T +2 ja +1	T +1 ja -2
19. <i>(qui ex) Patre Filioque procedit. Qui cum Patre</i> (taktid 103–109)						
			20. <i>(et) Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas. Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.</i> (taktid 109–124)			
	21. <i>(Con)fiteor unum baptismum in remissionem</i> (taktid 124–129)					
22. <i>(peccato)rum. Et exspecto resurrectionem</i> (taktid 130–136)						
					23. <i>(mortu)orum, et vitam venturi saeculi. Amen.</i> (taktid 136–141)	

4.2.4.3.6. Saatepartii faktuur ja dünaamika

BMC vanemas versioonis liiguvad vokaalpartii ülemisele M-häälele vastavad instrumentaalpartii peegelkahenduse noodid reeglina oktav kõrgemal ja viimastele vastavad T-hääle noodid positsioonis T +2 või T +1 veelgi kõrgemal. Vokaalpartii alumisele M-häälele vastavad instrumentaalpartii peegelkahenduse noodid liiguvad aga M-häälega samas oktaavis ja viimastele vastavad T-hääle noodid M-hääle kohal positsioonis T +2, vahel ka T 8va +1. See kõik tingib vanema versiooni saatepartii suhteliselt muutumatu faktuuri. Samuti puuduvad vanemas versioonis dünaamikamärgid.

BMC uuemas versioonis muutub instrumentaalpartii faktuur märksa tihedamini kui vanas versioonis, seda siiski terviklike lõikude kaupa. Uuema versiooni instrumentaalpartii on ka dünaamiliselt mitmekesiselt välja töötatud (vokaalpartii esineb dünaamikamärk *mf* küll ainult alguses).

Järgnevalt vaatlen lõikude kaupa seda, kuidas on BMC saatepartii faktuuri ja dünaamikamuutuste abil NCL-i liigendatud. Eelkõige toon faktuurimuutusena välja saatepartii ülemiste häälte tessituuri erinevuse võrreldes vanema versiooniga.

1. *Credo in unum Deum* (taktid 1–4/1–3). Nii vanemas kui uuemas versioonis on selle lõigu ülemine hääle keskmises tessituuris, peamiselt I oktaavis. Uuemas versioonis on siin ka dünaamikatase keskmine: *mf/mp*⁵⁰⁶.
2. *Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae* (taktid 5–10/4–9). Kui vanemas versioonis liigub orelipartii ülemine M- ja T-hääle peamiselt II–III oktaavis, siis uuemas versioonis on selle lõigu keelpillisaade toodud oktav madalamale. Dünaamikatase on eelmise lõiguga võrreldes kõrgem, *f/mf*.
3. *visibilium omnium, et invisibilium* (taktid 11–14/10–14). Ülemiste häälte tessituuri osas jätkab see lõik eelmise kulgu, kuid dünaamikatase on siin *p/mp*.
4. *Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei* (taktid 15–22/15–21). Uuemas versioonis on keelpillisaate ülemised hääled jälle vanema versiooni saatepartiiga samas tessituuris, liikudes seega eelmisest kahest lõigust veidi kõrgemal, peamiselt II oktaavis. Dünaamikatase on *f/mf*.
5. *unigenitum, et ex Patre natum ante omnia* (taktid 23–29/21–27). Uuemas versioonis jätkub vanema versiooni pärane tessituur, mis on eelnevast madalam. Ka uuema dünaamikatase on eelmisest lõigust madalam, *mf/mp*.
6. *saecula. Deum de Deo, lumen de lumine* (taktid 30–36/28–32). Ka siin jätkub uuemas versioonis vanema versiooni pärane tessituur, ülemised hääled liiguvad peamiselt II–III oktaavis. Dünaamikatase on eelmisest lõigust kõrgem, *f/mf*.

⁵⁰⁶ Kasutan analüüsis kaldkriipsuga eraldatud dünaamikatermineid seetõttu, et BMC uuema versiooni ühe lõigu piires kasutab Pärt *tintinnabuli*-häälte jaoks tavaliselt astme võrra kõrgemat dünaamikataset kui vokaalpartiid dubleerivate instrumentaalhäälte jaoks.

7. *Deum verum de Deo vero, genitum, non factum* (taktid 37–44/33–40). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur jääb vanema versiooniga sarnaseks, kuid dünaamikatase langeb, *mf/mp*.
8. *consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt* (taktid 45–51/41–47). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur muutub vanema versiooniga võrreldes madalamaks. Sõna *consubstantialem* jooksul toimub dünaamiline tõus *mf/mp* – *f/mf* ja saavutatud tase säilib lõigu lõpuni.
9. *Qui propter nos homines et propter nostram salutem* (taktid 52–59/47–52). Lõigu ülemised hääled on uuemas versioonis veidi kõrgemas tessituuris kui vanemas versioonis. Dünaamiline tase on *mf*.
10. *descendit de caelis* (taktid 60–62/52–54). Lõigu ülemised hääled on uuemas versioonis jälle märksa madalamas tessituuris kui vanemas. Dünaamiline tase jääb eelmise lõiguga võrreldes samaks.
11. *Et incarnatus est* (taktid 63–65/55–57). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur on palju madalam kui vanemas. Dünaamiline tase on jälle keel-pillipartiide kaupa eristatud, *mf/mp*.
12. *de Spiritu Sancto ex Maria Virgine* (taktid 66–71/57–62). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur on jälle tõusnud, ulatudes peaaegu vanema versiooni ülemiste hääle tessituurini. Dünaamiline tase muutub veidi madalamaks, *mp*.
13. *Et homo* (taktid 72–73/63). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur on järsku palju madalam vanemast. Dünaamiline tase jääb eelmise lõiguga võrreldes samaks.
14. *factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est* (taktid 74–86/64–73). Ülemiste hääle tessituur on uuemas versioonis jälle sama kõrge kui vanemas. Dünaamiline tase tõuseb, *mf/mp*.
15. *Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas* (taktid 87–92/74–79). Uuemas versioonis on ülemiste hääle tessituur veidi madalam kui vanemas versioonis. Dünaamiline tase aga tõuseb sõna *resurrexit* kolmandal, rõhulisel silbil tasemele *f/mf*.
16. *Et ascendit* (taktid 93–94/80–81). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur on madalam kui vanemas versioonis. Dünaamiline tase langeb, *mf/mp*.
17. *in caelum, sedet ad dexteram Patris* (taktid 95–99/81–85). Uuema versiooni ülemiste hääle tessituur on sama, mis vanemaski. Dünaamiline tase jääb eelmise lõiguga võrreldes samaks.
18. *Et iterum* (taktid 100–101/85–86). Vanemas versioonis läheb sõnale *iterum* vastav M-hääle vastuollu valitseva reeglga, mille kohaselt instrumentaalpartii M-hääle on vokaalpartii M-hääle peegelkuju. Seetõttu on vanemas versioonis ülemiste hääle tessituur kõrge. Uuemas versioonis on see „viga” parandatud ja ülemiste hääle tessituur on nüüd madalam. Dünaamiline tase jääb eelmise lõiguga võrreldes samaks.
19. *venturus est cum gloria, iudicare vivos* (taktid 102–107/86–91). Ülemiste hääle tessituur muutub uuemas versioonis märksa madalamaks kui vanas, kuid dünaamiline tase tõuseb, *f/mf*.

20. *et mortuos, cuius regni non erit finis* (taktid 108–114/91–96). Ülemiste häälte tessituur on uuemas versioonis veidi kõrgem kui vanemas, dünaamiline tase aga langeb veidi, kõigis hääldes on *mf*.
21. *Et in Spiritum Sanctum, Dominum* (taktid 115–119/97–100). Uuema versiooni ülemiste häälte tessituur on täpselt sama, mis vanemas. Alates sõnast *Spiritum* dünaamiline tase tõuseb, *f/mf*.
22. *et vivificantem* (taktid 120–121/100–102). Uuema versiooni ülemiste häälte tessituur jääb küll eelneva lõiguga samale tasemele, kuid võrreldes vanema versiooniga on see siiski madalam. Dünaamiline tase jääb eelmise lõiguga võrreldes samaks.
23. *qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre* (taktid 122–129/103–109). Ülemiste häälte tessituur on viidud uuemas versioonis I viiuli topeltnootide abil vanemaga võrreldes oktav kõrgemale. Dünaamiline tase aga langeb veidi, *mf/mp*.
24. *et Filio simul adoratur et conglorificatur* (taktid 130–135/109–114). Uuemas versioonis on ülemiste häälte tessituur oktavi võrra madalam kui vanemas. Dünaamiline tase tõuseb, *f/mf*.
25. *qui locutus est per Prophetas. Et unam, sanctam* (taktid 136–143/115–120). Uuemas versioonis on ülemiste häälte tessituur täpselt samasugune kui vanas. Dünaamiline tase aga langeb, *mf/mp*.
26. *catholicam et apostolicam Ecclesiam* (taktid 144–147/120–124). Uuemas versioonis on ülemiste häälte tessituur vanemaga võrreldes endiselt samasugune. Dünaamiline tase tõuseb sõna *catholicam* teise, rõhulise silbi ajal *mf/mp – f/mf*.
27. *Confiteor unum baptisma in remissionem* (taktid 148–152/124–129). Uuemas versioonis on ülemiste häälte tessituur veidi madalam kui vanas. Dünaamiline tase langeb, *mf/mp*.
28. *peccatorum. Et exspecto* (taktid 153–155/130–133). Uuemas versioonis on ülemiste häälte tessituur oktavi võrra madalam kui vanemas. Dünaamiline tase aga tõuseb sõna *peccatorum* kolmandal, rõhulisel silbil *mf/mp – f/mf*.
29. *resurrectionem* (taktid 156/134–136). Uuemas versioonis on sõna viienda, rõhulise silbi ajal ülemiste häälte tessituur tõstetud vanema versiooniga võrreldes oktav kõrgemale. Dünaamiline tase püsib sama.
30. *mortuorum. et vitam venturi saeculi. Amen* (taktid 157–162/136–141). Uuema versiooni ülemiste häälte tessituur on veidi kõrgem vanemast. Dünaamiline tase jääb samaks.

Lisaks eeltoodule väärivad siinkohal märkimist ka mõned juhtumid, mille puhul tessituurimuutus, nootide paiknemine või faktuur näib viitavat mõnedele NCL-i sõnadele või toovat esile nende semantika.

1. V/VI üksuses vastab BMC vanema versiooni instrumentaalpartiis sõna *Maria* kolmandale silbile *-a* kooskõla *fis³-h³* (takt 70). Selle kooskõla ülemine hääle *h³* on BMC helikõrguslik haripunkt, mis esineb ainult korra.

2. BMC uuemas versioonis tõuseb VI üksuse sõna *Virgine* (takt 62) esile meloodilise figuratsiooni tõttu instrumentaalpartii.
3. BMC vanema versiooni instrumentaalpartiiis torkab silma VII üksuse sõna *ascendit* (takt 94) viimasele silbile *-dit* vastav kooskõla gis^2-e^3 , mis on küll reeglipärane, kuid erineb kõrgema tessituuri poolest märgatavalt eelmisest kooskõlast.
4. BMC vanema versiooni VII üksuse sõnale *sedet* (takt 97) vastab nii vokaalkui ka instrumentaalpartiiis kaks samakõrguslikku puhast kvinti.
5. BMC uuemas versioonis äratavad tähelepanu vokaalpartiiis kõlavat NCL-i lõiku *qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre* (taktid 103–109) saatvad M- ja T-hääle noodid, mida topeltoktavites esitavad I ja II viiulid.
6. BMC uuemas versioonis on XII üksuse sõna *resurrectionem* (taktid 134–136) kaks viimast silpi esile toodud hüppelise tessituuritõusuga I viiuli partiiis. Sellele järgnevale sõnale *mortuorum* vastava instrumentaalpartiiis kõrgemad hääled on aga jälle tessituuriliselt madalale toodud.

4.2.4.3.7. Kaanoniprintsiip

Nagu punktis 4.2.4.1.1. öeldud, moodustavad BMC vokaalpartii kaks M-häält kaanoni nii, et kaanonit alustava bassihääle 8. noodil astub aldi partiiis oktav kõrgemal sisse reaalne imitatsioon, mis jääb üksi 17. noodil. Nõnda tekib, sarnaselt *Summa*'ga, ka BMC-s kolmeosaline vormiüksus. Kui aga *Summa*'s koosneb see vormiüksus 23 noodist/vertikaalist, millele vastab NCL-i 23 järjestikkust silpi, siis BMC vormiüksuses on neid noote/vertikaale/silpe 30. BMC-s jaguneb see üksus kolmeks alauksuseks skeemi alusel $7+16+7=30$ silpi. Selliseid üksusi on BMC-s, nagu ülal öeldud, kokku $360:30=12$, lisaks lõpetav 6-silbiline üksus, et hõlmatud oleks kõik NCL-i 366 silpi.

Väärrib tähelepanu, et BMC vanemas versioonis on Arvo Pärt markeerinud nimetatud 30-silbiliste üksuste alauksusi katkendliku topelt-taktijoonega, kuid seejuures mitte kõiki alauksusi. Pärt on alauksuste piiridele asetanud 13 katkendlikku topelt-taktijoont nii, et tekib 14 uut üksust silpide arvuga $23+44+30+30+16+30+14+16+14+76+14+16+30+13=366$.

Tabelis 32 on näidatud, milliseid teoloogiliselt või kolomeetriselt mõttekaid üksusi⁵⁰⁷ toob esile kirjeldatud kaanoniprintsiibi rakendamine NCL-ile. Teoloogilistele üksustele on tõmmatud alla üks joon, kolomeetrisestele üksustele, mis tekivad lisaks teoloogilistele, kaks joont. Tabelis on vertikaalse topelt-joonega märgitud ka need kohad, kus BMC vanemas versioonis asuvad katkendlikud topelt-taktijooned. Rasvases kirjas on märgitud need kolomeetriselised või teoloogilised liigendusüksused, mille silpide arv langeb kokku kaanoniprintsiibi rakendamisel tekkinud tekstiüksuste silpide arvuga.

⁵⁰⁷ Nii nagu punktis 4.2.3.3.1., olen ka siin mõttekuse kriteeriumina arvestanud üksuse alguse kokkulangevust ühest küljest nende teoloogiliste liigendusüksuste algusega, mis on märgitud tabelis 19. Teisest küljest aga nende NCL-i kolomeetrisestele üksustega, mille algus langeb kokku mõne lisa 2 esile toodud liigendusüksuse algusega.

TABEL 32: BMC kaanoniprintsiibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused

Üksuse number	1. alaüksus (7 silpi)	2. alaüksus (16 silpi)	3. alaüksus (7 silpi)
I	<u>Credo in unum Deum.</u> (taktid 1–4/1–3)	<u><i>Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, vi-</i></u> (taktid 5–11/4–10)	<i>-sibulum omnium,</i> (taktid 11–12/10–12)
II	<u><i>et invisibilium.</i></u> (taktid 13–14/13–14)	<u><i>Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei</i></u> (taktid 15–22/15–21)	<u><i>unigenitum, et ex</i></u> (taktid 23–25/21–23)
III	<i>Patre natum ante o-</i> (taktid 26–29/24–27)	<i>-mnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine,</i> (taktid 29–36/27–32)	<u><i>Deum verum de Deo</i></u> (taktid 37–40/33–36)
IV	<i>vero, genitum, non fa-</i> (taktid 41–44/37–40)	<i>-ctum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta</i> (taktid 44–50/40–46)	<i>sunt. Qui propter nos homi-</i> (taktid 51–55/47–49)
V	<i>-nes et propter nostram sa-</i> (taktid 55–59/49–51)	<i>-lutem descendit de caelis. Et incarnatus est de Spi-</i> (taktid 59–67/52–58)	<i>-ritu Sancto ex Mari-</i> (taktid 67–70/58–61)
VI	<i>-a Virgine: Et homo</i> (taktid 70–73/61–63)	<i>factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Ponti-</i> (taktid 74–81/63–70)	<i>-o Pilato passus et</i> (taktid 81–84/70–72)
VII	<i>sepultus est. Et resur-</i> (taktid 85–88/72–74)	<i>-rexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascen-</i> (taktid 88–94/75–81)	<i>-dit in caelum, sedet ad</i> (taktid 94–98/81–83)
VIII	<i>dexteram Patris. Et i-</i> (taktid 99–101/84–86)	<i>-terum venturus est cum gloria, iudicare vivos</i> (taktid 101–107/86–91)	<u><i>et mortuos, cuius re-</i></u> (taktid 108–111/91–94)
IX	<i>-gni non erit finis. Et</i> (taktid 111–115/94–96)	<i>in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui</i> (taktid 116–121/97–103)	<i>ex Patre Filioque</i> (taktid 123–126/103–106)
X	<i>procedit. Qui cum Patre</i> (taktid 126–129/106–109)	<i>et Filio simul adoratur et conglorifica-</i> (taktid 130–135/109–114)	<i>-tur: qui locutus est per</i> (taktid 135–139/114–117)
XI	<i>Prophetas. Et unam, san-</i> (taktid 140–143/117–120)	<i>-ctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Con-</i> (taktid 143–148/120–124)	<i>-fiteor unum bap-</i> (taktid 148–149/125–127)
XII	<i>-sma in remissionem</i> (taktid 150–152/127–129)	<i>peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortu-</i> (taktid 153–157/130–136)	<i>-orum, et vitam ventu-</i> (taktid 157–160/137–139)
XIII	<i>-ri saeculi. Amen.</i> (taktid 160–162/139–141)		
	2	2	3

Nagu tabelist 32 näha, toob kaanoniprintsiibi rakendamine NCL-is esile seitse teoloogiliselt või kolomeetriselt mõttekat üksust. Lisaks jäävad BMC alaüksuste algusesse järgmised sõnad või sõnapaarid: *Patre* (takt 26/24), *vero* (takt 41/37), *sunt* (takt 51/47), *factus est* (taktid 74–75/64–65), *sepultus est* (taktid 85–86/72–73), *dexteram* (takt 99/84), *in Spiritum* (taktid 116–117/97–98), *ex Patre* (taktid 123–124/104–105), *procedit* (taktid 126/106–107), *et Filio* (taktid 130–131/109–110), *Prophetas* (taktid 140/117–18), *peccatorum* (taktid 153/130–131). Tabelist 32 nähtub ka see, et kõik alaüksusi markeerivad kolmteist katkendlikku topelt-taktijoont asuvad keset sõna ja ei too seetõttu esile ühtegi teoloogiliselt või kolomeetriselt mõttekat üksust.

4.2.4.3.8. Sümmeetriaprintsiip

Olen punktis 4.2.4.1.1. näidanud, et BMC 23-noodiline M-hääl liigendub sümmeetria alusel kolmeks üksuseks skeemiga $11+11+1=23$ nooti. Mõlemad 11-noodilised üksused liigenduvad aga omakorda skeemi alusel $7+4=11$ nooti. Seega võiks BMC M-häält kirjeldada ka skeemiga $(7+4)+(7+4)+1=23$ nooti. Kui arvestada, et *proposta*'ga täpselt sama skeemi alusel liigendub ka *risposta*, siis näeks M-hääle kaanoni summeeritud skeem välja nii: $7+(4+3+4)+(4+3+4)+1=30$ nooti/vertikaali. Rakendades seda summeeritud skeemi NCL-ile, ilmnevad järgnevad teoloogiliselt ja kolomeetriselt mõttekad üksused (tabel 33, märgiseletust vt tabelist 32):

TABEL 33: BMC sümmeetriprintsibi abil NCL-i liigendamisel tekkinud tekstiüksused

Üksuse number	1. alaiüksus (7 silpi, XIII üksuses 6 silpi)	2. alaiüksus (4 silpi)	3. alaiüksus (3 silpi)	4. alaiüksus (4 silpi)	5. alaiüksus (4 silpi)	6. alaiüksus (3 silpi)	7. alaiüksus (4 silpi)	8. alaiüksus (1 silp)
I	<u>Credo in unum Deum.</u> (taktid 1–4/1–3)	<u>Patrem omni-</u> (taktid 5–6/4–5)	<u>-potentem,</u> (taktid 6/5–6)	<u>factorem cae-</u> (taktid 7–8/6–8)	<u>-li et terrae,</u> (taktid 8–10/8–9)	<u>visibi-</u> (taktid 11/10–11)	<u>-lium omni-</u> (taktid 11–12/11–12)	<u>-um</u> (takt 12/12)
II	<u>et in visibilium.</u> (taktid 13–14/13–14)	<u>Et in unum</u> (taktid 15–17/15–16)	<u>Dominum</u> (takt 18/17)	<u>Jesum</u> <u>Christum.</u> (taktid 19–20/18–19)	<u>Filium De-</u> (taktid 21–22/20–21)	<u>-i umi-</u> (taktid 22–23/21)	<u>-genitum, et</u> (taktid 23–24/22–23)	<u>ex</u> (takt 25/23)
III	<u>Patre natum ante o-</u> (taktid 26–29/24–27)	<u>-nnia saecu-</u> (taktid 29–30/27–28)	<u>-la Deum</u> (taktid 30–31/28–29)	<u>de Deo, lu-</u> (taktid 32–34/29–31)	<u>-men de lumi-</u> (taktid 34–36/31–32)	<u>-ne, Deum</u> (taktid 36–37/32–33)	<u>verum de De-</u> (taktid 38–40/34–36)	<u>-o</u> (takt 40/36)
IV	<u>vero, genitum, non</u> (takt 41/37)	<u>-ctum,</u> <u>consubstan-</u> (taktid 44–45/40–41)	<u>-tialem</u> (taktid 45/41–42)	<u>Patris: per quem</u> (taktid 46–48/43–44)	<u>omnia fa-</u> (taktid 49–50/45–46)	<u>-cta sunt. Qui</u> (taktid 50–52/46–47)	<u>propter nos ho-</u> (taktid 53–55/48–49)	<u>-mi-</u> (takt 55/49)
V	<u>-nes et propter</u> <u>nostram sa-</u> (taktid 55–59/49–51)	<u>-litem descen-</u> (taktid 59–60/52–53)	<u>-dit de cae-</u> (taktid 60–62/53–54)	<u>-lis. Et incar-</u> (taktid 62–64/54–55)	<u>-natus est de</u> (taktid 64–66/56–57)	<u>Spiritu</u> (takt 67/58)	<u>Sancto ex Ma-</u> (taktid 68–70/59–60)	<u>-ri-</u> (takt 70/61)
VI	<u>-a Virgine: Et homo</u> (taktid 70–73/61–63)	<u>factus est. Cru-</u> (taktid 74–76/64–66)	<u>-cifixus</u> (takt 76/66)	<u>etiam pro</u> (taktid 77–78/67–68)	<u>nobis sub Pon-</u> (taktid 79–81/68–70)	<u>-tio Pi-</u> (taktid 81–82/70)	<u>-lato passus</u> (taktid 82–83/71–72)	<u>et</u> (takt 84/72)
VII	<u>sepultus est. Et</u> <u>resur-</u> (taktid 85–88/72–74)	<u>-rexit terri-</u> (taktid 88–89/75–76)	<u>-a die,</u> (taktid 89/76–77)	<u>secundum Scri-</u> (taktid 91–92/77–78)	<u>pturas. Et a-</u> (taktid 92–94/79–80)	<u>scendit in</u> (taktid 94–95/81)	<u>caelum, sedet</u> (takt 96–97/82–83)	<u>ad</u> (takt 98/83)

Üksuse number	1. alauksus (7 silpi, XIII üksuses 6 silpi)	2. alauksus (4 silpi)	3. alauksus (3 silpi)	4. alauksus (4 silpi)	5. alauksus (4 silpi)	6. alauksus (3 silpi)	7. alauksus (4 silpi)	8. alauksus (1 silp)
VIII	<i>dexteram Patris. Et</i> (taktid 99–101/84–86)	<i>-terum ventu-</i> (taktid 101–102/86–87)	<i>-rus est cum</i> (taktid 102–104/87)	<i>gloria, in-</i> (taktid 105–106/88–89)	<i>-dicare vi-</i> (taktid 106–107/89–91)	<i>-vos et mor-</i> (taktid 107–109/91–92)	<i>-tuos, cu-</i> (taktid 109–110/92–93)	<i>re-</i> (takt 111/94)
IX	<i>-gni non erit finis. Et</i> (taktid 111–115/94–97)	<i>in Spiritum</i> (taktid 116–117/97–98)	<i>Sanctum, Do-</i> (taktid 118–119/90–91)	<i>-minum et vi-</i> (taktid 119–121/100–101)	<i>-vificantem:</i> (taktid 121/101–102)	<i>qui ex Pa-</i> (taktid 122–124/103–104)	<i>-tre Filio-</i> (taktid 124–125/104–106)	<i>-que</i> (takt 125/106)
X	<i>procedit. Qui cum</i> (taktid 126–129/106–109)	<i>et Filio</i> (taktid 130–131/109–110)	<i>simul ad-</i> (taktid 132–133/111)	<i>-oratur et</i> (taktid 133–134/111–112)	<i>conglorifi-</i> (takt 135/113)	<i>-catur: qui</i> (taktid 135–136/114–115)	<i>locutus est</i> (taktid 137–138/115–117)	<i>per</i> (takt 139–117)
XI	<i>Prophetas. Et unam,</i> (taktid 140–143/117–120)	<i>ctam, catholi-</i> (takt 145–146/120–121)	<i>-cam et a-</i> (taktid 144–146/121–122)	<i>-postolicam</i> (takt 146/123)	<i>Ecclesiam</i> (taktid 147/123–124)	<i>Confite-</i> (taktid 148/124–125)	<i>-or unum ba-</i> (taktid 148–150/125–126)	<i>pi-</i> (takt 150/127)
XII	<i>-sma in remissionem</i> (taktid 150–152/127–129)	<i>peccatorum.</i> (taktid 153/130–131)	<i>Et exspe-</i> (taktid 154–155/132–133)	<i>-cto resurre-</i> (taktid 155–156/133–135)	<i>-ctionem mor-</i> (taktid 156–157/135–136)	<i>-tuorum,</i> (taktid 157/136–137)	<i>et vitam ven-</i> (taktid 158–160/137–138)	<i>-tu-</i> (takt 160/139)
XIII	<i>-ri saeculi. Amen.</i> (taktid 160–162/139–141)							
2	2	2	1	4	3	3	1	2

Sümmeetriaprintsiibi rakendamisel NCL-ile saab nähtavaks 18 NCL-i teoloogilisel või kolomeetriliselt mõttekat üksust. Lisaks jäävad alauksuste algustesse järgmised sõnad või sõnapaarid: *Dominum* (takt 18/17), *ex* (takt 25/23), *Patre* (takt 26/24), *de Deo* (taktid 32–33/29–30), *verum* (takt 38/34), *vero* (takt 41/37), *Patri* (takt 46/43), *propter* (takt 53/48), *Spiritu* (takt 67/58), *Sancto* (takt 68/59), *factus est* (taktid 74–75/64–65), *nobis* (takt 79/68), *caelum* (takt 96/82), *ad* (takt 98/83), *gloria* (105/88), *in Spiritum* (takt 117/98), *Sanctum* (takt 118/99), *procedit* (taktid 126/106–107), *et Filio* (taktid 130–131/109–110), *simul* (takt 132/111), *conglorifi(catur)* (taktid 135/113–114), *locutus est* (taktid 137–138/115–117), *Prophetas* (taktid 140/117–118), *peccatorum* (taktid 153/130–131).

4.2.4.3.9. Veaprintsiip

Nii nagu MSC ja *Summa* puhul on Arvo Pärt kujundanud ka BMC helikõrgusstruktuuri rangete reeglite alusel. Neist reegleist esineb aga mõningaid kõrvalekaldeid, mis toovad muu hulgest esile nende „vigadega” seotud tekstiüksused. Järgnevalt on esitatud ülevaade neist „vigadest” (näites 16 tähistatud hüüumärgiga) ja nendega seotud tekstiüksustest.

1. I üksuse sõna *caeli* (takt 8/8) kahele silbile vastavad vokaalpartii ülemise M-hääle (aldi) noodid fis^1-e^1 . BMC instrumentaalpartii M-hääle kujundamise reegli järgi peaks vastav M-hääle olema nende nootide peegelkuju, vanemas versioonis seega gis^2-gis^2 . Selle asemel on BMC vanemas versioonis need noodid reeglitevastaselt fis^2-e^2 . Uuemas versioonis on see „viga” aga parandatud ja vastavad noodid on fis^1-gis^1 .
2. IV üksuse sõna *consubstantialem* (taktid 45/41–42) silpidele vastavad vokaalpartii ülemise M-hääle (aldi) noodid $fis^1-e^1-dis^1-cis^1-h-cis^1$. Vanema versiooni instrumentaalpartiiis peaks silbile *-a-* vastama noot cis^3 ja viimase T-hääle noot gis^3 , tegelikult on aga kirjas vertikaal a^2-e^2 . Uuemas versioonis on silbile *-a-* vastav instrumentaalpartii M-hääle parandatud noodiks cis^3 .
3. V üksuse sõna *incarnatus* (taktid 64/55–56) silpidele vastavad vokaalpartii ülemises M-hääles (aldis) noodid $e^1-dis^1-cis^1-h$. Vanema versiooni instrumentaalpartiiis peaksid silpidele *-na-tus* seega vastama noodid gis^2-a^2 , kuid tegelikult on kirjas noodid h^2-cis^3 , mis muudavad koos kõrgema T-häälega instrumentaalpartii ülemiste hääle tessituuri tertsi võrra kõrgemaks. Uuemas versioonis on see „viga” parandatud.
4. VIII üksuse sõna *iterum* (takt 101/86) silpidele vastavad vokaalpartii ülemises M-hääles (aldis) noodid $e^1-h^1-a^1$. BMC vanema versiooni instrumentaalpartiiis peaksid neile nootidele vastama noodid $e^2-a^1-h^1$. Tegelikult aga on kirjas noodid $e^2-h^2-cis^3$, mis muudavad koos kõrgemas positsioonis T-hääle silpidele *-te-rum* vastavate ülemiste hääle nootide tessituuri oluliselt kõrgemaks. Uuemas versioonis on see „viga” parandatud.
5. VIII üksuse sõna *venturus* (taktid 102/86–87) silpidele vastavad vokaalpartii alumises M-hääles (bass) noodid $gis-a-gis$. BMC uuema versiooni instrumentaalpartiiis peaksid neile nootidele vastama noodid $gis-fis-gis$, ent kirjas

on noodid *gis-fis-e* (kontrabassil kõlavad oktav madalamalt). „Vigasele” noodile *e* vastab violapartiis ka „vigane” T-hääle noot positsioonis +1 *gis*, ehkki reeglipärasele M-hääle noodile *gis* peaks vastama T-hääle noot *h*. BMC vanemas versioonis on sõnale *venturus* vastavad instrumentaalpartii noodid reeglipärased.

6. X üksuse sõna *conglorificatur* (taktid 135/113–114) silbile *-ca-* peaks BMC vanema versiooni instrumentaalpartii alumises T-hääles vastama noot e^1 , kirjas on aga dis^1 . Uuemas versioonis ongi dis^1 parandatud noodiks e^1 .
7. XI üksuse sõna *sanctam* (takt 143/120) silbile *-ctam* peaks BMC vanema versiooni instrumentaalpartii alumises T-hääles vastama noot *e*, kuid kirjas on noot *h*. Uuemas versioonis ongi *h* parandatud noodiks *e*.
8. XII üksuse sõna *exspecto* (takt 155/132–133) silpidele vastavad vokaalpartii ülemises M-hääles (alt) noodid dis^1-cis^1-h . BMC uuema versiooni instrumentaalpartiis peaksid neile nootidele vastama M-hääle noodid $dis^1-e^1-fis^1$ ning, arvestades BMC uuema versiooni häältejuhtimise loogikat ja konteksti, silpidele *-spe-cto* T-hääle noot gis^1 . Kirjas vastab aga silbile *-spe-* kooskõla dis^1-e^1 ja silbile *-cto* kooskõla e^1-gis^1 . BMC vanemas versioonis on silpidele *-spe-cto* vastavad instrumentaalpartii noodid reeglipärased.
9. Nii BMC vanemas kui ka uuemas versioonis puudub NCL-i ühesilbiliste sõnade puhul reeglina instrumentaalsaade. Siiski on BMC uuemas versioonis kaks erandit. III üksuse fraasis *Deum verum de Deo vero* (taktid 33–37) on instrumentaalsaatega varustatud prepositsioon *de* ja V/VI üksuse fraasis *ex Maria Virgine* (taktid 60–62) on saatega prepositsioon *ex*.

Peale eelnimetatud kõrvalekallete BMC helikõrgusstruktuuris on üks silmatorkav „viga” ka teose vanema versiooni vältusstruktuuris. Nimelt on BMC vanemas versioonis peaaegu kõik NCL-i sõnad üksteisest eraldatud taktijoonega. Ainsaks erandiks on VIII üksuse järjestikused sõnad *dexteram Patris* (takt 99), mille vahel taktijoon puudub. BMC uuemas versioonis on nende sõnade vahel küll taktijoon, kuid nagu punktis 4.2.4.3.2. öeldud, on BMC uuemas versioonis taktijoonete asetamise loogika vanema versiooni omast erinev ja seetõttu ei saa öelda, et uuemas versioonis oleks tegemist vea parandusega.

4.2.4.3.10. Kokkuvõte

Püüdes kokku võtta NCL-i tekstiüksusi, mida BMC-s on eelnevates, punkti 4.2.4.3. alapunktides esitatud põhimõtete alusel esile toodud, võib ütleda järgmist.

Nii nagu kahes eelnevas vaatlusaluses teoses on Pärt ka BMC kaudu liigendanud NCL-i foneetiliselt: teose konstruktsioon toetub NCL-i 366 silbile. Sarnaselt MSC-le, ent enam kui *Summa*'s on Pärt aga tähelepanu pööranud NCL-i ükskuile sõnadele, liigendades BMC vanemas versioonis iga 163 sõna

taktijoonega⁵⁰⁸ ja tuues mõlemas versioonis esile iga sõna rõhulise silbi. Samuti on Pärt BMC-s – palju enam kui *Summa*'s – muusika kaudu liigendanud NCL-i traditsioonilisemaid üksusi, fraase ja perioode.

Järgnevas tabelis on esitatud kokkuvõtte sellest, kuidas Pärt liigendab BMC-s muusikaliste vahenditega silpidest ja sõnadest pikemaid tekstiüksusi. Ära on toodud ka igas üksuses esinevad sõnad, mis tõusevad esile eelnevates, punkti 4.2.4.3. alapunktides kirjeldatud liigendusvõimaluste valguses (vt tabelit 34).

TABEL 34: Kokkuvõtte NCL-i silpidest ja sõnadest pikemate tekstiüksuste liigendamisest BMC-s

Rõhutatud teoloogilised või kolomeetrilised üksused	Rõhutatud sõnad või sõnapaarid	Rõhutatud sõnade või sõnapaaride arv üksuses
1. <i>Credo in unum Deum.</i> (taktid 1–4/1–3)		0
2. <i>Patrem omnipotentem,</i> (taktid 5–6/4–6)		0
3. <i>factorem caeli et terrae,</i> (taktid 7–10/6–9)	<i>caeli</i> (takt 8/8)	1
4. <i>visibilium omnium,</i> (taktid 11–12/10–12)		0
5. <i>et invisibilium.</i> (taktid 13–14/13–14)		0
6. <i>Et in unum Dominum</i> (taktid 15–18/15–17)	<i>Dominum</i> (takt 18/17)	1
7. <i>Jesum Christum,</i> (taktid 19–20/18–19)		0
8. <i>Filium Dei</i> (taktid 21–22/20–21)		0
9. <i>unigenitum,</i> (taktid 23/21–22)		0
10. <i>et ex Patre natum ante omnia saecula.</i> (taktid 24–30/23–28)	<i>ex</i> (takt 25/23)	3
	<i>Patre</i> (takt 26/24)	
	<i>saecula</i> (takt 30/28)	
11. <i>Deum de Deo,</i> (taktid 31–33/29–30)	<i>de Deo</i> (taktid 32–33/29–30)	1
12. <i>lumen de lumine,</i> (taktid 34–36/31–32)		1

⁵⁰⁸ Siiski ühe erandiga (vt punkte 4.2.4.3.1. ja 4.2.4.3.9.).

13. <i>Deum verum de Deo vero</i> , (taktid 37–41/33–37)	<i>verum</i> (takt 38/34)	3
	<i>de</i> (takt 39/35)	
	<i>vero</i> (takt 41/37)	
14. <i>genitum</i> , (takt 42/38)		0
15. <i>non factum</i> , (taktid 43–44/39–40)		0
16. <i>consubstantialem Patri</i> : (taktid 45–46/41–43)	<i>consubstantialem</i> (taktid 45/41–42)	2
	<i>Patri</i> (takt 46/43)	
17. <i>per quem</i> (taktid 47–48/44)		0
18. <i>omnia facta sunt</i> . (taktid 49–51/45–47)	<i>sunt</i> (takt 51/47)	1
19. <i>Qui propter nos homines et propter nostram salutem</i> (taktid 52–59/47–52)	<i>propter</i> (takt 57/50)	1
20. <i>descendit de caelis</i> . (taktid 60–62/52–54)		0
21. <i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine</i> : (taktid 63–71/55–62)	<i>incarnatus</i> (taktid 64/55–56)	7
	<i>de</i> (takt 66/57)	
	<i>Spiritu</i> (takt 67/58)	
	<i>Sancto</i> (takt 68/59)	
	<i>ex</i> (takt 69/60)	
	<i>Maria</i> (taktid 70/60–61)	
	<i>Virgine</i> (takt 71/62)	
22. <i>Et homo factus est</i> . (taktid 72–75/63–65)	<i>factus est</i> (taktid 74–75/64–65)	1
23. <i>Crucifixus</i> (takt 76/66)		0
24. <i>etiam pro nobis sub Pontio Pilato</i> (taktid 77–82/67–71)	<i>nobis</i> (takt 79/68)	2
	<i>Pilato</i> (taktid 82/70–71)	
25. <i>passus</i> (takt 83/72)		0
26. <i>et sepultus est</i> . (taktid 84–86/72–73)	<i>sepultus est</i> (taktid 85–86/72–73)	1
27. <i>Et resurrexit tertia die</i> , (taktid 87–90/74–77)		0
28. <i>secundum Scripturas</i> . (taktid 91–92/77–79)		0

29. <i>Et ascendit in caelum</i> , (taktid 93–96)	<i>ascendit</i> (taktid 94/80–81)	3
	<i>in</i> (takt 95/81)	
	<i>caelum</i> (takt 96/82)	
30. <i>sedet ad dexteram Patris</i> . (taktid 97–99/83–85)	<i>sedet</i> (takt 97/83)	3
	<i>ad</i> (takt 98/83)	
	<i>dexteram Patris</i> (taktid 99/84–85)	
31. <i>Et iterum venturus est cum gloria</i> , (taktid 100–105/85–88)	<i>iterum</i> (takt 101/86)	3
	<i>venturus est</i> (taktid 102–103/86–87)	
	<i>gloria</i> (takt 105/88)	
32. <i>iudicare vivos</i> (taktid 106–107/89–91)	<i>vivos</i> (takt 107/91)	1
33. <i>et mortuos</i> , (takt 108–109/91–92)		0
34. <i>cuius regni non erit finis</i> . (taktid 110–115/93–96)		0
35. <i>Et in Spiritum Sanctum</i> , (taktid 115–118/97–99)	<i>in Spiritum</i> (taktid 116–117/97–98)	2
	<i>Sanctum</i> (takt 118/99)	
36. <i>Dominum et vivificantem</i> : (taktid 119–121/100–102)	<i>et vivificantem</i> (taktid 120–121/100–102)	1
37. <i>qui ex Patre Filioque procedit</i> . (taktid 122–126/103–107)	<i>ex Patre</i> (taktid 123–124/103–104)	2
	<i>procedit</i> (taktid 126/106–107)	
38. <i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur</i> : (taktid 127–135/108–114)	<i>et Filio</i> (taktid 130–131/109–110)	3
	<i>simul</i> (takt 132/111)	
	<i>conglorificatur</i> (taktid 135/113–114)	
39. <i>qui locutus est</i> (taktid 136–138/115–117)	<i>locutus est</i> (taktid 137–138/115–117)	1
40. <i>per Prophetas</i> . (taktid 139–140/117–118)	<i>Prophetas</i> (taktid 140/117–118)	1
42. <i>Et unam</i> , (taktid 141–142/118–119)		0
43. <i>sanctam</i> , (takt 143/120)		0

44. <i>catholicam et apostolicam</i> (taktid 144–146/120–123)		0
45. <i>Ecclesiam.</i> (taktid 147/123–124)		0
46. <i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i> (taktid 148–153/124–131)	<i>peccatorum</i> (taktid 153/130–131)	1
47. <i>Et exspecto resurrectionem mortuorum,</i> (taktid 154–157/132–137)	<i>exspecto</i> (taktid 155/132–133)	3
	<i>resurrectionem</i> (taktid 156–134–136)	
	<i>mortuorum</i> (taktid 157/136–137)	
48. <i>et vitam venturi saeculi. Amen.</i> (taktid 158–162/137–141)		0

4.2.4.4. Teoloogilisi tõlgendusi

Järgnevalt püüan ka BMC vahenditega esile tõusnud NCL-i liigendusüksusi teoloogiliselt tõlgendada.

4.2.4.4.1. „Liigendus üheks”

Kui *Summa* puhul tõin punktis 4.2.3.4.1. esile võimaluse rääkida „liigendamisest üheks”, siis BMC puhul võib seda samuti teha. On ju nii *Summa* kui ka BMC M-hääle struktuuri konstruktiivseks arvuks seitse, mis tuleneb NCL-i avafraasi *Credo in unum Deum* silpide arvust. Samuti astub mõlema teose puhul M-hääle *risposta* sisse *proposta* 8. helil, tingides BMC puhul 30-noodilise vormiüksuse, mis on peaaegu 1/12 BMC üldvormist. Ja ka selle „peaaegu” tingivad M-hääle kuus lisanooti on valitud nii, et NCL-i silpidele 360–366 (taktid 160–162/139–141) vastab täpselt samasugune M- ja T-hääl nagu silpidele 1–7.

4.2.4.4.2. Liigendus kaheks

Punktides 3.1.3., 3.1.7. ja 3.1.10. on näha, et skolastilised teoloogid liigendasid NCL-i kaheks osaks, millest esimene kõneleb jumalikust loomusest ja teine Kristuse inimlikust loomusest. Esimene osa algaks siis fraasiga *Credo in unum Deum* ja lõpeks fraasiga *et vitam venturi saeculi*. Teine osa algaks fraasiga *qui propter nos homines et propter nostram* ja lõpeks fraasiga *cuius regni non erit finis*.

BMC-s on mõlemad osad silmatorkaval moel esile toodud. Esiteks algab ja lõpeb BMC seitsme täpselt ühesuguse M- ja T-hääle noodiga, mida esitab vasta-

valt bass ja tenor: *e/h-fis/h-gis/e¹-a/e¹-gis/e¹-fis/h-e/h*. BMC alguses vastavad neile nootidele silbid *Cre-do in u-num De-um*, lõpus aga *-tu-ri sae-cu-li. A-men*.

Teiseks, kui uurida BMC uuema versiooni lõike, milles vokaalpartii madalamad hääled jäävad kahekesi, siis selgub, et vaid kahes taolises lõigus ei dubleeri saatepartii vokaalpartii noote. Neile kahele lõigule vastavad NCL-i fraasid *Qui propter nos homines et propter nostram salutem* (taktid 47–52) ja *mortuos, cuius regni non erit finis* (taktid 92–96).

Süsteemaatilis-teoloogilist liigendust kaheks rõhutavad kaudselt ka kaks „viga” BMC uuema versiooni instrumentaalpartii, mida on mainitud punkti 4.2.4.3.9. üheksandas alapunktis. Prepositsiooni *de* rõhutamine fraasis *Deum verum de Deo vero* (taktid 33–37) ja prepositsiooni *ex* rõhutamine fraasis *ex Maria Virgine* (taktid 60–62) viib mõttele, et Pärt juhib nii tähelepanu ühele keskele dogmale NC teoloogias, kristoloogilisele dogmale: Jeesus Kristus on nii tõeline Jumal kui ka tõeline inimene.

Punktis 3.2.1. olen näidanud, et liturgiliseks otstarbeks kasutatava NCL-i puhul on oluline liigenduskoht fraaside *descendit de caelis* ja *et incarnatus est* vahel. Ka BMC-s tõuseb see liigenduskoht esile, küll mitte esiplaanil, kuid tagaplaanil kindlasti. Tabelis 34 on esitatud kokkuvõtte BMC-s rõhutatud teoloogilistest või kolomeetristest üksustest ja neis üksustes esinevaist sõnadest, mida on samuti mingil viisil rõhutatud. Rõhutatud sõnu leidub 48 üksusest kahekümne viies, enamasti on neid üksuses 1–3. Silma torkab aga 21. üksus *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine* (taktid 63–71/55–62), milles rõhutatud sõnu on seitse!

4.2.4.4.3. Liigendus kolmeteistkümneks

Punktis 4.2.4.3.4. olen vaadelnud seda, kuidas BMC vanemas ja uuemas versiooni liigendatakse NCL-i terviklikeks lauseteks, tinglikult perioodideks. Kaheksa perioodi langevad vanemas ja uuemas versioonis üksteisega kokku, neli on ühes või teises omakorda väiksemateks üksusteks liigendatud. Kui arvestada seda, et BMC vanema ja uuema versiooni peale kokku on terviklikke perioode kaksteist, siis tekib suur sarnasus punktis 3.2.2. esitatud praktilis-teoloogilise liigendusega kolmeteistkümneks. Erinevalt nimetatud liigendusest pole BMC-s omaette periood vaid lõpetav *Amen*. See tähendab seda, et Arvo Pärt on BMC-s NCL-i liigendades tõenäoliselt lähtunud MR-i neist väljaannetest, mis on ilmunud pärast II Vatikani kirikukogu.

4.2.4.4.4. Liigendus kolmekümne kaheksaks

Punktis 4.2.4.3.3. on esitatud viis, kuidas Pärt liigendab BMC-s NCL-i 37 fraasiks. Kui aga arvestada viimast fraasi lõpetav *Amen* omaette fraasiks, siis tekib liigendus, mis langeb üksüheselt kokku NCL-i praktilise liigendusega kolmekümne kaheksaks (vt tabeli 18 parempoolset tulpa). See kinnitab eelmises

punktis väljendatud oletust, et Pärt on BMC komponeerimisel kasutanud *MR-i II Vaticanum*'i järgset väljaannet.

4.2.4.4. Kokkuvõte

Lisaks Arvo Pärdi soovile püüelda oma muusika kaudu alati kõikehõlmava Ühe poole, mis selgelt avaldub ka BMC konstruktsioonis, võib BMC-s täheldada NCL-i eriti selget liigendamist roomakatoliiklike liturgiliste tavade alusel. Viimase asjaolu põhjuseks on arvatavasti Pärdi soov tulla vastu *Berliner Messe* roomakatoliiklastest tellijaile ja muuta võimalikult hõlpsaks BMC kasutamise missaliturгияs. Enam või vähem varjatult on BMC-s markeeritud skolastilis-teoloogiline liigendus kaheks ja liturgiliselt oluline fraas *Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine* (taktid 63–71/55–62). Täiesti selgelt on aga BMC-s rõhutatud NCL-i liigendust üheksateistkümneks ja kolmekümne kaheksaks, mis seob BMC *MR-i II Vaticanum*'i järgsete, seega roomakatoliku kirikus täna ametlikult kehtivate väljaannetega.

4.3. Kokkuvõte

Kui NCL-i grammatilisel liigendamisel olen vaadelnud NCL-i foneetilisest, morfoloogilisest, süntaktilisest ja stilistilisest seisukohast ning teoloogilisel liigendamisel süstemaatilise ja praktilise teoloogia seisukohast, siis NCL-i muusikalise liigendamise peatükis käsitlesin kolme Arvo Pärdi teost, mis on kirjutatud NCL-i alusel.

Esiteks püüdsin MSC, *Summa* ja BMC näitel näidata seda, kuidas saab NCL-i liigendada muusikaliste parameetrite abil.

1. Pärt on NCL-i liigendanud silpide kaupa. Kõigi kolme vaatlusaluse teose muusikalises struktuuris on ta hoolikalt arvestanud igat kolmesaja kuutkümmend kuut NCL-i silpi. Pärt pole käsitlenud NCL-i silpe nii, nagu see on tavaks kreeka ja ladina meetrikas, arvestades sõnapiire ületavat lugemisviisi ja silpide vastasmõju määravaid prosodiareegleid. Ta vaatleb igat silpi sõltumatu foneetilise üksusena. Silp näib olevat väikseim keeleüksus, mis Pär dile huvi pakub. Nõnda on loomulik, et Pärt seab just silbiga vastavusse väikseima muusikalise üksuse, noodi. Kõigi kolme vaatlusaluse teose tagaplaanil, muusika konstruktsioonitasandil vastab üks silp igale M-hääle noodile ja samuti viimasega lahutamatu seotud T-hääle noodile.

Ladina keele silbi vältusele ei näi Pärt tähelepanu pöörvavat. Selline suhtumine on kooskõlas ladina meetrika praktikaga juba alates keskajast. Seevastu silbi rõhule pöörvab Pärt kõigis vaatlusalustes teostes suuremat või väiksemat tähelepanu. Eriti märgatav ja järjekindel on silbirõhu arvestamine BMC-s, mille instrumentaalpartii ongi, võib öelda, selle alusel kujundatud. Rõhuliste silpide markeerimist võib mingil määral täheldada ka ülejäänud kahes vaatlusaluses

teoses. MSC puhul võib sellest rääkida vertikaalide konsoneerivuse ja dissoneerivuse vahekorra alusel, *Summa* puhul aga M- ja T-hääle algvormi noodivältuste alusel.

2. Pärt on NCL-i liigendanud sõnade kaupa. MSC-s ja BMC vanemas versioonis on Pärt markeerinud NCL-i 163 sõna lausa noodipildis, asetades iga sõna järele taktijoone. Selline teguviis seostub gregoriaani-*Credo*'de hilisemates käsikirjades tihti esineva tavaga piirata igale sõnale või enamikule sõnadele vastavad noodid vertikaaljoonega. Kõigis kolmes vaatlusaluses teoses on Pärt eri vahenditega mõningaid NCL-i sõnu esile toonud. Need sõnad on paigutatud kas muusikaliste liigendusüksuste algusse või lõppu, nad tõusevad esile mingi kõrvalekalde tõttu helivälts- või helikõrgusstruktuuri konstruktsioonireeglitest või torkavad mingil muul moel silma.

3. Pärt on NCL-i liigendanud tekstiüksuste, fraaside, retoorilises terminoloogias kommade, koolonite ja perioodide kaupa. Nende esiletoomiseks on ta kasutanud eri tüüpi noodimärke: taktijooni, tsesuure, pause ja põhivältsust pikemaid noodivältusi. MSC-s on Pärt selleks kasutanud ka nt „segatud” vertikaale. Tekstiüksuste esiletoomiseks on Pärt kasutanud ka muusika faktuuri-, dünaamika- ja tämbrierinevusi: häälepartiide vaheldumine kõigis kolmes vaatlusaluses teoses, faktuuri- ja tessituurimuutused *Summa*'s ja BMC-s, orelipeadalid MSC-s, instrumentaalpartii T-hääle positsioonide vaheldumine ja dünaamikamuutused BMC-s. *Summa*'s ja BMC-s on aga selles seoses võimalik esile tuua ka muusikalise konstruktsiooni aluskivi, M- ja T-hääle ning nende kanoonilise esitusviisi iseärasustest tulenevaid printsiipe, mis võiksid kehtida kogu teose vormi puhul – samuti nagu M- ja T-hääle algvorm kehtib rotatsiooni-printsiibi alusel läbi kogu vormi.

Teiseks püüdsin NCL-i muusikalise liigendamise peatükis näidata seda, kuidas saab mõningaid eelnevates peatükkides kirjeldatud NCL-i liigendusviise rakendada muusikaanalüüsis.

Teose aluseks oleva teksti liigendamine selle grammatilistest seaduspärasustest – ja mitte ainult helilooja meelevallast – tulenevalt on vajalik muusikaliste ja tekstiliste parameetrite korrektseks kokkuviiamiseks. Vanade liturgiliste tekstide liigendamisel pole abi interpunktsioonist ega muudest tavapärastest teksti liigendusvahenditest, sest need sõltuvad ajastu tavadest ja tehnilistest võimalustest. Seetõttu on just vanade liturgiliste tekstide põhjalik süntaktiline ja kolomeetiline uurimine aluseks, mis võimaldab nende alusel komponeeritud teoste struktuuri liigendada ja neid teoseid paremini mõista.

Arvo Pärdi kolme vaatlusaluse teose puhul annab NCL-i grammatiline liigendamine uusi pidepunkte muusikalise struktuuri liigendamisel. Kõige enam olen nimetatud teoste puhul kasutanud NCL-i kolomeetrilise analüüsi tulemusi.

Vanade liturgiliste tekstide liigendamisel on tarvis teada ka tähtsamaid viise, kuidas neid tekste on aegade vältel liigendatud teoloogiliste põhimõtete alusel. See võimaldab otsida ja näha teksti seoseid muusikalise struktuuri liigenduskohtadega. Nii MSC, *Summa* kui ka BMC puhul ilmneb, et hiliskeskaja

teoloogias levinud NCL-i liigendusviis kaheks on nende teoste struktuuri liigendamisel asjakohane. Süstemaatilis-teoloogiline trinitaarne liigendus kolmeks ei tule nende teoste esiplaanil kuigivõrd ilmsiks. Siiski on trinitaarne liigendus, samuti liigendus viieks varjatud kujul olemas *Summa*'s.

Nii MSC kui ka BMC puhul ilmneb, et NCL-i praktilis-teoloogiline liigendus kaheks on muusikas enam või vähem selgelt esindatud, seda nii liigenduspunkti *et incarnatus est* kui ka *et resurrexit tertia die* puhul. Samuti on MSC-s ja BMC-s markeeritud ka praktilis-teoloogiline liigendus kolmeteistkümneks, mis viitab sõltuvusele MR-i II Vatikani kirikukogu järgsetest väljaannetest. Samas on MSC-s NCL liigendatud üheksateistkümneks üksuseks viisil, mis lubab selle siduda ka MR-i II Vatikani kirikukogu eelsete väljaannetega ja samuti Solesmes'i kloostris välja antud liturgiliste kogumikega. BMC muusikalises struktuuris ilmnev liigendus kolmekümne kaheksaks kinnitab oletust, et selle teose aluseks on MR-i II Vatikani kirikukogu järgne väljaanne.

Lõpuks võib NCL-i muusikaline liigendus heita uut valgust ka NCL-i teoloogilise liigendamisele. Toon ühe näite.

Punktis 4.2.2.4.1. ilmneb, et MSC süstemaatilis-teoloogilise liigenduse kaheks toovad välja eelkõige oreli pedaalnoodid. Tabelis 20 on NCL esitatud üheksateistkümne üksusena, sest niisugusele liigendusele viitab MSC häälepartiide vaheldumine (vt punkti 4.2.2.4.3). Tabelis 20 esitatud orelipedaalide asukohad NCL-i 19-osalises liigenduses annavad süstemaatilis-teoloogilisele liigendusele järsku justkui praktilise väljundi. NCL-i liigendub süstemaatilise kaheksjaotuse alusel praktiliselt kolmeks:

1. üksused 1–6 (taktid 1–51), *d*-pedaali mõjusfäär;
2. üksused 7–12 (taktid 52–115), *a*-pedaali mõjusfäär;
3. üksused 13–19 (taktid 116–163) *d*-pedaali mõjusfäär.

Teisisõnu võib-öelda, et NCL-i levinud skolastilise kaheksjaotuse tekstiline kuju ilmnes alles läbi muusikalise liigenduse.

LÖPPSÕNA

A. Kokkuvõte

Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistus on üks olulisemaid tekste nii kristlikus kirikus kui ka lääne muusikaajaloos. Minu doktoritöö „Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistuse ladinakeelse normteksti grammatiline, teoloogiline ja muusikaline liigendamine” aluseks on probleem, mille ees seisab iga selle teksti läänekirikliku versiooni kasutaja, olgu siis helilooja, interpret, kuulaja, muusikateadlane, teoloog või filoloog. Nimelt tuleb kõigil NCL-i kasutajail seda teksti võimalikult hästi mõista – muidugi vastavalt valitud eesmärgile ja süvenemisastmele.

Nimetatud mõistmisvajadusest tuleneb ka minu töö eesmärk: koostada NCL-i kasutajale abivahend teksti paremaks mõistmiseks. Sellest eesmärgist lähtudes olen oma töö läbi viinud nelja peatükina: (1) NCL-i sünd ja arengulugu; (2) NCL-i grammatiline liigendamine foneetika, morfoloogia, süntaksi ja stilistika vaatepunktist; (3) NCL-i teoloogiline liigendamine süstemaatilise ja praktilise teoloogia vaatepunktist ning (4) NCL-i muusikaline liigendamine Arvo Pärdi kolme NCL-i alusel komponeeritud teose või teoseosa näitel.

Töö meetodiliseks aluseks on liigendamine ehk analüüs selle sõna kõige laiemalt kasutatavas tähenduses: terviku lahutamine osadeks. Nii nagu iga teksti on ka NCL-i võimalik lahutada eri pikkusega osadeks – lähtuvalt eri vaatenurkadest. Vaatenurkade valikul oli mulle eeskujuks VT heebreakeelne tekst, mida judaismi liturgilises praktikas liigendatakse aktsentuatsioonisüsteemi alusel grammatiliselt, muusikaliselt ja teoloogiliselt (hermeneutiliselt).

Kiriku- ja dogmadeloolaste jaoks pole siiani päris täpselt selge, kuidas NC tekkis. Siiski on kindel, et NC-d on põhjust seostada 381. aasta Konstantinoopoli oikumeenilise kirikukoguga, et see on sündinud sinodaalusutunnistusest 325. aasta Nikaia oikumeenilise kirikukogu usutunnistusega, selle kiriklik retseptioon on jälgitav alles alates 451. aasta Chalkedoni kirikukogust ning et seda kasutatakse alates 6. sajandist pKr kuni tänaseni ainsa ühise usutunnistusest nii lääne- kui ka idakristluses.

NC ladinakeelne normtekst, mida esitatakse alates 15. sajandist roomakatoliku kiriku ametlikes trükiväljaannetes ja mille alusel on tõlgitud protestantlikes kirikutes kasutatavad rahvakeelsed usutunnistused, on välja kujunenud ajavaheajal 5.–8. sajand. Oma N*-i ja NC kriitilises väljaandes loetleb G. L. Dossetti kakskümmend kuus NC ladinakeelset tõlget ja rühmitab need viieteistkümneks, kuna mitmed tõlked on üksteisega väga sarnased. Olen Dossetti esitatud allikatele lisanud veel kaks 8. sajandi allikat, jälginud kõigi allikate seoseid N*-i, NC algteksti, R-i ja TR-iga ning võrrelnud neid allikaid üksteisega ja roomakatoliku kiriku normtekstiga.

Selgub, et 451. aasta Chalkedoni neljanda oikumeenilise kirikukogu istungite aktides leiduvate NC-de tõlgetes ladina keelde pole algtekstina kasutatud mitte selle kirikukogu II aktis asuvat NC¹-d, mis on kujunenud idakirikliku normtekstiks, vaid V akti usudefinitioonis leiduvat NC²-d. Viimast on rikastatud

väljenditega N*-ist. Samas pole hilisemate läänekiriku traditsioonis tekkinud NC ladinakeelsete tõlgete puhul enam arvestatud niivõrd Chalkedoni kirikukogu aktide põhjal tehtud tõlkeid, kuivõrd idakirikus muutumatuks tekstiks kujunenud kreekakeelset NC¹-d. Viimane asjaolu tuleneb arvatavasti sellest, et Bütsantsist mõjutatud Roomas tõlgiti idakirikus normtekstiks ja ristimisusutunnistuseks kujunenud NC¹-d ladina keelde vahetult ristimise käigus. Võib teha ka järelduse, et kui idakirikus kujunes NC juba 6. sajandil pühaks ja muutumatuks tekstiks, siis läänekirikus kujunes üldkehtiv NC ladinakeelne tõlge välja alles 8. sajandi lõpuks ja seda ei käsitletud kunagi püha tekstina.

NCL-i silbitamisel on erinevaid võimalusi. Esmalt võib iga NCL-i sõna vaadelda teistest sõltumatuna ja silbitada see vastavalt ladina keele grammatikas väljakujunenud reegleile. Sellise silbitamise alusel liigendub NCL kolmesaja kuuekümmne kuueks silbiks. Siiski on ühe sõna piires häälikute silpidesse rühmitamisel tihti rohkem kui üks võimalus, ka sel juhul, kui sõna silpide arv jääb samaks. Need võimalused tulenevad ühest küljest neist reegleist, millest uurijad on tuletanud võrdlev-ajaloolise keeleteaduse meetodite abil. Teisalt aga reegleist, mis leiduvad hilisantiigi ja keskaja ladina keele grammatikute traktaatides.

NCL-i võib aga vaadelda ka rütmilise proosatekstina, mille puhul on põhjust rakendada kreeka ja ladina meetrikast pärinevat tava käsitleda silpe sõnapiire ületavate foneetiliste tervikutena. Sellisel juhul pole enam mõtet rääkida kindlast silpide arvust, milleks NCL liigendub.

NCL koosneb saja kuuekümmne kolmest sõnast, mille tõlkimisel eesti keelde tuleb arvestada nende tähendusväljaga klassikalises ja hilises (kiriku)ladina keeles, samuti nende vormidega, vormide omavaheliste seostega ja tekkinud sõnaühendite semantikaga. Selgub, et kahes NCL-i kasutatavas kiriklikus traditsioonis – roomakatoliku ja luterliku kirikus – valminud NCL-i tõlge eesti keelde erineb mõningates üksikasjades.

NCL-i süntaktilist struktuuri on generatiivsest grammatikast keeleteadusse tulnud fraasistruktuuri meetodi abil otstarbekas esitada 12-tasandilise struktuurina. Käesolevas töös olen selle meetodi kasutegurit näinud esiteks võimaluses tuua visuaalselt selgelt välja NCL-i süntaktilised lausemoodustajad. Teiseks aga võimaluses juhtida tähelepanu NCL-i sõnade ja sõnaühendite teoloogilistele seostele.

NCL-i kui kõneldava rütmiproosa võib retooriliselt liigitada *oratio perpetua* ('ühendatud kõne') tüüpi. Lähtudes NCL-i süntaktilise liigenduse abil esile toodud lausemoodustajaist olen käesolevas töös teostanud NCL-i kolomeetrilise analüüsi, mis võimaldab NCL-i liigendada kuuekümmne kaheksaks kooloniks/kommaks (käesolevas töös pole rõhutatud koolonite ja kommade vahelist erinevust). Nimetatud kolomeetrilist liigendust olen korrigeerinud NCL-i rütmilise analüüsi abil, mis võimaldab kolomeetriliste üksuste viimaste silpide puhul esile tuua kindlaid rütmilisi silbikombinatsioone ehk klausleid. Ehkki 5.–8. sajandi jooksul kuju omandanud NCL-i puhul on otstarbekas rääkida eelkõige klauslitehnika hilisemast tüübist, silbirõhke arvestavast *cursus*-süsteemist,

olen käesolevas töös esile toonud NCL-i klauslid ka klauslitehnika varasema, pikkade ja lühikeste silpide erinevusele tugineva nn *numerus*-süsteemi alusel. NCL-i rütmilise analüüsi tulemused põhjendavad NCL-i kolomeetriliste üksuste vähendamist kuuekümnelt kaheksalt viieks üheksale.

NCL-i kui kirikus ja kiriku vajadusteks sündinud teksti liigendamisel on loomulik juhinduda teoloogilistest põhimõtetest. Läänekirikus on NCL-i liigendatud ja tõlgendatud eelkõige TR-i alusel, sest alates hiliskeskaja skolastilistest teoloogidest on NCL-i peetud pelgalt TR-i kommentaariks. Siiski leidub ka käsitlusi, mis liigendavad NCL-i sõltumatult TR-ist.

Nii roomakatoliiklaste kui ka protestantide hulgas on enim tuntud TR-i ja selle eeskujul ka NCL-i liigendus kolmeks vastavalt Kolmainsuse isikuile. Siiski on kirikuloos kasutatud ka teistsuguseid TR-i liigendusi. Neist levinuim on hiliskeskaegne liigendus kaheks osaks, millest esimene koondab kas kuut või seitset lauset Kolmainsuse jumaliku loomuse, teine aga kuut või seitset lauset Kristuse inimliku loomuse kohta. Nimetatud TR-i liigendust kaheteistkümneks või neljateistkümneks ei saa aga NCL-ile rakendada vahetult, kuna NCL-is puudub TR-is tavaliselt eraldi käsitlev artikkel Kristuse laskumisest põrguhauda. Hiliskeskajal on NCL-i liigendatud kaheks ka sel viisil, et esimese osa moodustab ühtsust väljendav vormel „mina usun ühte Jumalasse”, teise aga tunnistus Kolmainsusest. Läänekirikus on väga levinud ka TR-i tõlgendamisest pärinev NCL-i liigendus kaheteistkümneks, mille aluseks on pärimus, et TR-i on koostanud Jeesuse kaksteist jüngrit.

Lisaks NCL-i eeltoodud levinumatele teoloogilistele liigendustele võimaldab teoloogiline uurimistöö leida põhjendatud aluseid ka teistsugustele liigendamisevõimalustele. Sugugi mitte pingutatuna ei näi NCL-i vaatlemine üleüldse liigendamatuks. Sellise vaateviisi tugevaks aluseks on NCL-i väidetav põlvnemine judaistlik-monoteistlikust usutunnistusest 5Ms 6:4: „Kuule, Iisrael! Issand, meie Jumal Issand, on ainus.” Huvitava võimaluse NCL-i liigendada pakub EA-s sisalduv usutunnistus, mille viis artiklit on allegooriliselt seotud Jeesuse leibadeime viie leivaga.

NCL-i saab kaheteistkümneks liigendada ka UT teadusest pärinev mõiste *kerygma* abil. *Kerygma* mõiste, mis Ch. H. Doddi käsitluses on tegelike tunnistajate tunnistus Jumala tegudest ajaloos, võimaldab Piibli ja varakristliku kirjanuduse alusel rekonstrueerida artikleid, mida võisid tunnistada varakristliku koguduse liikmed. L. H. Westra pakub välja TR-i liigenduse viieteistkümneks, käsitledes „laskumist põrguhauda”, „pühade osadust” ja „igavest elu” iseseisvate artiklitena. NCL-i puhul tuleks analoogilist liigendust kasutades loobuda põrguhauda laskumist ja pühade osadust käsitlevaist artikleist ning piirduda liigendusega kolmeteistkümneks.

NCL-i süstemaatilis-teoloogilisest liigendamisest enam pakub NCL-i liigendamiseks võimalusi NCL-i liturgilise kasutamise traditsioon, n-õ praktiline liigendamine, mis ilmneb trükiväljaannetes ja käsikirjades. NCL-i liturgilise vormi ehk *Credo* käsikirjade suure hulga tõttu olen käesolevas töös keskenud trükiväljaannetele. NCL-i liturgilise kasutamise traditsioonis alates

10. sajandist kuni tänapäevani leidub näiteid, milles puuduvad peale muusikalise notatsiooni igasugused ettekandehüüsed, kõrvuti näidetega, milles on esile toodud peaaegu iga sõna. Nende äärmuste vahele jäävaist NCL-i liigendusviisidest on üks levinumaid liigendus üheksateistkümneks, mida esindavad alates 15. sajandist kuni tänapäevani roomakatoliku kiriku ametlikud väljaanded *MR* ja *Graduale Romanum*. Tuntud on ka NCL-i praktiline liigendus kolmeteistkümneks (õieti kahteistkümneks pluss lõpetav *amen*), mida kasutatakse kõigis pärast II Vatikani kirikukogu sündinud *MR*-i väljaannetes. Iga roomakatoliku missal osalejale on tuttav NCL-i liigendus kaheks, mida tähistab tekstis leiduv nõue fraasi *et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est* esitamise ajal kummardada või põlvitada. Eri tasandi interpunktsioonimärkide abil on NCL-i trükiväljaannetes liigendatud ka kahekümne üheks, kahekümne seitsmeks, kahekümne üheksaks, kolmekümne kaheks, kolmekümne seitsmeks ja kolmekümne kaheksaks. Väga mitmekesiseid liigendusvõimalusi leidub ka käsikirjades, mis aga käesolevas töös käsitlust ei leia. Roomakatoliku kiriku ametlikus liturgilises väljaandes *Graduale triplex* trükitud kuut missas kasutatavat *Credo*'t võib erineva tasandi muusikaliste tsesuuri- ja noodimärkide abil liigendada üksusteks arvuga neljakümne ühest kuni viiekümne kuueni. Kui tuua välja käesolevas töös vaadeldud NCL-i trükistes need teoloogilise liigendamise kohad, mis esinevad vähemalt neljal korral, siis avaneb pilt NCL-i teoloogilisest liigendusest neljakümne kuueks üksuseks.

Lisaks NCL-i grammatilisele ja teoloogilisele liigendamisele olen oma töös põhjalikumalt käsitlenud ka NCL-i muusikalist liigendamist. Selle alusena pole ma kasutanud mitte sadu gregoriaani-*Credo*'de käsikirju ja trükiseid ega ka läbilõiget lääne muusika ajaloo jooksul komponeeritud mitmehäälsel *Credo*'dest, vaid maailmakuulsa eesti helilooja Arvo Pärti kolme NCL-i alusel komponeeritud teost: *MSC*, *Summa* ja *BMC*.

Esiteks olen püüdnud näidata, kuidas on nimetatud muusikateostes NCL-i liigendatud muusikaliste parameetrite abil. Selgub, et Pärt on kõigi kolme vaatluseluse teose muusikalises struktuuris hoolikalt arvestanud igat kolmesaja kuutkümmend kuut NCL-i silpi, seega järgimata kreeka ja ladina meetrikas tavalist sõnapiire ületavat lugemisviisi. Silp näib olevat väikseim keeleüksus, mis Pärtile huvi pakub. Nõnda on loomulik, et Pärt seab just silbiga vastavusse väikseima muusikalise üksuse, noodi. Kõigi kolme vaatluseluse teose tagaplaanil, muusika konstruktsioonitasandil vastab üks silp igale M-hääle noodile ja samuti viimasega lahutamatu seotud T-hääle noodile.

Pärt ei näi tähelepanu pöörvavat NCL-i silbi vältusele, küll aga silbi rõhule. Eriti järjekindel on silbirõhu arvestamine *BMC*-s, mille instrumentaalpartii ongi selle alusel kujundatud. Rõhuliste silpide markeerimist võib mingil määral täheldada ka ülejäänud kahes vaatluseluses teoses.

Pärt pöörab suurt tähelepanu NCL-i liigendusele saja kuuekümmend kolmeks sõnaks. *MSC*-s ja *BMC* vanemas versioonis on Pärt markeerinud NCL-i 163 sõna lausa taktijoonega. Kõigis kolmes vaatluseluses teoses on Pärt mõningaid NCL-i sõnu esile toonud ka muude vahenditega: paigutanud need kas

muusikaliste liigendusüksuste algusse või lõppu, tõstnud nad esile mingi kõrvalekalde abil helivältus- või helikõrgusstruktuuri konstruktsiooniregleist jms.

Pärt on NCL-i liigendanud kolomeetriliste ja teoloogiliste tekstiüksuste kaupa. Nende esiletoomiseks on ta kasutanud eri tüüpi noodimärke: taktijooni, tsesuure, pause ja põhivältusest pikemaid noodivältusi. Samuti toob Pärt tekstiüksusi esile nii muusika faktuuri-, dünaamika- ja tämbrierinevuste abil kui ka M- ja T-hääle ülesehitusest ning nende kanoonilise esitusviisi iseärasustest tulevate printsiipe abil.

Teiseks olen NCL-i muusikalise liigendamise peatükis näidanud seda, kuidas saab mõningaid eelnevates peatükkides kirjeldatud NCL-i liigendusviise rakendada muusikaanalüüsis. Pärdi kolme vaatlusaluse teose puhul annab NCL-i grammatiline liigendamine uusi pidepunkte muusikalise struktuuri liigendamisel. Kõige enam olen nimetatud teoste puhul kasutanud NCL-i kolomeetrilise analüüsi tulemusi.

Pärdi kolme teose muusikalist struktuuri aitavad liigendada ka põhimõtted, mille alusel on NCL-i liigendanud teoloogid. Nii MSC, *Summa* kui ka BMC puhul ilmneb, et nende teoste struktuuri liigendamisel on asjakohane küll hiliskeskaja teoloogias levinud NCL-i liigendusviis kaheks, kuid peaaegu üldse ei tule esile trinitaarne liigendus kolmeks. Nii MSC kui ka BMC puhul ilmneb, et NCL-i praktilis-teoloogiline liigendus kaheks on muusikas enam või vähem selgelt esindatud. Samuti on MSC-s ja BMC-s markeeritud praktilis-teoloogiline liigendus kolmeteistkümneks, mis viitab sõltuvusele *MR*-i II Vatikani kirikukogu järgsetest väljaannetest. Samas on MSC-s NCL liigendatud üheksateistkümneks üksuseks viisil, mis lubab selle siduda ka *MR*-i II Vatikani kirikukogu eelsete väljaannetega ja Solesmes'i kloostri välja antud liturgiliste kogumikega. BMC muusikalises struktuuris ilmnev NCL-i liigendus kolmeteistkümne kaheksaks kinnitab oletust, et selle teose aluseks on *MR*-i II Vatikani kirikukogu järgne väljaanne.

B. Ideid edaspidiseks uurimistööks

Eelnevas olen esile toonud erinevaid võimalusi, kuidas NCL-i kui ühte kristluses laiemalt kasutatud teksti liigendada ja seda liigendamise kaudu paremini mõista. Lõpetuseks mõned märkused selle kohta, millises suunas võiks mu töö jätku leida.

1. Nagu punktis 1.1. nimetatud, on NC ainus kehtiv usutunnistus õigeusu kirikus. Sellest tulenevalt väärriks uurimist ka kreekakeelse NC grammatiline ja teoloogiline liigendamine. Kuna NC on algselt kirja pandud kreeka keeles, siis pakuks huvi selle kolomeetriline ja rütmiline analüüs. Sama tähtis oleks vaadelda idakristluse kirikulaulu mõju NC liigendamisele. Huvi pakuks ka bütsantsi, kreeka, vene ja orientaalsete õigeuskirikute liturgilises keeles kasutatava NC rakendus mitmehäälses kunstmuusikas (nt P. Tšaikovski, L. Janáčeki,

S. Rahmaninovi ja I. Stravinski kirikuslaavi- või venekeelsed NCL-i kompositsioonid).

2. Olen töös selgitanud NCL-i teoloogilist ülesehitust mitte niivõrd rõhuasetusega usutunnistuse artiklite teoloogilise sisu avamisele, kuivõrd teksti liigendamisele teoloogiliste põhimõtete alusel. Siiski oleks huvitav avada käesolevas töös esiletoodud NCL-i grammatilised ja muusikalised liigendusüksused ka teoloogilises süvaanalüüsis, arvestades läänekiriku süstemaatilist teoloogiat läbi selle ajaloo.

3. Olen oma töös toonud NCL-i muusikalise liigendamise näiteks teosed vaid ühelt heliloojalt. Oluline oleks uurida NCL-i liigendamist ka gregoriaani-*Credo*'de ja paljude NCL-i alusel loodud mitmehäälsete *Credo*'de alusel, samuti rakendada NC-i grammatilise ja teoloogilise liigendamise tulemusi neile muusikalistele kompositsioonidele. Huvi pakuks eeltoodud liigendusvõimaluste valguses vaadelda euroopa kunstmuusika *Credo*-kompositsioone eri ajastuil: Tournai' missa, Machaut' *Messe d'Notre Dame*, Dufay', Ockeghemi, Obrechti, Josquini, Palestrina, Victoria, J. S. Bachi, Haydni, W. A. Mozarti, Beethoveni, Schuberti, Bruckneri, Penderecki, Stravinski jt heliloojate kompositsioonid.

4. Lisaks Arvo Pärdi NCL-ile komponeeritud teostele väärivad uurimist ka helilooja muud NC-ga seotud teosed: orelimissa *Annum per annum* (1980) ja keelpilliorkestriteos *Orient & Occident* (2000). Võib-olla leidub Pärdi loomingus veel teoseid, mille aluseks on NC või NCL?

ALLIKAD JA KIRJANDUS

A. Kasutatud allikad

- Antiphonale Missarum Sancti Gregori, Xe siècle, Codex 47 de la bibliothèque de Chartres. – *Paléographie musicale. Les principaux manuscrits de chant grégorien, ambrosien, mozarabe, gallican. Publiés en fac-similés phototypiques sous la direction de Dom André Mocquereau, moine de Solesmes, XI.* Berne Et Francfort: Editions Herbert Lang & Cie SA, 1972, 133–134.
- Catechism of the Catholic Church. Internetiaadressilt: http://www.vatican.va/archive/ENG0015/_INDEX.HTM; 02.05.2014.
- Credo* käsikiri Münsteri piiskopkonna arhiivist DA Hs 16:3*
- Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche: herausgegeben im Gedenkjahr der Augsburgischen Konfession 1930.* 5., durchgesehene Auflage. 25. Tausend. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963.
- Graduale Triplex [Graduale triplex seu Graduale Romanum Pauli PP.VI cura recognitum & rhythmicis signis a Solesmensibus monachis ornatum neumis Laudu-nensibus (cod.239) et Sangallensibus (codicum San Gallensis 359 et Einsidlensis 121) nunc auctum.* Solesmis MCMLXXIX (1979), 769–784.]
- Kiriku laulu- ja palveraamat.* Tallinn: EELK Konsistooriumi kirjastus- ja infoosakonna väljaanne, 1992.
- Katoliku Kiriku Katekismus.* Internetiaadressilt: <http://www.katoliku.ee/index.php/et/tutvustus/katehhees/katoliku>; 02.05.2014.
- Latin Vulgate, Epistle Of Saint Paul To The Colossians: Chapter 1.* Internetiaadressilt: <http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.50:1:0.NEWvulgate>; 02.05.2014.
- Latin Vulgate, Gospel According to Saint Matthew: Chapter 3.* Internetiaadressilt: <http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.39:1:2.NEWvulgate>; 03.05.2014.
- Latin Vulgate, Gospel According to Saint Matthew: Chapter 10.* Internetiaadressilt: <http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.39:1:9.NEWvulgate>; 03.05.2014.
- Laulgem Jumalale: katoliiklik lauluraamat.* Tallinn: Eesti Apostellik Administratuur, 2008.
- Matteuse evangeelium, 3. peatükk.* Internetiaadressilt: <http://www.piibel.net/#q=Mt%203>; 02.05.2014.
- Missale Romanum 2008 [Daily Roman Missal: Complete with Readings in One Volume with Sunday and weekday Masses ... and the Order of Mass in Latin and English on facing pages and Devotions and Prayers for use throughout the year.* Published by Rev. James Socias for Midwest Theological Forum, Woodridge, Illinois, U.S.A. Seventh Edition, Copyright © 1993–2011, Rev. James Socias, 722, 724.]
- Missale Romanum 2002 [Missale Romanum: Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum.* Editio typica tertia. Typis Vaticanis A. D. MMII (2002).]
- Missale Romanum 1975 [Missale romanum: Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum.* Editio typica altera. Libreria editrice Vaticana MCMLXXV (1975).]

- Missale Romanum* 1971 [*Missale romanum: Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis MCMLXXI (Reimpressio emendata, 1971).]
- Missale Romanum* 1970 [*Missale romanum: Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis MCMLXX (1970).]
- Missale Romanum* 1969 [*Missale romanum: Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*. Ordo Missae. Editio typica. Typis polyglottis Vaticanis, MCMLXIX (1969).]
- Missale Romanum* 1962 [*Missale romanum: Anno 1962 promulgatum. Reimpressio, introductione aucta curantibus*. Cuthbert Johnson, o.s.b., & Anthony Ward, s.m. 1994, C.L.V. – Editioni liturgische, Via Pompeo Magno, 21 – 00192 Roma.]
- Missale Romanum* 1570 [*Missale romanum: Editio Princeps (1570)*. Edizione anastatica, Introduzione e Appendice a cura di Manlio Sodi – Achille Maria Triacca. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1998.]
- Missale Romanum* 1474 [*Missalis romani editio princeps: Mediolani anno 1474 prelis mandata*. Reimpressio vaticani exemplaris introductione aliisque elementis aucta curantibus Anthony Ward, s.m. & Cuthbert Johnson, os.b. Roma 1996, C.L.V. – Editioni liturgische.]
- Piibel: Vana Testament; Apokrüüfid; Uus Testament*. Eesti Piibliselts. Tallinn: Eesti Piibliselts, 2009.
- Pärt**, Arvo. *Missa syllabica für vier Stimmen oder gemischten Chor und Orgel (1977, rev. 1996)*. UE 30430. © Copyright 1980, 1997 by Universal Edition, a. g., Wien.
- Pärt**, Arvo. *Missa syllabica*. Koopia käsikirjalisest algversioonist solistidele SATB ja kammeransamblike, mis on kohandatud segakoorile (SATB) ja orelile. UE 17230. Aastaarv puudub.
- Pärt**, Arvo. *Summa: für Chor oder Solisten (SATB) a cappella (1977)*. UE 17225. Universal Edition, Wien, c1990 (Austria, 1999).
- Pärt**, Arvo. *Credo aus der „Berliner Messe“ für Chor (SATB) und Streichorchester (1990, 2002)*. Studienpartitur. UE 32631. Universal Edition, Wien, c2002 (Austria, 2003).
- Pärt**, Arvo. *Berliner Messe: für Chor oder Solisten (4-stimmig) und Orgel*. Rev. Ausg. UE 19567. Universal Edition, Wien, c1990.
- The Epistula Apostolorum*. Internetaadressilt: <http://www.earlychristianwritings.com/text/apostolorum.html>; 02.02.2013.
- The Online Greek Bible*. Internetaadressilt: <http://www.greekbible.com/index.php>; 02.05.2014.

B. Kasutatud kirjandus

- ACO [Schwartz, Eduard, ed. *Acta conciliorum oecumenicorum*. Strasbourg, Berlin, 1914–1940.]
- Allen, William S. *Accent and Rhythm: Prosodic Features of Latin and Greek: A Study in Theory and Reconstruction*. Cambridge: University Press, 1973.
- Andrieu, Michel. *Les Ordines Romani du haut moyen âge II. Les textes (Ordines I–XIII)*. Louvain, 1948.
- Apel, Willi. *Gregorian Chant*. Bloomington: Indiana University Press, c1958.
- Aquino Thomas. *Compendium theologiae*. [Sancti Thomae de Aquino *Compendium theologiae ad fratrem Raynaldum liber I a capite I ad caput CLXXXIV*. Internetiaadressilt: <http://www.corpusthomaticum.org/ott101.html>; 02.05.2014.]
- Aquino Thomas. *De articulis Fidei*. [Sancti Thomae de Aquino *De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum*. Internetiaadressilt: <http://www.corpusthomaticum.org/oss.html>; 02.05.2014.]
- Aquino Thomas. *Summa Theologiae*. [Sancti Thomae de Aquino *Summa Theologiae secunda pars secundae partis a quaestione I ad quaestionem XVI*. Internetiaadressilt: <http://www.corpusthomaticum.org/sth3001.html>; 04.05.2014.]
- Arvo Pärdi loomingu nimekiri. Internetiaadressilt: <http://www.arvopart.ee/Arvo-Part/teosed>.
- Auxiliary Verbs. Internetiaadressilt: <http://www.livelatin.org/grammar/verbs.html#aux>; 02.05.2014.
- Augustinus, Aurelius. *Pihtimused (Confessiones)*. Ladina keelest tõlkinud Ilmar Vene. Tallinn: Logos, 1993.
- Barth, Karl. *Dogmatics in outline*. New York jne: Harper & Row, Publishers, 1959.
- Boldrini, Sandro. *Prosodie und Metrik der Römer*. Aus dem Italienischen übertragen von Bruno W. Häuptli. Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1999.
- Bonaventura. *Commentaria*. [Doctoris Seraphigi S. Bonaventurae S. R. E. Episc. Card. *Commentaria In quatuor libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi*. Tomus III. In tertium Librum Sententiarum. Ad Claras Aquas (Quaracchi) Prope Florentiam. Ex Typographia Collegii S. Bonaventurae, MDCCCLXXXVII (1887). Internetiaadressilt: <http://capricorn.bc.edu/siepm/DOCUMENTS/BONAVENTURE/BonaventureOpOm3.pdf>; 04.05.2014.]
- Bonaventura. *Breviloquium*. [Breviloquium Theologiae Sancti Bonaventurae Doctoris, & Itinerarius mentis in Deum. Patavii, Apud Gratosum Perchacinum, 1562. Internetiaadressilt: http://books.google.ee/books?id=bL87AAAACAAJ&printsec=frontcover&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; 04.05.2014.]
- Brauneiss, Leopold. Pärts einfache kleine Regeln: Die Kompositionstechnik des Tintinnabuli-Stils in systematischer Darstellung. – Arvo Pärt: *die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Herausgegeben von Hermann Conen. Köln: Dohr, 2006 [A], 103–161.
- Brauneiss, Leopold; Conen, Hermann. Kurzgefasste Grundlagen der Satztechnik. – Arvo Pärt: *Die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Herausgegeben von Hermann Conen. Köln: Dohr, 2006 [B], 99–102.
- Brauneiss, Leopold. Sissejuhatus tintinnabuli-stiilisse. – Arvo Pärt *peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005, 157–221.

- Brauneiss**, Leopold. Die Rationalität des Heiligen Geistes: Analytische Annäherungen an Arvo Pärt. – *Zahlen zwischen Struktur und Bedeutung: Zehn analytische Studien zu Kompositionen von Josquin bis Ligeti und Pärt*. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1997, 9–30.
- Brennecke**, Hanns Christof. Nicäa I. Ökumenische Synode von 325. – *Theologische Realenzyklopädie*. Band XXIV, Napoleonische Epoche-Obrigkeit. Berlin, New York: de Gruyter, 1994, 429–441.
- Brindle**, Reginald Smith. *Serial Composition*. Eleventh impression. Oxford, New York: Oxford University Press, 1991.
- Brindle**, Reginald Smith. *The new music: the Avant-Garde Since 1945*. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 1987.
- Brockhaus Enzyklopädie*. Band 15, Kind–Krus. Leipzig, Mannheim: Brockhaus, c2006.
- Burn**, Andrew Ewbank. *The Nicene Creed*. London: Rivingtons, 1909.
- Burn**, Andrew Ewbank. The old latin text of our Nicene Creed. – *The Journal of Theological Studies* 2 (1900), 102–110.
- Bühler**, Curt F. The Apostles and the Creed. – *Speculum*, Vol. 28, No. 2 (Apr., 1953), pp. 335–339. Medieval Academy of America. <http://www.jstor.org/stable/2849691>. Accessed: 18/02/2013.
- Capelle**, D. B. Alcuin et l’histoire du symbole de la messe. – *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*. Sixième Année. Louvain: Abbaye du mont césar, 1934, 249–260.
- Carnegie**, David R. Kerygma in the Fourth Gospel. – *Vox Evangelica* 7, 1971, 39–74.
- Chomsky**, Noam. *Syntactic Structures*. Ninth Printing. The Hague, Paris: Mouton, 1971.
- Conen**, Hermann, Hrsg. *Arvo Pärt: die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Köln: Dohr, 2006 [A].
- Conen**, Hermann. Annäherung an den Kern der Musik: Systematische Anmerkungen zur Poetik Arvo Pärts. – *Arvo Pärt: die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Herausgegeben von Hermann Conen. Köln: Dohr, 2006 [B], 19–97.
- Davies**, Alan; **Elder**, Catherine. *The handbook of applied linguistics*. Malden jne: Blackwell, 2006.
- Denzinger**, Heinrich. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum = Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen; quod emendavit, in linguam germanicam transtulit et adiuvante Helmuto Hoping editit Petrus Hünermann*. Freiburg jne: Herder, 2010.
- Denzinger**, Heinrich. *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. Hrsg von Peter Hünermann. 37. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1991.
- Devine**, A. M.; **Stephens**, Laurence D. *Latin word order: structured meaning and information*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Dibelius**, Ulrich. *Moderne Musik 1945–1965: Voraussetzungen, Verlauf, Material*. 2. Aufl. München: Piper, 1972.
- Dodd**, Charles Harold. *The Apostolic Preaching and Its Developments*. New York: Harper & Row, 1964. Chapter One: The Primitive Preaching. Internetiaadressilt: <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=539&C=606>; 03.02.13.
- Dossetti**, Giuseppe Luigi. *Il simbolo di Nicea e di Costantinopoli. Edizione critica*. Roma jne: Herder, 1967.
- Drecoll**, Volker Henning. Nicaenisches Symbol. – *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Vierte, völlig neu

- bearbeitete Auflage. Herausgegeben von Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jüngel. Band 6: N–Q. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003 [A], 280–281.
- Drecoll**, Volker Henning. Nicaeno-Constantinopolitanum. – *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Vierte, völlig neu bearbeitete Auflage. Herausgegeben von Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jüngel. Band 6: N–Q. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003 [B], 282–283.
- Ehala**, Martin. *Eesti keele struktuur: õpik gümnaasiumidele*. Kännimees, 1997.
- EOMIA [Turner, Cuthbert Hamilton, ed. *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Ivris Antiquissima*. Tomus II, pars III. Oxonii: e typographeo Clarendoniano, 1939, 465–472.]
- Erelt**, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Fellerer**, Karl Gustav, Hrsg. *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*. 2 Bände. Kassel jne: Bärenreiter-Verlag, 1972, 1976.
- Finegan**, Edward. *Language: its structure and use*. Second Edition. Fort Worth etc: Harcourt Brace College Publishers, 1994.
- Finscher**, Ludwig; **Lütteken**, Laurenz. Mehrstimmige Messvertonungen bis 1600. – *Messe und Motette*. Hrsg. von Laurenz Lütteken. Kassel jne: Bärenreiter; Stuttgart, Weimar: Metzler, c2002, 23–52.
- Forté**, Allen. *The Structure of Atonal Music*. New Haven and London: Yale University Press, 1973.
- Gadamer**, Hans-Georg. Mõistmise ringist. – *Filosoofilise hermeneutika klassikat: F. D. E. Schleiermacher, Wilhelm Dilthey, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer*. Tõlkinud Andrus Tool. Tartu: Ilmamaa, 1997, 183–194.
- Gemeinhardt**, Peter. *Die Filioque-Kontroverse zwischen Ost- und Westkirche im Frühmittelalter*. Berlin: Walter de Gruyter, 2002.
- Gordon**, James D. The Articles of the Creed and the Apostles. – Source: *Speculum*, Vol. 40, No. 4 (Oct., 1965), pp. 634–640. Medieval Academy of America. <http://www.jstor.org/stable/2851400>. Accessed: 18/02/2013.
- Habinek**, Thomas N. *The Colometry of Latin Prose*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1985.
- Haegeman**, Liliane M. V. *Thinking syntactically: a guide to argumentation and analysis*. Malden (Mass.) jne: Blackwell, 2006.
- Hales**, Alexander de. *Summa Theologica*. [Doctoris irrefragabilis Alexandri de Hales Ordinis Minorum Summa Theologica seu sic ab Origine dicta „Summa Fratris Alexandri” iussu et auctoritate Rmi P. Pacifici M. Perantoni Totius ordinis fratrum minorum ministri generabilis Studio et cura pp. Collegii S. Bonaventurae Ad fidem codicum edita Tomus IV. Liber tertius (Textus) Ad claras aquas (Quaracchi) Prope Florentiam Ex typographia collegii S. Bonaventurae MCMXLVIII (1948).]
- Harnack**, Adolf. *Dogmengeschichte*. 14 (1909) 176, 4 (viidatud väljaande järgi: **Norden**, 1996, 263, märkus 1).
- Hausschild**, Wolf-Dieter. Nicäno-Konstantinopolitaaniline Glaubensbekenntnis. – *Theologische Realenzyklopädie*. Bd 24. Berlin: De Gruyter, 1994, 444–456. Heidelberger Katechismus. Internetaadressilt: <http://www.heidelberger-katechismus.net/6401-214-227-50.html>; 01.02.2013.
- Hillier**, Paul. *Arvo Pärt*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1997.
- Hoppin**, Richard H. *Medieval music*. New York: Norton, c1978.

- Hughes**, Andrew. *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A guide to their organization and terminology*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1982.
- Huglo**, Michel. Origine de la mélodie du Credo „authentique” de la Vaticane. – *Revue grégorienne: études de chant sacré et de liturgie*; organe de l’Ecole de Solesmes, de l’Institut Grégorien de Paris et des entres affiliés. Paris, 30/1951, 68–78.
- Humal**, Mart. Ülevaade tänapäeva muusikaanalüüsi meetoditest. – *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. Koostanud Jaan Ross. Tallinn: Varrak, 2004, 338–366.
- Jaanson**, Mart. *Helijärjestus ja helikoostis Igor Stravinski vaimulikis ballaadis „Abraham ja Iisak”*. Eesti Muusikaakadeemia muusikateaduse osakonna magistritöö. Käsikiri. Tallinn, 2002.
- Jaanson**, Mart. *Vana Testamendi aktsentuatsioonist*. Tartu Ülikooli usuteaduskonna bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu, 1999.
- Jungmann**, Josef Andreas. *Missarum Sollemnia: eine genetische Erklärung der römischen Messe*. 2 Bände. Wien-Freiburg-Basel: Herder; Bonn: Nova & Vetera, 1962.
- Kaasik**, Ülo. *Matemaatikaleksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1992.
- Kant**, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Transzendente Analytik, §15. Werkausgabe. Bd. 3, Kritik der reinen Vernunft. 1. Frankfurt/M: Suhrkamp, 1988.
- Kasemaa**, Kalle, koost. *Apostlikud isad*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002. Katoliku usu katekismus. Tallinna Katoliku kiriku väljaanne, 1931.
- Keiler**, Alan. *Surface Structure and Deep Structure in Latin Syntax*. Studies in Language and Behavior, Progress Report VIII. Michigan University, Ann Arbor. Center for Research on Language and Language Behavior. Spons Agency-Office of Education (DHEW), Washington, D. C. Bureau of Research, 1969.
- Kelly**, John Norman Davidson. *Altchristliche Glaubensbekenntnisse: Geschichte und Theologie*. Übersetzt aus dem Englischen von Klaus Dockhorn; unter Mitarbeit von Adolf Martin Ritter. 2. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993.
- Kelly**, John N. D. *Altchristliche Glaubensbekenntnisse: Geschichte und Theologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972.
- Kelly**, John Norman Davidson. *Early Christian doctrines*. Revised Edition. New York jne: Harper & Row, 1978.
- Kennedy**, George A. *Classical rhetoric & its Christian & secular tradition from ancient to modern times*. 2nd ed., revised and enlarged. Chapel Hill, London: University of North Carolina Press, 1999.
- Kleis**, Richard; **Torpats**, Ülo; **Gross**, Lalla; **Freyman**, Heinrich. *Ladina-eesti sõnaraamat*. 2., täiendatud ja parandatud tr. Tallinn: Valgus, 2002.
- Kolometrie. Internetaadressilt: <http://de.wikipedia.org/wiki/Kolometrie>; 02.05.2014.
- Kostabi**, Heino; **Semlek**, Leo. *Muusika elementaarteooria: õppevahend*. 2. tr. Tallinn: Eesti NSV Kõrgema- ja Keskkariduse Ministeerium, 1976.
- Kramlich**, Daniel L. *Compositional Issues in Setting the Credo Text: A Study of Three Recent Works by Pärt, Kramlich, and Penderecki*. A Document Presented to The Faculty of the School of Music University of Houston. In Partial Fulfilment Of the Degree of Doctor of Musical Arts. April, 2003.
- Krenek**, Ernst. *Studies in Counterpoint: Based on the Twelve-Tone Technique*. New York, London: G. Shirmer, 1940.
- Kretschmar**, Georg. Sakramentare. – *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Dritte, völlig neu

- bearbeitete Auflage. Fünfter Band: P–Se. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, 1319–1321.
- Kuuse**, Annika. *Rooma komöödia trohheilise septenaari meetriline ja rütmiline struktuur*. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna germaani-romaani filoloogia osakonna klassikalise filoloogia õppetooli magistriröö. Tartu, 2006.
- Kähler**, Ernst. Nicäno-Konstantinopolitanum. – *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Dritte, völlig neu bearbeitete Auflage. Vierter Band: Kop–O. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1960, 1454–1455.
- Langemets**, Margit jt, toim. *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- Lauffs**, Dorothee; **Jocher**, Norbert. Bernhard v. Clairvaux. – *Marienlexikon*. Herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E.V. von Remigius Bäumer und Leo Scheffczyk. Erster Band, Aa–Chagall. Erzabtei St. Ottilien: EOS Verlag, 1988, 445–450.
- Lausberg**, Heinrich. *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. 4. Aufl. Stuttgart: Steiner, 2008.
- Lausberg**, Heinrich. *Der Hymnus „Veni Creator Spiritus“*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1979.
- Lausberg**, Heinrich. *Der Hymnus „Ave maris stella“*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1976.
- Lepajõe**, Marju. *Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik*. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 2000.
- Leumann**, Manu. *Lateinische Grammatik*. Bd. 1, Lateinische Laut- und Formenlehre. Manu Leumann, Johann Baptist Hofmann, Anton Szantyr. München: Beck, 1977.
- Leumann**, Manu. *Lateinische Grammatik*. Bd. 2, Lateinische Syntax und Stilistik: mit dem allgem. Teil der lat. Grammatik. Manu Leumann, Johann Baptist Hofmann, Anton Szantyr. München: Beck, 1972.
- Lietzmann**, Hans. *Symbole der alten Kirche*. 6. Aufl. Berlin: De Gruyter, 1968.
- Lill**, Anne; **Kanter**, Maria; **Ristikivi**, Merike. *Studia Latina: ladina keele õpik humanitaarialade üliõpilastele*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002.
- Lotman**, Maria-Kristiina. *Jambiline trimeeter: värsisüsteemid, meetrum, rütm, semantika*. TÜ germaani-romaani osakond. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, c2003.
- Lubac**, Henri de. *Credo: Gestalt und Lebendigkeit unseres Glaubensbekenntnisses*. Einsiedeln: Johannes Verlag, 1975.
- Luther**, Martin. *Väike katekismus: Ühes süvendava osaga*. Stockholm: Eesti Vaimulik Raamat, AD 1991.
- Markschies**, Christoph. Apostolicum. – *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Bd 1. A–B. Mohr Siebeck: Tübingen, 1998, 648–649.
- Melanchthon**, Philipp. *Explicatio Symb. Nicæni*, ed. a J. Sturione, Viteb. 1561, 8vo (viidatud väljaande järgi: **Schaff**, 1877).
- Motte-Haber**, Helga de la. Kooskõla ja meloodia ühtsus: Helga de la Motte-Haberi vestlus Arvo Pärtiga. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005, 139–155.
- Motte-Haber**, Helga de la. Struktur als Programm: Analytische Bemerkungen zur Komposition Summa von Arvo Pärt. – *Nähe Und Distanz: Nachgedachte Musik Der Gegenwart*. Band 2. Hrsg. von Wolfgang Gratzner. Hofheim: Wolke, 1996, 14–25.

- Miazga**, Tadeusz. *Die Melodien des Einstimmigen Credo der römisch-katholischen lateinischen Kirche: Eine Untersuchung der Melodien in den handschriftlichen Überlieferungen mit besonderer Berücksichtigung der polnischen Handschriften*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1976.
- Mitchell**, Nathan D.; **Baldovin**, John F. Institutio Generalis Missalis Romani and the Class of Liturgical Documents to Which It Belongs. – *A Commentary on the General Instruction of the Roman Missal...* Edited by Edward Foley, Nathan D. Mitchell, Joanne M. Pierce... Collegeville, Minnesota: A Pueblo Book, Liturgical Press, 2008, 1–27.
- Murphy**, James J. *Latin Rhetoric and Education in the Middle Ages and Renaissance*. Aldershot, Hampshire & Burlington, Vermont: Ashgate Publishing, 2005.
- Murphy**, James J. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*. Berkeley, Los Angeles, London: Univ. Of California Press, 1974.
- Muusikaline parameeter. Internetiaadressilt: http://et.wikipedia.org/wiki/Muusikaline_parameeter; 02.05.2014.
- Nohl**, Paul-Gerhard. *Lateinische Kirchenmusiktexte: Geschichte, Übersetzung, Kommentar*. 2. Auflage. Kassel jne: Bärenreiter, c1998.
- Norden**, Eduard. *Agnostos theos: Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede*. Stuttgart, Leipzig: Teubner, 1996.
- Norden**, Eduard. *Die antike Kunstprosa: vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance*. Erster Band, Zweiter Abdruck. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909.
- Nunn**, Henry Preston Vaughan. *An Introduction to Ecclesiastical Latin*. Cambridge: At the University Press, 1922.
- Nurm**, Ernst. *Ladina keele grammatika: õpik Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilastele*. 5. tr. Tallinn: Valgus, 1969.
- On the Passover, Melito of Sardis. Internetiaadressilt: <http://www.kerux.com/documents/keruxv4n1a1.asp>; 18.02.2013.
- Palmer**, Leonard R. *The Latin Language*. Norman, London: University of Oklahoma Press, 1988.
- Pelikan**, Jaroslav; Hotchkiss, **Valerie**, ed. *Creeds & confessions of faith in the Christian tradition*. Volume I–III. New Haven, London: Yale University Press, 2003 [A].
- Pelikan**, Jaroslav. *Credo: Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. New Haven and London: Yale University Press, 2003 [B].
- Periode (Satz). Internetiaadressilt: http://de.wikipedia.org/wiki/Periode_%28Satz%29; 02.05.2014.
- Periodic sentence. Internetiaadressilt: http://en.wikipedia.org/wiki/Periodic_sentence; 02.05.2014.
- Pickstock**, Catherine. Asyndeton: Syntax and Insanity. A Study of the Revision of the Nicene Creed. – *Modern Theology* 10.4 (1994), 321–340.
- Päll**, Janika. *Form, style and syntax: towards a method of description and analysis of Greek prose rhythm: on the example of „Helen's encomium” by Gorgias*. Tartu: Tartu University Press, c2007.
- Raven**, David S. *Latin metre*. Bristol: Bristol Classical Press, 1998.
- Restagno**, Enzo, koostaja. *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005 [A].

- Restagno**, Enzo. Vestlused Arvo Pärdiva. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koostanud Enzo Restagno. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005 [B], 19–119.
- Ritter**, Adolf Martin. *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol: Studien zur Geschichte und Theologie des II. Ökumenischen Konzils*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1965.
- Rowan**, Stephen C. The Nicene Creed: Poetic Words for a Prosaic World. – *Studies in Formative Spirituality* 10.2 (1989), 197–206.
- Roy**, Neil J., Fr. Mary and the Liturgical Year. – *Mariology: A Guide for Priests, Deacons, Seminarians, and Consecrated Persons*. Ed. By Mark I. Miravalle, S.T.D., Seat of Wisdom Books, A Division of Queenship Publishing, 2007, 607–665.
- Schaff**, Philip. *Creeds of Christendom, with a History and Critical notes*. In three volumes. Harper & Brothers, 1877.
- Schoof**, Susan. Impersonal And Personal Passivization of Latin Infinitive Constructions: A Scrutiny of the Structures Called AcI. – *Proceedings of the 9th International Conference on Head-driven Phrase Structure Grammar Kyung Hee University*. Editors: Jong-Bok Kim and Stephen Wechsler. CSLI Publications, 2003, 293–312.
- Schwartz**, Eduard. Das Nicaenum und das Constantinopolitanum auf der Synode von Chalkedon. – *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 25 (1926), 38–88.
- Sleumer**, Albert. *Kirchenlateinisches Wörterbuch: unter umfassendster Mitarbeit von Joseph Schmid*. 3. Nachdruck. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, 2002.
- Staats**, Reinhart. *Das Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel: Historische und theologische Grundlagen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- Stotz**, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Vierter Band, Formenlehre, Syntax und Stilistik. München: Beck, 1998.
- Stotz**, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Dritter Band, Lautlehre. München: Beck, 1996.
- Sturtevant**, Edgar H. *The Pronunciation of Greek and Latin*. 2nd Ed. Westport, Connecticut: Greenwood Press, Publishers, 1970.
- Stöhr**, Johannes. Mariologie. – *Marienlexikon*. Herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E.V. von Remigius Bäumer und Leo Scheffczyk. Vierter Band, Lajtha–Orangenbaum. Erzabtei St. Ottilien: EOS Verlag, 1992, 320–326.
- Tasmuth**, Randar, toim. Luterlikud usutunnistuskirjad. SA Ajaleht Eesti Kirik, EELK Usuteaduse Instituut, 2014.
- Timeline of Contemporary Developments of the Roman Missal. Internetiaadressilt: <http://www.archtoronto.org/romanmissal/timeline.htm>; 02.05.2014.
- Vaitmaa**, Merike. *Tintinnabuli* – eluhoiak, stiil ja tehnik. – *Teater. Muusika. Kino* nr 7, 1988, 37–47.
- Vinzent**, Markus. Die Entstehung des „Römischen Glaubensbekenntnisses“. – *Tauffragen und Bekenntnis: Studien zur sogenannten „Traditio Apostolica“, zu den „Interrogationes de fide“ und zum „Römischen Glaubensbekenntnis“*. Wolfram Kinzig; Christoph Marksches; Markus Vinzent. Arbeiten zur Kirchengeschichte, Bd 74. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1999, 185–409.
- Vogel**, Heinrich. *Das Nicaenische Glaubensbekenntnis: eine Doxologie*. Berlin, Stuttgart: Lettner-Verlag, 1963.

- Vokes**, Frederick Ercolo. Apostolisches Glaubensbekenntnis I. Alte Kirche und Mittelalter. – *Theologische Realenzyklopädie*. Band III, Anselm von Laon–Aristoteles/Aristotelismus. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1978, 528–554.
- Wagner**, Peter. *Geschichte der Messe. I. Teil: bis 1600*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1963.
- Wagner**, Peter; **Wellez**, Egon. *Einführung in die gregorianischen Melodien*. Teil I–III. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1911, 1912, 1921.
- Walsh**, Michael, ed. *Dictionary of Christian Biography*. London and New York: Continuum, 2001.
- Warner**, George F., ed. *The Stowe Missal. MS. D. II. 3 in the library of the Royal Irish Academy, Dublin*. Vol. II. London, 1915. Internetiaadressilt: <http://archive.org/stream/publications32henruoft#page/n3/mode/2up>; 02.05.2014.
- Westra**, Liuwe H. *The Apostles' Creed: Origin, History, and Some Early Commentaries*. Instrumenta Patristica et Medievalia 43. Turnhout: Brepols, 2002.
- White**, John T.; **Riddle**, J. E. *A Latin-English dictionary*. London: Longman, Green, Longman, and Roberts, 1862.
- Williams**, Donald T. *Credo: Meditations On the Nicene Creed*. Chalice Press, 2007.
- Вейсман**, Александр Давидович. *Греческо-русский словарь*. Репр. 5-го изд. 1899 г. Москва: Прогресс, 1991.

SUMMARY

The Niceno-Constantinopolitan creed (NC) is one of the most important texts both in the Christian Church and in Western music history. The reason behind my dissertation “A grammatical, theological and musical analysis of the standard Latin Niceno-Constantinopolitan Creed” is an issue that confronts everyone who uses the Western-church version of the text (NCL), be it composer, listener, musicologist, theologian or philologist. In order to make effective use of the text one needs a comprehensive understanding of it.

This gives rise to the objective of my thesis: to compile a resource for deepening one’s understanding of the NCL. I have divided my thesis into four chapters: (1) the genesis and development of the NCL; (2) a grammatical analysis of the NCL focusing on phonetics, morphology, syntax and stylistics; (3) a theological analysis of the NCL from the viewpoint of systematic and practical theology; and (4) a musical analysis of the NCL using the example of three settings by Arvo Pärt.

The methodology used essentially consists of analysis through breaking down the text into parts. As with any text, the NCL can be divided into parts of varying length, depending on the viewpoint of the one doing the analysis. Choosing the viewpoints I took as an example the Hebrew text of the Old Testament that has been analyzed in the Jewish liturgical practice (on the ground of the accentuation system) from the viewpoint of grammar, music and theology (hermeneutics).

The genesis of the NC has been a matter of debate for church historians and historians of dogma. One can be sure, however, that there is a connection between the NC and the Second Council of Constantinople in 381. It likely came into being as a synodal creed in relation with the creed of the First Council of Nicea in 325 (N*). Its acceptance by the church is observable only since the Council of Chalcedon in 451, and has been used from the sixth century on as the only common creed in both Western and Eastern Christianity.

The standard Latin version of the NC, which can be found in Roman Catholic publications since the fifteenth century and has been the basis for vernacular translations of the creed used by Protestant churches, was formed between the fifth and eighth centuries. In his critical edition of the N* and the NC, G.L. Dossetti counts 26 Latin translations of the NC and groups them into 15 versions, since several translations are very similar to each other. I have added to Dossetti’s sources two more sources from the eighth century, observed the connections of every source with the N*, the original NC text, the R and the TR, and compared these sources with each other and the standard Roman Catholic text.

The original Latin translations of the NC from the acts of the Council of Chalcedon in 451 are based not on the NC¹ of the council’s second act (which went on to develop into the standard Eastern Orthodox creed), but the NC²,

found in the creedal definition of the fifth act. The NC² has been improved with phrases from the N*.

At the same time, in case of the NC's Latin versions that emerged later in the tradition of the Western Church one have not considered so much the translations made on the grounds of the acts of the Chalcedon Council, as the Greek NC¹ that has become an unalterable text in the Eastern Church. The latter circumstance comes probably from the fact that in Rome influenced by the Byzantine Empire the NC¹ having become the Eastern Church's normal text and baptismal creed was translated into Latin during the baptism. One can also draw a conclusion that while in the Eastern Church the NC became a sacred text already in the sixth century, in the Western Church the generally valid Latin version of the NC formed only till end of the eighth century and was never treated as sacred.

There are several ways to syllabify the NCL. At first, every word can be treated as independent from the other words, and thus be syllabified according to the linguistic rules of Latin, by which a total of 366 syllables can be counted. Nevertheless, there is often more than one way of dividing a word's phonemes into separate syllables, even when the number of the word's syllables remains the same. These ways can be based on the rules derived either from comparative historical linguistics or the treatises on grammar of the Late Antiquity and Middle Ages.

The NCL can also be treated as rhythmic prose, in which case one can view syllables as phonetic entities which can often overlap individual words, as is the case in Latin and Greek metrics. In this case one cannot establish a definite number of individual syllables.

There are 163 words in the NCL. When translating the text into Estonian one must take into consideration their possible meanings in classical and late Latin, their linguistic forms, as well as their interconnections and general semantics. Catholic and Lutheran translations of the NCL into Estonian differ in some details.

I have decided to present the syntactic structure of the NCL, through the method of phrase structure grammar, as a 12-level structure. This method is attractive because of its capacity to visually display both the NCL's syntactic sentence constituents, and bring out the theological connections between the individual words and word combinations.

The NCL belongs to the *oratio perpetua* ('unified speech') rhetorical categorization. This thesis also includes a colometric analysis of the NCL, which has been done by syntactically analyzing the sentence constituents, resulting in a division of the NCL into sixty-eight cola/commata. (This thesis does not differentiate between cola and commata.) The aforementioned colometric analysis did not take into account the possibility of bringing out the syllabic combinations (or clauses) in the final syllables of the colometric units. By means of the latter kind of rhythmical analysis I have corrected the accomplished colometric analysis.

While it may seem that the NCL that has taken shape in the fifth through eighth centuries calls for the later form of the clause technique – the so-called *cursus* system, which considers syllable stress – I have also applied the earlier form of clause technique, done through differentiating the long and short syllables. This is referred to as the *numerus* system. Rhythmic analysis of the NCL results in a reduction in the number of colometric units from sixty-eight to fifty-nine.

It is only natural that the NCL, a text created and primarily used by church, be analyzed on a theological basis. In the Western Church, the NCL is typically viewed as a variation of the Apostles' Creed (TR). However, the case that the NCL is independent from the TR has also been made.

Roman Catholics and Protestants are more familiar with the way of analyzing the TR and – by the example of the latter – also the NCL into three parts, each representing one figure of the Holy Trinity. However, in church history the TR has also been analyzed in other ways. The most common of these is its division into two parts, which is attributed to the late Middle Ages. The first part consists of six or seven sentences describing the divinity of the Holy Trinity, while the second describes Christ's humanity.

The aforementioned division of the TR into twelve or fourteen articles cannot be applied directly to the NCL, which does not describe Christ's descent into hell – something, which is usually treated independently in the TR. In the late Middle Ages the NCL was sometimes thought to consist of two parts, the first of which included the unifying expression "I believe in one God", and the second part, which affirms belief in the Holy Trinity. A possible division of the NCL into twelve parts is common in the Western Church. This stems from the interpretation of the TR and is thought to have been composed by the twelve disciples.

Theological research, in addition to the more widespread analyses of the NCL, allows for other analytical possibilities. It seems quite natural to view the NCL as one whole. A strong argument for this viewpoint comes from the Judaic monotheistic creed of Deuteronomy 6:4: "Hear, O Israel: The Lord our God is one Lord." The NCL has also been divided into five parts, which are allegorically connected to the five breads of Jesus' Miracle of the Bread.

The NCL can be divided into twelve by means of the concept of *kerygma*, which stems from New Testament Theology. The concept *kerygma* that, according to Ch. H. Dodd, is the testimony of actual witnesses to the acts of God in history, enables on the ground of the Bible and early Christian literature to reconstruct the articles that may have been confessed by the members of the early Christian community. L. H. Westra proposes a division of the TR into fifteen parts treating the "descent into hell", "the communion of saints" and "eternal life" as independent articles. Using the analogical analysis for the NCL one should set aside the articles about the descent into hell and the communion of saints and confine oneself to the analysis into thirteen articles.

More possibilities for analyzing the NCL than in systematic theology are offered by the tradition of liturgical usage of the NCL. This so-called practical analysis emerges in publications and manuscripts. In my thesis, because of the great amount of the manuscripts of the liturgical form of the NCL, the so-called *Credo*, I have concentrated on the publications.

Since the tenth century till now in the tradition of the NCL's liturgical usage there are examples that lack any guidelines for performance except musical ones. Alongside there are examples where almost every word is emphasized. Among the ways of analyzing the NCL, remaining between the aforementioned extremes, one of the most widespread ones is the division into nineteen units. This kind of division is represented since the fifteenth century till now by Roman Catholic official editions *Missale Romanum* and *Graduale Romanum*.

Also well-known is the practical analysis of the NCL into thirteen units (in fact, into twelve units plus the concluding *amen*) used in all the editions of the *Missale Romanum* published after the Second Vatican Council. Every participant in Roman Catholic Mass is familiar with the NCL's division into two parts indicated by the text's rubric that requires to bow down or genuflect during the performance of the phrase *et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine et homo factus est*.

In printed editions the NCL is divided by means of different levels of punctuation marks into twenty one, twenty seven, twenty nine, thirty two, thirty seven and thirty eight units. One can find very diverse ways of division also in the manuscripts of the *Credo* but these are not investigated in the present work.

The six *Credos* used in the Mass published in the Roman Catholic Church's official liturgical edition *Graduale triplex* can be – by means of caesura and notation marks at different levels – divided into units from forty one to fifty six in number. Trying, in the publications of the NCL observed in the present work, to bring forth those points of theological analysis that occur at least four times, a theological analysis of the NCL into forty six units unfolds.

In addition to the grammatical and theological analysis in the present work I have treated more in-depth the musical analysis of the NCL as well. As a ground for this I have used neither the hundreds of existing manuscripts and publications of Gregorian *Credo* nor a selection of polyphonic *Credos* composed in the course of music history. Instead, as an example for the musical analysis of the NCL I have chosen three NCL's settings by one contemporary composer, the renowned Estonian Arvo Pärt: the *Credo* parts of *Missa syllabica* (1977) and *Berliner Messe* (1990/2002), and *Summa* (1977).

Firstly, I have tried to show how is the NCL in the mentioned works analyzed by means of musical parameters. It turns out that in the musical structure of all the three works Pärt has carefully considered each of the NCL's 366 syllables. Consequently, Pärt does not follow the Greek and Latin metrics' custom to exceed words' limits when counting syllables. A syllable seems to be the smallest linguistic unit Pärt is interested in. Thus, it is natural that Pärt put the smallest musical unit, a note, into correspondence exactly with a syllable. At

the background, at the level of musical construction of all the three works one syllable corresponds to every note of the M-voice and also to that of the T-voice which is inseparably connected with the M-voice.

Pärt seems not to pay attention to the length of the NCL's syllables but he takes into account the stress of them. Pärt considers especially consistently the stress of syllable in the *Credo of Berliner Messe* (BMC) which instrumental part has been shaped exactly after this principle. One can note some emphasis on the stressed syllables in the two other works in question, too.

Pärt pays a great attention to the analysis of the NCL into 163 words. In the *Credo* part of *Missa syllabica* (MSC) and in the older version of BMC Pärt has marked the NCL's 163 words even with bar lines. In all the three works in question Pärt has brought out some words of the NCL by other means too: positioning such words at the beginning or the end of the division of the musical units, bringing them forth by means of some deviation from the rules of construction of the durational and pitch structure etc.

Pärt has analyzed the NCL after colometric and theological text units. For bringing them forth he has used different kinds of notation marks: bar lines, caesura, rests and durations longer than basic durations. Likewise, Pärt brings forth text units by means of both the music's difference of texture, dynamics and timbre, and principles arising from the construction of the M- and T-voice and their canonical way of representation.

Secondly, in the chapter of NCL's musical analysis I have shown how can one apply some ways of analysis of the NCL, described in the previous chapters, in music analysis. In case of Pärt's three works in question the grammatical analysis of the NCL gives new ideas for the analysis of the musical structure. Most of all, in case of the works in question I have used the results of the NCL's colometric analysis.

The musical structure of the Pärt's three works in question can be also analyzed after the principles according to which theologians have analyzed the NCL. In case of MSC, *Summa* and BMC it turns out that while analyzing their structure, the way widespread in the theology of Late Middle Ages to divide the NCL into two parts, is relevant. At the same time the Trinitarian division into three parts does not come to the fore. It turns out that both in the music of MSC and BMC the practical-theological analysis into two parts is represented more or less clearly.

Likewise, in MSC and BMC the practical-theological analysis into thirteen units is marked. This fact refers to the dependence of the latter works on the editions of the *Missale Romanum* (MR) published after the Second Vatican Council. At the same time, in MSC the NCL is divided into nineteen units in such a way that allows to relate it also with the editions of the MR published before the Second Vaticanum, and also with liturgical collections published in the Abbey of Solesmes. The analysis of the NCL into thirty eight units observable in the musical structure of BMC assures the supposition that this work considers the edition of the MR published after the Second Vatican Council.

LISAD

Lisa 1: NCL-i rütmilised koolonid

1. *Credo*
2. *in unum Deum*
3. *Patrem omnipotentem*
4. *factorem caeli*
5. *et terrae*
6. *visibilium omnium*
7. *et invisibilium*
8. *et in unum Dominum*
9. *Iesum*
10. *Christum*
11. *Filium Dei*
12. *unigenitum*
13. *et ex Patre natum*
14. *ante omnia saecula*
15. *Deum de Deo*
16. *lumen de lumine*
17. *Deum verum*
18. *de Deo vero*
19. *genitum*
20. *non factum*
21. *consubstantialem Patri*
22. *per quem*
23. *omina facta sunt*
24. *qui propter nos homines*
25. *et propter nostram salutem*
26. *descendit de caelis*
27. *et incarnatus est*
28. *de Spiritu Sancto*
29. *ex Maria virgine*
30. *et homo factus est*
31. *crucifixus*
32. *etiam pro nobis*
33. *sub Pontio Pilato*
34. *passus*
35. *et sepultus est*
36. *et resurrexit*
37. *tertia die*
38. *secundum Scripturas*
39. *et ascendit in caelum*
40. *sedet ad dexteram Patris*
41. *et iterum*
42. *venturus est*
43. *cum gloria*
44. *iudicare*
45. *vivos*
46. *et mortuos*
47. *cuius regni*
48. *non erit finis*
49. *et in Spiritum Sanctum*
50. *Dominum*
51. *et vivificantem*
52. *qui ex Patre Filioque procedit*
53. *qui cum Patre et Filio simul adoratur*
54. *et conglorificatur*
55. *qui locutus est*
56. *per prophetas*
57. *et unam*
58. *sanctam*
59. *catholicam*
60. *et apostolicam*
61. *Ecclesiam*
62. *Confiteor*
63. *unum baptisma*
64. *in remissionem peccatorum*
65. *et exspecto*
66. *resurrectionem mortuorum*
67. *et vitam venturi saeculi*
68. *Amen*

LISA 2: NCL-i rütmiline analüüs

	NUMERUS							CURSUS					
1	H							creticus+ creticus	cursus velox				
	Cre	do	i	nu	num	De	um						
	┌	–	∪	┌	–	∪	⊔						
	×	×	×	×	×	×	×						
2	MCL							clausula heroa (adonius)	cursus planus*				
	Pa	tre	mom	ni	po	ten	tem						
	∪	∪	┌	∪	∪	┌	⊔						
		×	×	×	×	×	×						
3	fac	to	rem	cae	li	et	ter	rae	spondeus+ spondeus	cursus planus			
	–	┌	–	┌	–	–	┌	–					
				×	×	×	×	×					
4	vi	si	bi	li	u	mom	ni	um	iambus+ iambus/iambus +pyrrhichius	cursus tardus			
	–	∪	∪	∪	∪	┌	∪	⊔					
			×	×	×	×	×	×					
5	e	tin	vi	si	bi	li	um	spondeus+ quartus paeon	cursus tardus*				
	∪	┌	–	∪	∪	∪	⊔						
		×	×	×	×	×	×						
6	e	ti	nu	num	Do	mi	num	le	sum	Chris	tum	spondeus+ spondeus/ quartus epitrite	cursus velox
	∪	∪	┌	–	∪	∪	–	┌	–	┌	⊔		
					×	×	×	×	×	×	×		
7	fi	li	um	De	i						creticus+ iambus/ hypodochmius	cursus planus	
	┌	∪	–	∪	–								
	×	×	×	×	×								
8	u	ni	ge	ni	tum						quartus paeon	CL	
	–	∪	∪	∪	⊔								
			×	×	×								
9	MCL							clausula heroa (adonius)	cursus velox				
	e	tex	Pa	tre	na	tum							
	∪	–	∪	∪	┌	⊔							
		×	×	×	×								

									NUMERUS	CURSUS	
	H										
10	an	te	om	ni	a	sae	cu	la	dactylus+ dactylus	cursus tardus	
	┌	┐	┌	┐	┐	┌	┐	┐			
			×	×	×	×	×	×			
11	De	um	de	De	o					dochmius	
	┐	–	–	┐	–						
	×	×	×	×	×					cursus planus	
12	lu	men	de	lu	mi	ne					spondeus+dactylus, spondeus+ionicus a maiore
	┌	–	–	┌	┐	┐					
	×	×	×	×	×	×					cursus tardus
13	De	um	ve	rum							iambus+spondeus (choreus) / syllaba brevis+molossus
	┐	–	┌	┐							
	×	×	×	×							cursus velox
14	de	De	o	ve	ro					creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	
	–	┐	–	┌	–						
		×	×	×	×					cursus velox	
15	ge	ni	tum	non	fac	tum					spondeus+ spondeus/ quartus epitrite
	┐	┐	–	–	┌	┐					
	×	×	×	×	×	×					cursus trispondiacus
16	con	sub	stan	ti	a	lem	Pa	tri	creticus+ creticus		
	–	–	–	┐	┌	–	┐	–			
					×	×	×	×		cursus velox	
17	per	quem									spondeus/ choreus
	–	┐									
18	om	ni	a	fac	ta	sunt					dactylus+ dactylus/creticus
	┌	┐	┐	┌	┐	┐					
	×	×	×	×	×	×					cursus tardus
19	qui	prop	ter	no	E sho	mi	nes				spondeus+ anapaestos
	–	┌	–	–	┐	┐	–				
		×	×	×	×	×	×				cursus tardus

									NUMERUS	CURSUS
20	et	prop	ter	nos	tram	sa	lu	tem	choreus+ choreus	cursus planus
	-	┌	-	┌	-	┐	┌	┐		
				×	x	x	×	x		
21	de	scen	dit	de	cae	lis			spondeus+ spondeus	cursus planus
	-	┌	-	-	┌	-				
		×	x	x	×	x				
22	e	tin	car	na	tu	sest			spondeus+ creticus/ dactylus	CL
	┐	-	-	┌	┐	┐				
				×	x	x				
23	deS	pi	ri	tu	Sanc	to			creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	cursus planus
	-	┌	┐	-	┌	-				
		×	x	x	×	x				
24	ex	Ma	ri	a	vir	gi	ne		spondeus+ dactylus	CL
	-	┐	┌	-	┌	┐	┐			
					×	x	x			
25	e	E tho	mo	fac	tu	sest			spondeus+ pyrrhichius/ iambus	CL
	┐	┐	-	┌	┐	┐				
				×	x	x				
26	cru	ci	fi	xus					pyrrhichius+ spondeus/ choreus	cursus velox*
	┐	┐	┌	┐						
	×	x	×	x						
27	e	ti	am	pro	no	bis			anapaestos+ creticus/ spondeus+ iambus	cursus trispondiacus
	┐	┐	-	-	┐	-				
	×	x	x	x	×	x				
28	sub	Pon	ti	o	Pi	la	to		spondeus+ spondeus	cursus trispondiacus
	-	┌	┐	-	-	┌	-			
	x	×	x	x	x	×	x			

									NUMERUS	CURSUS			
29	pas	sus											
	┌	┘							spondeus/ choreus				
30	et	se	pul	tu	sest								
	–	┘	┌	┘	┘				creticus+ iambus/ hypodochmius	CL			
			×	x	x								
31	et	re	sur	re	xit								
	┌	┘	–	┌	┘				creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	cursus planus*			
	×	x	x	×	x								
32	ter	ti	a	di	e								
	┌	┘	–	┘	–				creticus+ iambus/ hypodochmius	cursus planus			
	×	x	x	×	x								
33	se	cun	dum	scrip	tu	ras							
	┘	┌	–	–	┌	–				spondeus+ spondeus	cursus planus		
		×	x	x	×	x							
34	e	tas	cen	di	tin	cae	lum						
	┘	–	┌	┘	–	┌	┘				creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	cursus planus	
			×	x	x	×	x						
35	se	de	tad	dex	te	ram	Pat	ris	MCL				
	┘	┘	–	┌	┘	–	┌	┘			creticus+ spondeus/ choreus+ molossus		
				×	x	x	×	x			cursus planus		
36	e	ti	te	rum									
	┘	┘	┘	┘								quartus paeon/ proceleusmaticus	CL
		×	x	x									
37	ven	tu	ru	sest									
	–	┌	┘	┘						spondeus+ pyrrhichius/ iambus	CL		
		×	x	x									

	NUMERUS										CURSUS		
38	cum	glo	ri	a	iu	di	ca	re			creticus+ choreus+ choreus	cursus velox*	
	–	┌	∪	–	┌	∪	┌	∪					
		×	×	×	×	×	×	×					
39	vi	vo	set	mor	tu	os					spondeus+ iambus	cursus tardus	
	┌	–	–	┌	∪	–							
	×	×	×	×	×	×							
40	cui	us	reg	ni	no	ne	rit	fi	nis		creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	cursus velox	
	┌	–	┌	–	–	∪	–	┌	∪				
			×	×	×	×	×	×	×				
41	e	tin	Spi	ri	tum	Sanc	tum				creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	cursus planus	
	∪	–	┌	∪	–	┌	∪						
			×	×	×	×	×						
42	Do	mi	num								tribrachys/ anapaestos	CL	
	∪	∪	∪										
	×	×	×										
43	et	vi	vi	fi	can	tem					clausula heroa (adonius)	cursus planus*	
	–	┌	∪	∪	┌	∪							
		×	×	×	×	×							
44	qui	ex	Pa	tre	Fi	li	o	quep	ro	ce	dit	bacchius+ palimbacchius/ spondeus+ spondeus/ quartus epitrite	cursus planus
	–	–	∪	∪	–	∪	┌	–	–	┌	∪		
							×	×	×	×	×		
45	qui	cum	Pat	re	et	Fi	li	o				creticus+ creticus	cursus tardus
	–	–	┌	∪	–	┌	∪	–					
			×	×	×	×	×	×					

	NUMERUS						CURSUS		
46	si	mu	la	do	ra	tur	anapaestos+ spondeus/ pyrrhichius+ molossus		
	∪	∪	∪	–	∩	⊔			
	×	×	×	×	×	×	cursus trispondiacus		
47	et	con	glo	ri	fi	ca	tur		
	–	∩	–	∪	∪	∩	⊔		
	×	×	×	×	×	×	×		
							clausula heroa (adonius)		
							cursus trispondiacus*		
48	qui	lo	cu	tu	sest	per	pro	phe	tas
	–	∪	∩	∪	–	∩	∪	∩	⊔
			×	×	×	×	×	×	×
									cursus velox
49	e	tu	nam	sanc	tam				
	∪	∩	–	∩	⊔				
		×	×	×	×				
									spondeus+ spondeus/ quartus epitrite
									cursus velox
50	ca	tho	li	cam					
	∪	∪	∪	⊔					
		×	×	×					
									quartuspaeon/ proceleusmaticus
									CL
51	e	ta	pos	to	li	cam			
	∪	∪	–	∪	∪	⊔			
				×	×	×			
									choriambus/ primus paeon
									CL
52	Ec	cle	si	am					
	–	∩	∪	⊔					
		×	×	×					
									spondeus+ pyrrhichius/ iambus
									CL
53	con	fi	te	or					
	–	∩	∪	⊔					
		×	×	×					
									spondeus+ pyrrhichius/ iambus
									CL
54	u	num	bap	tis	ma				
	∩	–	–	∩	∪				
	×	×	×	×	×				
									quartus epitrite
									cursus planus

	NUMERUS										CURSUS	
55	in	re	mis	si	o	nem	pec	ca	to	rum	spondeus+ spondeus/ quartus epitrite	cursus trispondiacus
	-	υ	-	υ	┘	-	-	-	┘	⊔		
				x	×	x	x	x	×	x		
56	e	tex	spec	to							iambus+ spondeus/ syllaba brevis+ molossus	cursus velox
	υ	-	┘	-								
	×	x	×	x								
57	re	sur	rec	ti	o	nem	mor	tu	o	rum	spondeus+ choreus+ choreus	cursus trispondiacus
	υ	-	-	υ	┘	-	-	υ	┘	⊔		
					×	x	x	x	×	x		
58	et	vi	tam	ven	tu	ri					spondeus+ spondeus	cursus planus
	-	┘	-	-	┘	-						
		×	x	x	×	x						
59	sae	cu	li	a	men						creticus+ spondeus/ choreus+ molossus	cursus planus
	┘	υ	-	┘	⊔							
	×	x	x	×	x							

974 *Completo euangelio dicit sacerdos.*
Qredo in unum deum: Pa-
 trem omnipotentem factorem
 celi et terre uisibilem omnium et
 inuisibilem. Et in unum dominum
 iesum xpm filium dei unigenitum
 Et ex patre natus ante omnia se-
 cula. Deum de deo lumen de lu-
 mine. deum uerum de deo uero. Ge-
 nitum non factum com substantia
 patris p que omnia facta sunt.
 Qui propter nos homines. et prop-
 ter nr'am salutem descendit de ce-
 lis. Et incarnatus est de spiritu
 sancto ex maria uirgine et homo
 factus est. Crucifixus etiam pro
 nobis sub pontio pillato passus
 et sepultus est. Et resurrexit ter-
 tia die secundum scripturas. Et a-
 scendit in celum sedet ad dexteram
 patris. Et iterum uenturus est cum
 gloria iudicare uiuos et mortuos
 cuius regni non erit finis. Et in
 spiritum sanctum dominum et ui-
 uificantem qui ex patre filioque pro-
 cedit. Qui cum patre et filio simul
 adoratur et conglorificatur. qui
 locutus es p prophetas. Et una
 sanctam catholicam et apostolicam
 ecclesiam. Confiteor unum baptis-
 ma in remissionem peccatorum. Et
 expecto resurrectionem mortuo-
 rum. Et uitam uenturi seculi amen.
 Quando sacerdos offert hostiam sup al-
 tare dicit hanc orationem.

975 **S**uscipe sancte pater omnis
 eterne deus hanc immacula-
 tam hostiam. quas ego indignus
 famulus tuus offero tibi deo meo
 uiuo et uero. pro innumerabilibus
 peccatis et offensionibus et negli-

gentis meis. et pro omnibus cir-
 cumstantibus. sed et pro omni-
 bus fidelibus christiatis uiuis atque
 defunctis. ut michi et illis proficiat
 ad salutem in uitam eternam
 amen. *Quando mittit aquas in calices
 dicit orationem.*

976 **D**eus qui humane substantie
 dignitatem mirabiliter con-
 didisti et mirabiliter reformasti. da
 nobis p huius aque et uini misterium.
 et diuinitatis esse portus
 qui humanitatis nostre fieri digna-
 tus est princeps. iesus christus filius
 tuus dominus noster. Qui tecum
 uiuit et regnat in unitate spiritus
 sancti deus. Per omnia secula
 seculorum amen. *Quando offert ea
 licem sup altare dicit hanc orationem.*

977 **O**fferimus tibi domine calicem
 salutaris. tuam deprecantes
 clementias. ut in conspectu diuine
 maiestatis tue. pro nostra. et pro
 totius mundi salute cum odore sua
 uitatis ascendat. amen. *Deinde
 dicit.*

978 **I**n spiritu humilitatis et in a-
 nimo humo suscipiamur a te
 domine. et sic fiat sacrificium nostrum
 in conspectu tuo hodie. ut placeat
 tibi domine deus. *Sequitur oratio
 sup hostiam et calicem cum signo crucis.*

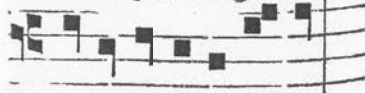
979 **V**eni sanctificator omnipotens
 eterne deus. bene hoc
 sacrificium tuo sancto nomi-
 ni preparatum. *Cum ponit incensum
 in turibulum dicit hanc orationem.*

980 **D**er intercessionem beati mi-
 chaelis archangeli stantis a dex-
 tris altaris incensi: et omnium elec-
 torum suorum incensum istud dignetur

1408 **Q**uando cor meum a labiis
mea omnipotens deus, q
labia Isaie prophete calculo
mundasti ignito: ita me tua gra
ta miseratione dignare munda
re, vt sanctum euangelium tuuz
digne valeã nunciare. Per Chri
stum dominum nostrum. Amē.
Deinde accipit librum, et rursus
gerans rursus perat benedictiones
a sacerdote dicens: **I**n nomine
domine bñdicere. Sacerdos rñdet.

1409 **D**ominus sit in corde tuo
et in labijs tuis, vt digne et
competenter annuncies euange
lium suum: in nomine patris et fi
lij et spiritus sancti. Deinde
accepta benedictione osculatur
manum sacerdotis: et cum alijs
ministris incenso et luminaribus
accedens ad locũ euangelij, stans
iunctis manibus dicit. **D**omi
nus vobiscum. **R.** Et cum spi
ritu tuo. Pronunciãs Sequen
tia sancti euangelij secundus. **A.**
Pollice dextre manus, signat li
brum euangelij, deinde frontes,
labia, et pectus: et duz ministri re
spondent, **G**loria tibi domine,
incensat ter librum, postea dicit
euangelium iunctis manibus.
1410 Quo finito Subdiaconus de
fert librum sacerdoti, qui oscula
tur euangelij, dicens, Per euan
gelica dicta deleãtur nostra de
lecta: deinde a diacono sacerdos
incensatur. Si vero sacerdos si
ne diacono et subdiacono cele
brat, declato libro ad aliud cornu
altaris, stans ad medium altaris
iunctis manibus et aliquantulũ

inclinatus, dicit **M**unda cor me
um, et **I**n nomine domine bene dicere,
vt supra, et **V**ominus sit in cor
de meo et in labijs meis, vt digne
et competenter annunciem euan
gelium suum. Deinde a libro;
conuersus iunctis manibus di
cit. **R.** Dominus vobiscum. **R.**
Et cũ spiritu tuo: et pronuciãs
Innitum siue sequentia s. ncti e
uangelij et c. signat se, et legit euan
gelium, vt dictum est. Quo fini
to, respondent ministri. **T**aus ti
bi **C**hriste: et sacerdos osculatur
euangelium, vt supra. In missis
defunctorũ dicitur **M**unda cor
meum: sed non petitur benedi
ctio, non deferuntur luminaria,
nec osculatur liber. Deinde ad
medium altaris extẽdens et iun
gens manus, dicit si dicendũ est:
Aredo in vnum deus: et profle
quitur iunctis manibus. Quan
do autem ventũ est ad illud, **E**t
incarnatus est, genuflectit vsq;
dum dicitur, **C**rucifixus etiam
pro nobis. In tunc ad **E**t vitam
venturi, signat se signo crucis.

Aredo in vnum deum.

Patrem omnipotentem, facto
rem celi et terre, visibilium om
nium et inuisibilium. **E**t in vnum
dñm Iesum **C**hristum, filium dei
vni genitum. **E**t ex patre natus,
ante omnia secula. **D**eũ de deo,
lumen de lumine, deum verum
de deo vero. **S**critum, non fa
ctum,

ctum, consubstantialē patri: per
quez omnia facta sunt. Qui pro
pter nos homines, et propter no
stram salutē descendit de celis.

Et incarnatus est de spiritu san
cto ex Maria virgine: et hō fa
ctus est.

Crucifixus etiā pro no
bis: sub Pontio Pilato passus
et sepultus est. Et resurrexit ter
tia die, secundū scripturas: Et a
scendit in celum: sedet ad dexte
ram patris.

Et iterum ventu
rus est cum gloria iudicare vi
uos et mortuos: cuius regni non
erit finis. Et in spiritum sanctū
dominū et uiuificantē: qui ex pa
tre filioque procedit. Qui cum
patre et filio simul adorā, et con
glorificatur: qui locutus est per
prophetas. Et vnā sanctam ca
tholicā et apostolicā ecclesiā.

Confiteor vnum baptisma in re
missionem peccatorū. Et expe
cto resurrectionem mortuorū.
Et vitā venturi seculi. Amen.

1413 Deinde osculatur altare, et ver
sus populū dicit h. Dominus
vobiscū. R. Et cū spiritu tuo.

Postea dicit Oremus, et Offer
torium. Quo dicto, si est missa
sollemnis, diaconus, porrigit pa
tenam celebrāti: si priuata, sacer
dos ipse accipit patenā cum ho
stia, quam offerens dicit.

1414 **S**uscipe, sancte pater omni
potens, eterne deus, hanc
immaculatam hostiā: quam ego
indignus famulus tuus offero
tibi deo meo viuo et vero, pro
innumerabilibus peccatis et of
fensionibus et negligētis meis,

et pro omnibus circumstantibus,
sed et pro oibus fidelibus Chri
stianis viuis atq; defunctis: vt
mibi et illis proficiat ad salutem
in vitam eternā. Amen. Deinde

1415 reposita hostia super corpo
rale, ministrat diaconus vinum,
subdiaconus vero aquam in ca
lice: et si priuata est missa, vtrū
que infundit sacerdos, et aquam
miscendā in calice bñdicit dicēs.

Deus, qui humanę substan
tię dignitatez mirabiliter
condidisti, et mirabilius reforma
sti: da nobis per huius aque et vi
ni mysterium, eius diuinitatis ef
se cōsortes, qui humanitatis no
strę fieri dignatus est particeps,
Iesus Christus filius tuus do
minus noster. Qui tecum viuūt
et regnat, in vnitate spiritus san
cti, deus: per omnia secula secu
lorū. Amen. In missis pro

1416 defunctis dicitur predicta ora
tio: sed aqua non benedicitur.
Accipiens calicem, offert dicēs.

Offerimus tibi domine ca
licem salutaris, tuāz depre
cantes clementiam: vt in conspe
ctu diuine maiestatis tuę pro no
stra et totius mundi salute cum
odore suauitatis ascēdat. Amē.

1417 Deinde posito calice sup corpo
rale, et palla cooperto, iunctis mani
bus alicuātūli inclinatus dicit.

1418 **I**n spiritu humilitatis, et in
animo contrito suscipia
mur a te domine: et sic fiat sacrifi
cium nostrum in conspectu tuo
hodie, vt placeat tibi dñe deus.

1419 **E**rectus expandit manus, easq;
1420

1421

1422

1423

LISA 5: *Credo*'s DA Hs 16:3* liigendus

DA Hs 16:3*, 15. sajand (täiendatud 17. sajandil), Ristihärrade ordu, Saksamaa			
Rida nr	<i>Divisio maior</i>	<i>Divisio minor</i> või <i>divisio minima</i> '	<i>Divisio finalis</i>
1.		<i>Credo</i>	<i>Deum</i>
		<i>in</i>	
		<i>unum</i>	
2.	<i>Patrem</i>	<i>caeli</i>	<i>et invisibilium</i>
	<i>omnipotentem</i>	<i>et</i>	
	<i>factorem</i>		
	<i>terrae</i>	<i>omnium</i>	
	<i>visibilium</i>		
3.	<i>christum</i>	<i>Et</i>	<i>unigenitum</i>
		<i>in unum</i>	
	<i>filium</i>	<i>dominum</i>	
		<i>jesum</i>	
		<i>dei</i>	
4.	<i>natum</i>	<i>Et</i>	<i>saecula</i>
		<i>ex</i>	
		<i>patre</i>	
		<i>ante</i>	
		<i>omnia</i>	
5.	<i>lumine</i>	<i>Deum</i>	<i>vero</i>
		<i>de</i>	
		<i>deo</i>	
	<i>verum</i>	<i>lumen</i>	
		<i>de</i>	
	<i>deo</i>	<i>deum</i>	
		<i>de</i>	
6.	<i>factum</i>	<i>Genitum</i>	<i>sunt</i>
	<i>consubstantialem patri</i>	<i>non</i>	
		<i>per</i>	
		<i>quem</i>	
		<i>omnia</i>	
		<i>facta</i>	

7.	<i>nos homines</i>	<i>Qui</i>	<i>descendit de caelis</i>
	<i>propter</i>	<i>propter</i>	
	<i>salutem</i>	<i>et</i> <i>nostram</i>	
8.	<i>est</i>	<i>Et</i>	<i>virgine</i>
		<i>incarnatus</i>	
	<i>sancto</i>	<i>de</i>	
		<i>spiritu</i>	
		<i>ex maria</i>	
		<i>et</i>	
		<i>homo</i>	
	<i>factus</i>		
9.	<i>Crucifixus</i>	<i>etiam</i>	<i>est</i>
	<i>nobis</i>	<i>pro</i>	
	<i>pilato</i>	<i>sub</i>	
		<i>pontio</i>	
		<i>passus</i>	
		<i>et</i>	
	<i>sepultus</i>		
10.	<i>Et</i>	<i>resurrexit</i>	<i>scripturas</i>
	<i>die</i>	<i>tertia</i>	
		<i>secundum</i>	
11.	<i>caelum</i>	<i>Et</i>	<i>patris</i>
		<i>ascendit</i>	
		<i>in</i>	
		<i>sedet</i>	
		<i>ad</i>	
		<i>dexteram</i>	
12.	<i>gloria</i>	<i>Et iterum</i>	<i>finis</i>
		<i>venturus</i>	
	<i>judicare</i>	<i>est</i>	
		<i>cum</i>	
	<i>mortuos</i>	<i>vivos</i>	
		<i>et</i>	
		<i>cuius</i>	

		<i>regni</i>	
		<i>non</i>	
		<i>erit</i>	
13.	<i>Et</i>	<i>spiritum</i>	<i>procedit</i>
	<i>in</i>	<i>sanctum</i>	
	<i>dominum</i>	<i>et</i>	
	<i>vivificantem</i>	<i>qui</i>	
		<i>ex</i>	
		<i>patre</i>	
		<i>filioque</i>	
14.	<i>Qui</i>	<i>cum</i>	<i>prophetas</i>
	<i>simul adoratur</i>	<i>patre</i>	
	<i>conglorificatur</i>	<i>et filio</i>	
		<i>et</i>	
		<i>qui locutus</i>	
		<i>est</i>	
		<i>per</i>	
15.		<i>Et</i>	<i>ecclesiam</i>
		<i>unam</i>	
		<i>sanctam</i>	
		<i>catholicam</i>	
		<i>et</i>	
		<i>apostolicam</i>	
16.	<i>baptisma</i>	<i>Confiteor</i>	<i>peccatorum</i>
		<i>unum</i>	
		<i>in</i>	
		<i>remissionem</i>	
17.	<i>Et exspecto</i>	<i>resurrectionem</i>	<i>mortuorum</i>
18.	<i>Et</i>	<i>vitam</i>	<i>saeculi</i>
		<i>venturi</i>	
19.			<i>Amen</i>
	37	94	20
KOKKU liigendustüksusi: 37+94+20=151			

LISA 6: NCL-i praktiline liigendus neljakümne üheks (Credo VI)

Rida nr	<i>Divisio minor</i> I	<i>Divisio minima</i> '	<i>Divisio finalis</i>
1.			<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipotentem,</i>	<i>vel Credo in unum Deum,</i>	<i>et invisibilem.</i>
		<i>factorem caeli et terrae,</i>	
		<i>visibilem omnium,</i>	
3.		<i>Et in unum Dominum Iesum Christum,</i>	<i>Filium Dei unigenitum.</i>
4.		<i>Et ex Patre natum</i>	<i>ante omnia saecula.</i>
5.		<i>Deum de Deo, lumen de lumine,</i>	<i>Deum verum de Deo vero.</i>
6.		<i>Genitum, non factum, consubstantialem Patri:</i>	<i>per quem omnia facta sunt.</i>
7.		<i>Qui propter nos homines, et propter nostram salutem</i>	<i>descendit de caelis.</i>
8.	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>	
9.		<i>Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>
10.		<i>Et resurrexit tertia die,</i>	
11.		<i>Et ascendit in caelum:</i>	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>
12.	<i>iudicare vivos et mortuos:</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
13.	<i>et vivificantem:</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum,</i>	<i>qui ex Patre Filioque procedit.</i>
14.	<i>et conglorificatur:</i>	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur,</i>	<i>qui locutus est per Prophetas.</i>
15.		<i>Et unam sanctam catholicam</i>	<i>et apostolicam Ecclesiam.</i>
16.			<i>Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.</i>
17.			<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum.</i>
18.			<i>Et vitam venturi saeculi.</i>
19.			<i>Amen.</i>
	5	17(18)	19(18)

KOKKU liigendusüksusi: 5+17(18)+19(18)=41

LISA 7: NCL-i praktiline liigendus neljakümne kolmeks I (Credo II)

Ri da nr	<i>Divisio maior</i>	<i>Divisio minor</i>	<i>Divisio minima</i> '	<i>Divisio finalis</i>
1.				<i>Credo in unum Deum,</i>
2.			<i>Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae,</i>	<i>visibilem omnium, et invisibilem.</i>
3.			<i>Et in unum Dominum Iesum Christum,</i>	<i>Filium Dei unigenitum.</i>
4.				<i>Et ex Patre natum ante omnia saecula.</i>
5.			<i>Deum de Deo, lumen de lumine,</i>	<i>Deum verum de Deo vero.</i>
6.		<i>consubstantialem Patri:</i>	<i>Genitum, non factum,</i>	<i>per quem omnia facta sunt.</i>
7.			<i>Qui propter nos homines, et propter nostram salutem</i>	<i>descendit de caelis.</i>
8.		<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>	<i>Et homo factus est.</i>
9.			<i>Crucifixus etiam pro nobis: sub Póntio Piláto</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>
10.			<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>secundum Scripturas.</i>
11.		<i>Et ascendit in caelum:</i>		<i>sedet ad dexteram Patris.</i>
12.		<i>iudicare vivos et mortuos:</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
13.	<i>et vivificantem:</i>		<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum,</i>	<i>qui ex Patre Filioque procedit.</i>
14.	<i>et conglorificatur:</i>		<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur,</i>	<i>qui locutus est per Prophetas.</i>
15.			<i>Et unam sanctam catholicam</i>	<i>et apostolicam Ecclesiam.</i>

16.			<i>Confiteor unum baptisma</i>	<i>in remissionem peccatorum.</i>
17.				<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum.</i>
18.				<i>Et vitam venturi saeculi.</i>
19.				<i>Amen.</i>
	2	4	18	19

KOKKU liigendusüksusi: 2+4+18+19=43

LISA 8: NCL-i praktiline liigendus neljakümne kolmeks II (*Credo IV*)

Ri da nr	<i>Divisio minor</i> I	<i>Divisio minima</i> '	<i>Divisio finalis</i>
1.			<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>visibílium ómnium, et invisibílium.</i>
3.	<i>Et in unum Dóminum Iesum Christum,</i>		<i>Fílium Dei unigénitum.</i>
4.		<i>Et ex Patre natum</i>	<i>ante ómnia saecula.</i>
5.		<i>Deum de Deo,</i>	<i>Deum verum de Deo vero.</i>
		<i>lumen de lumine,</i>	
6.	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>Génitum, non factum,</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>
7.		<i>Qui propter nos hómines,</i>	<i>descéndit de caelis.</i>
		<i>et propter nostram salutem</i>	
8.	<i>Et incarnátus est de Spírítu Sancto</i>		<i>Et homo factus est.</i>
	<i>ex María Vírgine:</i>		
9.	<i>Crucifixus étiam pro nobis:</i>	<i>sub Póntio Piláto</i>	<i>passus, et sepúltus est.</i>
10.		<i>Et resurréxit tértia die,</i>	<i>secúndum Scriptúras.</i>
11.	<i>Et ascéndit in caelum:</i>		<i>sedet ad dexteram Patris.</i>
12.	<i>iudicáre vivos et mórtuos:</i>	<i>Et iterum ventúrus est cum glória,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
13.	<i>Et in Spírítum Sanctum, Dóminum, et vivificántem:</i>		<i>qui ex Patre Filióque procedít.</i>
14.	<i>et conglorificátur:</i>	<i>Qui cum Patre et Filio simul adorátur,</i>	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>
15.		<i>Et unam sanctam cathólicam</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>
16.		<i>Confíteor unum baptísma</i>	<i>in remissiónem peccatórum.</i>
17.			<i>Et exspécto resurrectionem mortuórum.</i>
18.			<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>
19.			<i>Amen.</i>
	10	14	19

KOKKU liigendusüksusi: 10+14+19=43

LISA 9: NCL-i praktiline liigendus neljakümne viieks I (Credo III)

Rida nr	<i>Divisio minor</i> I	<i>Divisio minima</i> '1	<i>Divisio finalis</i>
1.			<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipotentem,</i> <i>factorem caeli et terrae,</i> <i>visibilem omnium</i>		<i>et invisibilem.</i>
3.		<i>Et in unum Dominum Iesum Christum,</i>	<i>Filium Dei unigenitum.</i>
4.		<i>Et ex Patre natum</i>	<i>ante omnia saecula.</i>
5.		<i>Deum de Deo,</i> <i>lumen de lumine,</i>	<i>Deum verum de Deo vero.</i>
6.	<i>consubstantiali Patri:</i>	<i>Genitum, non factum,</i>	<i>per quem omnia facta sunt.</i>
7.		<i>Qui propter nos homines,</i> <i>et propter nostram salutem</i>	<i>descendit de caelis.</i>
8.	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>	<i>Et homo factus est.</i>
9.		<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i> <i>sub Pontio Pilato</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>
10.		<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>secundum Scripturas.</i>
11.	<i>Et ascendit in caelum:</i>		<i>sedet ad dexteram Patris.</i>
12.	<i>iudicare vivos et mortuos:</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
13.	<i>et vivificantem:</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum,</i>	<i>qui ex Patre Filioque procedit.</i>
14.	<i>et conglorificatur:</i>	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur,</i>	<i>qui locutus est per Prophetas.</i>
15.		<i>Et unam sanctam catholicam</i>	<i>et apostolicam Ecclesiam.</i>
16.		<i>Confiteor unum baptisma</i>	<i>in remissionem peccatorum.</i>
17.			<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum.</i>
18.			<i>Et vitam venturi saeculi.</i>
19.			<i>Amen.</i>
	9	17	19

KOKKU liigendusüksusi: 9+17+19=45

LISA 10: NCL-i praktiline liigendus neljakümne viieks II (*Credo V*)

Rida nr	<i>Divisio minor</i> I	<i>Divisio minima</i> '1	<i>Divisio finalis</i>
1.			<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipotentem,</i>	vel <i>Credo in unum Deum,</i> <i>factorem caeli et terrae,</i> <i>visibilem omnium,</i>	<i>et invisibilem.</i>
3.		<i>Et in unum Dominum</i> <i>Iesum Christum,</i>	<i>Filium Dei unigenitum.</i>
4.		<i>Et ex Patre natum</i>	<i>ante omnia saecula.</i>
5.		<i>Deum de Deo,</i> <i>lumen de lumine,</i>	<i>Deum verum de Deo vero.</i>
6.		<i>Genitum, non factum,</i> <i>consubstantialem Patri:</i>	<i>per quem omnia facta sunt.</i>
7.		<i>Qui propter nos homines,</i> <i>et propter nostram salutem</i>	<i>descendit de caelis.</i>
8.	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>	<i>Et homo factus est.</i>
9.		<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i> <i>sub Pontio Pilato</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>
10.		<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>secundum Scripturas.</i>
11.	<i>Et ascendit in caelum:</i>		<i>sedet ad dexteram Patris.</i>
12.	<i>iudicare vivos et mortuos:</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
13.	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum, et vivificantem:</i>		<i>qui ex Patre Filioque procedit.</i>
14.	<i>et glorificatur:</i>	<i>Qui cum Patre et Filio simul adoratur;</i>	<i>qui locutus est per Prophetas.</i>
15.		<i>Et unam sanctam catholicam</i>	<i>et apostolicam Ecclesiam.</i>
16.		<i>Confiteor unum baptisma</i>	<i>in remissionem peccatorum.</i>
17.			<i>Et exspecto resurrectionem mortuorum.</i>
18.			<i>Et vitam venturi saeculi.</i>
19.			<i>Amen.</i>
	6	21	19

KOKKU liigendusüksusi: 6+20(21)+19(18)=45

LISA 11: NCL-i praktiline liigendus neljakümne kuueks (Credo I)

Rida nr	<i>Divisio minor</i> 1	<i>Divisio minima</i> '1	<i>Divisio finalis</i>
1.			<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i> <i>visibílium ómnium,</i>	<i>et invisibílium.</i>
3.	<i>Iesum Christum,</i>	<i>Et in unum Dóminum</i>	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>
4.		<i>Et ex Patre natum</i>	<i>ante ómnia sáecula.</i>
5.		<i>Deum de Deo,</i> <i>lumen de lúmine,</i>	<i>Deum verum de Deo vero.</i>
6.	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>Génitum, non factum,</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>
7.		<i>Qui propter nos hómines,</i> <i>et propter nostram salútem</i>	<i>descéndit de caelis.</i>
8.	<i>Et incarnátus est de Spírítu Sancto</i> <i>ex María Vírgine:</i>		<i>Et homo factus est.</i>
9.	<i>Crucifixus étiam pro nobis:</i> <i>sub Póntio Piláto</i>		<i>passus, et sepúltus est.</i>
10.	<i>Et resurréxit tértia die,</i>		<i>secúndum Scriptúras.</i>
11.	<i>Et ascéndit in caelum:</i>		<i>sedet ad déxteram Patris.</i>
12.	<i>iudicáre vivos et mórtuos:</i>	<i>Et íterum ventúrus est cum glória,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>
13.	<i>et vivificántem:</i>	<i>Et in Spírítum Sanctum, Dóminum,</i>	<i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>
14.	<i>et conglorificátur:</i>	<i>Qui cum Patre et Fílio simul adorátur,</i>	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>
15.		<i>Et unam sanctam cathólicam</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>
16.		<i>Confíteor unum baptisma</i>	<i>in remissiónem peccatórum.</i>
17.			<i>Et exspécto resurrectiónem mortuórum.</i>
18.			<i>Et vitam ventúri sáeculi.</i>
19.			<i>Amen.</i>
	12	15	19

KOKKU liigendusüksusi: 12+15+19=46

LISA 12: NCL-i praktiline liigendus viiekümne neljaks I (*Credo I* ja II), II (*Credo III*), viiekümne viieks (*Credo V*), viiekümne kuueks I (*Credo IV*), II (*Credo VI*)

Üksuse nr	<i>Credo I</i>	<i>Credo II</i>	<i>Credo III</i>	<i>Credo IV</i>	<i>Credo V</i>	<i>Credo VI</i>
1.	<i>Credo in unum Deum,</i>	<i>Credo in unum Deum,</i>	<i>Credo in unum Deum,</i>	<i>Credo in unum Deum,</i>	<i>Credo in unum Deum,</i>	<i>Credo in unum Deum,</i>
2.	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>Patrem omnipoténtem,</i>	<i>Patrem omnipoténtem,</i>
3.	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>	<i>factórem caeli et terrae,</i>
4.	<i>visibílium ómnium,</i>	<i>visibílium ómnium,</i>	<i>visibílium ómnium</i>	<i>visibílium ómnium</i>	<i>visibílium ómnium</i>	<i>et terrae,</i>
5.	<i>et invisibílium.</i>	<i>et invisibílium.</i>	<i>et invisibílium.</i>	<i>et invisibílium.</i>	<i>et invisibílium.</i>	<i>visibílium ómnium</i>
6.	<i>Et in unum Dóminum</i>	<i>Et in unum Dóminum</i>	<i>Et in unum Dóminum</i>	<i>Et in unum Dóminum</i>	<i>Et in unum Dóminum</i>	<i>et invisibílium.</i>
7.	<i>Iesum Christum,</i>	<i>Iesum Christum,</i>	<i>Iesum Christum,</i>	<i>Iesum Christum,</i>	<i>Iesum Christum,</i>	<i>Et in unum Dóminum</i>
8.	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>	<i>Iesum Christum,</i>
9.	<i>Et ex Patre natum</i>	<i>Et ex Patre natum</i>	<i>Et ex Patre natum</i>	<i>Et ex Patre natum</i>	<i>Et ex Patre natum</i>	<i>Fílium Dei unigénitum.</i>
10.	<i>ante ómnia saécula.</i>	<i>ante ómnia saécula.</i>	<i>ante ómnia saécula.</i>	<i>ante ómnia saécula.</i>	<i>ante ómnia saécula.</i>	<i>Et ex Patre natum</i>
11.	<i>Deum de Deo,</i>	<i>Deum de Deo,</i>	<i>Deum de Deo,</i>	<i>Deum de Deo,</i>	<i>Deum de Deo,</i>	<i>ante ómnia saécula.</i>
12.	<i>lumen de lúmine,</i>	<i>lumen de lúmine,</i>	<i>lumen de lúmine,</i>	<i>lumen de lúmine,</i>	<i>lumen de lúmine,</i>	<i>Deum de Deo, lumen de lúmine,</i>
13.	<i>Deum verum</i>	<i>Deum verum</i>	<i>Deum verum</i>	<i>Deum verum</i>	<i>Deum verum</i>	<i>Deum verum</i>
14.	<i>de Deo vero.</i>	<i>de Deo vero.</i>	<i>de Deo vero.</i>	<i>de Deo vero.</i>	<i>de Deo vero.</i>	<i>de Deo vero.</i>
15.	<i>Génitum,</i>	<i>Génitum,</i>	<i>Génitum,</i>	<i>Génitum,</i>	<i>Génitum,</i>	<i>Génitum, non factum,</i>
16.	<i>non factum,</i>	<i>non factum,</i>	<i>non factum,</i>	<i>non factum,</i>	<i>non factum,</i>	<i>consubstantiálem Patri:</i>
17.	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>consubstantiálem Patri:</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>
18.	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>	<i>per quem ómnia facta sunt.</i>	<i>Qui propter nos hómnes,</i>
19.	<i>Qui propter nos hómnes,</i>	<i>Qui propter nos hómnes,</i>	<i>Qui propter nos hómnes,</i>	<i>Qui propter nos hómnes,</i>	<i>Qui propter nos hómnes,</i>	<i>et propter nostram salútem</i>

20.	<i>et propter nostram salutem</i>	<i>et propter nostram salutem</i>	<i>et propter nostram salutem</i>	<i>et propter nostram salutem</i>	<i>et propter nostram salutem</i>	<i>descendit de caelis.</i>
21.	<i>descendit de caelis.</i>	<i>descendit de caelis.</i>	<i>descendit de caelis.</i>	<i>descendit de caelis.</i>	<i>descendit de caelis.</i>	<i>Et incarnatus est de Spiritu Sancto</i>
22.	<i>Et incarnatus est</i>	<i>Et incarnatus est</i>	<i>Et incarnatus est</i>	<i>Et incarnatus est</i>	<i>Et incarnatus est</i>	<i>ex Maria Virgine:</i>
23.	<i>de Spiritu Sancto</i>	<i>de Spiritu Sancto</i>	<i>de Spiritu Sancto</i>	<i>de Spiritu Sancto</i>	<i>de Spiritu Sancto</i>	<i>Et homo factus est.</i>
24.	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>ex Maria Virgine:</i>	<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>
25.	<i>Et homo factus est.</i>	<i>Et homo factus est.</i>	<i>Et homo factus est.</i>	<i>Et homo factus est.</i>	<i>Et homo factus est.</i>	<i>sub Pontio Pilato</i>
26.	<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>	<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>	<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>	<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>	<i>Crucifixus etiam pro nobis:</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>
27.	<i>sub Pontio Pilato</i>	<i>sub Pontio Pilato</i>	<i>sub Pontio Pilato</i>	<i>sub Pontio Pilato</i>	<i>sub Pontio Pilato</i>	<i>Et resurrexit</i>
28.	<i>passus, et sepultus est.</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>	<i>passus, et sepultus est.</i>	<i>tertia die,</i>
29.	<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>Et resurrexit tertia die,</i>	<i>secundum Scripturas.</i>
30.	<i>secundum Scripturas.</i>	<i>secundum Scripturas.</i>	<i>secundum Scripturas.</i>	<i>secundum Scripturas.</i>	<i>secundum Scripturas.</i>	<i>Et ascendit in caelum:</i>
31.	<i>Et ascendit in caelum:</i>	<i>Et ascendit in caelum:</i>	<i>Et ascendit in caelum:</i>	<i>Et ascendit in caelum:</i>	<i>Et ascendit in caelum:</i>	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>
32.	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>	<i>sedet ad dexteram Patris.</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>
33.	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>Et iterum venturus est cum gloria,</i>	<i>iudicare</i>
34.	<i>iudicare</i>	<i>iudicare</i>	<i>iudicare vivos et mortuos:</i>	<i>iudicare</i>	<i>iudicare</i>	<i>vivos et mortuos:</i>
35.	<i>vivos et mortuos:</i>	<i>vivos et mortuos:</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>	<i>vivos et mortuos:</i>	<i>vivos et mortuos:</i>	<i>cuius regni</i>
36.	<i>cuius regni non erit finis.</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>	<i>cuius regni non erit finis.</i>	<i>cuius regni</i>	<i>non erit finis.</i>
37.	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>	<i>Dominum,</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>	<i>non erit finis.</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum, Dominum,</i>
38.	<i>Dominum,</i>	<i>Dominum,</i>	<i>et vivificantem:</i>	<i>Dominum,</i>	<i>Et in Spiritum Sanctum,</i>	<i>et vivificantem</i>

39.	<i>et vivificantem:</i>	<i>et vivificantem:</i>	<i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>	<i>et vivificantem:</i>	<i>Dóminum,</i>	<i>qui ex Patre</i>
40.	<i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>	<i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>	<i>Qui cum Patre et Filio</i>	<i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>	<i>et vivificantem:</i>	<i>Filióque</i>
41.	<i>Qui cum Patre et Filio</i>	<i>Qui cum Patre et Filio</i>	<i>simul adorátur;</i>	<i>Qui cum Patre et Filio</i>	<i>qui ex Patre Filióque procedit.</i>	<i>procedit.</i>
42.	<i>simul adorátur;</i>	<i>simul adorátur;</i>	<i>et conglorificátur:</i>	<i>simul adorátur;</i>	<i>Qui cum Patre et Filio</i>	<i>Qui cum Patre et Filio</i>
43.	<i>et conglorificátur:</i>	<i>et conglorificátur:</i>	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>	<i>et conglorificátur:</i>	<i>simul adorátur;</i>	<i>simul adorátur;</i>
44.	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>	<i>Et unam</i>	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>	<i>et conglorificátur:</i>	<i>et conglorificátur:</i>
45.	<i>Et unam</i>	<i>Et unam</i>	<i>sanctam</i>	<i>Et unam</i>	<i>qui locútus est per Prophétas.</i>	<i>qui locútus est</i>
46.	<i>sanctam</i>	<i>sanctam</i>	<i>cathólicam</i>	<i>sanctam</i>	<i>Et unam sanctam</i>	<i>per Prophétas.</i>
47.	<i>cathólicam</i>	<i>cathólicam</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>	<i>cathólicam</i>	<i>cathólicam</i>	<i>Et unam sanctam cathólicam</i>
48.	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>	<i>Confíteor unum baptisma</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>	<i>et apostólicam Ecclésiám.</i>
49.	<i>Confíteor unum baptisma</i>	<i>Confíteor unum baptisma</i>	<i>in remissionem peccatórum.</i>	<i>Confíteor unum baptisma</i>	<i>Confíteor unum baptisma</i>	<i>Confíteor unum baptisma</i>
50.	<i>in remissionem peccatórum.</i>	<i>in remissionem peccatórum.</i>	<i>Et expécto</i>	<i>in remissionem peccatórum.</i>	<i>in remissionem peccatórum.</i>	<i>in remissionem</i>
51.	<i>Et expécto</i>	<i>Et expécto</i>	<i>resurrectionem mortuórum.</i>	<i>Et expécto</i>	<i>Et expécto resurrectionem mortuórum.</i>	<i>peccatórum.</i>
52.	<i>resurrectionem mortuórum.</i>	<i>resurrectionem mortuórum.</i>	<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>	<i>resurrectionem mortuórum.</i>	<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>	<i>Et expécto</i>
53.	<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>	<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>	<i>A-</i>	<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>	<i>saeculi.</i>	<i>resurrectionem</i>
54.	<i>Amen.</i>	<i>Amen.</i>	<i>-men.</i>	<i>A-</i>	<i>A-</i>	<i>mortuórum.</i>
55.				<i>a-</i>	<i>-men.</i>	<i>Et vitam ventúri saeculi.</i>
56.				<i>-men.</i>		<i>Amen.</i>

LISA 13: Arvo Pärdi *Missa syllabica* segakoorile ja orelile UE 30430, Credo

3. Credo

① 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

S
A
T
B

Pa - trem o - mni - po - ten - tem, fa - cto - rem cae - li et ter - rae,
Cre - do in u - num De - um, Pa - trem o - mni - po - ten - tem, fa - cto - rem cae - li et ter - rae.

P. Soubasse 16'	G.O. Flûte Ouverte 8'	R. Bourdon 8'
Bourdon 16'	Flûte 4'	Gambe 8'
Montre 8'		Prestant 4'

R.

G.O.

② 11 12 13 14 3 15 16 17 18

S
A
T
B

Et in u - num Do - mi - num
Et in u - num Do - mi - num
vi - si - bi - li - um o - mni - um et in - vi - si - bi - li - um.
vi - si - bi - li - um o - mni - um et in - vi - si - bi - li - um.

3

ue 30 430

19 20 21 22 23 ③24 25 26 27 28 29

S Je - sum Chri - stum, Fi - li - um De - i u - ni - ge - ni - tum,

A Je - sum Chri - stum, Fi - li - um De - i u - ni - ge - ni - tum,

T Et ex Pa - tre na - tum an - te o - mni - a

B Et ex Pa - tre na - tum an - te o - mni - a

30 ④ 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41

S De - um de De - o, lu - men de lu - mi - ne, De - um ve - rum de De - o ve - ro,

A De - um de De - o, lu - men de lu - mi - ne, De - um ve - rum de De - o ve - ro,

T sae - cu - la.

B sae - cu - la.

⑤ 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 3

S
A
T
B

Ge - ni - tum, non fa - ctum, con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem o - mni - a fa - cta sunt.

Ge - ni - tum, non fa - ctum, con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem o - mni - a fa - cta sunt.

P.

⑥ 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 3

S
A
T
B

Qui pro - pter nos ho - mi - nes et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit de cae - lis.

Qui pro - pter nos ho - mi - nes et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit de cae - lis.

⑦ 63 64 65 66 67 68 69 70 71 , 72 73 74 75 3

S
A
T
B

Et in-car-na-tus est de Spi-ri-tu San-cto ex Ma-ri-a Vir-gi-ne: et ho-mo fa-ctus est.

Et in-car-na-tus est de Spi-ri-tu San-cto ex Ma-ri-a Vir-gi-ne: et ho-mo fa-ctus est.

⑧ 76 77 78 79 80 81 82 , 83 84 85 86 ,

S
A
T
B

Cru-ci-fi-xus e-ti-am pro no-bis: sub Pon-ti-o Pi-la-to pas-sus et se-pul-tus est.

Cru-ci-fi-xus e-ti-am pro no-bis: sub Pon-ti-o Pi-la-to pas-sus et se-pul-tus est.

87 88 89 90 91 92 10 93 94 95 96 ,

S Et a - scen - dit in cae - lum,

A Et a - scen - dit in cae - lum,

T Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum Scri - ptu - ras.

B Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum Scri - ptu - ras.

97 98 99 100 11 101 102 103 104 105 106 ,

S se - det ad dex - te - ram Pa - tris.

A se - det ad dex - te - ram Pa - tris.

T Et i - te - rum ven - tu - rus est cum glo - ri - a,

B Et i - te - rum ven - tu - rus est cum glo - ri - a.

3

107 108 109 110 , 111 112 113 114 115 3

S
A
T
B

ju - di - ca - re vi - vos et mor - tu - os, cu - jus re - gni non e - rit fi - nis.

ju - di - ca - re vi - vos et mor - tu - os, cu - jus re - gni non e - rit fi - nis.

12 116 117 118 119 , 120 121 122 , 123 124 125

S
A
T
B

Et in Spi - ri - tum San - ctum, Do - mi - num et vi - vi - fi - can - tem: qui ex Pa - tre

Et in Spi - ri - tum San - ctum, Do - mi - num et vi - vi - fi - can - tem: qui ex Pa - tre

126 127 ¹³ 128 129 130 131 132 133 134

S Fi - li - o - que pro - ce - dit.

A Fi - li - o - que pro - ce - dit.

T Qui cum Pa - tre et Fi - li - o si - mul ad - o - ra - tur

B Qui cum Pa - tre et Fi - li - o si - mul ad - o - ra - tur

2

135 136 137 138 139 140 141 ¹⁴ 142 143 144 ,

S Et u - nam, san - ctam,

A Et u - nam, san - ctam,

T et con - glo - ri - fi - ca - tur: qui lo - cu - tus est per Pro - phe - tas.

B et con - glo - ri - fi - ca - tur: qui lo - cu - tus est per Pro - phe - tas.

2

145 146 147 148 149 150

S ca - tho - li - cam et a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am.

A ca - tho - li - cam et a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am.

T Con - fi - te - or u - num

B Con - fi - te - or u - num

3

151 152 153 154 155 156

S Et ex - spe - cto

A Et ex - spe - cto

T ba - pti - sma in re - mis - si - o - nem pec - ca - to - rum.

B ba - pti - sma in re - mis - si - o - nem pec - ca - to - rum.

3

157 158 17 159 160 161 162 18 4 163

S re - sur - re - cti - o - nem mor - tu - o - rum, A - men.

A re - sur - re - cti - o - nem mor - tu - o - rum, A - men.

T Et vi - tam ven - tu - ri sae - cu - li. A - men.

B Et vi - tam ven - tu - ri sae - cu - li. A - men.

4

4. Sanctus

①

S San - ctus, San - ctus, San - ctus Do - mi - nus De - us Sa - ba - oth. Ple - ni sunt cae - li et

A San - ctus, San - ctus, San - ctus Do - mi - nus De - us Sa - ba - oth. Ple - ni sunt cae - li et

T San - ctus, San - ctus, San - ctus Do - mi - nus De - us Sa - ba - oth. Ple - ni sunt cae - li et

B San - ctus, San - ctus, San - ctus Do - mi - nus De - us Sa - ba - oth. Ple - ni sunt cae - li et

R. Basson 16'	G.O. Montre 8'	P. Soubasse 16'
Hautbois 8'	Prestant 4'	Bourdon 16'
Prestant 4'	Quinte 2 2/3'	Montre 8'
R. / G.O.	Doublette 2'	Tirasse Réc.
	Fourniture III	

G.O.

G.O.

2

LISA 14: Arvo Pärdi *Missa syllabica* segakoorile ja orelile UE 17230, Credo

redo in unum Deum, 3. Credo in unum Deum

1

S
A
T
B

Patrem omnipotentem, factorem celi et terrae, visibilium omnium et invisibilium

2

S
A
Vl. I
(ob.)
Vl. II
(cor.)

Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum,

3

S
A
T
B

Et ex Patre natum ante omnia saecula.

-6- UE 17230

④

S
A
VI I (Ob.)
VI II (Cor.)

Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero,

⑤

Vla (Cl.)
Vcl (Fg.)
T
B

Genitum, non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt

⑥

S
A
VI I (Ob.)
VI II

Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.

7

3

Vla (cl.)

Vcl (fg.)

T

B

Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est.

8

S

A

Vl. I (ob.)

Vl. II (for.)

Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est

9

Vla (cl.)

Vcl (fg.)

T

B

et resurrexit tertia die, secundum Scripturas

⑩

S
Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris

A

VI. I
(b.)

VI. II
(or.)

3

⑪

T
Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis.

B

⑫

S
Et in spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit

A

VI. I
(b.)

VI. II
(Cor.)

9

UE 14230

13

21

Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas.

14

3

Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.

15

3

Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum.

16

S et expecto resurrectionem mortuorum;

A

VI.I (Ob.)

VI.II (Cor.)

17

VIa (Cl.)

Vc. (Fg.)

T Et vitam venturi saeculi.

B

18

VI.I (Ob.)

VI.II (Cor.)

VIa (Cl.)

Vc. (Fg.)

S

A A - men.

T

B

3 7 8 9

Chri - stum, Fi - li - um De - i u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 Chri - stum, Fi - li - um De - i u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 u - ni - ge - ni - tum. Et ex Pa - tre
 na - tum an - te om - ni - a
 na - tum an - te om - ni - a

4 10 11 12

- o lu - men de lu - mi - ne, De - um
 - o lu - men de lu - mi - ne, De - um
 De - um de De - um
 sae - cu - la. De - um de De - um
 sae - cu - la. De - um de De - um
 sae - cu - la. De - um de De - um
 sae - cu - la. De - um de De - um
 ve - rum de De - o ve - ro.
 ve - rum de De - o ve - ro.

UE 17225

5 ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵

Ge - ni - tum, non fa - ctum, — con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem
 Ge - ni - tum, non — fa - ctum, con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem
 - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: — per quem o - mni - a — fa - cta sunt. Qui
 - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: — per quem o - mni - a — fa - cta — sunt. Qui

6 ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸

pro - pter nos ho - mi - nes, et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit de - coe - lis. Et in - car -
 pro - pter nos ho - mi - nes, et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit de - coe - lis. Et in - car -
 pro - pter nos — ho - mi - nes, — et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen -

7 19

20

21

na - tus est de Spi - ri - tu...
 na - tus est de Spi - ri - tu
 San - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne:
 San - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne:
 San - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne:
 Et ho - mo fa - ctus est. Cru -

8 22

23

24

no - bis sub Pon - ti - o Pi - la - to...
 no - bis sub Pon - ti - o Pi - la - to
 no - bis sub Pon - ti - o Pi - la - to
 no - bis sub Pon - ti - o Pi - la - to
 pas - sus et se - pul - tus est.
 ci - fi - xus e - ti - am pro
 ci - fi - xus e - ti - am pro sub Pon - ti - o Pi - la - to
 pas - sus et se - pul - tus est.

25 26 27

9 Et re-sur-re-xit ter-ti-a di-e, se-cun-dum scri-ptu-ras.
 Et re-sur-re-xit ter-ti-a di-e, se-cun-dum scri-ptu-ras.
 a di-e, se-cun-dum scri-ptu-ras.

10 28 29 30

10 se-det ad dex-ter-am Pa-tris. Et i-te-rum ven-tu-rus est cum-glo-ri-a, ju-di-ca-re.
 se-det ad dex-ter-am Pa-tris. Et i-te-rum ven-tu-rus est cum-glo-ri-a, ju-di-ca-re.
 se-det ad dex-ter-am Pa-tris. Et i-te-rum ven-tu-rus est cum-glo-ri-a, ju-di-ca-re.
 se-det ad dex-ter-am Pa-tris. Et i-te-rum ven-tu-rus est cum-glo-ri-a, ju-di-ca-re.

Et a-scen-dit in coe-lum:
 Et a-scen-dit in coe-lum:

UE 17 225

11 31

32

33

re vi - vos - et mor - tu - os: -
 Cu - jus re - gni non e - rit - fi - nis.
 re vi - vos et mor - tu - os: -
 Cu - jus re - gni non e - rit - fi - nis.
 Et in Spi - ri - tum San - ctum,

12 34

35

36

- can - tem: qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit. Qui - cum Pa -
 - can - tem: qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit. Qui cum - Pa -
 Do - mi - num, et vi - vi - fi -
 Do - mi - num, et vi - vi - fi -

13 37

38

39

tre et Fi - li - o - si - mul a - do - ra - tur, et con - glo - ri - fi - ra - tur, et con - glo - ri - fi - ca - tur: qui lo - cu - tus est

tre et Fi - li - o - si - mul a - do - ra - tur, et con - glo - ri - fi - ca - tur: qui lo - cu - tus est

14 40

41

42

san - ctam ca - tho - li - cam et a - pos - to - li - cam Ec - cle - si - am.

san - ctam ca - tho - li - cam et a - pos - to - li - cam Ec - cle - si - am.

per Pro - phe - tas. Et u - nam san - ctam ca - tho - li - cam et a - pos - to - li - cam Ec - cle - si - am.

per Pro - phe - tas. Et u - nam san - ctam ca - tho - li - cam et a - pos - to - li - cam Ec - cle - si - am.

15 43

44

Con - fi - te - or u - num - bap -
 Con - fi - te - or u - num bap -

45

in - re - mis - si - o - nem pec -
 in re - mis - si - o - nem pec -
 in - re - mis - si - o - nem pec -
 - tis - ma in re - mis - si - o - nem pec -
 - tis - ma in re - mis - si - o - nem pec -
 - tis - ma in re - mis - si - o - nem pec -
 - tis - ma in re - mis - si - o - nem pec -

ca - to - rum. Et ex - spe - cio
 ca - to - rum. Et ex - spe - cio

16 46

47

- tu - o - rum. Et vi - tam ven - tu - ri
 - tu - o - rum. Et vi - tam ven - tu - ri
 - tu - o - rum. Et vi - tam ven - tu - ri
 re - sur - re - cti - o - nem mor - tu - o - rum. Et vi - tam ven - tu - ri

48

48

sae - cu - li. A - men.
 sae - cu - li. A - men.
 A - men.
 A - men.

CREDO

1 2 3 4 5 6

S
A
T
B

Cre - do in u - num De - um, Pa - trem o - mni - po - ten - tem,

Cre - do in u - num De - um, Pa - trem o - mni - po - ten - tem,

Pa - trem o - mni - po - ten - tem,

Pa - trem o - mni - po - ten - tem,

7 8 9 10 11

S
A
T
B

fa - cto - rem cae - li et ter - raе, vi - si - bi - li - um

fa - cto - rem cae - li et ter - raе, vi - si - bi - li - um

fa - cto - rem cae - li et ter - raе, vi -

fa - cto - rem cae - li et ter - raе, vi -

IIC 10 557

12 13 14 15 16 17

S
o - mni - um, et in - vi - si - bi - li - um. Et in u - num

A
o - mni - um, et in - vi - si - bi - li - um. Et in u - num

T
Et in u - num

B
Et in u - num

18 19 20 21 22

S
Do - mi - num Je - sum Chri - stum, Fi - li - um De - i

A
Do - mi - num Je - sum Chri - stum, Fi - li - um De - i

T
Do - mi - num Je - sum Chri - stum, Fi - li - um De - i

B
Do - mi - num Je - sum Chri - stum, Fi - li - um De - i

23 24 25 26 27 28

S
A
T
B

u - ni - ge - ni - tum, et ex Pa - tre na - tum an - te
u - ni - ge - ni - tum, et ex Pa - tre na - tum an - te

29 30 31 32 33

S
A
T
B

o - mni - a sae - cu - la. De - um de De - o,
o - mni - a sae - cu - la. De - um de De - o,
o - mni - a sae - cu - la. De - um de De - o,

45 46 47 48

S
con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

A
con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

T
con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

B
con - sub - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

49 50 51 52 53 54

S
o - mni - a fa - cta

A
o - mni - a fa - cta

T
o - mni - a fa - cta sunt. Qui pro - pter nos

B
o - mni - a fa - cta sunt. Qui pro - pter nos

55 56 57 58 59 60

S
A
T
B

ho - mi - nes et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit

ho - mi - nes et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - scen - dit

61 62 63 64 65 66

S
A
T
B

de cae - lis. Et in - car - na - tus est de

de cae - lis. Et in - car - na - tus est de

de cae - lis. Et in - car - na - tus est de

de cae - lis. Et in - car - na - tus est de

67 68 69 70 71

S Spi - ri - tu San - cto ex — Ma - ri - a Vir - gi - ne:

A Spi - ri - tu San - cto ex — Ma - ri - a Vir - gi - ne:

T Spi -

B Spi -

72 73 74 75 76

S Et ho - mo fa - ctus est. — Cru - ci - fi - xus

A Et ho - mo fa - ctus est. — Cru - ci - fi - xus

T Et ho - mo fa - ctus est. — Cru - ci - fi - xus

B Et ho - mo fa - ctus est. — Cru - ci - fi - xus

77 78 79 80 81

S
e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti -

A
e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti -

T
e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti - o

B
e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti - o

82 83 84 85 86

S
Pi - la - to pas - sus et se - pul - tus est.

A
Pi - la - to pas - sus et se - pul - tus est.

T
Pi - la - to pas - sus et se - pul - tus est.

B
Pi - la - to pas - sus et se - pul - tus est.

87 88 89 90 91

pp

S
-re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum

A
-re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum

T
Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum

B
Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se - cun - dum

92 93 94 95 96

S
Scri - ptu - ras. Et a - scen - dit in cae - lum,

A
Scri - ptu - ras. Et a - scen - dit in cae - lum,

T
Scri - ptu - ras. Et a - scen - dit in cae - lum,

B
Scri - ptu - ras. Et a - scen - dit in cae - lum,

97 98 99 100 101

S
se - det ad dex - te - ram Pa - tris. Et i - te - rum

A
se - det ad dex - te - ram Pa - tris. Et i - te - rum

T
- - - - - te - rum

B
- - - - - te - rum

te - rum

102 103 104 105 106

S
ven - tu - rus est cum glo - ri - a, iu - di - ca - re

A
ven - tu - rus est cum glo - ri - a, iu - di - ca - re

T
ven - tu - rus est cum glo - ri - a, iu - di - ca - re

B
ven - tu - rus est cum glo - ri - a, iu - di - ca - re

107 108 109 110 111

S
vi - vos

A
vi - vos

T
vi - vos et mor - tu - os, cu - ius re - gni

B
vi - vos et mor - tu - os, cu - ius re - gni

112 113 114 115 116 117

S
in Spi - ri - tum

A
in Spi - ri - tum

T
non e - rit fi - nis. Et in Spi - ri - tum

B
non e - rit fi - nis. Et in Spi - ri - tum

118 *119* *120* *121*

S
A
T
B

San - ctum, Do - mi - num et vi - vi - fi - can - tem:

San - ctum, Do - mi - num et vi - vi - fi - can - tem:

San - ctum, Do - mi - num et vi - vi - fi - can - tem:

San - ctum, Do - mi - num et vi - vi - fi - can - tem:

122 *123* *124* *125* *126*

S
A
T
B

qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit.

qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit.

qui

qui

127 128 129 130 131 132

S Qui cum Pa - tre et Fi - li - o si - mul

A Qui cum Pa - tre et Fi - li - o si - mul

T et Fi - li - o si - mul

B et Fi - li - o si - mul

133 134 135

S ad - o - ra - tur et con - glo - ri - fi - ca -

A ad - o - ra - tur et con - glo - ri - fi - ca -

T ad - o - ra - tur et con - glo - ri - fi - ca - tur:

B ad - o - ra - tur et con - glo - ri - fi - ca - tur:

136 137 138 139 140

S
A
T
B

qui lo - cu - tus est per Pro - phe - tas.

qui lo - cu - tus est per Pro - phe - tas.

141 142 143 144 145

S
A
T
B

Et u - nam, san - ctam, ca - tho - li - cam et

Et u - nam, san - ctam, ca - tho - li - cam et

146 147 148 149

S
a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am, Con - fi - te - or u - num

A
a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am, Con - fi - te - or u - num

T
a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am, Con -

B
a - po - sto - li - cam Ec - cle - si - am, Con -

150 151 152 153

S
ba - pti - sma in re - mis - si - o - nem pec - ca - to - rum.

A
ba - pti - sma in re - mis - si - o - nem pec - ca - to - rum.

T
pec - ca - to - rum.

B
pec - ca - to - rum.

154 155 156 157

S
A
T
B

Et ex - spe - cto re - sur - re - cti - o - nem mor - tu -

Et ex - spe - cto re - sur - re - cti - o - nem mor - tu - o - rum,

Et ex - spe - cto re - sur - re - cti - o - nem mor - tu - o - rum,

158 159 160 161 162

S
A
T
B

et vi - tam ven - tu - ri sæ - cu - li. A - men.

et vi - tam ven - tu - ri sæ - cu - li. A - men.

et vi - tam ven - tu - ri sæ - cu - li. A - men.

LISA 17: Arvo Pärti *Berliner Messe* segakoorile (SATB) ja keelpilliorkestrile UE 32631, *Credo*

Credo

aus der „Berliner Messe“
für Chor (SATB) und Streichorchester (1990, 2002)

Arvo Pärt

(* 1935)

4 1 2 3 4 5 6

Soprano
Alto
Tenore
Basso

Cre - do in u - num De - um, Pa - trem o - mni - po - ten - tem, fa -

Cre - do in u - num De - um, Pa - trem o - mni - po - ten - tem, fa -

Violino I
Violino II
Viola
Violoncello
Contrabbasso

4 2 3 4 6

4 2 3 4 6

3 4 3 2 3

S
A
T
B

cto - - rem cae - li et ter - rae, vi - si - bi - li - um

cto - - rem cae - li et ter - rae, vi - si - bi - li - um

cto - - rem cae - li et ter - rae, vi -

cto - - rem cae - li et ter - rae, vi -

VI. I
VI. II
Va.
Vc.
Cb.

3 4 3 2 3

2

12 13 14 15 16

S
o - mni - um, et in - vi - si - bi - li - um. Et in u - - num

A
o - mni - um, et in - vi - si - bi - li - um. Et in u - - num

T
Et in u - - num

B
Et in u - - num

VI. I
4 unii 5 div. 2 3

VI. II

Va.

Vc.

Cb.

17 18 19 20 21

S
Do - mi - num Je - sum Chri - - stum, Fi - li - um De - i

A
Do - mi - num Je - sum Chri - - stum, Fi - li - um De - i

T
Do - mi - num Je - sum Chri - - stum, Fi - li - um De - i u - ni -

B
Do - mi - num Je - sum Chri - - stum, Fi - li - um De - i u - ni -

VI. I
4 2 4

VI. II

Va.

Vc.

Cb.

UE 32 631

22 ³ ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶

T
ge - ni - tum, et ex Pa - tre na - tum an - te

B
ge - ni - tum, et ex Pa - tre na - tum an - te

Va. ³ ²
mf

Vc.

Cb.

27 ⁴ ⁶ ²⁸ ²⁹ ³⁰

S
- mni - a sae - - cu - la. De - um de De - o.

A
- mni - a sae - - cu - la. De - um de De - o.

T
o - - mni - a sae - - cu - la. De - um de De - o.

B
o - - mni - a sae - - cu - la. De - um de De - o.

Vi. I ⁴ ⁶ ⁴ ³
f

Vi. II ⁴ ⁶ ⁴ ³
mf

Va. ⁴ ⁶ ⁴ ³

Vc. ⁴ ⁶ ⁴ ³
f
mf

Cb. ⁴ ⁶ ⁴ ³
f
div. uniti

31 32 33 34 35 36

S lu - men de lu - - mi - ne, De - um ve - rum de De - o

A lu - men de lu - - mi - ne, De - um ve - rum de De - o

T lu - men de lu - - mi - ne,

B lu - men de lu - - mi - ne,

5 2 uniti

mf uniti

mf div.

mp

Vi. I

Vi. II

Va.

Vc.

Cb.

37 38 39 40

S ve - - ro, ge - ni - tum, non fa - - ctum,

A ve - - ro, ge - ni - tum, non fa - - ctum,

T - ctum,

B - ctum,

3 2 4

Vi. I

Vi. II

Va.

41 ⁵ ³ ⁴² ⁴³ ⁴⁴

S con - sub - - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

A con - sub - - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

T con - sub - - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

B con - sub - - stan - ti - a - lem Pa - tri: per quem

5 3 div. *f*

VI. I *f*

VI. II *mp* *mf* unite

Va. *f*

Vc. *mp* *mf*

Cb. *mf* *f*

45 ⁴ ² ⁴⁶ ⁴ ⁴⁷ ⁴⁸

S o - mni - a fa - cta

A o - mni - a fa - cta

T o - mni - a fa - cta sunt. Qui pro - pter nos

B o - mni - a fa - cta sunt. Qui pro - pter nos

4 2 4

VI. I

VI. II

Va. *mf* unite

Vc. *mf* unite

Cb. *mf*

6

49

S
A
T
B

2 3 4 3

50 51 52 53

- lu - tem de - - scen - dit de
- lu - tem de - - scen - dit de
ho - mi - nes et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - - scen - dit de
ho - mi - nes et pro - pter no - stram sa - lu - tem de - - scen - dit de

VI. I
VI. II
Va.
Vc.
Cb.

2 3 4 3

uniti
mf
div.
div.
div.

54

S
A
T
B

4 2 3

55 56 57

cæ - lis. Et in - - car - na - tus est de
cæ - lis. Et in - - car - na - tus est de
cæ - lis. Et in - - car - na - tus est de
cæ - lis. Et in - - car - na - tus est de

VI. I
VI. II
Va.
Vc.
Cb.

4 2 3

uniti
mp
div.

UE 32 631

58 ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶²

S Spi - ri - tu San - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne:

A Spi - ri - tu San - cto ex Ma - ri - a Vir - gi - ne:

T Spi -

B Spi -

VI. I ² ³ ² ⁴

mp *unite*

VI. II *unite* mp

Va. mp

Vc.

Cb.

63 ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶

S Et ho - mo fa - ctus est. Cru - ci - fi - xus

A Et ho - mo fa - ctus est. Cru - ci - fi - xus

T fa - ctus est. Cru - ci - fi - xus

B fa - ctus est. Cru - ci - fi - xus

VI. I ³ ^{2 div.} ³ ^{4 unite div.}

mf *div.*

VI. II mp

Va. mf

Vc. mf

Cb. mf

8

67 3 68 2 69 4 70

S e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti -

A e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti -

T e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti - o Pi -

B e - ti - am pro no - bis sub Pon - ti - o Pi -

VI. I 3 2 4

VI. II

Va.

Vc.

Cb.

71 3 4 72 73

T la - to pas - sus et se - pul - tus est.

B la - to pas - sus et se - pul - tus est.

Va. 3 4

Vc.

Cb.

UE 32 631

74 3 75 4 76 77

S - re - xit ter - ti - a di - e, se -

A - re - xit ter - ti - a di - e, se -

T Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se -

B Et re - sur - re - xit ter - ti - a di - e, se -

VI. I 3 4

VI. II

Va. *f*

Vc. *mf*

Cb. *f*

78 79 80 81 82

S cun - dum ptu - - ras, Et a - scen - dit in cae - lum,

A cun - dum ptu - - ras, Et a - scen - dit in cae - lum,

T cun - dum ptu - - ras, Et a - scen -

B cun - dum ptu - - ras, Et a - scen -

VI. I 2 3

VI. II

Va. *mf*

Vc. *mp*

Cb. *mf* *div.* *mp* *unti*

83 *84* *85* *86*

S
se - det ad dex - - te - ram Pa - tris. Et i - te - rum ven -

A
se - det ad dex - - te - ram Pa - tris. Et i - te - rum ven -

T
- te - rum ven -

B
- te - rum ven -

VI. I *4* *5*

VI. II *mf*

Va

Vc *mf*

Cb *f*

87 *88* *89* *90*

S
tu - rus est cum glo - ri - - a, iu - di - - ca - re

A
tu - rus est cum glo - ri - - a, iu - di - - ca - re

T
tu - rus est cum glo - ri - - a, iu - di - - ca - re

B
tu - rus est cum glo - ri - - a, iu - di - - ca - re

VI. I *f* *4* *2* *div.*

VI. II *f*

Va

Vc *f*

Cb

uniti

91 4 92 3 93 94

S vi - - vos

A vi - - vos

T vi - - vos et mor - tu - os, cu - ius re - gni non

B vi - - vos et mor - tu - os, cu - ius re - gni non

4 3

uniti *mf*

mf uniti *mf*

mf

95 2 4 96 2 97 4 98

S in Spi - - ri - - tum

A in Spi - - ri - - tum

T e - rit fi - nis. Et in Spi - - ri - - tum

B e - rit fi - nis. Et in Spi - - ri - - tum

2 4 2 4

f div. *mf*

div. *f* *mf* *f*

99 *100* *101* *102*

S *5* *4* *3*
 San - - ctum, Do - mi - num et vi - vi - - fi - can - tem:

A
 San - - ctum, Do - mi - num et vi - vi - - fi - can - tem:

T
 San - - ctum, Do - mi - num et vi - vi - - fi - can - tem:

B
 San - - ctum, Do - mi - num et vi - vi - - fi - can - tem:

VI. I *5* *4* *3*
div.

VI. II

Va. *div.*

Vc. *div.*

Cb. *div.*

103 *104* *105* *106* *107*

S *2* *3* *4*
 qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit.

A
 qui ex Pa - tre Fi - li - o - que pro - ce - dit.

T
 qui

B
 qui

VI. I *2* *3* *4*
mf

VI. II *mf*

Va. *mp*

108 *2* *3* *109* *4* *110* *5* *111*

S Qui cum Pa - tre et Fi - - li - o si - - mul ad - o -

A Qui cum Pa - tre et Fi - - li - o si - - mul ad - o -

T et Fi - - li - o si - - mul ad - o -

B et Fi - - li - o si - - mul ad - o -

VI. I *2* *3* *4* *5* *uniti*

VI. II *f*

Va *mf* *unite*

Vc *f*

Cb *mf* *uniti* *f*

112 *4* *5* *113* *3* *114*

S ra - - tur et con - - glo - ri - fi - ca -

A ra - - tur et con - - glo - ri - fi - ca -

T ra - - tur et con - - glo - ri - fi - ca - tur:

B ra - - tur et con - - glo - ri - fi - ca - tur:

VI. I *4* *5* *3* *div.* *uniti* *div.*

VI. II

Va

Vc

Cb

14

115 *116* *117* *118*

T *2* qui lo - cu - tus est per Pro - phe - tas, Et

B qui lo - cu - tus est per Pro - phe - tas, Et

Va. *2* *3* *5*
mf

Vc. *mp*

Cb. *mf*

119 *120* *121* *122*

S *3* *5* *4* *3*
- ctam, ca - - tho - li - cam et a - po -

A *3* *5* *4* *3*
- ctam, ca - - tho - li - cam et a - po -

T u - nam, san - ctam, ca - - tho - li - cam et a - po -

B u - nam, san - ctam, ca - - tho - li - cam et a - po -

Vi. I *3* *5* *4* *3*
uniti *mf* *f* *div.* *uniti*

Vi. II *3* *5* *4* *3*
uniti *mp* *f* *div.* *mf*

Va. *3* *5* *4* *3*
f

Vc. *mf*

Cb. *f*

UE 32 631

123 6 124 3 125 126

S sto - - li - cam Ec - - cle - si - am. Con - fi - te - or u - num ba -

A sto - - li - cam Ec - - cle - si - am. Con - fi - te - or u - num ba -

T sto - - li - cam Ec - - cle - si - am. Con -

B sto - - li - cam Ec - - cle - si - am. Con -

VI I 6 div. 3

VI II div. uniti div. mp

Va. mf

Vc. mf

Cb. div. uniti

127 4 128 2 129 3 130 131 4

S pti - - sma in re - mis - si - o - nem pec - ca - - to - rum.

A pti - - sma in re - mis - si - o - nem pec - ca - - to - rum.

T pec - ca - - to - rum.

B pec - ca - - to - rum.

VI I 4 2 3 uniti 4 div. f

VI II mf

Va. f

Vc. mp mf

Cb. mf f

16

132 3 2 3 4

133 134 135 136

S Et ex - spe - sto re - - sur - re - cti - - o - nem mor - tu -

A Et ex - spe - sto re - - sur - re - cti - - o - nem mor - tu -

T Et ex - spe - cto re - - sur - re - cti - - o - nem mor - tu -

B Et ex - spe - cto re - - sur - re - cti - - o - nem mor - tu -

3 2 3 4

Vi. I

Vi. II

Va.

Vc. div. div. div. uniti

Cb. div. uniti

137 3 3 3 8

138 139 140 141

S A - - men.

A A - - men.

T o - rum, et vi - tam ven - tu - ri sæ - cu - li. A - - men.

B o - rum, et vi - tam ven - tu - ri sæ - cu - li. A - - men.

Va. div. 3 8

Vc. uniti f div.

Cb. div.

durata: ca 4 min

UE 32 631

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Mart Jaanson
Sünniaeg: 31.03.1966
Kodakondsus: Eesti
Telefon: +372 5661 1443
E-post: mart.jaanson@ut.ee; mart.jaanson@eelk.ee

Haridus:

2005–2014 Tartu Ülikooli usuteaduskond, doktorantuur
1996–2002 Eesti Muusikaakadeemia, *magister artium* (muusikateadus)
1994–1999 Tartu Ülikooli usuteaduskond, *baccalaureus theologiae*
1992–1993 Viini Muusika- ja Lavakunsti Kõrgkool (kompositsioon)
1987–1992 Tallinna Konservatoorium, diplom *cum laude* (kompositsioon)
1983–1987 H. Elleri nim Tartu Muusikakool (muusikateooria ja klaver)
1973–1984 M. Härma nim Tartu II Keskkool
1972–1980 Tartu I Lastemuusikakool (klaver)

Teenistuskäik:

2005–2006 E.E.L.K. Kanada praostkond, vikaarõpetaja
Alates 2003 EELK Nõo kogudus, õpetaja
Alates 2003 Tartu Ülikooli kunstide osakond, muusikateooria lektor
2001–2005 Tartu Ülikooli Õpetajate Seminar, muusikateoreetiliste ainete lektor
1999–2001 H. Elleri nim Tartu Muusikakool, direktor
1994–2006 H. Elleri nim Tartu Muusikakool, muusikateoreetiliste ainete õpetaja

Peamised uurimisvaldkonnad:

20. sajandi ja nüüdismuusika, muusika ja teoloogia seosed

Administratiivtöö ja muud kohustused:

Alates 2013 EELK Valga praostkonna abipraost
Alates 2003 EELK Valga praostkonna nõukogu liige
1995–2002 Eesti Arnold Schönbergi Ühingu juhatuse esimees

Erialane enesetäiendus:

September–detsember 2009 DoRa stipendiaat Münsteri Ülikooli katoliku teoloogia teaduskonna juures

Teaduspublikatsioonide loetelu:

Joonase sõnumist ja Joonase sõnumist. Akadeemia, 7, 2009, 1400–1409.
Death and Judgment in the Sacred Works of W. A. Mozart. – Body and soul in the conceptions of the religions = Leib und Seele in der Konzeption der Religionen = Ihu ja hing erinevates religioonides. Münster: Ugarit Verlag, 2008, 73–88.

Eesti kirikulaul minevikus ja tänapäeval. Usuteaduslik Ajakiri, 1, 2002, 149–153.

CURRICULUM VITAE

Name: Mart Jaanson
Date of birth: 31.03.1966
Nationality: Estonian
Mobile: +372 5661 1443
E-mail: mart.jaanson@ut.ee; mart.jaanson@eelk.ee

Education:

2005–2014 University of Tartu, Faculty of Theology, doctoral studies
1996–2002 Estonian Music Academy, *magister artium* (musicology)
1994–1999 University of Tartu, Faculty of Theology, *baccalaureus theologiae*
1992–1993 Vienna Music Academy (composition)
1987–1992 Tallinn Conservatory, diploma *cum laude* (composition)
1983–1987 H. Eller Tartu Music School (music theory and piano)
1973–1984 M. Härma Secondary School No 2
1972–1980 Tartu Children's Music School No 2 (piano)

Employment:

2005–2006 Deanery in Canada, E.E.L.C., vicar pastor
Since 2003 Nõo Congregation, EELC, pastor
Since 2003 University of Tartu, Arts Department, lecturer of music theory
2001–2005 University of Tartu, Teacher's Seminary, lecturer of music theory
1999–2001 H. Eller Tartu Music School, director
1994–2006 H. Eller Tartu Music School, teacher of music theory

Main fields of research:

20th century music and contemporary music, relationships between music and theology

Other administrative and professional activities:

Since 2013 Valga Deanery, EELC, vice dean
Since 2003 Valga Deanery, EELC, member of the deanery council
1995–2002 Estonian Arnold Schoenberg Society, chairman

Special self-improvement:

September–December 2009 University of Münster, Faculty of Catholic Theology, grant-aided student of DoRa

List of scientific publications:

Joonase sõnumist ja Joonase sõnumist. *Akadeemia*, 7, 2009, 1400–1409.
Death and Judgment in the Sacred Works of W. A. Mozart. – Body and soul in the conceptions of the religions = Leib und Seele in der Konzeption der Religionen = Ihu ja hing erinevates religioonides. Münster: Ugarit Verlag, 2008, 73–88.
Eesti kirikulaul minevikus ja tänapäeval. *Usuteaduslik Ajakiri*, 1, 2002, 149–153.

DISSERTATIONES THEOLOGIAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Tarmo Kulmar.** Die Theologie der Kraft-, Götter- und Seelenvorstellungen der ältesten Schicht der estnischen Urreligion. Tartu, 1994, Autorreferat, 45 S.
2. **Toomas Paul.** Die Geschichte der estnischen Bibelübersetzung, I Teil (XVI–XIX Jahrhundert). Tartu, 1994, Autorreferat, 27 S.
3. **Kalle Kasemaa.** Semitistikat ja poeetikat. Tartu, 1997, 131 lk.
4. **Arne Hiob.** Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned. Tartu, 2000, 186 lk.
5. **Riho Altnurme.** Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik ja Nõukogude riik 1944–1949. Tartu, 2000, 326 lk.
6. **Pille Valk.** Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon. Tartu, 2003, 209 lk.
7. **Peeter Roosimaa.** Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist. Tartu, 2004, 242 lk.
8. **Einike Pilli.** Terviklik elukestva õppe kontseptsioon Eesti protestantlike koguduste kontekstis. Tartu, 2005, 265 lk.
9. **Lea Altnurme.** Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20. sajandi II poolel. Tartu, 2005, 329 lk.
10. **Aira Võsa.** Johann Georg Gichtel – teosofiilise idee kandja varauusaegses Euroopas. Tartu, 2006, 311 lk.
11. **Veiko Vihuri.** Hugo Bernhard Rahamägi, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku teine piiskop 1934–1939. Tartu, 2007, 364 lk.
12. **Kaido Soom.** Täiskasvanute leeritöö Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus ja selle arengustrateegia koostamine. Tartu, 2007, 242 lk.
13. **Meelis Friedenthal.** Tallinna Linnaarhiivi *Tractatus moralis de oculo*. Tartu, 2008, 206 lk.
14. **Andrei Sõtšov.** Eesti Õigeusu Piiskopkond Nõukogude religioonipoliitika mõjuväljas 1954–1964. Tartu, 2008, 208 lk.
15. **Jaana Lahe.** Gnosis und Judentum. Alttestamentliche und jüdische Motive in der gnostischen Literatur und das Ursprungsproblem der Gnosis. Tartu, 2009, 412 S.
16. **Roland Karo.** Eros & Mysticism. Are Mystical States of Consciousness Evolutionary Byproducts of Sexual Response? Tartu, 2009, 237 p.
17. **Olga Schihalejev.** Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of the school. Tartu, 2009, 256 p.
18. **Ingmar Kurg.** Oikumeenilise evangelisatsiooni perspektiiv Euroopa kontekstis: missioloogiline ja religioonisotsioloogiline uurimus. Tartu, 2010, 354 lk.
19. **Peeter Espak.** The God Enki in Sumerian Royal Ideology and Mythology. Tartu, 2010, 284 p.
20. **Piret Lotman.** Heinrich Stahli pastoraalne tegevus Rootsi Läänemere provintsis 17. sajandi esimesel poolel. Tartu, 2011, 180 lk.

21. **Kaarina Rein.** Arstiteadus rootsiaegses Tartu gümnaasiumis ja ülikoolis aastatel 1630–1656. Meditsiinalased disputatsioonid ja oratsioonid ning nende autorid. Tartu, 2011, 198 lk.
22. **Ain Riistan.** Ajalooline Jeesus: teaduse probleem religiooni kontekstis. Tartu, 2011, 301 lk.
23. **Ringo Ringvee.** Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008. Tartu, 2011, 234 lk.
24. **Atko Remmel.** Religioonivastane võitlus Eesti NSV-s aastail 1957–1990. Tähtsamad institutsioonid ja nende tegevus. Tartu, 2011, 324 lk.
25. **Anu Pöldsam.** Lazar Gulkowitsch – eine vergessene Stimme der Wissenschaft des Judentums. Tartu, 2011, 293 S.
26. **Priit Rohtmets.** Teoloogilised voolud Eesti evangeeliumi Luteri usu kirikus aastatel 1917–1934. Tartu, 2012, 488 lk.
27. **Maire Latvala.** Koguduslik hingehoid Eesti nelja konfessiooni näitel. Tartu, 2012, 309 lk.
28. **Raul Tiganik.** Sotsiaalne kontroll ja religioon. Tartu, 2013, 232 lk.
29. **Elo Süld.** Muhammad, der Gesandte Gottes, und Paulus, der Gesandte Christi. Ein Vergleich der Berufungs- und offenbarungsgeschichtlichen Vorstellungen mit Bezug auf die islamische sowie die biblische Tradition. Tartu, 2014, 301 S.